МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
MINISTRY OF EDUCATION AND SCIENCE OF UKRAINE

ОДЕСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ЕКОНОМІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ODESSA NATIONAL ECONOMIC UNIVERSITY

В І С Н И К
СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

SOCIO-ECONOMIC RESEARCH BULLETIN

Збірник наукових праць

Collection of scientific works

№ 1-2 (80-81) 2022

Засновано у серпні 1999 р.

The collection was founded in August 1999

Періодичність видання – 4 рази на рік

Frequency – four times a year

Одеса – 2022

Odessa – 2022

ISSN 2313-4569 DOI: https://doi.org/10.33987/vsed.1-2(80-81).2022
УДК 06:33С

Збірник включено до категорії «Б» в Переліку наукових фахових видань України, в яких можуть публікуватися результати дисертаційних робіт на здобуття наукових ступенів доктора і кандидата наук за галуззю «Економічні науки» згідно з Наказом Міністерства освіти і науки України № 409 від 17.03.2020 р.

Збірник рекомендовано до друку та поширення через мережу Інтернет за рішенням вченої ради Одеського національного економічного університету (Протокол № 8 від 05.07.2022 р.).

Міжнародна індексація та реферування: ERIH PLUS – з 20.06.2018 р.; WorldCat – з 2018 р.; Ulrich's Periodicals Directory – з 18.08.2017 р.; RePEc – з грудня 2016 р., Index Copernicus International – з грудня 2014 р. (ICV 2020: 70.84); Google Scholar – з 2008 р. (h-index 22).

Засновник і видавець: Одеський національний економічний університет

Редакційна колегія:

Ковальов А.І.	головний редактор, доктор екон. наук, професор ОНЕУ (Україна)
Сментина Н.В.	заст. головного редактора, доктор екон. наук, професор ОНЕУ (Україна)
Божкова В.В.	доктор екон. наук, професор, Сумський державний педагогічний університет ім. А.С. Макаренка (Україна)
Гудзь Т.П.	доктор екон. наук, професор, Вищий навчальний заклад Укоопспілки «Полтавський університет економіки і торгівлі» (Україна)
Dubcová Gabriela	Ph.D, associate professor, Mgr. Ing., University of Economics in Bratislava (Slovakia)
Grzybowska-Brzezińska Mariola	doctor of economics, professor, University of Warmia and Mazury in Olsztyn (Republic of Poland)
Карпов В.А.	кандидат екон. наук, доцент, ОНЕУ (Україна)
Козак Ю.Г.	доктор екон. наук, професор, ОНЕУ (Україна)
Кузнецова І.О.	відп. редактор, доктор екон. наук, професор, ОНЕУ (Україна)
Легенчук С.Ф.	доктор екон. наук, професор, Житомирський державний технологічний університет (Україна)
Літвінов О.С.	доктор екон. наук, доцент, ОНЕУ (Україна)
Лоханова Н.О.	доктор екон. наук, професор, ОНЕУ (Україна)
Мальований М.І.	доктор екон. наук, доцент, Уманський національний університет садівництва (Україна)
Міщенко С.В.	доктор екон. наук, професор, ДВНЗ «Університет банківської справи» (Україна)
Nefedova Tamara	Ph.D, associate professor of Finance, Université Paris Dauphine (France)
Познанська І.В.	доктор екон. наук, професор, ОНЕУ (Україна)
Prochazka David	PhD, Vysoká škola ekonomická v Praze (Czech Republic)
Семенов В.Ф.	доктор екон. наук, професор, Одеський національний морський університет (Україна)
Семенова В.Г.	доктор екон. наук, професор, ОНЕУ (Україна)
Stelling Johannes N.	doctor of economics, professor, Hochschule Mittweida University of Applied Sciences (Germany)
Velesco Serge	doctor of economics, professor, Hochschule Mittweida University of Applied Sciences (Germany)
Якуб Є.С.	доктор фіз.-мат. наук, професор, ОНЕУ (Україна)
Янковий О.Г.	доктор екон. наук, професор, ОНЕУ (Україна)
Windsperger Josef	doctor of economics, associate professor, University of Vienna (Austria)
Zarotiadis Grigoris	Ph.D, associate professor, Aristotle University of Thessaloniki (Greece)
Zelenka Vladimír	Ph.D, associate professor, Vysoká škola ekonomická v Praze (Czech Republic)

Редактор-коректор: *Батанова Т. В.*

Адреса редакції:
Україна, 65082, м. Одеса, вул. Гоголя, 18, ауд. 110, Одеський національний економічний університет, науково-редакційний відділ, тел.: (048) 777-89-16; web-сайти: http://vsed.oneu.edu.ua; http://journals.uran.ua/vsed_oneu; e-mail: sbornik.odeu@oneu.edu.ua.

Зареєстровано Міністерством у справах преси та інформації України.
Свідоцтво про державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації.
Серія КВ № 6448 від 21 серпня 2002 року.

Збірник є виданням з відкритим доступом. Усі статті ліцензуються відповідно до Creative Commons Attribution 4.0 International License. Переглянути копію ліцензії можна за посиланням: http://creativecommons.org/licenses/by/4.0.

© Одеський національний економічний університет, 2022
© Редакція збірника «Вісник соціально-економічних досліджень», 2022

ЗМІСТ

ЕКОНОМІЧНА ТЕОРІЯ ТА ІСТОРІЯ ЕКОНОМІЧНОЇ ДУМКИ

Макуха С. М.
ДЕРЖАВНО-ПРИВАТНЕ ПАРТНЕРСТВО: ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ДЛЯ УКРАЇНИ 9

Шатненко К. О., Шараг О. С.
АКТУАЛЬНІ ПРОГРАМИ ТРАНСКОРДОННОГО СПІВРОБІТНИЦТВА ДЛЯ ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНОГО КУРСУ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД УКРАЇНИ 24

ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ НАЦІОНАЛЬНИМ ГОСПОДАРСТВОМ

Громенкова С. В.
ІНТЕГРАЦІЯ УКРАЇНИ ДО ГЛОБАЛЬНИХ ВИРОБНИЧО-ЗБУТОВИХ ЛАНЦЮГІВ У СФЕРІ АПК: ІНСТИТУЦІЙНИЙ АСПЕКТ 40

Козак Л. С., Чкалова Т. О.
СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИЙ РОЗВИТОК ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ОДИНИЦЬ В УМОВАХ ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЇ 50

АНАЛІЗ, АУДИТ, ОБЛІК ТА ОПОДАТКУВАННЯ

Старенька О. М.
СТАН ВИКОРИСТАННЯ СУЧАСНИХ ІНФОРМАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ ДЛЯ БУХГАЛТЕРСЬКОГО ОБЛІКУ НА ПІДПРИЄМСТВАХ 61

ФІНАНСИ, БАНКІВСЬКА СПРАВА ТА СТРАХУВАННЯ

Коваленко В. В.
ДОСТАТНІСТЬ КАПІТАЛУ БАНКІВ: СУЧАСНІ ВИМІРИ ТА ПОДАЛЬШІ РОЗВІДКИ 77

Курганська Е. І.
ПРОБЛЕМИ КАЗНАЧЕЙСЬКОГО УПРАВЛІННЯ ФІНАНСОВИМИ РЕСУРСАМИ В УМОВАХ ПОЛІТИЧНОЇ КРИЗИ ПРИ ПЕРЕХОДІ НА СИСТЕМУ ДИСТАНЦІЙНОГО ОБСЛУГОВУВАННЯ 95

Посмітна М. В.
ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ МОНЕТАРНОЇ ПОЛІТИКИ ТА ЇЇ СТАБІЛІЗАЦІЙНА РОЛЬ В УМОВАХ КРИЗИ 110

Тоцька О. Л.
ФІНАНСОВІ ПЕРСПЕКТИВИ ЗОВНІШНЬОЇ ТОРГІВЛІ ПОСЛУГАМИ УКРАЇНИ З КРАЇНАМИ СХІДНОЇ ЄВРОПИ 122

МЕНЕДЖМЕНТ ТА БІЗНЕС-АДМІНІСТРУВАННЯ

Орлик О. В.
АНАЛІЗ СУЧАСНОГО СТАНУ РОЗВИТКУ ЕЛЕКТРОННОГО УРЯДУВАННЯ В УКРАЇНІ 135

Чернишов О. Ю., Павловська Ю. В.
ВПЛИВ ІНДЕКСУ ІННОВАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ НА СТАН ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ ТА БІЗНЕС-СЕРЕДОВИЩА УКРАЇНИ 145

АВТОРИ СТАТЕЙ 163

ISSN 2313-4569 DOI: https://doi.org/10.33987/vsed.1-2(80-81).2022
UDC 06:33C

The collection of scientific works «Socio-Economic Research Bulletin» was included in category «B» in the list of scientific professional editions of Ukraine, which can be published the results of dissertations for the degree of doctor and candidate in Economics sciences according to the decree of Ministry of Education and Science of Ukraine dated from 17.03.2020, No. 409.

The collection is recommended to printing and distribution to Internet by the decision of Academic Council of Odessa National Economic University (Protocol No. 8, 05.07.2022).

International indexation and referencing: ERIH PLUS – from 20.06.2018; WorldCat – from 2018; Ulrich's Periodicals Directory – from 18.08.2017; RePEc – from December 2016, Index Copernicus International – from December 2014 (ICV 2020: 70.84); Google Scholar – from 2008 (h-index 22).

Founder and publisher: Odessa National Economic University.

Editorial Board:

Kovalyov A.I.	editor-in-chief, doctor of economics, professor, ONEU (Ukraine)
Smentyna N.V.	vice-editor in chief, doctor of economics, professor, ONEU (Ukraine)
Bozhkova V.V.	doctor of economics, professor, Sumy State Pedagogical University named after A.S. Makarenko (Ukraine)
Gudz T.P.	doctor of economics, professor, Poltava University of Economics and Trade (Ukraine)
Dubcová Gabriela	Ph.D, associate professor, Mgr. Ing., University of Economics in Bratislava (Slovakia)
Grzybowska-Brzezińska Mariola	doctor of economics, professor, University of Warmia and Mazury in Olsztyn (Poland)
Karpov V.A.	Ph.D in Economics, associate professor, ONEU (Ukraine)
Kozak Y.G.	doctor of economics, professor, ONEU (Ukraine)
Kuznetsova I.O.	responsible editor, doctor of economics, professor, ONEU (Ukraine)
Legenchuk S.F.	doctor of economics, professor, Zhytomyr State Technological University (Ukraine)
Litvinov O.S.	doctor of economics, professor, ONEU (Ukraine)
Lokhanova N.O.	doctor of economics, professor, ONEU (Ukraine)
Maliovanyi M.I.	doctor of economics, associate professor, Uman National University of Horticulture (Ukraine)
Mishchenko S.V.	doctor of economics, professor, Banking University (Ukraine)
Nefedova Tamara	Ph.D, associate professor of Finance, Université Paris Dauphine (France)
Poznanska I.V.	doctor of economics, professor, ONEU (Ukraine)
Prochazka David	PhD, Vysoká škola ekonomická v Praze (Czech Republic)
Semenov V.F.	doctor of economics, professor, Odessa National Maritime University (Ukraine)
Semenova V.G.	executive editor, doctor of economics, professor, ONEU (Ukraine)
Stelling Johannes N.	doctor of economics, professor, Hochschule Mittweida University of Applied Sciences (Germany)
Velesco Serge	doctor of economics, professor, Hochschule Mittweida University of Applied Sciences (Germany)
Yakub Ye.S.	doctor of physical and mathematical sciences, professor, ONEU (Ukraine)
Yankovyi O.G.	doctor of economics, professor, ONEU (Ukraine)
Windsperger Josef	doctor of economics, associate professor, University of Vienna (Austria)
Zarotiadis Grigoris	PhD, associate professor, Aristotle University of Thessaloniki (Greece)
Zelenka Vladimír	Ph.D, associate professor, Vysoká škola ekonomická v Praze (Czech Republic)

Proofreader editor: *Batanova T.V.*

Editorial office:
18, Gogolya Str., of. 110, Odessa, 65082, Ukraine, Odessa National Economic University,
Scientific and Editorial Department, tel.: + 38 (048) 777-89-16;
website: http://vsed.oneu.edu.ua; http://journals.uran.ua/vsed_oneu;
e-mail: sbornik.odeu@oneu.edu.ua.

Registered in Ministry of Press and Information of Ukraine.
Certificate of state registration of the print media.
Series number: KV 6448 of 21 August 2002.

The collection is an open access edition and all articles are licensed with the Creative Commons Attribution 4.0 International License. To view a copy of this license, visit: http://creativecommons.org/licenses/by/4.0.

© Odessa National Economic University, 2022
© Editorial the collection of scientific works «Socio-economic research bulletin», 2022

CONTENTS

ECONOMICS THEORY AND HISTORY OF ECONOMIC THOUGHT

Makukha Serhii
PUBLIC-PRIVATE PARTNERSHIP: PROBLEMS AND PROSPECTS FOR UKRAINE 9

Shatnenko Kateryna, Sharah Olena
CURRENT CROSS-BORDER COOPERATION PROGRAMMES FOR EUROPEAN INTEGRATION COURSE OF UKRAINIAN TERRITORIAL COMMUNITIES 24

ECONOMICS AND NATIONAL ECONOMY MANAGEMENT

Gromenkova Svitlana
INTEGRATION OF UKRAINE INTO GLOBAL PRODUCTION AND SALES CHAINS IN THE FIELD OF AGRO-INDUSTRIAL COMPLEX: INSTITUTIONAL ASPECT 40

Kozak Lyudmila, Chkalova Tamara
SOCIO-ECONOMIC DEVELOPMENT OF TERRITORIAL UNITS IN THE CONDITIONS OF DECENTRALIZATION 50

ANALYSIS, AUDIT, ACCOUNTING AND TAXATION

Starenka Olha
MODERN INFORMATION TECHNOLOGIES USING FOR ACCOUNTING AT ENTERPRISES 61

FINANCE, BANKING AND INSURANCE

Kovalenko Victoria
CAPITAL ADEQUACY OF BANKS: MODERN MEASUREMENTS AND FURTHER RESEARCH 77

Kurhanska Eleonora
PROBLEMS OF TREASURY MANAGEMENT OF FINANCIAL RESOURCES IN THE CONDITIONS OF A POLITICAL CRISIS DURING THE TRANSITION TO A REMOTE SERVICE SYSTEM 95

Posmitna Maryna
THEORETICAL ASPECTS OF MONETARY POLICY AND ITS STABILIZATION ROLE IN CRISIS CONDITIONS 110

Totska Olesia
FINANCIAL PROSPECTS OF FOREIGN TRADE IN UKRAINIAN SERVICES WITH EASTERN EUROPEAN COUNTRIES 122

MANAGEMENT AND BUSINESS ADMINISTRATION

Orlyk Oksana
ANALYSIS OF THE CURRENT STATE OF E-GOVERNMENT DEVELOPMENT IN UKRAINE 135

Chernyshov Oleksandr, Pavlovska Yuliia
THE IMPACT OF INNOVATION DEVELOPMENT INDEX ON THE STATE OF ECONOMIC DEVELOPMENT AND BUSINESS ENVIRONMENT OF UKRAINE 145

AUTHORS OF ARTICLES 163

ЕКОНОМІЧНА ТЕОРІЯ ТА ІСТОРІЯ ЕКОНОМІЧНОЇ ДУМКИ

УДК: 330.101.3

Сергій Миколайович МАКУХА
кандидат економічних наук, доцент кафедри загальної економічної теорії та економічної політики, Одеський національний економічний університет, Україна, e-mail: makucha1@ukr.net, ORCID ID: https://orcid.org/0000-0001-8999-5507

ДЕРЖАВНО-ПРИВАТНЕ ПАРТНЕРСТВО: ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ДЛЯ УКРАЇНИ

Макуха, С. М. Державно-приватне партнерство : проблеми та перспективи для України. *Вісник соціально-економічних досліджень* : зб. наук. праць. Одеса : Одеський національний економічний університет. 2022. № 1-2 (80-81). С. 9–23.

Анотація. *У статті наведено авторську точку зору щодо сутності сучасних проблем, необхідності розвитку та шляхів удосконалення державно-приватного партнерства. Проаналізовано розвиток існуючих поглядів на сутність та зміст відносин державно-приватного партнерства під впливом сучасних трансформаційних процесів та соціально-економічного стану вітчизняної економіки. Методологічною основою дослідження є діалектичний підхід як загальний спосіб наукового пізнання, особливо філософських та соціально-економічних явищ і процесів. Для аналізу неоднозначного характеру впливу глобальних чинників на трансформацію змісту відносин державно-приватного партнерства в сучасних умовах використовувалися методи аналогії, порівняння, аналізу і синтезу, індукції і дедукції, функціонального аналізу, гіпотетико-дедуктивного підходу та інші прийоми. Місце та роль трансформації змісту державно-приватного партнерства у формуванні парадигми економічного розвитку національної економіки розглядаються через призму взаємозв'язку теорії і практики, загального і особливого. Теоретичні положення та висновки обґрунтовуються, виходячи з принципів діалектичної логіки, і на цій основі робляться пропозиції стосовно характеру і форм відносин державно-приватного партнерства з метою удосконалення моделі соціально-економічного розвитку України. Уся аргументація основних положень дослідження здійснюється на підставі філософського осмислення існуючої системи публічного управління та адміністрування. У результаті дослідження сформульовано висновок, що під впливом глобалізації в умовах сьогодення особливе місце у забезпеченні соціально-економічного розвитку та ефективного функціонування економічної моделі Україні належить системі відносин в рамках державно-приватного партнерства. Сьогоднішня криза та подальші потреби відновлення економіки України загострюють проблему стимулювання приватних інвестицій в інфраструктуру. Зважаючи на це, перспективним напрямком досліджень має стати розвиток державно-приватного партнерства.*

Ключові слова: *публічна влада; приватний бізнес; партнерство; відносини; трансформація; парадигма; модель економічного розвитку; рівноправний діалог.*

Serhii MAKUKHA
PhD in Economics, Associate Professor of General Economic Theory and Economic Policy Department, Odessa National Economic University, Ukraine, e-mail: makucha1@ukr.net, ORCID ID: https://orcid.org/0000-0001-8999-5507

PUBLIC-PRIVATE PARTNERSHIP: PROBLEMS AND PROSPECTS FOR UKRAINE

© Макуха С.М., 2022

Makukha, S. (2022). Public-private partnership: problems and prospects for Ukraine [Derzhavno-pryvatne partnerstvo: problemy ta perspektyvy dlia Ukrainy], *Socio-economic research bulletin, Vìsnik socìal'no-ekonomìčnih doslìdžen'* (ISSN 2313-4569), Odessa National Economic University, Odessa, No. 1-2 (80-81), pp. 9–23.

Abstract. *The article presents the author's point of view regarding the essence of modern problems, the need for development and ways of improving public-private partnership. Evolution of existing views on the essence and content of public-private partnership relations under the influence of modern transformational processes and socio-economic state of the domestic economy is analyzed. The methodological basis of the research is a dialectical approach as a general method of scientific knowledge, especially of philosophical and socio-economic phenomena and processes. The methods of analogy, comparison, analysis and synthesis, induction and deduction, functional analysis, hypothetical-deductive approach and other techniques were used to analyze the ambiguous nature of the influence of global factors on the transformation of the content of public-private partnership relations in modern conditions. The place and role of the public-private partnership content transformation in the formation of the national economy's economic development paradigm are considered through the prism of the relationship between theory and practice, general and special. Theoretical provisions and conclusions are substantiated based on the dialectical logic principles, and on this basis proposals are made regarding the nature and forms of public-private partnership relations with the aim of improving the model of socio-economic development of Ukraine. All the argumentation of the main provisions of the study is carried out on the basis of a philosophical understanding of the existing system of public management and administration. As a result of the research, the conclusion was formulated that under the influence of globalization in today's conditions, a special place in ensuring socio-economic development and effective functioning of the economic model of Ukraine belongs to the system of relations within the framework of public-private partnership. As a result of the research, the conclusion was formulated that under influence of globalization in today's conditions, a special place in ensuring of socio-economic development and effective functioning of Ukraine' economic model belongs to the system of public-private partnership. Today's crisis and the subsequent needs for the recovery of Ukraine's economy are exacerbating the problem of stimulating private investment in infrastructure. Therefore, the development of public-private partnership should become a promising direction of research.*

Keywords: *public authorities; private business; partnership; relations; transformation; paradigm; model of economic development; equal dialogue.*

JEL classification: *B410; O400*

DOI: *https://doi.org/10.33987/vsed.1-2(80-81).2022.9-23*

Постановка проблеми у загальному вигляді. В сучасних складних умовах для економіки України вкрай загострюється питання щодо перспектив, напрямів та способів відновлення вітчизняної економіки у повоєнні часи. Тому врахування можливостей, аналіз та оцінка перспектив використання в нашому суспільстві і публічному управлінні та адмініструванні механізму державно-приватного партнерства (Public-Private Partnerships) уявляється особливо актуальним.

Сьогодні у світі вже напрацьовано багатий досвід використання механізму державно-приватного партнерства для забезпечення ефективного функціонування державного апарату з метою розвитку економіки, суспільства та підвищення рівня життя населення. Однак роль зазначених чинників невпинно посилюється на тлі загального бурхливого розвитку технологій, впровадження у виробництво робототехніки, штучного інтелекту, нанотехнологій та інших досягнень,

перетворення управлінського механізму на справжній драйвер цивілізаційних змін. Усе це вимагає нагального вирішення актуальних економічних і соціальних проблем українського суспільства, загальних питань побудови та функціонування механізму державно-приватного партнерства розробленого з урахуванням вітчизняних умов та особливостей, традиції та досвіду соціально-економічного розвитку. Як наслідок, зростає увага державних службовців і науковців не лише до проблем теорії і практики сучасного змісту і структури державно-приватного партнерства, але й до осмислення причин, умов і механізмів його розвитку та підвищення ефективності на сучасному етапі в різних галузях життєдіяльності суспільства. Вирішення окреслених проблем значною мірою допоможе Україні сформувати власну модель сталого економічного розвитку та розширити горизонти ефективної діяльності в інших сферах свого життя.

Аналіз досліджень і публікацій останніх років. Проблеми стану, перспектив розвитку та динаміки основних процесів державно-приватного партнерства у своїх працях досліджували вітчизняні та зарубіжні фахівці: Д. Амунц, А. Баженов, О. Баталов, О. В. Берданова, А. Білоус, В. М. Вакуленко, І. Валюшко, В. М. Геєць, М. Геддес, О. М. Головінов, А. Демчук, Н. Г. Діденко, В. І. Дубницький, І. Запатріна, Е. Р. Йєскомб, М. О. Лендьел, Д. Ляпін, А. Мартусевич, К. Магаріньос, А. Ф. Мельник, Н. А. Мікула, О. Нагорна, І. Новікова, Ф. Оладеінд, С. П. Осборн, К. В. Павлюк, А. Павлюк, М. Р. Рейч, Б. Смагулов, Е. С. Савас, Д. Е. Стігліц, Н. А. Сич, А. Ф. Ткачук, Є. А. Удовицька, І. О. Федів, Є. О. Фишко та ін.

У роботах зазначених та багатьох інших науковців зроблено ретельний аналіз причин, умов та наслідків зростання ролі та розвитку механізму державно-приватного партнерства як на різних рівнях світової економіки, так і в окремих національних системах, що мають свої особливості та специфічні умови функціонування. Перш за все, теоретичні розробки стосовно державно-приватного партнерства присвячені з'ясуванню сутності та уточненню змісту поняття «державно-приватне партнерство». Крім того, значна кількість наукових праць присвячена дослідженню змісту інструментів, принципів, форм, методів та механізмів реалізації державно-приватного партнерства, можливостей застосування та з'ясуванню практичних аспектів підготовки і впровадження інвестиційних проєктів. Також, значна частка наукових праць присвячена розгляду механізму та принципів побудови системи оцінки якості державно-приватного партнерства, визначення ефективних шляхів оцінки результативності різноманітних проєктів співпраці держави та бізнесу. Значна частина досліджень присвячена аналізу складу та ролі учасників такого партнерства, а також змісту і форм угод, що укладаються, періоду їх дії та ступеню відповідальності сторін за результати діяльності. Усі дослідники відмічають безумовні переваги державно-приватного партнерства, його значущість у розширенні можливостей економіки, для забезпечення соціально-економічного розвитку, а для економіки України додатково – відновлення у повоєнні часи. Але, попри значні переваги державно-приватного партнерства, не всім проектам вдається забезпечити найкраще співвідношення «ціна-якість» та найкращу ефективність під час реалізації. На це є багато причин. Зазвичай, недоліки обумовлені недосконалістю, заплутаністю нормативно-правової бази, забюрократизованістю процедури укладання угод, низькою узгодженістю структури договорів та відсутністю спроможності ефективно відстежувати процес реалізації і можливості стимулювати бажану поведінку приватних партнерів. Як наслідок, значно знижується результативність

державно-приватного партнерства у забезпеченні ефективного соціально-економічного розвитку та гідного рівня життя людей.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Незважаючи на велику кількість публікацій, що містять аналіз змісту, форм, функцій, завдань та способів реалізації державно-приватного партнерства в сучасних умовах глобалізації та докорінної перебудови усього світогосподарського устрою, посиленню впливу багатьох чинників на економічні процеси, низка важливих проблем залишається невирішеною. Серед них опинилося і питання про забезпечення ефективної реалізації програм державно-приватного партнерства, надання проблемі широкого розвитку форм і методів реалізації проектів державно-приватного партнерства особливого статусу. Вважаємо, що вирішення цієї проблеми буде сприяти усуненню нестачі уваги науковців та державних службовців до проблем теорії та практики сучасного змісту і структури державно-приватного партнерства, осмислення причин, умов і механізмів його трансформації в різних галузях життєдіяльності суспільства. Результатом усіх цих процесів стане впровадження у виробництво сучасних технологій, форм, методів та принципів державно-приватного партнерства і, як наслідок, підвищення ефективності вітчизняної економіки.

Постановка завдання. Метою статті є доведення необхідності теоретичного осмислення сучасного змісту державно-приватного партнерства, його ролі у відтворювальних процесах та ґрунтовний аналіз можливостей розширення використання форм державно-приватного партнерства в економіці України в сучасних умовах економічної глобалізації і парадигматичних змін в теорії і практиці публічного управління та адміністрування.

Виклад основного матеріалу дослідження. Серед характерних ознак сучасного світового господарства виділяються питання пошуку та впровадження різноманітних моделей, форм, методів, прийомів та способів підвищення ефективності економічної діяльності суб'єктів господарювання та забезпечення сталого соціально-економічного розвитку в умовах сучасного світу, що швидко змінюється. Нестабільність сучасного світового господарства, санкційні війни та зростання напруженості, постійна трансформація характеру світогосподарських зв'язків створюють складні умови для ведення бізнесу, чинять перешкоди на шляху відновлення економіки та, зрештою, знижують рівень життя населення і загострюють соціальну напруженість. Крім того, сучасний етап трансформації світового господарського механізму, суперпозиція економічних циклів (цикли Д. Кітчина, К. Жугляра, С. Кузнеця, М. Д. Кондратьєва збіглися на початку стадії зростання) та інші об'єктивні фактори, сприяють зростанню напруженості світогосподарських відносин, посиленню боротьби за лідерство на світовому ринку. На тлі цього трагічні події, що розгорнулися в Україні з 24 лютого 2022 року, ще більше загострили ситуацію та значно вплинули не лише на сторони, безпосередньо залучені до нього, але й на економіку усіх країн Європи та багатьох країн світу через те, що провокують загальні зміни в існуючій економічній, фінансовій та геополітичній структурі світового господарства. Зазначені та інші чинники значно загострюють питання пошуку найбільш дієвих та ефективних шляхів подолання кризових ситуацій і виходу економіки на шліх сталого соціально-економічного розвитку. Ефективному вирішенню зазначених проблем сприятиме посилення уваги науковців та державних службовців до проблем теорії і практики сучасного змісту, структури та практики реалізації державно-приватного

партнерства, осмислення причин, умов і механізмів його трансформації в різних суспільних та економічних секторах. Результатом таких процесів стане впровадження нових форм бізнесу, використання сучасних технологій, форм, методів та принципів державно-приватного партнерства і, як наслідок, підвищення ефективності національної економіки.

Сьогодні партнерська взаємодія держави і бізнесу поширена в багатьох країнах світу. На європейському континенті найбільша частка угод державно-приватного партнерства реалізовується у Великій Британії, Франції, Німеччині, Іспанії, Італії, Нідерландах. Дуже активно такі форми взаємодії практикуються у Латинській Америці й Азіатсько-Тихоокеанському регіоні. На ці регіони припадає понад 1/3 всіх проектів державно-приватного партнерства. Більша частина проектів реалізовується у Китаї (18,7% угод та 2,1% світових інвестицій у проекти публічно-приватного партнерства) та Індії (12,8% угод і 13,4% світових інвестицій у проекти публічно-приватного партнерства [1, с. 268–269].

Розгляд зазначених проблем розпочнемо з аналізу теоретичного визначення змісту державно-приватного партнерства. Окремі науковці справедливо вважають більш змістовним і точним термін «публічно-приватне партнерство» через те, шо використання терміну «державно-приватне партнерство» значною мірою звужує сутність даного поняття [2, с. 64].

Запатріна І. В. вважає найбільш вдалим визначення Економічної комісії ООН у Європі (UNECE) відповідно до якого публічно-приватне партнерство є інноваційною контрактною угодою між публічним та приватним секторами у наданні публічних послуг і розбудові інфраструктури [2, с. 64].

Залознова Ю. С., Бутенко Н. В., Петрова І. П. вважають більш коректним термін «публічно-приватне партнерство», який на їхню думку найбільш точно відтворює зміст концепції, оскільки в зарубіжній практиці у відносинах з приватним сектором активно приймають участь як органи державної влади, так і органи місцевого самоврядування, громадські організації, благодійні фонди [3 с. 21]. У публікації В. В. Круглова публічно-приватне партнерство розглядається як дієвий інструмент, що здатен забезпечити розвиток довгострокового взаємовигідного діалогу органів місцевого самоврядування з суб'єктами підприємницької діяльності та мешканцями громади [4, с. 149]. Єгоричева С. Б. та Лахижа М. І. визначають публічно-приватне партнерство як визнаний суспільством і перевірений на практиці комплексний механізм поєднання зусиль публічних (державних органів та органів місцевого самоврядування) і приватних суб'єктів з метою оптимізації процесів створення та використання інфраструктурних об'єктів і надання публічних послуг [5, с. 3]. Термін «публічно-приватне партнерство» використовують Н. В. Ющенко, В. В. Дячек, М. В. Ковтун, які вважають публічно приватне партнерство інструментом залучення бізнесу для подолання дефіциту коштів у державному бюджеті [6]. Крім того, у законодавстві та наукових дослідженнях поряд з терміном «публічно-приватне партнерство» та «державно-приватне партнерство» вживаються також такі словосполучення, як «муніципально-приватне партнерство», «взаємодія держави й бізнесу», «громадсько-державне партнерство» [5, с. 3], «приватно-державне партнерство», «публічно-державна кооперація» [3, с. 21] тощо.

Безумовно, в підході науковців до визначення сутності взаємодії держави та бізнесу як публічно-приватного партнерства є раціональне зерно, з яким складно не погодитися через те, що воно точніше відображає сутність цього явища. Тим не

менше, у цій публікації, з огляду на традиційне бачення сутності даної системи відносин у вітчизняній теорії та практиці, терміни «державно-приватне партнерство» та публічно-приватне партнерство» вживатимуться як синоніми.

Зміст терміну «державно-приватне партнерство» формується із таких складових, як «партнерство» та «державно-приватне» [7, с. 8–9]. Сутність терміну «партнерство» походить від французького «partenaire» та визначається як спільна участь у певній діяльності. Під партнерством розуміється конкретизація форми взаємовідносин окремих суб'єктів у процесі спільної діяльності. До спільної діяльності учасників такої форми відносин спонукає спрямованість на досягнення кращого результату через консолідацію зусиль. А зміст терміну «державно-приватне» вказує на учасників – суб'єктів відповідного процесу та свідчить про те, що держава та приватний капітал усвідомили взаємну вигоду та можливість отримати кращий результат від об'єднання зусиль на певному напрямку, або в певних галузях та секторах. Таке об'єднання можливо лише за умови дотримання взаємовигідних, паритетних і зрозумілих усім учасникам правил і процедур взаємодії, коли держава здатна створювати необхідні, передусім державні, інституції й організації щодо адекватного трансформування приватної ініціативи бізнес-структур у суспільно корисну діяльність [7, с. 8–9].

Як свідчить світовий досвід, загального визначення поняття державно-приватного партнерства не існує. МВФ визнав, що немає чіткого погодження стосовно того, як тлумачити державно-приватне партнерство [8, с. 18]. Тим не менше, із змісту законодавчих актів та наукових публікацій, в яких розглядаються питання державно-приватного партнерства, можна виокремити сутність тлумачень, що вкладають автори у цей термін. Також при дослідженні теоретичних поглядів щодо сутності державно-приватного партнерства, зазначимо, що в контексті сучасної наукової бази мають місце розбіжності під час формулювання поняття державно-приватного партнерства та визначення його аспектів.

Сутність категорії «державно-приватне партнерство» різними науковцями трактується залежно від відповідних класифікаційних ознак. Серед таких основних класифікаційних ознак державно-приватного партнерства виділяють наступні [9, с. 94]:

- юридична оформленість взаємодії держави і приватного бізнесу;
- об'єднання активів (ресурсів і компетенцій);
- розподілення ризиків;
- державна власність як об'єкт партнерства;
- спрямованість на вирішення державних і суспільно значущих завдань, досягнення соціально-економічного ефекту, стратегічних цілей економічного розвитку;
- одержання та розподілення доходу (прибутку, вигод) між сторонами (учасниками) державно-приватного партнерства;
- рівноправність сторін партнерської взаємодії;
- взаємна вигідність співробітництва між державою та бізнесом.

Згідно з вітчизняним законодавством, сутність державно-приватного партнерства визначено в Законі України «Про державно-приватне партнерство», який визначає організаційно-правові засади взаємодії державних партнерів з приватними партнерами та основні принципи державно-приватного партнерства на договірній основі. У Ст. 1 Закону вказано, що державно-приватне партнерство – це

«співробітництво між державою …, територіальними громадами в особі відповідних державних органів, … та юридичними особами, крім державних та комунальних підприємств, установ, організацій (приватних партнерів), що здійснюється на основі договору …» [10].

У Програмі розвитку державно-приватного партнерства (Public Private Partnership Development Program (P3DP)), яка реалізується в Україні та фінансується Агентством США з міжнародного розвитку (USAID), визначено, що державно-приватне партнерство – це засноване на довгостроковому договорі співробітництво між організацією публічного сектору (наприклад, органом місцевого самоврядування чи центральним органом виконавчої влади) та приватною компанією чи підприємцем щодо надання державних послуг та покращення інфраструктури [11]. При визначенні змісту державно-приватного партнерства у програмі акцент зроблений на наданні якісних послуг, у той час як, створені протягом дії договору державно-приватного партнерства активи, з моменту його закінчення передаються у власність державного чи муніципального партнера.

Однак, законодавче визначення цього терміну не дозволяє належним чином з'ясувати сутність досліджуваного явища, тому для уточнення його сутності розглянемо альтернативні трактування науковцями цього терміну.

Булавинець В. М. та Сидор. І. П. визначають державно-приватне партнерство як механізм партнерських відносин між державою та приватним сектором економіки у розвинених країнах, що використовується для реалізації інфраструктурних, гуманітарних та природоохоронних проектів [12].

Шилепницький П. І. подає визначення державно-приватного партнерства у широкому розумінні: «Державно-приватне партнерство – це комплекс відносин, стабільних і тривалих, які виникають між державою в особі її центральних та регіональних органів виконавчої влади і місцевого самоврядування, з однієї сторони, та представників бізнесу, інститутів громадянського суспільства та місцевих спільнот – з іншої, з приводу перерозподілу повноважень щодо створення інфраструктури загального користування, виробництва товарів і надання послуг, які традиційно вважалися монополією держави, та врегулювання між сторонами у зв'язку з цим таких питань: розподіл відповідальності, ризиків, зобов'язань щодо фінансового забезпечення, проектування, будівництва, утримання, експлуатації, права власності, участі в управлінні та розподілі прибутку, що базується на принципах рівності, відкритості, недискримінації, змагальності, підвищення ефективності та мінімізації ризиків і витрат» [13, с. 3].

Українські науковці К. Павлюк та С. Павлюк визначають сутність державно-приватного партнерства як «конструктивне співробітництво держави, суб'єктів підприємницької діяльності та громадянських інститутів в економічній, політичній, соціальній, гуманітарній та інших сферах суспільної діяльності для реалізації суспільно значимих проектів на засадах пріоритетності інтересів держави, її політичної підтримки, консолідації ресурсів сторін, ефективного розподілу ризиків між ними, рівноправності і прозорості відносин для забезпечення поступального розвитку суспільства» [14, с. 11].

Сімсон О. досліджує юридичні аспекти державно-приватного партнерства та його застосування в інноваційній діяльності. Сутність державно-приватного партнерства, на думку науковця, це правова модель гармонізації публічних і приватних інтересів в інноваційних відносинах та організаційно-інституціональний

механізм її реалізації. Держава виступає у відносинах державно-приватного партнерства не як суб'єкт влади, а як рівноправний партнер, як підприємець, що готовий розділити ризики від інноваційної діяльності [15, с. 230].

На думку А. Білоус, для Уряду державно-приватне партнерство є визнаним способом залучення коштів на впровадження проектів без власних капітальних інвестицій. Зазвичай, Уряд залучає приватних партнерів з метою реалізації певних частин проекту, а також інвестування в його розвиток (модернізацію) [16].

Удовицька Є. А. вважає, що сутність державно-приватного партнерства в інноваційному розвитку полягає у створенні взаємовигідної форми співпраці, сторони якої спільно реалізують суспільно значущі проекти, ґрунтуючись на угоді про розподіл завдань і ризиків [17, с. 100].

Таким чином, не зважаючи на багатогранну палітру при тлумаченні науковцями сутності державно-приватного партнерства, усі погоджуються з тим, що воно є вагомим аргументом у процесі забезпечення ефективного соціально-економічного розвитку на основі плідної співпраці держави, публічного сектору та бізнесу.

Важливіше значення для забезпечення ефективної діяльності в рамках державно-приватного партнерства мають форми (механізми) такої співпраці. У світі вже накопичений чималий досвід використання організаційних форм державно-приватного партнерства. Поряд з тим, варто зазначити, що у міжнародній практиці відсутня єдина уніфікована класифікація форм державно-приватного партнерства. Але, на підставі аналізу наукових публікацій та законодавчих документів, можна виділити найбільш характерні форми державно-приватного партнерства, що використовуються в країнах світу.

У ст. 5 Закону України «Про державно-приватне партнерство» визначено наступні форми здійснення державно-приватного партнерства [10]:

– концесійний договір;

– договір управління майном (виключно за умови передбачення у договорі, укладеному в рамках державно-приватного партнерства, інвестиційних зобов'язань приватного партнера);

– договір про спільну діяльність;

– інші договори.

Договір, укладений у рамках державно-приватного партнерства, може містити елементи різних договорів (змішаний договір), умови яких визначаються відповідно до цивільного законодавства України.

Світовий банк розмежовує моделі державно-приватного партнерства за ступенем участі приватного сектору [18, с. 51]:

– Контракти на управління та лізинг (Management and Lease Contracts) – приватний сектор бере на себе відповідальність за здійснення управління проектом протягом терміну, обумовленого в договорі, але при цьому об'єкт залишається у власності держави, за якою також є право прийняття інвестиційних рішень.

– Концесії (Concessions) – приватний партнер зобов'язується здійснювати управління проектом у межах договірного періоду, протягом якого на приватного партнера також покладається значний ризик, пов'язаний з інвестиційним вкладенням капіталу.

– «Проекти зеленого поля» (Greenfield Projects) – приватний партнер самостійно або спільно з державою будує і експлуатує новостворений об'єкт у

межах терміну, зазначеного в контракті. Продаж активів (Divestitures) – приватний сектор купує частину об'єкта в державного сектору через розміщення вільних коштів у купівлю акції або через програми приватизації, що надають право власності на об'єкти.

– Продаж активів (Divestitures) – приватний сектор купує частину об'єкта в державного сектору через розміщення вільних коштів у купівлю акцій або через програми приватизації, що надають право власності на об'єкти.

У наукових публікаціях, посилаючись на світову практику, виділяють наступні форми реалізації державно-приватного партнерства [6]:

– Контракт, як адміністративний договір, що укладається між державою і приватною фірмою на здійснення певних суспільно необхідних і корисних видів діяльності.

– Оренда в її традиційній формі (договору оренди) та у формі лізингу. Особливість орендних відносин між владними структурами та приватним бізнесом полягає в тому, що на певних умовах договором відбувається передача приватному партнеру державного або муніципального майна у тимчасове користування і за певну плату. У випадку укладення договору лізингу, лізингоодержувач має право викупити державне або муніципальне майно.

– Концесія (концесійна угода) – специфічна форма відносин між державою і приватним партнером, яка отримує все більше поширення. Особливість такої угоди полягає в тому, що держава в рамках партнерських відносин, залишаючись повноправним власником майна, яке є предметом концесійної угоди, уповноважує приватного партнера виконувати протягом певного терміну функції, які обумовлюються в угоді та наділяє його з цією метою відповідними правами, необхідними для забезпечення нормального функціонування об'єкта концесії. За користування державною або муніципальною власністю концесіонер вносить плату на умовах, обумовлених в концесійній угоді. Концесійні угоди розрізняються залежно від кількості наданих приватному партнеру прав щодо розпорядження та користування власністю.

– Угоди про розподіл продукції. Така форма співробітництва держави та бізнесу нагадує традиційну концесію. Відмінності полягають перш за все у різній конфігурації відносин власності між державою і приватним партнером. Якщо в концесії концесіонеру на правах власності належить вся випущена продукція, то в угодах про розподіл продукції партнеру належить тільки її частина. Умови і порядок розподілу продукції між державою та приватним партнером і визначаються в угоді про розподіл продукції.

– Спільні підприємства. Залежно від структури і характеру спільного капіталу ця, досить поширена форма партнерства держави та приватного бізнесу, може функціонувати або у формі акціонерного товариства, або спільного підприємства з пайовою участю сторін.

– Контракти життєвого циклу. В окремих західних країнах контракти життєвого циклу (Life Cycle Contracts/LCC) розглядають як різновид концесії. Бізнес-партнер отримує щорічний прибуток тільки в тому випадку, якщо він підтримує інфраструктурний об'єкт на певному рівні. Контрактна модель дозволяє держзамовнику перекласти всі проектні, будівельні та експлуатаційні ризики на приватну сторону, сконцентруватися лише на основних параметрах об'єкта і контролі досягнення заданих параметрів. Тим самим, після введення об'єкта в

експлуатацію, тягар утримання повністю буде покладений на приватну сторону. Обсяг поточних витрат залежить від того, наскільки якісно виконавці виконали роботи з проектування та будівництва. У результаті такої форми державно-приватного партнерства стимулюється забезпечення якості виконання робіт на всіх стадіях реалізації проекту.

Вибір конкретної форми реалізації державно-приватного партнерства переважно визначається сферою реалізації відносин держави та бізнесу і задачами такої співпраці. У ст. 4 Закону України «Про державно-приватне партнерство» визначено наступні сфери застосування державно-приватного партнерства [10]:

– виробництво, транспортування і постачання тепла та розподіл і постачання природного газу;

– будівництво та/або експлуатація автострад, доріг, залізниць, злітно-посадкових смуг на аеродромах, мостів, шляхових естакад, тунелів і метрополітенів, морських і річкових портів та їх інфраструктури;

– машинобудування;

– збір, очищення та розподілення води;

– охорона здоров'я;

– туризм, відпочинок, рекреація, культура та спорт;

– забезпечення функціонування зрошувальних і осушувальних систем;

– поводження з відходами, крім збирання та перевезення;

– виробництво, розподілення та постачання електричної енергії;

– надання соціальних послуг, управління соціальною установою, закладом;

– виробництво та впровадження енергозберігаючих технологій, будівництво та капітальний ремонт житлових будинків, повністю чи частково зруйнованих внаслідок бойових дій на території проведення антитерористичної операції;

– встановлення модульних будинків та будівництво тимчасового житла для внутрішньо переміщених осіб;

– надання освітніх послуг та послуг у сфері охорони здоров'я;

– управління пам'ятками архітектури та культурної спадщини;

– донорство крові та/або компонентів крові, заготівля, переробка, тестування, зберігання, розподіл і реалізація донорської крові та/або компонентів крові;

– електронні комунікації.

За рішенням державного партнера державно-приватне партнерство може застосовуватися і в інших сферах діяльності, які передбачають надання суспільно значущих послуг, крім видів господарської діяльності, які відповідно до закону дозволяється здійснювати виключно державним підприємствам, установам та організаціям. В Україні державно-приватне партнерство застосовується з урахуванням особливостей правового режиму щодо окремих об'єктів та окремих видів діяльності, встановлених законом.

У Програмі розвитку державно-приватного партнерства в Україні у якості основних завдань визначено наступні [11]:

– створення законодавчого середовища, що стимулює розвиток державно-приватного партнерства;

– підтримка національного уповноваженого органу з державно-приватного партнерства (Міністерства економічного розвитку та торгівлі України);

– навчання та інформування;

– впровадження пілотних проектів державно-приватного партнерства;

– запобігання глобальним змінам клімату та сприяння розвитку чистої енергетики.

В Україні необхідність поширення практики державно-приватного партнерства задекларована в Концепції розвитку державно-приватного партнерства в Україні [19]. Важливою подією на шляху розвитку державно-приватного партнерства в Україні стало затвердження Урядом 16 грудня 2020 р. за № 1581-р переліку пріоритетних для держави інвестиційних проектів до 2023 року [20]. Попри це в Україні останніми роками не проявлялося особливої активності до розвитку державно-приватного партнерства. Так, в Україні, незважаючи на наявність розробленого законодавства щодо залучення приватних інвестицій в економіку, розвиток державно-приватного партнерства ще не набув масштабного розвитку. За даними центральних та місцевих органів виконавчої влади в Україні станом на 01.01.2022 р. на умовах державно-приватного партнерства укладено 193 договори, із яких реалізується 31 договір (22 – концесійних договорів, 5 – договорів про спільну діяльність, 4 – інші договори), 162 договори не реалізується (119 – не виконується, 43 – розірвані, або в них закінчився термін дії) [21].

Багато проектів державно-приватного партнерства рухаються досить повільно. Так, за проектом «Енергетичний міст: Україна-ЄС» переможця було визначено ще на початку серпня 2019 року, але досі він не може розпочати переговори щодо підписання договору. По договору, що передбачає будівництво вантажного терміналу в аеропорту «Бориспіль», рішення про здійснення державно-приватного партнерства ухвалено у березні 2019-го року. Інформації про те, що наразі відбувається із цим проектом, у відкритих джерелах немає. За двома проектами, які отримали позитивні заключення та подані до Міністерства інфраструктури наприкінці 2018 року, досі не прийнято жодних рішень (за законом це мало статися протягом трьох місяців після їх ініціювання) [22].

Безумовно, трагічні події, що розпочалися в Україні з кінця лютого 2022 року з об'єктивних причин загальмували процеси реалізації багатьох проектів державно-приватного партнерства, але вимоги часу та потреби залучення значних фінансових, матеріальних і людських ресурсів для відновлення економіки України, вимагають від публічної влади швидше розбиратися в нових інноваційних підходах, що застосовуються в рамках державно-приватного партнерства та налагодити рівноправний діалог з бізнесом.

Висновки і перспективи подальших розробок. З метою розширення потенціалу державно-приватного партнерства досить актуальною вважається пропозиція фахівців [16] стосовно розробки та впровадження кваліфікаційних вимог до членів конкурсної комісії щодо оцінки заявок. Потребує подальшого розвитку механізм визначення пріоритетності інвестиційних проектів. Не зрозумілими залишаються критерії, які беруться до уваги при встановленні пріоритету одного проекту державно-приватного партнерства над іншим. Також, з метою забезпечення оптимального співвідношення «ціна-якість» доцільно розробити конкретні технічні вимоги та передбачити в структурі договорів стимули для приватних партнерів надавати очікувану кількість та якість послуг в рамках державно-приватного партнерства.

Для успішної реалізації проектів державно-приватного партнерства в Україні

є багато переваг. Серед основних переваг виділяють [23, с. 5]: вигідне географічне розташування на перетині міжнародних торгівельних коридорів, значний транзитний потенціал; кваліфікована робоча сила за найнижчою в Європі вартістю; фінансова та технічна підтримка з боку міжнародних організацій зі значним досвідом реалізації проектів державно-приватного партнерства у світі та інші.

Поряд з тим, на шляху реалізації проектів державно-приватного партнерства в Україні ще багато перешкод. Так, за результатами SWOT-аналізу, проведеного Групою Всесвітнього банку (World Bank Group), серед слабких сторін виділяється [23, с. 5] складність ведення бізнесу. За загальним рейтингом Doing Business у 2022 р. Україна займає 64 місце, у тому числі 128 місце – за підключенням до електропостачання, 65 – за оподаткуванням, 61 – за процесом реєстрації підприємств та 61 – за процесом реєстрації власності) [24].

Крім того, серед слабких сторін реалізації проектів державно-приватного партнерства в Україні за версією World Bank Group виділяються:

– швидка зміна державної політики та законодавчої бази, що ускладнює планування;

– військові дії на території країни, нестабільна політична ситуація, санкції, падіння транзиту;

– нестабільна економічна ситуація, високий рівень інфляції та низька купівельна спроможність населення;

– необхідність значних інвестицій у модернізацію інфраструктури та відсутність ресурсів у державному бюджеті;

– недосконаліть механізму реалізації проектів та оцінки їх ефективності, відсутність досвіду та кваліфікованих спеціалістів у реалізації державно-приватного партнерства;

– наявність декількох різних процедур реалізації проектів державно-приватного партнерства та відсутність чітких критеріїв їх застосування, протиріччя у законодавчій базі;

– відсутність довгострокового бюджетного планування та можливості встановлення «плати за доступність»;

– неефективна взаємодія між державними та місцевими органами влади, складна процедура погодження проектів через Кабінет Міністрів України та ін.

Як бачимо, є численні питання, які потребують нагального вирішення. Безумовно, що через низку обставин багато що може піти не так, проте в більшості випадків це можна контролювати і вирішувати на різних етапах реалізації проєктів державно-приватного партнерства.

Література

1. *Державне управління інвестиційною діяльністю* : навч. посіб. / Н. Б. Ярошевич, І. Ю. Кондрат, А. І. Якимів. Львів : Новий Світ-2000, 2020. 429 с. URL: http://surl.li/cpdpu (дата звернення: 21.03.2022).
2. Запатріна І. В. Публічно-приватне партнерство в Україні : перспективи застосування для реалізації інфраструктурних проектів і надання публічних послуг. *Економіка і прогнозування.* 2010. № 4. С. 62–86. URL: http://surl.li/colhx (дата звернення: 21.03.2022).
3. Залознова Ю. С., Бутенко Н. В., Петрова І. П. Публічно-приватне партнерство в Україні : стан, проблеми та перспективи розвитку. *Економічний вісник Донбасу.* 2016. № 2 (44). С. 21–28. URL: http://surl.li/colln (дата звернення: 22.03.2022).

4. Круглов В. В. Публічно-приватне партнерство як ключовий елемент взаємодії органів місцевого самоврядування та бізнесу. *Місцеве самоврядування в Україні* : *теорія та практика* : матеріали ІІІ Всеукр. наук.-практ. конф. (з міжнародною участю). Полтава, 2020. С. 149–150. URL: http://surl.li/colfa (дата звернення: 22.03.2022).
5. Єгоричева С. Б., Лахижа М. І. *Публічно-приватне партнерство в посткомуністичних країнах* : монографія. Київ : ІПК ДСЗУ, 2020. 304 с. URL: http://surl.li/coljd (дата звернення: 24.03.2022).
6. Ющенко Н. В., Дячек В. В., Ковтун М. В. Публічно-приватне партнерство в Україні та європейських країнах. *Державне управління* : *удосконалення та розвиток*. 2019. № 9. DOI: 10.32702/2307-2156-2019.9.80.
7. Івашова Л. М. Теоретичні засади розвитку державно-приватного партнерства у світі та в Україні. *Вісник АМСУ.* Серія : Державне управління. 2015. № 1 (12). С. 7–15. URL: http://surl.li/cpibv (дата звернення: 25.03.2022).
8. Демчук А., Новікова І. Державно-приватне партнерство як дієвий інструмент розвитку регіонів. *Стратегія розвитку*. 2017. № 2. С. 18–21. URL: http://surl.li/bzemm (дата звернення: 28.03.2022).
9. Залознова Ю. С., Петрова І. П., Трушкіна Н. В. Визначення змісту поняття «державно-приватне партнерство» : теоретичні засади. *Економіка і суспільство*. 2016. № 5. С. 92–98. URL: http://surl.li/cpidy (дата звернення: 28.03.2022).
10. *Про державно-приватне партнерство* : Закон України № 2404-VI від 01.07.2010 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2404-17#Text (дата звернення: 29.03.2022).
11. *Програма розвитку державно-приватного партнерства.* URL: http://surl.li/coygz (дата звернення: 31.03.2022).
12. Булавинець В. М., Сидор І. П. Роль державно-приватного партнерства у розвитку сучасної місцевої інфраструктури. *Ефективна економіка*. 2016. № 11. URL: http://surl.li/cpihn (дата звернення: 31.03.2022).
13. Шилепницький П. І. Державно-приватне партнерство з позицій теорії контрактів. *Науковий вісник Чернівецького національного університету.* Серія : Економіка. 2014. № 710–711. С. 3–6. URL: http://surl.li/cpiki (дата звернення: 01.04.2022).
14. Павлюк К. В. Сутність і роль державно-приватного партнерства в соціально-економічному розвитку держави. *Наукові праці КНТУ*. *Економічні науки.* 2010. № 17. С. 10–19. URL: http://surl.li/cmbza (дата звернення: 04.04.2022).
15. Сімсон О. Державно-приватне партнерство в інноваційній сфері. *Вісник Академії правових наук України*. 2011. № 4. С. 222–230. URL: http://surl.li/cmcbm (дата звернення: 04.04.2022).
16. Білоус А. Державно-приватне партнерство в Україні : чи буде інакше цього разу? *Вокс Україна*. 2021. URL: http://surl.li/bzehb (дата звернення: 05.04.2022).
17. Удовицька Є. А. Сутність і роль державно-приватного партнерства в інноваційному розвитку. *Економіка і суспільство*. 2016. № 3. С. 99–102. URL: http://surl.li/cmcgj (дата звернення: 06.04.2022).
18. Пашинська К. С. Форми державно-приватного партнерства. *Економічний аналіз*. 2015. № 1. Т. 25. С. 48–52. URL: http://surl.li/cowes (дата звернення: 08.04.2022).
19. *Про схвалення Концепції розвитку державно-приватного партнерства в Україні на 2013-2018 роки* : Розпорядження Кабінету Міністрів України № 739-р від 14.08.2013 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/739-2013-р#Text (дата звернення: 11.04.2022).
20. *Про затвердження Переліку пріоритетних для держави інвестиційних проектів до 2023 року* : Розпорядження Кабінету Міністрів України № 1581-р від 16.12.2020 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1581-2020-р#Text (дата звернення: 11.04.2022).
21. *Стан здійснення ДПП в Україні* / Міністерство економіки України : сайт. URL: http://surl.li/jcwk (дата звернення: 13.04.2022).
22. Запатріна І. Бізнес і влада : уроки пандемії. *Дзеркало тижня. Україна.* 24.04.2022. URL: http://surl.li/cpdwn (дата звернення: 24.04.2022).

23. *SWOT-аналіз реалізації проектів ДПП в інфраструктурі в Україні*. Київ : SP3ILNO. 2017. 16 с. URL: http://surl.li/cpcea (дата звернення: 15.04.2022).
24. *Рейтинг країн світу за Індексом ведення бізнесу* / Doing Business. World Bank Group. URL: http://surl.li/pkqf (дата звернення: 15.04.2022).

References

1. Yaroshevych, N. B., Kondrat, I. Yu., & Yakymiv, A. I. (2020). *State management of investment activities* [Derzhavne upravlinnia investycijnoju dijaljnistju], Novyi Svit-2000, Lviv, 429 s. Retrieved from: http://surl.li/cpdpu [in Ukrainian]
2. Zapatrina, I. V. (2010). Public-private partnership in Ukraine: prospects for implementation of infrastructure projects and provision of public services [Publichno-pryvatne partnerstvo v Ukraini: perspektyvy zastosuvannia dlia realizatsii infrastrukturnykh proiektiv i nadannia publichnykh posluh], *Ekonomika i prohnozuvannia,* No. 4, s. 62–86. Retrieved from: http://surl.li/colhx [in Ukrainian]
3. Zaloznova, Yu. S., Butenko, N. V., Petrova, I. P. (2016). Public-private partnership in Ukraine: state, problems and development prospects [Publichno-pryvatne partnerstvo v Ukraini: stan, problemy ta perspektyvy rozvytku], *Ekonomichnyi visnyk Donbasu,* No. 2 (44), s. 21–28. Retrieved from: http://surl.li/colln [in Ukrainian]
4. Krughlov, V. V. (2020). Public-private partnership as a key element of interaction between local self-government authorities and business [Publichno-pryvatne partnerstvo yak kliuchovyi element vzaiemodii orhaniv mistsevoho samovriaduvannia ta biznesu], *Mistseve samovriaduvannia v Ukraini: teoriia ta praktyka:* materialy III Vseukrainskoi naukovo-praktychnoi konferentsii (z mizhnarodnoiu uchastiu), Poltava, s. 149–150. Retrieved from: http://surl.li/colfa [in Ukrainian]
5. Yegorycheva, S. B., & Lakhyzha, M. I. (2020). *Public-private partnership in post-communist countries:* monograph [Publichno-pryvatne partnerstvo v postkomunistychnykh krainakh: monohrafiia], IPK DSZU, Kyiv, 304 s. Retrieved from: http://surl.li/coljd [in Ukrainian]
6. Yushchenko, N. V., Dyachek, V. V., Kovtun, M. V. (2019). Public-private partnership in Ukraine and European countries [Publichno-pryvatne partnerstvo v Ukraini ta Yevropeiskykh krainakh], *Derzhavne upravlinnia: udoskonalennia ta rozvytok,* No. 9. DOI: 10.32702/ 2307-2156-2019.9.80 [in Ukrainian]
7. Ivashova, L. M. (2015). Theoretical foundations of public-private partnership development in the world and Ukraine [Teoretychni zasady rozvytku derzhavno-pryvatnoho partnerstva u sviti ta v Ukraini], *Visnyk AMSU*, Seriia: Derzhavne upravlinnia, No. 1 (12), s. 7–15. Retrieved from: http://surl.li/cpibv [in Ukrainian]
8. Demchuk, A., & Novikova, I. (2017). Public-private partnership as an effective tool for regional development [Derzhavno-pryvatne partnerstvo yak diievyi instrument rozvytku rehioniv], *Stratehiia rozvytku*, No. 2, s. 18–21. Retrieved from: http://surl.li/bzemm [in Ukrainian]
9. Zaloznova, Yu. S., Petrova, I. P., Trushkina, N. V. (2016). Content definition of «public-private partnership» concept: theoretical foundations [Vyznachennшa zmistu poniattia «derzhavno-pryvatne partnerstvo»: teoretychni zasady], *Ekonomika i suspilstvo,* No. 5, s. 92–98. Retrieved from: http://surl.li/cpidy [in Ukrainian]
10. *On public-private partnership:* Law of Ukraine, No. 2404-VI, 01.07.2010 [Pro derzhavno-pryvatne partnerstvo: Zakon Ukrainy, No. 2404-VI, 01.07.2010]. Retrieved from: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2404-17#Text [in Ukrainian]
11. *Public-private partnership development program* [Prohrama rozvytku derzhavno-pryvatnoho partnerstva]. Retrieved from: http://surl.li/coygz [in Ukrainian]
12. Bulavynets, V. M., Sydor, I. P. (2016). The role of public-private partnership in the modern local infrastructure development [Rol derzhavno-pryvatnoho partnerstva u rozvytku suchasnoi mistsevoi infrastruktury], *Efektyvna ekonomika*, No. 11. Retrieved from: http://surl.li/cpihn [in Ukrainian]

13. Shylepnytskyi, P. I. (2014). Public-private partnership from the point of view of contracts theory [Derzhavno-pryvatne partnerstvo z pozytsii teorii kontraktiv], *Naukovyi visnyk Chernivetskoho natsionalnoho universytetu*, Seriia: Ekonomika, No. 710–711, s. 3–6. Retrieved from: http://surl.li/cpiki [in Ukrainian]
14. Pavlyuk, K. V. (2010). The essence and role of public-private partnership in the socio-economic development of the state [Sutnist i rol derzhavno-pryvatnoho partnerstva v sotsialno-ekonomichnomu rozvytku derzhavy], *Naukovi pratsi KNTU*, Ekonomichni nauky, No. 17, s. 10–19. Retrieved from: http://surl.li/cmbza [in Ukrainian]
15. Simson, O. (2011). Public-private partnership in the innovative sphere [Derzhavno-pryvatne partnerstvo v innovatsiinii sferi], Visnyk Akademii pravovykh nauk Ukrainy, No. 4, s. 222–230. Retrieved from: http://surl.li/cmcbm [in Ukrainian]
16. Bilous, A. (2021). *Public-private partnership in Ukraine: will it be different this time?* [Derzhavno-pryvatne partnerstvo v Ukraini: chy bude inakshe tsoho razu?], *Voks Ukraina.* Retrieved from: http://surl.li/bzehb [in Ukrainian]
17. Udovytska, Ye. A. (2016). The essence and role of public-private partnership in innovative development [Sutnist i rol derzhavno-pryvatnoho partnerstva v innovatsiinomu rozvytku], *Ekonomika i suspilstvo*, No. 3, s. 99–102. Retrieved from: http://surl.li/cmcgj [in Ukrainian]
18. Pashynska, K. S. (2015). Forms of public-private partnership [Formy derzhavno-pryvatnogho partnerstva], *Ekonomichnyi analiz*, No. 1, T. 25, s. 48–52. Retrieved from: http://surl.li/cowes [in Ukrainian]
19. *On the approval of Public-Private Partnership Development Concept in Ukraine for 2013–2018*: Law of Ukraine, No. 739-p, 14.08.2013 [Pro skhvalennia Kontseptsii rozvytku derzhavno-pryvatnoho partnerstva v Ukraini na 2013-2018 roky: Rozporiadzhennia Kabinetu Ministriv Ukrainy, No. 739-p, 14.08.2013]. Retrieved from: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/739-2013-p#Text [in Ukrainian]
20. *On the approval of the List of priority investment projects for the state until 2023:* Law of Ukraine, No. 1581-p, 16.12.2020 [Pro zatverdzhennia Pereliku priorytetnykh dlia derzhavy investytsinykh proektiv do 2023 roku: Rozporiadzhennia Kabinetu Ministriv Ukrainy, No. 1581-p, 16.12.2020]. Retrieved from: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1581-2020-p#Text [in Ukrainian]
21. *The status of PPP implementation in Ukraine* [Stan zdiisnennia DPP v Ukraini], Ministerstvo ekonomiky Ukrainy: sait. Retrieved from: http://surl.li/jcwk [in Ukrainian]
22. Zapatrina, I. (2022). Business and government: lessons from the pandemic [Biznes i vlada: uroky pandemii], *Dzerkalo tyzhnia*, Ukraina, 24.04.2022. Retrieved from: http://surl.li/cpdwn [in Ukrainian]
23. *SWOT-analysis of PPP projects implementation in infrastructure in Ukraine* (2017) [SWOT-analiz realizatsii proektiv DPP v infrastrukturi v Ukraini], SP3ILNO, Kyiv, 16 s. Retrieved from: http://surl.li/cpcea [in Ukrainian]
24. *Ranking of the world's countries according to the Doing Business Index* [Reityngh krain svitu za Indeksom vedennia biznesu], Doing Business, World Bank Group. Retrieved from: http://surl.li/pkqf [in Ukrainian]

Стаття надійшла до редакції 25.04.2022. Прийнята до публікації 11.05.2022.

УДК 339.9:332.135 [477:061.1ЄС]

Катерина Олегівна ШАТНЕНКО
кандидат економічних наук, старший викладач кафедри загальної економічної теорії та економічної політики, Одеський національний економічний університет, Україна, e-mail: katya.shatnenko@gmail.com, ORCID ID: https://orcid.org/0000-0003-0139-7989

Олена Сергіївна ШАРАГ
кандидат економічних наук, доцент кафедри загальної економічної теорії та економічної політики, Одеський національний економічний університет, Україна, e-mail: sharah_elena@ukr.net, ORCID ID: https://orcid.org/0000-0002-0530-798X

АКТУАЛЬНІ ПРОГРАМИ ТРАНСКОРДОННОГО СПІВРОБІТНИЦТВА ДЛЯ ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНОГО КУРСУ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД УКРАЇНИ

Шатненко, К. О., Шараг, О. С. Актуальні програми транскордонного співробітництва для євроінтеграційного курсу територіальних громад України. *Вісник соціально-економічних досліджень* : зб. наук. праць. Одеса : Одеський національний економічний університет. 2022. № 1-2 (80-81). С. 24–38.

Анотація. *У статті досліджено актуальні напрямки транскордонного співробітництва українських територіальних громад з країнами-членами Європейського Союзу. Предметом дослідження є програми транскордонного співробітництва для євроінтеграційного курсу територіальних громад України. Метою статті є дослідження актуальних програм транскордонного співробітництва з країнами-членами Європейського Союзу, які на даному етапі історичного розвитку визначають можливості та пріоритети транскордонного співробітництва територіальних громад України у напрямку європейської інтеграції. Методологія дослідження передбачає використання методів емпіричного дослідження (спостереження, порівняння), методів теоретичного дослідження (сходження від абстрактного до конкретного), загальнонаукових методів (абстрагування й конкретизація, аналіз та синтез, індукція та дедукція, аналогія) та ін. Актуальність вирішення наукової проблеми, що визначена у статті, полягає в тому, що транскордонне співробітництво виступає механізмом для запровадження європейської інтеграції територіальних громад. Зближення дозволить підвищити ефективність розвитку територіальних громад з метою поглиблення економічних зв'язків і реалізації спільних інтересів. Результати дослідження наступні: розглянуто сутність транскордонного співробітництва як інструменту згуртування країн ЄС; проаналізовано програми та проєкти, які є доступними для транскордонного співробітництва українських громад з регіонами ЄС; визначено, що у пріоритетах цих програм поставлено актуальні питання щодо екологічного, економічного та суспільного розвитку; запропоновано розробити базу даних, яка буде містити всю необхідну актуальну інформацію про можливості транскордонного співробітництва. Оригінальність і практична цінність дослідження полягає в тому, що у статті систематизовано наявні напрямки транскордонного співробітництва українських територіальних громад з країнами-членами Європейського Союзу. Висновки дослідження наступні: показано, що ініціатива проєктів по програмам транскордонного співробітництва має належати самим територіальним громадам. Для цього важливо підвищити інституціональну спроможність громад, що передбачає вміння шукати та аналізувати інформацію про наявні можливості розвитку, розробляти проєкти, формулювати пропозиції та налагоджувати зв'язки. Результати проведеного*

 © Шатненко К.О., Шараг О.С., 2022

дослідження можуть бути корисними для територіальних громад, громадських організацій, представників академічних кіл та ін.

Ключові слова: *транскордонне співробітництво; прикордонні територіальні громади; сталий розвиток; європейська інтеграція; нормативно-правове забезпечення; політика згуртованості.*

Kateryna SHATNENKO
PhD in Economics, Senior lecturer of General Economic Theory and Economic Policy Department, Odessa National Economic University, Ukraine, e-mail: katya.shatnenko@gmail.com, ORCID ID: https://orcid.org/0000-0003-0139-7989

Olena SHARAH
PhD in Economics, Associate Professor, General Economic Theory and Economic Policy Department, Odessa National Economic University, Ukraine, e-mail: sharah_elena@ukr.net, ORCID ID: https://orcid.org/0000-0002-0530-798X

CURRENT CROSS-BORDER COOPERATION PROGRAMMES FOR EUROPEAN INTEGRATION COURSE OF UKRAINIAN TERRITORIAL COMMUNITIES

Shatnenko, K., Sharah, O. (2022). Current cross-border cooperation programmes for European integration course of Ukrainian territorial communities [Aktualni prohramy transkordonnoho spivrobitnytstva dlia yevrointehratsiinoho kursu terytorialnykh hromad Ukrainy], *Socio-economic research bulletin, Vìsnik socìal'no-ekonomìčnih doslìdžen'* (ISSN 2313-4569), Odessa National Economic University, Odessa, No. 1-2 (80-81), pp. 24–38.

Abstract. *The current directions of cross-border cooperation between Ukrainian territorial communities and member countries of the European Union are investigated in the article. The subject of the research is the cross-border cooperation programs which are available for the territorial communities of Ukraine for the European integration course. The purpose of the article is to study the current programs of cross-border cooperation with the member countries of the European Union, which at this stage of historical development determine the possibilities and priorities of cross-border cooperation of Ukrainian territorial communities in the European integration course. The research methodology involves the use of empirical research methods (observation, comparison), theoretical research methods (ascent from the abstract to the concrete), general scientific methods (abstraction and concretization, analysis and synthesis, induction and deduction, analogy), etc. The relevance the scientific problem, which is defined in the article, lies in the fact that cross-border cooperation is a mechanism for implementing the course towards European integration of Ukrainian territorial communities. Such convergence will make it possible to increase the effectiveness of the development of territorial communities in order to deepen economic ties and advance common interests. The results of the study are as follows: the essence of cross-border cooperation as a tool for cohesion in the EU countries is considered; programs and projects available for cross-border cooperation of Ukrainian territorial communities with EU regions have been analyzed; it was determined that the priorities of these programs include topical issues of environmental protection, economic and social development; it was proposed to develop a database with all the necessary up-to-date information on the possibilities of cross-border cooperation. The originality and practical value of the study lies in the fact that the existing areas of cross-border cooperation of Ukrainian territorial communities with the member countries of the European Union have been systematized. Conclusions of the study: it is highlighted that the initiative to create projects under cross-border cooperation*

programs belongs to the territorial communities themselves. In order to provide this ability, it is important to increase the institutional capacity of communities, which includes the ability to search for and analyze information about existing development opportunities, develop projects, formulate proposals and build relationships with people from different areas. The results of the study can be useful for territorial communities, public organizations, members of the academic community etc.

Keywords: *cross-border cooperation; border territorial communities; sustainable development; European integration; regulatory support; Cohesion policy.*

JEL classification: *F550; R110; R580*

DOI: *https://doi.org/10.33987/vsed.1-2(80-81).2022.24-38*

Постановка проблеми у загальному вигляді. Транскордонне співробітництво виступає механізмом для запровадження європейської інтеграції територіальних громад. Таке зближення дозволить адаптуватися до європейських стандартів виробництва, а також покращити потенціал розвитку територіальних громад. Ідея полягає у тому, що кордони не мають ставати бар'єрами для ефективної співпраці у різних сферах соціально-економічної та культурної активності. Транскордонне співробітництво передбачає поєднання зусиль у вирішенні спільних проблем у різних сферах, а також для реалізацію спільних інтересів. У Законі України «Про транскордонне співробітництво» [1] визначено, що воно стосується учасників із сусідніх держав. Тому у статті будуть розглядатися програми, які стосуються прикордонних територій України.

Аналіз досліджень і публікацій останніх років. Становлення та розвиток такої форми співробітництва у ЄС як транскордонне досліджено такими вченими: О. В. Бабанська [2], Л. А. Мельник [3]. У їх роботах визначаються основні етапи становлення транскордонного співробітництва у ЄС, трансформація форм його розвитку, а також основні інституції, які формують програму та стратегію регіонального розвитку у напрямку транскордонного співробітництва. Організаційні форми транскордонного співробітництва та проблеми їх розвитку в Україні досліджено в аналітичній доповіді В. В. Химинець, А. А. Головки, О. І. Мірус [4], у роботі З. О. Сірик [5]. Ці автори поставили проблему розмитості юридичного статусу певних форм транскордонного співробітництва, також нерозвиненість в Україні такої форми співробітництва як Європейське об'єднання територіального співробітництва, а також визначили певні обставини, які пояснюють низький рівень участі у такому виді співробітництва територіальних громад України. Проблему форм розвитку прикордонних територій досліджено у роботах І. Р. Тимечко [6], О. П. Демедюка [7]. У роботах цих авторів показано, що прикордонні території мають певні спільні ознаки, які визначають потенціал їх розвитку.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Проблема територіальних громад, що розташовані на прикордонних територіях, зазвичай, полягає у тому, що вони характеризуються нижчим рівнем економічного розвитку, оскільки віддалені від центрів розвитку, тобто є периферійними територіями. Тому це зумовлює розрив у міжрегіональному рівні розвитку, послаблення згуртованості країни. У таких регіонів виникають ознаки депресивного розвитку, тож територіальні громади втрачають потенціал економічного розвитку та мають

проблеми з власною фінансовою спроможністю. Таким чином, розвиваючи транскордонне співробітництво, кордони мають сприйматися не як стіни, а як мости. Проблема полягає у тому, що територіальні громади України мають недостатню поінформованість про можливості транскордонного співробітництва з країнами-членами ЄС. Це є важливим інструментом для набуття досвіду євроінтеграції на різних рівнях взаємодії. Всі напрямки транскордонного співробітництва країн-членів ЄС визначаються у програмних документах на певний період. З 2021 р. розпочався новий програмний період, на який визначено певні пріоритети розвитку та завдання. Тобто саме у цих рамках можливо налагодити транскордонне співробітництво за країнами-членами ЄС. Тому важливо дослідити актуальні напрямки співробітництва для українських територіальних громад з прикордонних територій.

Постановка завдання. Метою статті є дослідження актуальних програм транскордонного співробітництва з країнами-членами Європейського Союзу, які наразі визначають можливості та пріоритети транскордонного співробітництва територіальних громад України у напрямку європейської інтеграції. Також завдяки залученню цих громад до транскордонного співробітництва, вони отримають цінний досвід та інформацію про євроінтеграцію, якими потім зможуть ділитися з іншими суб'єктами публічного управління в Україні завдяки міжрегіональному співробітництву та іншим комунікативним заходам та тренінгам.

Виклад основного матеріалу дослідження. Транскордонне співробітництво є важливим інструментом для згуртування країн ЄС. Країни мають різний рівень добробуту, свої юридичні, політичні та культурні особливості. Проте транскордонне співробітництво дозволяє наближуватися регіонам, поєднувати потенціали розвитку та досягати більшого прогресу у всіх сферах суспільного життя. Політика згуртованості ЄС (Cohesion policy), закріплена у Договорі про функціонування Європейського Союзу [8, с. 127]. У статті 174 цього договору, яка знаходиться у розділі «Економічна, соціальна та територіальна згуртованість» визначено, що ЄС має сприяти гармонійному розвитку його регіонів для зміцнення економічної, соціальної та територіальної єдності. Також зазначено, що для гармонійного розвитку мають зменшуватися диспропорції у рівнях розвитку різних регіонів, і також перераховано ті регіони, які потребують активної підтримки через їх відсталість. Серед цих регіонів вказано і транскордонні регіони. У 175 статті визначено, що держави-члени повинні у своїй політиці враховувати цілі політики згуртованості. При цьому зафіксовано, що для реалізації цих цілей створено певні інституції та інструменти, серед яких можна назвати деякі спеціальні фонди: Європейський сільськогосподарський консультаційний та гарантійний фонд (European Agricultural Guidance and Guarantee Fund), Європейський соціальний фонд (European Social Fund), Європейський фонд регіонального розвитку (ERDF – European Regional Development Fund) та Фонд згуртованості (Cohesion Fund). Також для реалізації політики згуртованості фонди можуть фінансувати один напрямок, що дає ефект синергії. Наприклад, Фонд згуртованості значною мірою направлений на фінансування охорони навколишнього середовища та на побудову транспортної інфраструктури [9].

Перша мета є популярним напрямком фінансування, оскільки вона, по-перше, визначена у Цілях сталого розвитку до 2030 року, а по-друге, саме ідея згуртованості є найбільш дієвою для досягнення цієї мети, оскільки проблеми

екології не знають кордонів. А друга мета стосується власне тієї бази, без якої саме співробітництво є фізично неможливим.

Політика згуртованості ЄС передбачає такий інструмент як Європейське територіальне співробітництво (ЕТС), або Interreg. Interreg було запроваджено у 1990 році, він фокусувався саме на транскордонному співробітництві. З часом він почав охоплювати й транснаціональне та міжрегіональне співробітництво [10]. Тобто виділяють такі основні сфери Interreg:

1) Interreg A (транскордонне співробітництво, яке включає програми між прикордонними регіонами сусідніх держав, причому це можуть бути як території держав-членів ЄС, так і цих держав з країнами, що не є членами);

2) Interreg B (транснаціональне співробітництво, яке включає програми, що стосуються великих територій, а отже й потребують участі більшої кількості партнерів, ніж виключно з прикордонних територій);

3) Interreg C (міжрегіональне співробітництво – стосується регіонів ЄС).

Також окремо виділяють Interreg D (інтеграція найвіддаленіших регіонів у середовище сусідства), Interreg NEXT (співпраця з країнами-партнерами на Сході та Півдні).

За кожною сферою розроблюється програми, що включають певні тематичні напрямки, оперативні цілі, програмні результати. В рамках цих напрямків приймаються до розгляду проєкти. Так, на сьогодні реалізується вже шостий програмний період Interreg: Interreg I (1990–1993); Interreg II (1994–1999); Interreg III (2000–2006); Interreg IV (2007–2013); Interreg V (2014–2020), Interreg VI (2021–2027). Для Interreg VI було заплановано бюджет близько 10 млрд. євро [11]. У попередньому періоді був приблизно такий же бюджет.

До цього бюджету входять кошти з Європейського фонду регіонального розвитку та кошти таких інструментів як Інструмент передвступної допомоги (Instrument for Pre-Accession Assistance – IPA) та Європейський інструмент сусідства (The European Neighbourhood Instrument – ENI). Інструмент передвступної допомоги почав працювати з 2017 р. та охоплює програми для країн, які або є кандидатами на вступ до ЄС, або є потенційними кандидатами. Україна серед цих країн не представлена. Одним з напрямків Інструменту передвступної допомоги вказано транскордонне співробітництво. Європейський інструмент сусідства охоплює деякі країни Півдня (Алжир, Єгипет, Ізраїль, Йорданія, Ліван, Лівія, Марокко, Палестина, Сирія, Туніс) та Сходу (Вірменія, Азербайджан, Білорусь, Грузія, Молдова, Україна) [12].

Отже, можна розглянути, які напрямки є доступними для транскордонного співробітництва українських громад з регіонами ЄС. В рамках Європейського інструменту сусідства в Україні діє програма Interreg NEXT Black Sea Basin (Програма басейну Чорного моря) [13]. Країнами-учасницями є Вірменія, Болгарія, Грузія, Греція, Республіка Молдова, Румунія, Туреччина та Україна. Програма стосується тих регіонів країн, які омиваються Чорним морем. В Україні це Одеська, Миколаївська, Херсонська, Запорізька та Донецька області (починаючи з другого програмного періоду у 2014–2020 рр. з цієї програми виключено території АР Крим). Спочатку у проєкті на третій програмний період планувалося включити Російську Федерацію, проте після 24 лютого 2022 року її було виключено з усіх програм Європейського територіального співробітництва. Наразі розпочато третій програмний період цієї програми, який охоплює 2021–2027 роки. Сама програма на третій період була затверджена країнами-учасницями та Європейською Комісією

10 травня 2022 року. У попередньому програмному періоді визначалися такі пріоритети: розвиток підприємництва у сфері туризму та культури; розширення можливостей для транскордонного співробітництва у торгівлі та модернізації агропромислового комплексу; покращення моніторингу стану навколишнього середовища; підвищення рівня обізнаності про проблему забруднення навколишнього середовища та створення спільної ініціативи зменшення засмічення річок та моря. У поточному програмному періоді визначено пріоритети програми, які затверджують подальшу роботу в напрямку забезпечення сталого розвитку та покращення екологічного стану Чорного моря. Перша ціль – «Більш конкурентоспроможна та ефективна Європа через інноваційну та розумну економічну трансформацію та регіональний зв'язок ІКТ». Також пріоритетом вказано блакитний та смарт-регіон. Взагалі значна частина програми стосується блакитної економіки. Європейська Комісія визначає блакитну економіку як економічну діяльність, яка пов'язана з океанами, морями та узбережжям [14]. Для розвитку сталої блакитної економіки запропоновано заохочувати бізнес впроваджувати інновації, які дозволяють ефективно використовувати морські ресурси та захищати навколишнє середовище. Друга ціль полягає у розвитку екологічного та низьковуглецевого виробництва та переходу до економіки з нульовими викидами вуглецю. Для цього пропонується заохочувати перехід до чистої енергетики, економіки замкнутого циклу, управління ризиками та нарощування зелених інвестицій. Зелені інвестиції – це інвестиції, які направляються у проєкти, що дозволяють зберігати довкілля. Тут пріоритетом визначено становлення чистого та зеленого регіону. Завданням є адаптація до змін клімату, а також запобігати природним катаклізмам та техногенним катастрофам. Зміни клімату провокують ерозії, зсуви, підвищення рівня моря, повені, посухи. Тож потрібно досліджувати можливості нових технологій у сфері екології, розробити та вдосконалити механізми моніторингу та попередження про загрозу катастрофи у басейні Чорного моря. У програмі вказано, що наземні джерела забруднення становлять понад 70% всього забруднення акваторії Чорного моря. Дійсно, розуміння реального стану регіону має надавати чітке бачення спільного вирішення проблем. Це потребує також підвищення обізнаності місцевих жителів, усвідомлення своєї відповідальності за збереження довкілля. Такі заходи можуть привернути уваги до зелених інвестицій. Заохочення інноваційної діяльності з метою створення блакитного смарт-регіону може відбуватися завдяки науковим та прикладним дослідженням, які є базою для інновацій. З цією метою доцільно залучати до інноваційної діяльності як державних, так і приватних суб'єктів. Також варто зазначити, що такі соціально відповідальні інвестиції у інновації доцільно запроваджувати за допомогою державно-приватного партнерства. Взагалі, пріоритет розвитку смарт-регіону може бути реалізованим завдяки розвиненій інноваційній системі, колі є тісний зв'язок між науково-дослідними інститутами та приватним сектором. У частині напрямків фінансування вказано розглянуті пріоритети та наведено орієнтовний список конкретних задач. Наприклад, розвиток дослідницької діяльності, створення платформ для обміну передовими практиками та знаннями щодо використання інноваційних технологічних розробок, створення веб-порталу для поширення інформації про інновації у сфері аквакультури та рибальства, також доступ до даних про стан регіону, що відображаються у реальному часі, що дозволить запобігати катастрофам та ефективно управляти ресурсами.

Таким чином, програма має на меті виконання пріоритетів сталого розвитку, які також є пріоритетами інших програм. Наприклад, Україна також підтримує широку ініціативу макрорегіональної Дунайської транснаціональної програми ЄС. Річка Дунай впадає в Чорне море, тож якість її води має прямий вплив на біологічне різноманіття та екологічний стан басейну Чорного моря. Для кращого бачення кола проблем у 2019 році було прийнято ініціативу Спільного морського порядку денного для Чорного моря (Common Maritime Agenda for the Black Sea), яка направлена на сталий розвиток блакитної економіки [15].

Дунайська транснаціональна програма у поточному програмному періоді охоплює 2021–2027 рр. Співробітництво у Дунайському регіоні розпочалося з 1996 р., коли була створена програма CADSES. Вона охоплювала велику кількість територій, проте її можна вважати прямим попередником Дунайської транснаціональної програми. Власне Дунайська програма у сучасних кордонах розпочалася з 2014 р. у програмному періоді на 2014–2020 рр. Учасниками програми є 14 країн, територією яких протікає річка Дунай, а також території країн, які мають вплив на стан річки. Серед цих країн 9 є членами ЄС. З України до Дунайської програми входять Чернівецька, Івано-Франківська, Закарпатська та Одеська області. З боку ЄС програма фінансується Європейським фондом регіонального розвитку, Інструментом передвступної допомоги та Європейським інструментом сусідства. Програма реалізовується в рамках Європейської Стратегії для Дунайського регіону, яка була ухвалена у 2011 році та має на меті визначення викликів для Дунайського регіону, а також забезпечення синергії та координації між різними ініціативами та політиками, які мають місце у регіоні [16]. Ця стратегія має наступні пріоритетні напрямки: мобільність водних, автомобільних, залізничних та повітряних шляхів, стала енергетика, культура та туризм, якість водних ресурсів, екологічні ризики, біорізноманіття, ландшафти та якість повітря та ґрунту, суспільство знань, конкурентоспроможність підприємств, люди та їх вміння, інституційна спроможність і співпраця, безпека. Оскільки Дунайська транснаціональна програма розроблена на основі Європейської Стратегії для Дунайського регіону, пріоритети програми є узгодженими з пріоритетами цієї стратегії. На 2021–2027 рр. визначено наступні пріоритети: 1) Smarter Дунайський регіон; 2) Більш зелений Дунайський регіон з низькими викидами вуглецю; 3) Більш соціально орієнтований та інклюзивний Дунайський регіон 4) Краще управління співробітництвом у Дунайському регіоні. Наразі ця програма розроблена, але її остаточне прийняття заплановане на червень 2022 р. [17]. У цій програмі визначено конкретні цілі по кожному пріоритету та задачі. Перший пріоритет пропонується розвивати завдяки активізації інноваційної діяльності та трансферу технологій, а також формуючи навички для реалізації стратегій розумної спеціалізації та переходу до Industry 4.0. Другий пріоритет має ціль сприяти розвитку відновлюваної енергії, адаптації до зміни клімату, запобігати природним та техногенним катастрофам, покращувати якість води та зберігати та захищати біорізноманіття. Тобто цей пріоритет має такі ж цілі, як і розглянута програма басейну Чорного моря. Третій пріоритет має на меті зробити ринки праці доступними, інклюзивними та ефективними, інтегруючи вразливі групи населення до ринку праці та покращуючи потенціал органів, що займаються підтримкою зайнятості. Також у цьому пріоритеті є ціль забезпечити доступні та інклюзивні послуги освіти, а також реалізацію концепції навчання протягом життя (lifelong learning). У цьому напрямку окремо визначена ціль соціально-економічного

розвитку через культуру та туризм, управління культурною та природною спадщиною громадами. У останньому пріоритеті ціль – збільшити інституційну спроможність як для територіального, так і для макрорегіонального управління. У цьому пріоритеті постають питання вирішення територіальних проблем на різних рівнях та секторах управління, також заохочується активізація діяльності та ініціатива місцевих суб'єктів, покращення якості державних послуг та їх цифровізація. Проєкти Дунайської транснаціональної програми отримують фінансову підтримку у розмірі до 85% від загальних затверджених витрат. Також варто розуміти, що програма не фінансує крупні інфраструктурні проєкти. Ідея в тому, щоб створити певну базу, яка стане привабливою для майбутніх інвестицій.

Наразі ще з попереднього програмного періоду Дунайської програми діють наступні проєкти, у яких Україна є партнером:

– AGORA (Розширені параметри когенерації для реінтеграції місцевих активів). Проєкт реалізується у рамках пріоритету кращого управління Дунайським регіоном до кінця 2022 р. Метою є поліпшення інституційного потенціалу вирішення основних суспільних проблем. На зустрічах учасники діляться досвідом організації суспільного життя своїх міст та сіл. Наприклад, надають інформацію щодо їх просторового планування та озеленення, влаштування різних тренінгів та розважальних подій для жителів міст та сіл. Проєкт спрямований на покращення публічного адміністрування та запровадження парадигми Public-Private-People-led, тобто інструментів управління, у яких кооперуються зусилля приватного, державного секторів, а також простих громадян. Партнер з України – Державний науково-технічний центр міжгалузевих та регіональних проблем екологічної безпеки та ресурсозбереження «ЕкоРесурс», м. Чернівці;

– Danube Hazard m3c (Боротьба із забрудненням небезпечними речовинами в басейні річки Дунай шляхом вимірювання, управління на основі моделювання та нарощування потенціалу). Проєкт реалізується у рамках пріоритету «Відповідальний за довкілля та культуру Дунайський регіон» до кінця 2022 р. Завданням є посилення транснаціонального управління водними ресурсами та запобігання ризику повеней. Партнер з України – Український гідрометеорологічний інститут Державної служби України з надзвичайних ситуацій та Національної академії наук України, м. Київ;

– DIONYSUS (Інтеграція Дунайського регіону в розумні та стійкі мультимодальні та інтермодальні транспортні ланцюги). Проєкт реалізується у рамках пріоритету «Краще пов'язаний та відповідальний за енергетику Дунайський регіон» до кінця 2022 р. Завданням є підтримка екологічно чистих та безпечних транспортних систем та доступність міських та сільських районів. Партнер з України – Одеський національний морський університет, м. Одеса; Державне підприємство «Адміністрація морських портів України», м. Київ.

– DREAM ROAD (Дунайський регіон для покращення доступності та розширення можливостей для розвитку ромів). Проєкт реалізується у рамках пріоритету кращого управління Дунайським регіоном до кінця 2022 р. Метою є поліпшення інституційного потенціалу вирішення основних суспільних проблем. У цьому проєкті піднімаються проблеми соціальної нерівності та бідності ромів. Ця група людей стикається з крайнім рівнем соціального відчуження, тож проєкт полягає у розробці нових заходів для підвищення цифрової, інформаційної

грамотності ромів та сприяння життю ромів як рівноправних членів суспільства. Партнер з України – громадська організація «Простір молоді», м. Ужгород;

– eDigiStars (Розвиток цифрового підприємницького потенціалу літніх людей через інноваційну систему навчання). Проєкт реалізується у рамках пріоритету «Інноваційний та соціально відповідальний Дунайський регіон» до кінця 2022 р. Метою є покращення компетенцій літніх людей у сфері цифровізації для створення власного бізнесу та вирішення проблеми труднощів з їх працевлаштування. Партнер з України – Івано-Франківський національний технічний університет нафти і газу, м. Івано-Франківськ; Івано-Франківський обласний центр зайнятості, м. Івано-Франківськ;

– Fem4Forest (Ліси в жіночих руках). Проєкт реалізується у рамках пріоритету «Інноваційний та соціально відповідальний Дунайський регіон» до кінця 2022 р. Метою є розробка заходів для підтримки більш активної ролі жінок у лісовому господарстві, підвищення обізнаності про можливості роботи у цьому секторі та відповідні програми навчання. Партнери з України – Агентство сприяння сталому розвитку Карпатського регіону «ФОРЗА», м. Ужгород; Товариство лісівників України, м. Київ;

– MELIA Observatory (Обсерваторія медіаграмотності для активного громадянського суспільства та сталої демократії). Проєкт реалізується у рамках пріоритету кращого управління Дунайським регіоном до кінця 2022 р. Метою є розвиток компетенцій медіаграмотності та активної громадянської позиції. Обсерваторія медіаграмотності має надавати інструменти для аналізу медіа-контенту. Партнер з Україні – Виконавчий комітет Ужгородської міської ради, м. Ужгород;

– SaveGREEN (Забезпечення функціональності транснаціонально важливих екологічних коридорів у басейні Дунаю). Проєкт реалізується у рамках пріоритету «Відповідальний за довкілля та культуру Дунайський регіон» до кінця 2022 р. Метою є відновлення та управління екологічними коридорами. У цьому проєкті піднімаються питання землекористування та транспортних шляхів. Партнери з України – Державне підприємство «Державний дорожній науково-дослідний інститут імені М. П. Шульгіна», м. Київ; Департамент екології та природних ресурсів Закарпатської обласної державної адміністрації, м. Ужгород;

– TalentMagnet (Покращення інституційної спроможності та нове багаторівневе управління для залучення та утримання талантів у Дунайському регіоні). Проєкт реалізується у рамках пріоритету кращого управління Дунайським регіоном до кінця 2022 р. Визначена проблема відтоку високоосвіченої молоді з малих і середніх міст та сіл Дунайського регіону. Метою проєкту є розробка інструментів політики залучення та утримання талантів для невеликих муніципалітетів. Партнери з України – Комунальна установа Ужгородської міської ради «Агенція розвитку Ужгорода», м. Ужгород; Виконавчий комітет Ужгородської міської ради, м. Ужгород;

– Tid(y)Up (Слідуйте за пластиком від джерела забруднення до моря: інтегрований план дій Тиса-Дунай для ліквідації забруднення річок пластиком). Проєкт реалізується у рамках пріоритету «Відповідальний за довкілля та культуру Дунайський регіон» до кінця 2022 р. Метою проєкту є моніторинг та ліквідація забруднення пластиком річок. Партнери з України – Комунальне підприємство «Агентство регіонального розвитку та транскордонного співробітництва

«Закарпаття» Закарпатської обласної ради», м. Ужгород; Державний науково-технічний центр міжгалузевих та регіональних проблем екологічної безпеки та ресурсозбереження «ЕкоРесурс», м. Чернівці; громадська організація «Екосфера», м. Ужгород.

На офіційному сайті Дунайської транснаціональної програми можна знайти інформацію про вимоги до проєктів та допоміжні матеріали для підготовки проєктів. Для того, щоб проєкт був прийнятий, необхідно, щоб провідний партнер був резидентом країни-члена ЄС.

Наступна програма за напрямком Interreg A NEXT – Програма транскордонного співробітництва Угорщина-Словаччина-Румунія-Україна (HUSKROUA). У цій програмі від України приймають участь Закарпатська, Івано-Франківська та Чернівецька області. Загалом, у проєктах цієї програми визначаються проблеми збереження довкілля, розвиток культурної та туристичної сфери, збереження історичної спадщини. Взагалі у першій частині програми, де наведено аналіз поточного стану сфер, на яких вона фокусується, зазначається, що в Україні найгірша ситуація зі сміттєзвалищами та утилізацією відходів на Європейському континенті. Також вказано проблему незаконної лісозаготівлі та недостатнє використання відновлюваних джерел енергії. З 2017 р. можливості доступу до фінансування для партнерів з України дещо розширилися завдяки повній імплементації Угоди про асоціацію з ЄС. Програма на програмний період 2021–2027 рр. затверджена 1 квітня 2022 р. У цій програмі визначено 3 пріоритети:

- стійкий «зелений» прикордонний регіон;
- здоровий привабливий прикордонний регіон;
- взаємодіючий прикордонний регіон.

У рамках першого пріоритету цілями визначено адаптацію до кліматичних змін, запобігання стихійних лих, збереження біорізноманіття, зменшення всіх видів забруднення, а також створення зеленої інфраструктури. Для реалізації другого пріоритету обрано такі цілі: забезпечення рівного доступу до охорони здоров'я, перехід до сімейних форм догляду та надання послуг догляду на рівні громад, розвиток культури та стійкого туризму, соціальна інклюзія. Для реалізації другого пріоритету обрано такі цілі: посилення співпраці між адміністрацією, громадянами та представниками громадянського суспільства. Зараз завершуються проєкти з попереднього програмного періоду [18].

Програма за напрямком Interreg NEXT Румунія-Україна фокусується на розвитку освіти, культури, охорони здоров'я, економіки та безпеки [19]. З України беруть участь Закарпатська, Івано-Франківська, Чернівецька та Одеська області. Як і для більшості програм по Interreg, партнери мають профінансувати мінімум 10% від прийнятих проєктів. Наразі на новий програмний період програма ще не прийнята, проте 26 травня 2022 р. відбулося її остаточне обговорення у питанні фінансування. Пріоритети та завдання програми вже є затвердженими. Так, перший пріоритет – зосередженість на довкіллі крізь кордони. Поставлено завдання подібні до програми Угорщина-Словаччина-Румунія-Україна, а саме адаптація до змін клімату, запобігання катастрофам, охорона природи. Другий пріоритет – соціальний розвиток крізь кордони. Завдання: рівний доступ до якісної освіти, у тому числі до онлайн навчання, розвиток інфраструктури для реалізації навчання протягом життя (lifelong learning), забезпечення рівного доступу до медичної допомоги, розвиток культури та туризму. Третій пріоритет – прикордонне

співробітництво. У цьому пріоритеті визначено заходи для підвищення безпеки регіону, як, наприклад, спеціальне обладнання для поліції, митниці, спільні тренінги для охоронних структур прикордонних регіонів, модернізація інфраструктури та пунктів перетину кордонів, спільні стратегії безпеки та інформаційні кампанії з актуальних проблем безпеки [20].

Програма за напрямком Interreg NEXT Польща-Україна 2021–2027 рр. ще не затверджена, проте розроблено проєкт програми [21]. Раніше у цьому співробітництва приймала участь і Білорусь, проте через війну в Україні цю країну виключили з нового програмного періоду. З України приймають участь Волинська, Львівська, Закарпатська, Рівненська, Тернопільська та Івано-Франківська області. У проєкті програми визначено наступні пріоритети: довкілля, здоров'я, туризм, співпраця та кордони. У цих пріоритетах визначено завдання: адаптація до змін клімату, збереження довкілля, стале управління водними ресурсами, забезпечення рівного доступу до охорони здоров'я, розвиток культури та сталого туризму, підвищення ефективності публічного управління через співробітництво на всіх рівнях громадянського суспільства, управління мобільністю громадян та міграцією населення.

Таким чином бачимо, що розглянуті програми співробітництва мають спільні пріоритети та завдання. Ці програми транскордонного співробітництва будуються на стратегічних пріоритетах розвитку ЄС, тож вони не суперечать одна одній, а підтримують реалізацію визначених пріоритетів розвитку. Це створює синергію та розширює можливості для досягнення поставлених цілей.

Отже, українські громади та громадські організації з прикордонних регіонів мають змогу ініціювати або долучитися до проєктів цих програм. Наразі українське законодавство через свої нормативні акти визначає порядок транскордонного співробітництва. Ще з 2004 р. було прийнято Закон України «Про транскордонне співробітництво» [1], у якому визначається зміст транскордонного співробітництва, його організаційні форми, суб'єкти, їх повноваження та можливості державної підтримки. Державна стратегія регіонального розвитку на 2021–2027 роки [22] містить завдання транскордонного розвитку регіонів. А у документі «Державна програма розвитку транскордонного співробітництва на період до 2027 року та забезпечення її виконання» [23] є пріоритети розвитку транскордонного співробітництва, серед яких згадуються деякі розглянуті у статті програми.

Майже у всіх програмах окремо виносяться завдання, що стосуються поширення обізнаності громадян про проєкти. Ця проблема є дуже актуальною для України. Вона полягає у тому, що наразі є проблеми з підготовкою кадрів, які спеціалізуються на транскордонному співробітництві, також немає актуальної інформаційної бази про можливості транскордонного співробітництва. Тому існує потреба у створенні веб-порталу, на якому можна було б дізнатися про поточні програми, а також про досвід вже реалізованих проєктів і допоміжні навчальні матеріали про транскордонне співробітництво.

Реалізація спільних ініціатив з країнами-членами Європейського союзу дозволяє рухатися у напрямку європейської згуртованості. У складні для країни часи налагоджені зв'язки завдяки програмам транскордонного співробітництва є цінним ресурсом. Так, на офіційних сайтах усіх програм публікується інформація щодо підтримки України. Наприклад, комісар ЄС з питань згуртованості та реформ Еліза Феррейра зауважила, що посилення підтримки України є конкретним проявом солідарності з українським народом [24].

Висновки і перспективи подальших розробок. Транскордонне співробітництво визнається на державному рівні пріоритетом регіонального розвитку. Також актуальним напрямком розвитку держави є курс на євроінтеграцію. Тож у статті систематизовано та проаналізовано актуальні програми транскордонного співробітництва з країнами-членами ЄС. Визначено, що у пріоритетах цих програм поставлено актуальні питання щодо екологічного, економічного та суспільного розвитку. Ідея транскордонного співробітництва полягає у тому, що деякі проблеми з цих напрямків неможливо вирішити ізольовано від інших країн. Тому активізація транскордонного співробітництва дозволяє рухатися шляхом становлення сталого розвитку, а також розвиває громадянське суспільство завдяки відповідальному ставленню до ресурсів.

В Україні ініціатива проєктів по програмах транскордонного співробітництва має належати самим територіальним громадам, оскільки вони мають краще розуміння тих проблем, які є актуальними для їх жителів. Децентралізація дозволила реалізовувати інтереси громад з урахуванням конкретних умов и можливостей кожної громади. Проте проблема полягає у тому, що для цього має існувати інституціональна спроможність громад, яка включає вміння шукати та аналізувати інформацію про наявні можливості, розробляти проєкти, формулювати пропозиції та налагоджувати зв'язки. Для цього запропоновано розробити базу даних, яка буде містити всю необхідну актуальну інформацію про можливості транскордонного співробітництва. Також ініціаторами транскордонного співробітництва часто виступають громадські організації. Тому доцільно налагоджувати зв'язки між адміністрацією територіальних громад та їх активними мешканцями для заохочення створення громадських організацій, які будуть залучатися до вирішення проблем громад та отримають інформаційно-промоційну підтримку в цілому, і також щодо можливостей та актуальних програм і проєктів транскордонного співробітництва.

Предметом подальших досліджень має стати визначення умов для покращення інституціональної спроможності територіальних громад України, а також забезпечення узгодженості вітчизняних програмних документів на всіх рівнях з відповідними документами ЄС.

Література

1. *Про транскордонне співробітництво* : Закон України № 1861-IV від 24.06.2004 р. Дата оновлення: 11.10.2018 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1861-15#Text (дата звернення: 16.05.2022).
2. Бабанська О. В. Транскордонне співробітництво в ЄС: механізм функціонування та етапи становлення. *Науковий вісник Ужгородського національного університету.* Серія : Міжнародні економічні відносини та світове господарство. 2017. Вип. 11. С. 6–10.
3. Мельник Л. А. Європейський досвід управління розвитком транскордонного співробітництва. *Державне управління* : *удосконалення та розвиток.* 2018. № 2. URL: http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=1189 (дата звернення: 17.05.2022).
4. Химинець В. В., Головка А. А., Мірус О. І. *Транскордонне співробітництво як інструмент місцевого та регіонального розвитку* : аналітична доповідь. Київ : НІСД, 2021. 47 с. DOI: https://doi.org/10.53679/NISS-analytrep.2021.13.
5. Сірик З. О. Ефективність використання механізмів співробітництва територіальних громад в умовах децентралізації влади. *Регіональна економіка*. 2020. № 2 (96). С. 17–32. DOI: https://doi.org/10.36818/1562-0905-2020-2-2.

6. Тимечко І. Р. Роль прикордонних регіонів в контексті політики згуртованості ЄС. *Ефективна економіка*. 2020. № 6. URL: http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=7983 (дата звернення: 18.05.2022).
7. Демедюк О. П. Перспективи розвитку транскордонних кластерів в прикордонних областях Західної України. *Регіональна економіка.* 2020. № 2 (96). С. 58–71. DOI: https://doi.org/10.36818/1562-0905-2020-2-5.
8. *Consolidated Version of the Treaty on the Functioning of the European Union.* URL: https://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:12012E/TXT:en:PDF (access date: 20.05.2022).
9. *Regulation (EU) 2021/1058 of the European Parliament and of the Council of 24 June 2021 on the European Regional Development Fund and on the Cohesion Fund* / The European Union : website. URL: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A02021R1058-20210630 (access date: 20.05.2022).
10. *Interreg* : *European Territorial Co-operation* / The European Commission : website. URL: https://ec.europa.eu/regional_policy/en/policy/cooperation/european-territorial (access date: 23.05.2022).
11. *Adoption of the first Interreg cooperation programmes for 2021-2027* / The European Commission : website. URL: https://ec.europa.eu/regional_policy/en/newsroom/news/2022/03/23-03-2022-adoption-of-the-first-interreg-cooperation-programmes-for-2021-2027 (access date: 23.05.2022).
12. *The European Neighbourhood Instrument* / EU NEIGHBOURS : website. URL: https://www.euneighbours.eu/en/policy/european-neighbourhood-instrument-eni (access date: 24.05.2022).
13. *The Black Sea Basin Cross-Border Cooperation* : website. URL: https://blacksea-cbc.net/documents-2/joint-paper-on-interreg-next-strategic-programming (access date: 25.05.2022).
14. *Blue Economy Definitions* / The United Nations : website. URL: https://www.un.org/regularprocess/sites/www.un.org.regularprocess/files/rok_part_2.pdf (access date: 25.05.2022).
15. *Common Maritime Agenda for the Black Sea* / The Black Sea Economic Cooperation : website. URL: http://www.bsec-organization.org/areas-of-cooperation/bsec-eu-cooperation/common-maritime-agenda (access date: 27.05.2022).
16. *The Danube Region Strategy*. URL: https://danube-region.eu (access date: 30.05.2022).
17. *Danube Programme 2021–2027* / The Danube Transnational Programme : website. URL: https://www.interreg-danube.eu/uploads/media/default/0001/49/38e759f249ddf210a0d1f28f1fc11124c2bf6150.pdf (access date: 30.05.2022).
18. *Interreg A NEXT Programme between Hungary, Slovakia, Romania and Ukraine*. URL: https://huskroua-cbc.eu/news/programme-news/successful-submission-of-the-next-interreg-programme-to-the-european-commission (access date: 31.05.2022).
19. *Румунія-Україна ЄІС-прикордонне співробітництво* : сайт. URL: https://ro-ua.net/ua (дата звернення: 02.06.2022).
20. *The programme area of the Interreg Next Programme Romania-Ukraine 2021-2027* (draft). URL: https://ro-ua.net/images/Romania_Ukraine_draft_PO_May_site.pdf (access date: 02.06.2022).
21. *Програма Транскордонного Співробітництва Польща-Білорусь-Україна.* URL: https://www.pbu2020.eu/ua/news2021-2027 (дата звернення: 03.06.2022).
22. *Про затвердження Державної стратегії регіонального розвитку на 2021-2027 роки* : Постанова Кабінету Міністрів України № 695 від 05.08.2020 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/695-2020-п#n11 (дата звернення: 03.06.2022).
23. *Про затвердження Державної програми розвитку транскордонного співробітництва на 2021-2027 роки* : Постанова Кабінету Міністрів України № 408 від 14.04.2021 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/408-2021-п#Text (дата звернення: 06.06.2022).
24. *Ukraine under attack* : *CBC responds to the emergency* / Technical Support to the Implementation and Management of ENI CBC programmes : website. URL:

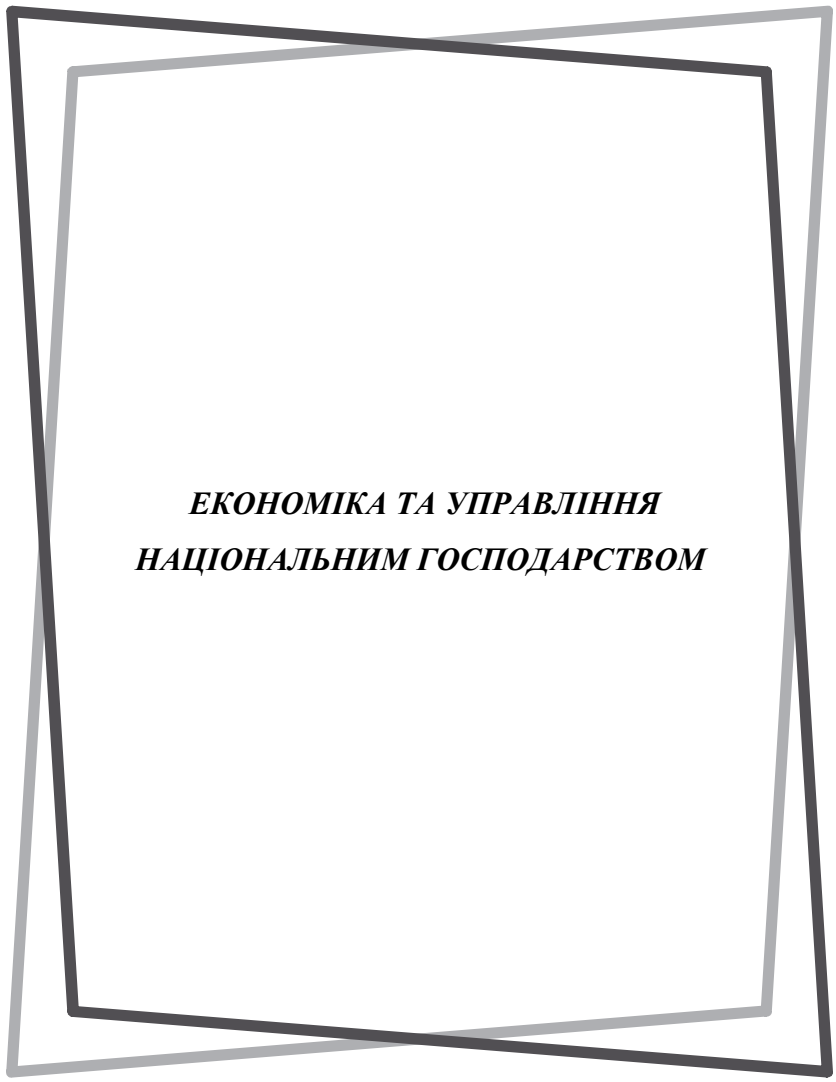
https://tesim-enicbc.eu/news/ukraine-under-attack-cbc-responds-to-the-emergency (access date: 07.06.2022).

References

1. *On the cross-border cooperation:* Law of Ukraine, No. 1861-IV, 24.06.2004. Updated: 11.10.2018 [Pro transkordonne spivrobitnytstvo: Zakon Ukrainy, No. 1861-IV, 24.06.2004. Data onovlennia: 11.10.2018]. Retrieved from: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1861-15#Text [in Ukrainian]
2. Babanska, O. V. (2017). Cross-border cooperation in the EU: operation mechanism and stages of formation [Transkordonne spivrobitnytstvo v YeS: mekhanizm funktsionuvannia ta etapy stanovlennia], *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho natsionalnoho universytetu*. Seriia: Mizhnarodni ekonomichni vidnosyny ta svitove hospodarstvo, Vol. 11, s. 6–10 [in Ukrainian]
3. Melnyk, L. A. (2018). European experience in managing the development of cross-border cooperation [Yevropeiskyi dosvid upravlinnia rozvytkom transkordonnoho spivrobitnytstva], *Derzhavne upravlinnia: udoskonalennia ta rozvytok*, No 2. Retrieved from: http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=1189 [in Ukrainian]
4. Khymynets, V. V., Holovka, A. A., Mirus, O. I. (2021). *Cross-border cooperation as a tool for local and regional development: an analytical report* [Transkordonne spivrobitnytstvo yak instrument mistsevoho ta rehionalnoho rozvytku: analitychna dopovid], NISD, Kyiv, 47 s. DOI: https://doi.org/10.53679/NISS-analytrep.2021.13 [in Ukrainian]
5. Siryk, Z. O. (2020). The efficiency of mechanisms using of the territorial communities' cooperation in conditions of the authorities' decentralization [Efektyvnist vykorystannia mekhanizmiv spivrobitnytstva terytorialnykh hromad v umovakh detsentralizatsii vlady], *Rehionalna ekonomika*, No. 2 (96), s. 17–32. DOI: https://doi.org/10.36818/1562-0905-2020-2-2 [in Ukrainian]
6. Tymechko, I. R. (2020). The role of border regions in the context of EU cohesion policy [Rol prykordonnykh rehioniv v konteksti polityky zghurtovanosti YeS], *Efektyvna ekonomika*, No. 6. Retrieved from: http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=7983 [in Ukrainian]
7. Demediuk, O. P. (2020). Perspectives of cross-border clusters development in the border oblasts of the Western Ukraine [Perspektyvy rozvytku transkordonnykh klasteriv v prykordonnykh oblastiakh Zakhidnoi Ukrainy], *Rehionalna ekonomika*, No. 2 (96), s. 58–71. DOI: https://doi.org/10.36818/1562-0905-2020-2-5 [in Ukrainian]
8. *Consolidated Version of the Treaty on the Functioning of the European Union*. Retrieved from: https://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:12012E/TXT:en:PDF.
9. *Regulation (EU) 2021/1058 of the European Parliament and of the Council of 24 June 2021 on the European Regional Development Fund and on the Cohesion Fund.* An official website of the European Union. Retrieved from: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A02021R1058-20210630.
10. *Interreg: European Territorial Co-operation.* An official website of the European Commission. Retrieved from: https://ec.europa.eu/regional_policy/en/policy/cooperation/european-territorial.
11. *Adoption of the first Interreg cooperation programmes for 2021-2027.* An official website of the European Commission. Retrieved from: https://ec.europa.eu/regional_policy/en/newsroom/news/2022/03/23-03-2022-adoption-of-the-first-interreg-cooperation-programmes-for-2021-2027.
12. *The European Neighbourhood Instrument*. EU NEIGHBOURS: website. Retrieved from: https://www.euneighbours.eu/en/policy/european-neighbourhood-instrument-eni.
13. *An official website of the Black Sea Basin Cross-Border Cooperation*. Retrieved from: https://blacksea-cbc.net/documents-2/joint-paper-on-interreg-next-strategic-programming.
14. *Blue Economy Definitions*. An official website of the United Nations. Retrieved from: https://www.un.org/regularprocess/sites/www.un.org.regularprocess/files/rok_part_2.pdf.

15. *Common Maritime Agenda for the Black Sea.* The Black Sea Economic Cooperation. Retrieved from: http://www.bsec-organization.org/areas-of-cooperation/bsec-eu-cooperation/common-maritime-agenda.
16. *The Danube Region Strategy*. Retrieved from: https://danube-region.eu.
17. *Danube Programme 2021–2027.* The Danube Transnational Programme. Retrieved from: https://www.interreg-danube.eu/uploads/media/default/0001/49/38e759f249ddf210a0d1f28f1fc11124c2bf6150.pdf.
18. *Interreg A NEXT Programme between Hungary, Slovakia, Romania and Ukraine*. Retrieved from: https://huskroua-cbc.eu/news/programme-news/successful-submission-of-the-next-interreg-programme-to-the-european-commission.
19. *Romania-Ukraine ENI Cross-border Cooperation* [Rumuniia-Ukraina YeIS-prykordonne spivrobitnytstvo]. Retrieved from: https://ro-ua.net/ua [in Ukrainian]
20. *The programme area of the Interreg Next Programme Romania-Ukraine 2021-2027 (draft).* Retrieved from: https://ro-ua.net/images/Romania_Ukraine_draft_PO_May_site.pdf.
21. *Poland-Belarus-Ukraine Cross-Border Cooperation Program* [Prohrama Transkordonnoho Spivrobitnytstva Polshcha-Bilorus-Ukraina]. Retrieved from: https://www.pbu2020.eu/ua/news2021-2027 [in Ukrainian]
22. *On approval of 2021-2027 State Strategy of Regional Development:* Law of Ukraine, No. 695, 05.08.2020 [Pro zatverdzhennia Derzhavnoi stratehii rehionalnoho rozvytku na 2021-2027 roky: Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy, No. 695, 05.08.2020]. Retrieved from: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/695-2020-п#n11 [in Ukrainian]
23. *On approval of 2021-2027 State Program of Cross-Border Cooperation:* Law of Ukraine, No. 408, 14.04.2021 [Pro zatverdzhennia Derzhavnoi prohramy rozvytku transkordonnoho spivrobitnytstva na 2021-2027 roky: Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy, No. 408, 14.04.2021]. Retrieved from: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/408-2021-п#Text [in Ukrainian]
24. *Ukraine under attack: CBC responds to the emergency*. Technical Support to the Implementation and Management of ENI CBC programmes. Retrieved from: https://tesim-enicbc.eu/news/ukraine-under-attack-cbc-responds-to-the-emergency.

Стаття надійшла до редакції 08.06.2022. Прийнята до публікації 23.06.2022.

ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ НАЦІОНАЛЬНИМ ГОСПОДАРСТВОМ

УДК [339.922:338.436]:339.564(477)

Світлана Вячеславівна ГРОМЕНКОВА
кандидат економічних наук, доцент кафедри міжнародної економіки,
Київський національний економічний університет ім. Вадима Гетьмана,
Україна, e-mail: svetlanagromenkova@gmail.com,
ORCID ID: https://orcid.org/0000-0003-1711-447X

ІНТЕГРАЦІЯ УКРАЇНИ ДО ГЛОБАЛЬНИХ ВИРОБНИЧО-ЗБУТОВИХ ЛАНЦЮГІВ У СФЕРІ АПК: ІНСТИТУЦІЙНИЙ АСПЕКТ

Громенкова, С. В. Інтеграція України до глобальних виробничо-збутових ланцюгів у сфері АПК : інституційний аспект. *Вісник соціально-економічних досліджень* : зб. наук. праць. Одеса : Одеський національний економічний університет. 2022. № 1-2 (80-81). С. 40–49.

Анотація. *Метою статті є визначення напрямків інституційної підтримки інтеграції українських виробників агропромислової продукції в глобальні ланцюги доданої вартості у контексті вирішення завдань щодо підвищення ефективності роботи галузі, розвитку і розширення її експортного потенціалу, а також збільшення інвестиційної привабливості вітчизняного агропромислового комплексу. Проаналізовано сучасний стан експортно-інвестиційної діяльності аграрного сектору України, надано загальну характеристику його залучення до світових виробничо-збутових мереж. Основну увагу зосереджено на інституційному сприянні участі у глобальних агропродовольчих мережах, включаючи сфери вдосконалення зовнішньоторговельної політики країни, можливості інтеграції в глобальні ланцюги через участь у регіональних торговельних угодах. Встановлено, що для України, як і для багатьох інших країн світу, вкрай важливим є забезпечення інтеграції малих господарств у ринки та ланцюги поставок. У зв'язку з цим, обґрунтовано необхідність активного впровадження в агропродовольчий бізнес цифрових технологій, що може мати значний позитивний вплив на умови конкуренції на ринку та забезпечення необхідної інклюзивності. Зазначено, що розширення охоплення цифровими технологіями потребує певної державної підтримки та запровадження державно-приватного партнерства. Наголошено на тому, що необхідно активно розвивати відповідну ІКТ-інфраструктуру, вдосконалювати навички користувачів у використанні Інтернет-технологій, розвивати нормативну базу, яка сприятиме інноваціям, та враховуватиме ризики, пов'язані з цифровізацією, розширювати участь в міжнародному співробітництві. Зроблено висновок, що глобалізація суттєво змінює підходи до організації постачання сільськогосподарської продукції та продовольства у світі, і це має бути враховано на державному рівні для забезпечення ефективної інтеграції українських виробників агропродукції в глобальні виробничо-збутові мережі. Пропонується зосередити увагу на уніфікації стандартів, розвитку співпраці в межах регіональних торгівельних угод, активізації зусиль щодо переходу на цифрові технології в аграрній сфері.*

Ключові слова: *глобальні виробничо-збутові ланцюги; додана вартість; експорт; сільське господарство; харчова промисловість; торгівельна політика; прямі іноземні інвестиції; цифрові технології.*

Svitlana GROMENKOVA
PhD in Economics, Associate Professor, Department of International Economics,
Kyiv National Economic University named after Vadym Hetman, Ukraine,
e-mail: svetlanagromenkova@gmail.com,
ORCID ID: https://orcid.org/0000-0003-1711-447X

 © Громенкова С.В., 2022

INTEGRATION OF UKRAINE INTO GLOBAL PRODUCTION AND SALES CHAINS IN THE FIELD OF AGRO-INDUSTRIAL COMPLEX: INSTITUTIONAL ASPECT

Gromenkova, S. (2022). Integration of Ukraine into global production and sales chains in the field of agro-industrial complex: institutional aspect [Intehratsiia Ukrainy do hlobalnykh vyrobnycho-zbutovykh lantsiuhiv u sferi APK: instytutsiinyi aspekt], *Socio-economic research bulletin, Vìsnik socìal'no-ekonomìčnih doslìdžen'* (ISSN 2313-4569), Odessa National Economic University, Odessa, No. 1-2 (80-81), pp. 40–49.

Abstract. *The purpose of the article is to determine the directions of institutional support for integration of Ukrainian manufacturers of agro-industrial products into global chains of added value in the context of solving the tasks of increasing the efficiency of the industry, developing and expanding its export potential, as well as augmentation the investment attractiveness of the domestic agro-industrial complex. The current state of the export and investment activity of Ukrainian agricultural sector is analyzed; a general characteristic of its involvement in global production and sales networks is provided. The main focus is on institutional promotion of participation in global agri-food networks, including areas of improvement of the country's foreign trade policy, the possibility of integration into global chains through participation in regional trade agreements. It is established that for Ukraine, as well as for many other countries of the world, it is extremely important to ensure the small farms integration into markets and supply chains. In this regard, the need for active implementation of digital technologies in the agri-food business is substantiated, which can have a significant positive impact on the conditions of competition in the market and on ensuring the necessary inclusiveness. It is noted that expanding the coverage of digital technologies requires certain state support and introduction of public-private partnerships. It was emphasized that it is necessary to actively develop the appropriate ICT infrastructure, improve users' skills in using Internet technologies, develop a regulatory framework that will promote innovation and consider the risks associated with digitalization, and expand participation in international cooperation. It is concluded that globalization significantly changes approaches to organization of agricultural products and food supply in the world, and this should be taken into account at the state level for ensuring the effective integration of Ukrainian agricultural manufacturers into global production and sales networks. It is proposed to focus attention on the standards unification, the development of cooperation within the framework of regional trade agreements, and efforts activation for transition to digital technologies in the agricultural sector.*

Keywords: *global supply chains; value added; exports; agriculture; food industry; trade policy; foreign direct investment; digital technologies.*

JEL classification: *F100; F150; F130; F230; E610*

DOI: *https://doi.org/10.33987/vsed.1-2(80-81).2022.40-49*

Постановка проблеми у загальному вигляді. Не викликає сумніву, що Україна як експортер сільськогосподарської продукції має системно враховувати сучасні тренди продовольчого ринку, які пов'язані з розвитком глобалізаційних процесів. Зокрема, нашій країні необхідно активніше залучатися до агропродовольчих глобальних виробничо-збутових ланцюгів (ГВЗЛ), на які сьогодні припадає третина світової торгівлі продовольством [1]. За оцінками Продовольчої та сільськогосподарської організації ООН (ФАО), десятивідсоткове зростання участі сільського господарства в глобальних виробничо-збутових

ланцюгах може надати можливість в середньо- та короткостроковій перспективі підвищити продуктивність праці у цій сфері на 1,2% [1]. Це може мати стійкий позитивний вплив на продуктивність і в довгостроковій перспективі. У зв'язку з цим, дослідження питання інтеграції України до агропродовольчих ГВЗЛ є актуальним.

Аналіз досліджень і публікацій останніх років. Глобальні ланцюги доданої вартості, як драйвер глобалізаційних процесів, розглядаються D. K. Elms та P. Low [2], акцент зроблено на регіон АСЕАН, у тому числі, на політику, яка там активно реалізується. Перспективи впливу глобальних ланцюгів на торгівлю агропродовольчою продукцією та розвиток розглянуто M. Maertens та J. Swinnen [3]. J. Humphrey та O. Memedovic [4] концентрують увагу на підвищенні ролі стандартизації в агропродовольчих ланцюгах, а також на процесах концентрації в межах глобальних ланцюгів створення доданої вартості. У дослідженнях вітчизняних науковців, зокрема, Л. Антонюк, Н. Черкас [5], обґрунтовано стратегічні напрями підвищення міжнародних конкурентних позицій економіки України в умовах глобальної мережевізації. Н. Резнікова, О. Іващенко [6] розглядають орієнтовану на ланцюги створення вартості модель зростання України. Л. Потравка [7] розглядає глобальні ланцюги створення доданої вартості у контексті трансформаційних перетворень аграрного сектору економіки України. Т. Нагачевська [8] виокремлює особливості іноземного інвестування на різних стадіях ГВЗЛ агробізнесу.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Незважаючи на значний науковий доробок, питання інституціональної підтримки інтеграції українських виробників агропромислової продукції в глобальні ланцюги доданої вартості не знайшли відповідного відображення в фахових дослідженнях і потребують подальшого розгляду. У зв'язку з цим, в межах даного дослідження було зроблено акцент саме на питаннях створення відповідних інституційних умов для залучення українських аграріїв до глобальних виробничо-збутових мереж, що надало б можливість суттєво підвищити ефективність функціонування галузі та її експортної активності.

Постановка завдання. Метою статті є визначення напрямків інституційної підтримки інтеграції українських виробників агропромислової продукції в глобальні ланцюги доданої вартості у контексті вирішення завдань щодо підвищення ефективності роботи галузі, розвитку і розширення її експортного потенціалу, а також збільшення інвестиційної привабливості вітчизняного агропромислового комплексу.

Виклад основного матеріалу дослідження. АПК та харчова промисловість займають сьогодні лідируючи позиції у вітчизняному експорті товарів. Їх питома вага в 2021 році становила 40,7% від загального експорту товарів України [9]. Основними експортними товарами є продукти рослинного походження, серед яких домінують зернові культури (відповідно 22,8% та 18,1% від загального експорту товарів України у 2021 році), жири та олії тваринного або рослинного походження (10,3%), готові харчові продукти (5,6%) [10]. Варто відзначити, що за підсумками 2021 року в Україні відбулося зростання експорту продукції АПК та харчової промисловості. Найбільш суттєво збільшився експорт зернових культур (на 2978,3 млн. дол. США або на 31,8%), експорт жирів та олії тваринного та рослинного походження (на 1292,6 млн. дол. США або на 22,5%). Зростання експорту готових харчових продуктів становило 12,7% або 426,96 млн. дол. США [9].

В агропромислову галузь України станом на 31.12.2021 р. залучено 4846,1 млн. дол. США прямих іноземних інвестицій (інструменти участі в капіталі). Це становить 10,5% всіх ПІІ в країну [11]. Зокрема, на сільське, лісове та рибне господарство припадає 3,9% (1806,3 млн. дол. США) залучених в Україну прямих іноземних інвестицій, а на виробництво харчових продуктів, напоїв та тютюнових виробів – 6,6% (3039,8 млн. дол. США) [11]. Серед країн-інвесторів у сільське, лісове та рибне господарство варто відмітити Кіпр – 577,2 млн. дол. США прямих інвестицій (інструменти участі в капіталі), Люксембург – 325,2 млн. дол. США, Нідерланди – 126,2 млн. дол. США, Німеччину – 82,5 млн. дол. США. Всі зазначені країни за останні декілька років суттєво збільшили свою інвестиційну присутність в Україні. Данія, навпаки, зменшила обсяги інвестицій у сферу сільського господарства України на 34 млн. дол. США – до 71,7 млн. дол. прямих іноземних інвестицій, Польща також – до 12,3 млн. дол. США (тобто практично вдвічі менше, ніж показник 2020 року). Сьогодні в нашій країні представлені провідні багатонаціональні підприємства, які діють на світовому ринку сільськогосподарської продукції та продуктів харчування. Зокрема, це компанії Anheuser-Busch InBev NV, British American Tobacco PLC, Nestle SA, The Coca-Cola Co, Danon Groups SA, PepsiCo, Carlsberg Group, Cargill, які сьогодні стали одними з найпотужніших іноземних інвесторів України.

За оцінками ФАО, Україна залучена до агропродовольчих ГВЗЛ. Зокрема, коефіцієнт участі у глобальних ланцюгах в сільському господарстві на рівні 35%. Водночас, більшість країн-членів ЄС демонструють показник вище 45% [1]. Також важливо розуміти те, якою є якість участі України в глобальних ланцюгах – національні виробники є постачальниками сировини та продукції з невисокою доданню вартістю. Це актуалізує питання більш активного включення українських представників агропродовольчого бізнесу у ГВЗЛ щодо виробництва продуктів харчування та напоїв, інтегрування їх до глобальних мереж постачання за рахунок вдосконалення інвестиційної, торговельної політики, створення відповідних інституційних умов.

Для того, щоб максимально скористатися перевагами участі у ГВЗЛ для цілей економічного зростання, вкрай важливою є відповідна торгівельна політика, як з боку імпорту, так і з боку експорту. На сьогоднішній день, рівень захисту агропродовольчих ринків, не зважаючи на низку лібералізаційних кроків, залишається достатньо високим. Зокрема, в світі середній рівень ставок мита на сільськогосподарську продукцію та продовольство приблизно втричі перевищує відповідний рівень ставок мита на решту товарів. Більш високим цей захист є в країнах з низьким та середнім рівнем доходів.

Не викликає сумніву, що усунення торгівельних бар'єрів та скасування внутрішньополітичної підтримки, яка суттєво деформує торгівлю, може мати суттєвий позитивний вплив на участь країни у ГВЗЛ і на створення внутрішньої доданої вартості.

Значний позитивний ефект на залучення країн до ГВЗЛ мають регіональні торгівельні угоди, в межах яких створюються додаткові можливості для міжнародної вертикальної координації у виробничо-збутових ланцюгах. Серед регіональних торгівельних угод в цьому сенсі можуть бути більш ефективними ті, які охоплюють більш широке коло галузей, де відбувається лібералізація. Це пов'язано з тим, що агропродовольчий експорт містить додану вартість цілої низки

секторів економіки, зокрема, обробної промисловості, енергетики, сфери послуг. Водночас, додана вартість агропромислових товарів є вбудованою в експорт секторів, які належать до нижчих ланцюгів виробничо-збутового ланцюга. Механізм регіональних торговельних угод може і опосередковано позитивно впливати на розвиток ГВЗЛ – через стимулювання інституційних та політичних реформ, які впливають на ефективність, через прискорення технологічного обміну та масштабне використання його результатів.

В аналітиці Світового банку відзначається, що не зростання сировинних поставок, а саме збільшення експорту з більш високою доданою вартістю і створення глобальних ланцюжків з доданою вартістю – головна можливість для України в контексті використання свого особливого доступу на ринок ЄС. З огляду на зазначені вище тренди, а саме лідируючи позиції європейських компаній як інвесторів сільськогосподарської сфери у світі, а також значну концентрацію їх інтересів у регіональній (європейській) площині, можна дійти висновку, що співпраця України з країнами ЄС у агропродовольчій сфері дійсно має великий потенціал розвитку.

Важливим інституційним кроком щодо включення України в європейський економічний простір за умов дії Зони вільної торгівлі Україна-ЄС є факт приєднання нашої країни до Регіональної конвенції про Пан-Євро-Середземноморські преференційні правила походження (Конвенція ПЄМ) [12]. Цей документ встановлює уніфіковані правила походження для торгівлі товарами у Пан-Євро-Середземноморському регіоні й, таким чином, дозволяє посилювати економічну інтеграцію та торговельні зв'язки. На відміну від двосторонньої кумуляції, що встановлена більшістю угод про преференційну торгівлю, ПЄМ йде далі та передбачає правило діагональної кумуляції, тобто дає можливість країнам-учасницям використовувати сировину одна одної та встановлює однакові правила переробки товарів. Завдяки діагональній кумуляції для виробництва товару може використовуватися сировина із країн, що не є сторонами преференційної угоди, в рамках якої здійснюється торгівля.

ПЄМ налічує наразі 42 учасники. Серед них – країни ЄС, ЄАВТ, країни Північної Африки та Близького Сходу (Алжир, Єгипет, Ізраїль, Йорданія, Ліван, Марокко, Палестина, Сирія, Туніс, Туреччина), регіон Південно-Східної Європи (Албанія, Боснія і Герцеговина, Македонія, Сербія, Чорногорія, Косово), а також Молдова. Отже, чим більше угод про вільну торгівлю буде укладено урядом України з країнами-учасницями Конвенції, тим більше переваг від її застосування зможуть отримати національні виробники. Таким чином, ПЄМ для України – це, насамперед, спрощений доступ до глобальних та регіональних ринків торгівлі, передумова для виробництва товарів з високою доданою вартістю, нагода стати незамінною ланкою у глобальних та регіональних ланцюжках доданої вартості.

Серед важливих інституційних кроків глобального рівня, які можуть мати позитивний вплив на розвиток ГВЗЛ у агропромисловій сфері, можна назвати й укладання під егідою СОТ Угоди про спрощення процедур торгівлі. Для України як члена СОТ цей документ може мати також важливе значення. Ця угода має за мету забезпечення прискорення переміщення, випуску та митного очищення товарів, у тому числі транзитних, а також розвиток митної співпраці. За існуючими експертними оцінками, практична реалізація цієї Угоди у повному обсязі може забезпечити скорочення витрат на ведення торгівлі в середньому на 14%, а зростання обсягів світової торгівлі може становити до 1 трлн. дол. США на рік, і

найбільший приріст торгівлі прогнозують саме у найбідніших країнах [1]. Ця Угода також впливатиме на підвищення прозорості, зменшення корупції та розширення можливостей участі у глобальних виробничо-збутових ланцюгах.

У контексті розробки ефективної національної політики щодо залучення до глобальних виробничо-збутових ланцюгів у агропромисловій сфері варто зазначити, що відкриття сільськогосподарських ринків та їх лібералізація мають різноплановий позитивний вплив на торгівлю та розвиток. Зокрема, зниження торгівельних бар'єрів може потягнути за собою збільшення імпорту ресурсів, що вводяться, для сільського господарства, а також зростання експорту сільськогосподарських товарів для їх переробки в інших країнах. При цьому сектор виробництва харчових продуктів та напоїв може імпортувати більше ресурсів, що вводяться для сільського господарства, і збільшити експорт власної продукції, що буде використана для подальшої переробки, а потім і для кінцевого споживання в країнах-партнерах. Варто констатувати, що зниження торгівельних бар'єрів для агропромислової продукції потягне за собою не тільки розширення глобальних ланцюгів, але й створення нових можливостей для розвитку вітчизняної харчової промисловості.

Створення глобальних виробничо-збутових ланцюгів актуалізує питання стандартизації та сертифікації сільськогосподарської продукції. На сьогоднішній день в світі на національному рівні активно використовуються державні нормативи та стандарти, що пов'язано з необхідністю захисту здоров'я людей та їх безпеки. Використання таких стандартів регулюється Угодами СОТ, зокрема, Угодою про технічні бар'єри в торгівлі та Угодою про використання санітарних та фітосанітарних заходів.

Оскільки, в межах ГВЗЛ державні стандарти можуть суттєво відрізнятися за ступенем жорсткості, широкою є практика введення приватними компаніями власних стандартів, використання яких дає можливість забезпечувати якість своєї кінцевої продукції на рівні, який відповідає вимогам ринків, де планується збут. Цікавим є той факт, що приватні стандарти можуть використовуватися фірмами і в якості потужного маркетингового інструменту, іноді вони дають змогу суттєво підвищити свою присутність на ринку, диференціювати свою продукцію.

Питання корпоративної соціальної відповідальності також часто підіймаються в межах функціонування продовольчих ГВЗЛ. Достатньо розповсюдженою є практика запровадження і використання стандартів та систем сертифікації сталості. Це система добровільних норм, які використовуються підприємствами для вирішення неекономічних питань сталого розвитку. Такі стандарти наближають компанії до вирішення питань соціального та екологічного характеру. Зокрема, вони концентрують увагу на вимогах до способів виробництва, забезпечення основних прав людини, охорони здоров'я та безпеки робітників. У межах таких систем добровільної сертифікації сталості можуть бути запроваджені принципи справедливої оплати фермерам за їх продукцію (Fairtrade), методи ведення сільського господарства, які сприяють більш заощадливому використанню природних ресурсів та зниженню шкідливого навантаження на навколишнє середовище.

Такі стандарти все більш широко використовуються на глобальних ринках, особливо, коли йдеться про продукцію преміального сегменту, яка є дорогою. Варто зазначити, що з одного боку ГВЗЛ створюють унікальні можливості для використання стандартів сталості та розбудови глобальних ринків у контексті задач

сталого розвитку. З іншого боку, такі стандарти можуть суттєво ускладнити можливості приєднання до ГВЗЛ дрібних переробних підприємств та фермерів. Це, у свою чергу, потребує певної підтримки таких ініціатив з боку програм розвитку, державно-приватних партнерств, неурядових організацій.

Серед проблемних питань активного розвитку продовольчих ГВЗЛ – можлива загроза створення монополістичних структур, посилення ринкової влади та погіршення умов конкуренції на ринку. Варто зазначити, що за даними ФАО, емпіричних доказів зловживання ринковою владою на сільськогосподарських та продовольчих ринках достатньо мало. Можливо, це пов'язане саме зі складністю встановлення та доведення таких фактів, а не через відсутність подібних зловживань, як таких. Водночас, є приклади, коли посилення ринкової концентрації та ринкової влади закупівельних організацій з нижнього ланцюга мало позитивний вплив на діяльність постачальників з верхніх ланцюгів через сприяння кращому функціонуванню ринків та вирішенню певних проблем, пов'язаних з неефективним державним управлінням.

Варто зазначити, що для багатьох країн світу, і зокрема для України, проблемою є забезпечення інтеграції дрібних фермерських господарств в ринки та виробничо-збутові ланцюги. Значний позитивний вплив на умови конкуренції на ринку та на забезпечення необхідної інклюзивності може мати впровадження цифрових технологій в агропродовольчому бізнесі. Їх активне використання дає можливості зниження інформаційних та транзакційних витрат у сільському господарстві, виробництві та реалізації продовольчих товарів; сприяє підвищенню ефективності бізнес-діяльності, створенню нових робочих місць, економії ресурсів, формуванню нових джерел доходів. Саме цифрові технології, зокрема блокчейн, можуть забезпечувати більш масштабне відслідковування харчової продукції на всіх етапах її виробництва, переробки та збуту, які в межах ГВЗЛ мають трансграничний характер.

Уже сьогодні в світі багато прикладів успішного використання цифрових технологій у сфері агробізнесу. Функціонують цифрові платформи, які дають змогу отримати різного роду інформацію щодо цін, погодних умов, потенційних контрагентів, діють потужні онлайн платформи для електронної торгівлі, наприклад, «Таобао» в КНР. Є цікаві приклади цифрових платформ, які покращують можливості доступу фермерів до фінансування, страхування. Наприклад, Tulaa – цифрова платформа для організації кредитування фермерів в Кенії та Гані, яка дає можливість взаємодіяти фермерам, постачальникам ресурсів, торговельним організаціям, фінансовим та страховим компаніям.

Якщо в країнах, що розвиваються, у першу чергу використовуються мобільні додатки з різного роду наповненням інформацією для фермерів, то в розвинених країнах йдеться про впровадження прецизійного сільського господарства. Його методи базуються на використання стільникових систем, дистанційного зондування, Інтернету речей. Це дає можливість не тільки підвищити ефективність, оптимізувати використання робочої сили, добрив, пестицидів та водних ресурсів, але й підвищити безпечність харчових продуктів, зменшити негативний вплив сільськогосподарського виробництва на навколишнє середовище.

Таким чином, дуже важливо, щоб Україна, взявши курс на діджиталізацію, не відставала від світового тренду цифровізації у сфері сільського господарства. Розширення охоплення цифровими технологіями потребує певної державної підтримки та впровадження державно-приватних партнерств. Необхідно активно

розвивати відповідну інфраструктуру ІКТ, підвищувати навички користувачів щодо використання Інтернет-технологій, розробляти нормативно-правову базу, яка б сприяла розвитку інновацій, а також враховувала б ризики, які пов'язані з цифровізацією. Вкрай важливою для України є участь в міжнародному співробітництві, зокрема, участь у Міжнародній платформі по цифрових технологіях для виробництва продовольства та ведення сільського господарства, яка найближчим часом почне діяти під егідою ФАО. Очікується, що ця платформа стане майданчиком для запровадження діалогу, розробки стратегічних напрямків роботи та укріплення зв'язків між сільськогосподарськими форумами та форумами з питань розвитку цифрової економіки. Це, у свою чергу, дасть можливість урядам досягати більш вагомих успіхів від впровадження цифрових технологій у сільськогосподарську галузь, створить підгрунтя для якісного прориву у цій сфері завдяки обміну знаннями, буде сприяти спільному пошуку ефективних рішень щодо потенційних проблем у цій сфері. Якщо згадана платформа тільки починає своє функціонування, інша ініціатива ФАО – Платформа геопросторових даних, – з середини 2020 року вже успішно діє. Це чудовий приклад цифрового суспільного активу, який дає змогу створювати інтерактивні карти даних, аналізувати тенденції та визначати в режимі реального часу недоліки та можливості, які є в продовольчій та сільськогосподарській галузі, що буде сприяти ефективним інвестиціям до цих сфер.

Висновки і перспективи подальших розробок. Таким чином, глобалізація суттєво впливає на сучасне виробництво агропродовольчої продукції, інвестиційні процеси у цій сфері, змінює підходи до організації постачання сільськогосподарської продукції та продовольства у світі, трансформує сучасну міжнародну торгівлю та участь в ній окремих країн-виробників продовольства. Через створення глобальних виробничо-збутових мереж вирішуються завдання зі зменшення витрат, економії ресурсів, підвищення ефективності виробництва сільськогосподарської продукції та продовольства. Зниження торгівельних бар'єрів, уніфікація стандартів, перехід на цифрові технології створюють нові можливості для розвитку глобального продовольчого ринку. Ці можливості можуть бути суттєво примножені, якщо уряди будуть вдосконалювати свою політику та розвивати міждержавне співробітництво. Подальші розробки у цьому напрямку є дуже важливими як в контексті досягнення Глобальних цілей розвитку, так і вирішення завдань сталого соціально-економічного розвитку країни, забезпечення її національної продовольчої безпеки. Воєнна агресія Російської Федерації проти України створює нові виклики для розвитку вітчизняного АПК і його ефективного включення до глобальних виробничо-збутових ланцюгів, що також потребує подальших досліджень у цій сфері.

Література

1. FAO. 2020. *The State of Agricultural Commodity Markets 2020. Agricultural markets and sustainable development* : *Global value chains, smallholder farmers and digital innovations.* Rome, FAO. DOI: https://doi.org/10.4060/cb0665en (access date: 21.03.2022).
2. Elms D. K., & Low P. (2013). *Global value chains in a changing world* / World Trade Organization : website. URL: https://www.wto.org/english/res_e/booksp_e/aid4tradeglobalvalue13_e.pdf (access date: 24.03.2022).
3. Maertens, M., & Swinnen, J. (2015). *Agricultural trade and development* : *A value chain perspective.* WTO Staff Working Paper, No. ERSD-2015-04, World Trade Organization, Geneva. DOI: https://doi.org/10.30875/c23f13a6-en.

4. Humphrey J., & Memedovic O. *Global value chains in the agrifood sector* : Working paper / United Nations Industrial Development Organization (UNIDO) : website. URL: https://www.unido.org/sites/default/files/2009-05/Global_value_chains_in_the_agrifood_sector_0.pdf (access date: 24.03.2022).
5. Антонюк Л., Черкас Н. Глобальна економічна мережевізація у конкурентному зростанні країн. *Міжнародна економічна політика*. Київ, 2019. № 2 (31). С. 83–100.
6. Резнікова Н. В., Іващенко О. А. Перспективи участі України в глобальних ланцюгах створення вартості як засіб підвищення конкурентоспроможності в умовах транснаціоналізації виробничих відносин. *Інвестиції* : *практика та досвід*. 2015. № 16. С. 22–26.
7. Потравка Л. О. Концепція перебігу трансформацій аграрного сектора України. *Розвиток економічних та фінансових відносин й обліково-аналітичного забезпечення функціонування підприємницьких структур* : кол. монографія / за ред. Н. С. Танклевської. Херсон : ХДАУ, 2016. С. 68–81.
8. Нагачевська Т., Пластовець Н. Особливості іноземного інвестування на різних стадіях глобального виробничо-збутового ланцюга агробізнесу. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Економіка*. 2015. Вип. 8 (173). С. 49–59.
9. Зовнішня торгівля України товарами у 2021 році. *Експрес-випуск Державної служби статистики України*. URL: https://ukrstat.gov.ua/express/expr2022/02/14.doc (дата звернення: 25.03.2022).
10. Зовнішня торгівля України товарами у 2020 році. *Експрес-випуск Державної служби статистики України.* URL: http://www.ukrstat.gov.ua/express/expr2021/02/15.doc (дата звернення: 28.03.2022).
11. *Прямі інвестиції в Україну. Статистика зовнішнього сектору України за методологією 6-го видання «Керівництва з платіжного балансу та міжнародної інвестиційної позиції»* (МВФ, 2009) / Національний банк України : сайт. URL: https://bank.gov.ua/files/ES/FDI_Ls_y.xlsx (дата звернення: 29.03.2022).
12. *Про приєднання України до Регіональної конвенції про пан-євро-середземноморські преференційні правила походження* : Закон України № 2187-VIII від 08.11.2017 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2187-19#n3 (дата звернення: 31.03.2022).

References

1. FAO (2020). *The State of Agricultural Commodity Markets 2020. Agricultural markets and sustainable development: Global value chains, smallholder farmers and digital innovations.* Rome, FAO. DOI: https://doi.org/10.4060/cb0665en.
2. Elms, D. K. and Low, P. (2013). *Global value chains in a changing world,* World Trade Organization: website. Retrieved from: https://www.wto.org/english/res_e/booksp_e/aid4tradeglobalvalue13_e.pdf.
3. Maertens, M., & Swinnen, J. (2015). *Agricultural trade and development: A value chain perspective,* WTO Staff Working Paper, No. ERSD-2015-04, World Trade Organization, Geneva. DOI: https://doi.org/10.30875/c23f13a6-en.
4. Humphrey, J., & Memedovic, O. (2009). *Global value chains in the agrifood sector:* Working paper, United Nations Industrial Development Organization (UNIDO): website. Retrieved from: https://www.unido.org/sites/default/files/2009-05/Global_value_chains_in_the_agrifood_sector_0.pdf.
5. Antoniuk, L., & Cherkas, N. (2019). Global economic networking in the competitive growth of countries [Hlobalna ekonomichna merezhevizatsiia u konkurentnomu zrostanni krain], *Mizhnarodna ekonomichna polityka*, No. 2 (31), s. 83–100 [in Ukrainian]
6. Reznikova, N. V., & Ivashchenko, O. A. (2015). Prospects for Ukraine's participation in global value chains as a means of competitiveness increasing in the conditions of transnationalization of industrial relations [Perspektyvy uchasti Ukrainy v hlobalnykh

lantsiuhakh stvorennia vartosti yak zasib pidvyshchennia konkurentospromozhnosti v umovakh transnatsionalizatsii vyrobnychykh vidnosyn], *Investytsii: praktyka ta dosvid*, No. 16, s. 22–26 [in Ukrainian]

7. Potravka, L. O. (2016). The concept of transformations course in agrarian sector of Ukraine, *Development of economic and financial relations and accounting and analytical providing for business structures functioning:* monograph. Ed. by N. S. Tanklevska [Kontseptsiia perebihu transformatsii ahrarnoho sektora Ukrainy], Rozvytok ekonomichnykh ta finansovykh vidnosyn i oblikovo-analitychnoho zabezpechennia funktsionuvannia pidpryiemnytskykh struktur: monohrafiia; za red. N. S. Tanklevskoi, KHDAU, Kherson, s. 68–81[in Ukrainian]
8. Nagachevska, T., & Plastovets, N. (2015). Peculiarities of foreign investment at different stages of the global production and marketing chain of agribusiness [Osoblyvosti inozemnoho investuvannia na riznykh stadiiakh hlobalnoho vyrobnycho-zbutovoho lantsiuha ahrobiznesu], *Visnyk Kyivskoho natsionalnoho universytetu imeni Tarasa Shevchenka. Ekonomika*, No. 8 (173), s. 49–59 [in Ukrainian]
9. *Ukraine's foreign trade in goods in 2021* [Zovnishnia torhivlia Ukrainy tovaramy u 2021 rotsi], Ekspres-vypusk Derzhavnoi sluzhby statystyky Ukrainy. Retrieved from: https://ukrstat.gov.ua/express/expr2022/02/14.doc [in Ukrainian]
10. *Ukraine's foreign trade in goods in 2020* [Zovnishnia torhivlia Ukrainy tovaramy u 2020 rotsi], Ekspres-vypusk Derzhavnoi sluzhby statystyky Ukrainy. Retrieved from: http://www.ukrstat.gov.ua/express/expr2021/02/15.doc [in Ukrainian]
11. *Direct investments in Ukraine. Statistics of the external sector of Ukraine according to the methodology of the 6th edition of the «Guidelines on the balance of payments and international investment position»* (IMF, 2009) [Priami investytsii v Ukrainu. Statystyka zovnishnoho sektoru Ukrainy za metodolohiieiu 6-ho vydannia «Kerivnytstva z platizhnoho balansu ta mizhnarodnoi investytsiinoi pozytsii» (MVF, 2009)], Natsionalnyi bank Ukrainy: sait. Retrieved from: https://bank.gov.ua/files/ES/FDI_Ls_y.xlsx [in Ukrainian]
12. *On the accession of Ukraine to the Regional Convention on Pan-Euro-Mediterranean Preferential Rules of Origin:* Law of Ukraine, No. 2187-VIII, 08.11.2017 [Pro pryiednannia Ukrainy do Rehionalnoi konventsii pro pan-yevro-seredzemnomorski preferentsiini pravyla pokhodzhennia: Zakon Ukrainy, No. 2187-VIII, 08.11.2017]. Retrieved from: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2187-19#n3 [in Ukrainian]

Стаття надійшла до редакції 04.04.2022. Прийнята до публікації 19.04.2022.

УДК 334.012.74:332.13

Людмила Степанівна КОЗАК
кандидат економічних наук, професор, завідувачка кафедри економіки, Національний транспортний університет, Україна, e-mail: lskozak1@gmail.com, ORCID ID: https://orcid.org/0000-0003-3995-172X

Тамара Олександрівна ЧКАЛОВА
аспірантка кафедри економіки, Національний транспортний університет, Україна, e-mail: tchkalova7@gmail.com, ORCID ID: https://orcid.org/0000-0003-1003-0484

СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИЙ РОЗВИТОК ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ОДИНИЦЬ В УМОВАХ ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЇ

Козак, Л. С., Чкалова, Т. О. Соціально-економічний розвиток територіальних одиниць в умовах децентралізації. *Вісник соціально-економічних досліджень* : зб. наук. праць. Одеса : Одеський національний економічний університет. 2022. № 1-2 (80-81). С. 50–59.

Анотація. *Стаття присвячена актуальним питанням проведення реформи децентралізації, розвитку місцевого самоврядування, управління ресурсами, формування дохідної та видаткової частини бюджету громад. Розглянуто вплив реформи децентралізації на формування політики регіонального розвитку, запропоновано системні підходи до інтеграції цих напрямів політики держави. Проаналізовано зарубіжний досвід Польщі, Франції, Латвії, Італії, виокремлено основні шляхи проведення децентралізації в зарубіжних країнах через призму визначення дієвих механізмів впливу на економічний розвиток з метою формування моделі для проведення реформ в Україні. Надано рекомендації стосовно реалізації Цілей сталого розвитку на локальному рівні як підґрунтя інтеграції просторового та регіонального розвитку. Сформовано підходи щодо оцінювання впливу децентралізації на соціально-економічний розвиток регіонів, наведено приклади розкриття потенціалу децентралізації для розвитку окремих регіонів. Запропоновано низку рекомендацій щодо успішного продовження реформи децентралізації та перетворення її на стимул формування ефективної політики регіонального розвитку. Відокремлено низку актуальних питань реформи територіальної організації влади та місцевого самоврядування на засадах децентралізації і субсидіарності. Запропоновано підходи до створення інституту нагляду за законністю рішень органів місцевого самоврядування. Визначено ступінь інтегрованості регіональної політики України до регіональної політики Євросоюзу. Практична цінність дослідження полягає в тому, що його результати можна використовувати для вивчення та дослідження реформи децентралізації та шляхів її вдосконалення.*

Ключові слова: *децентралізація; територіальні громади; органи місцевої влади; ресурси; доходи; видатки; бюджет.*

Lyudmila KOZAK
PhD in Economics, Professor, Head of Economics Department, National Transport University, Ukraine, e-mail: lskozak1@gmail.com, ORCID ID: https://orcid.org/0000-0003-3995-172X

Tamara CHKALOVA
Postgraduate student of Economics Department, National Transport University, Ukraine, e-mail: tchkalova7@gmail.com, ORCID ID: https://orcid.org/0000-0003-1003-0484

 © Козак Л.С., Чкалова Т.О., 2022

SOCIO-ECONOMIC DEVELOPMENT OF TERRITORIAL UNITS IN THE CONDITIONS OF DECENTRALIZATION

Kozak, L., Chkalova, T. (2022). Socio-economic development of territorial units in the conditions of decentralization [Sotsialno-ekonomichnyi rozvytok terytorialnykh odynyts v umovakh detsentralizatsii], *Socio-economic research bulletin, Vìsnik socìal'no-ekonomìčnih doslìdžen'* (ISSN 2313-4569), Odessa National Economic University, Odessa, No. 1-2 (80-81), pp. 50–59.

Abstract. *The article is devoted to actual issues of decentralization reform implementation, local self-government development, resource management, and revenue and expenditure part of the community budget formation. The impact of decentralization reform on the regional development policy formation is considered, and systemic approaches to the integration of these directions of state policy are proposed. The foreign experience of Poland, France, Latvia, and Italy is analyzed; the main ways of decentralization in foreign countries are highlighted through the prism of determining effective mechanisms of influence on economic development with the aim of forming a model for reforms implementation in Ukraine. Recommendations for the implementation of Sustainable Development Goals at the local level as a basis for integration of spatial and regional development are provided. Approaches to assessing the impact of decentralization on the socio-economic development of regions are formed; examples of disclosure of the decentralization potential for the development of certain regions are given. A number of recommendations on the successful continuation of decentralization reform and its transformation into an incentive for effective regional development policy formation are proposed. A number of actual issues of the territorial organization reform of power and local self-government on the basis of decentralization and subsidiarity are identified. Approaches to the creation of the Institute for Supervision over the legality of decisions of local self-government authorities are proposed. The degree of integrity of the regional policy of Ukraine into the regional policy of the European Union is determined. The practical value of the research is that its results can be used to study and research the decentralization reform and ways of its improvement.*

Keywords: *decentralization; territorial communities; local authorities; resources; revenues; expenditures; budget.*

JEL classification: *R110; R120*

DOI: *https://doi.org/10.33987/vsed.1-2(80-81).2022.50-59*

Постановка проблеми у загальному вигляді. Досвід реформ у зарубіжних країнах свідчить про те, що децентралізація відіграє важливу роль у демократизації і трансформації суспільства, переходу до інститутів, заснованих на ініціативі та відповідальності окремої людини та громади. Тенденція до широкого її впровадження спостерігається в адміністративній, політичній, бюджетно-фінансовій, соціальній сферах, сприяє розвитку людського потенціалу, відповідальності влади, покращенню якості надання державних і громадських послуг, консолідації суспільства, вирішенню економічних, правових, політичних, етнічних проблем.

Поняття «децентралізація» можна розкривати через його вплив: на адміністративно-територіальний устрій держави, систему органів публічної адміністрації, розподіл між ними функцій, повноважень та фінансових ресурсів. На законодавчому рівні термін «децентралізація» задекларовано у ст. 132 Конституції України [1] як одну із засад, на яких ґрунтується територіальний устрій держави. Проте, на відміну від конституцій багатьох зарубіжних держав, засадою є не сама

децентралізація, а «поєднання централізації і децентралізації у здійсненні державної влади».

Аналіз досліджень і публікацій останніх років. Дослідженням соціально-економічного розвитку регіонів займалося багато зарубіжних та вітчизняних науковців: методологічні проблеми розглянуто в роботах: А. Алчиан, Р. Барро, Т. Веблен, Р. Коуз, Д. Ромер, Кс. Сала-і-Мартін. Визначення впливу децентралізації на соціально-економічний розвиток регіонів представлено в доробку видатних зарубіжних науковців, а саме: Е. Золта, Ч. Тібу, Р. Масгрейва, Д. Чуа та ін. Проте, незважаючи на велику кількість робіт, присвячених зазначеній тематиці, проблеми стимулювання соціально-економічного розвитку регіонів в умовах, коли частина фінансових ресурсів і повноважень делегується органами центральної влади на рівень регіонального та місцевого самоврядування, достатньою мірою не вивчені та потребують подальшого поглибленого наукового дослідження. Для України доцільно розробити ефективний підхід до стимулювання соціально-економічного розвитку регіонів на засадах фінансової децентралізації.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. З ратифікацією Угоди про асоціацію між Україною та ЄС нашою державою було створено програму подальшого розвитку. На підтвердження цього вектору ухвалено Стратегію сталого розвитку «Україна – 2020», якою передбачено 62 секторальні реформи, серед яких чільне місце займають децентралізація та реформа державного управління [2]. На сьогодні актуальними є питання щодо проблеми реформування місцевого самоврядування, переходу від добровільного об'єднання до адміністративного укрупнення територіальних громад та районів, розмежування повноважень, прав та обов'язків різних рівнів влади, управління земельними, людськими ресурсами та іншими ресурсами громади.

Постановка завдання. Метою статті є аналіз специфіки впровадження децентралізаційних реформ різних країн та визначення основних шляхів соціально-економічного розвитку регіонів України на основі зарубіжного досвіду.

Виклад основного матеріалу дослідження. Децентралізація як чинник забезпечення конституційної стабільності в Україні відіграє важливу роль та має велике значення. Колектив науковців на чолі з Р. Плющем зазначають, що децентралізація – це запорука ефективного територіального розвитку, шлях до демократизації, справжнього народовладдя [3]. В табл. 1 систематизовано існуючі підходи до дефініцій «децентралізація».

Таблиця 1

Систематизація існуючих підходів до дефініцій «децентралізація»

Джерело	Визначення
Енциклопедичний словник [4]	Децентралізація – передача функцій управління від центральних органів влади місцевим органам, розширення кола повноважень органів нижчого підпорядкування управління за рахунок вищих.
Юридична енциклопедія [5]	Децентралізація – процес розширення і зміцнення прав та повноважень адміністративно-територіальних одиниць або нижчих органів та організацій за одночасного звуження прав і повноважень відповідного центру.

Продовження табл. 1

Енциклопедія державного управління [6]	Децентралізація – спосіб територіальної організації влади, за якого держава передає право на прийняття рішень із визначених питань або у визначеній сфері структурам локального або регіонального рівня, що не належать до системи виконавчої влади і є відносно незалежними від неї.
Великий тлумачний словник сучасної української мови [7]	Децентралізація – система управління, за якої частина функцій центральної влади переходить до місцевих органів самоуправління; скасування або послаблення централізації.

Кожна держава має свої характерні особливості, ресурсні можливості та потенціал, тому немає єдиного «рецепту» успіху. Те, що можна реалізувати в одній державі, доволі часто, є нездійсненним навіть в сусідній країні. Необхідно зважати на специфіку кожної окремої країни.

Різні історичні умови розвитку сприяли формуванню декількох моделей організації місцевого самоврядування, специфічними ознаками яких є типи та форми взаємовідносин органів місцевого самоврядування з органами державної влади.

Сьогодні в країнах Європи виділяють три основні моделі місцевого самоврядування, які сформувалися під час муніципальних реформ, а саме: англосаксонська, континентальна, змішана. Характеристики зазначених моделей місцевого самоуправління наведені в табл. 2.

Реальна побудова взаємовідносин між центральною та місцевою владою, навіть у межах однієї моделі, має свої специфічні ознаки, які обумовлені особливостями законодавства, історичними, національними та релігійними особливостями.

В європейських країнах процес децентралізації характеризують за п’ятьма основними ознаками:

– демократизація шляхом передачі повноважень від органів виконавчої влади на рівень територіальних громад і закріплення за ними достатніх фінансових ресурсів;

– ефективне вирішення місцевих проблем;

– посилення відповідальності органів та посадових осіб місцевого самоврядування за свої рішення перед виборцями і державою;

– забезпечення культурної, мовної та етнічної різноманітності;

– економічна конкуренція між місцевим та регіональним рівнями.

Зарубіжний досвід свідчить про значущість децентралізації для країн, які перебувають у стадії глибинних змін в системі регулювання суспільних відносин. Для країн перехідного періоду децентралізація є дієвим способом зміни суттєвих характеристик суспільства і має значний потенціал та перспективи для місцевого розвитку.

Досвід проведення децентралізації в країнах Східної та Західної Європи: Італії, яка здійснила ці реформи в середині XX ст., та Польщі і Латвії, які мали тривалий досвід централізованого управління.

Таблиця 2

Характеристики основних моделей місцевого самоврядування

Модель місцевого самоврядування	Країни, що використовують	Характеристика моделі
Англосаксонська	Велика Британія	Високий рівень автономії місцевого самоврядування, виборність та контроль з боку населення. Відсутність на місцях спеціальних державних уповноважених, на яких покладена функція контролю над органами місцевого самоврядування. Відсутність місцевих адміністрацій (органів державної влади на місцях)
Континентальна	Франція, Італія, Іспанія, Бельгія, Нідерланди, Польща, Болгарія	Поєднання прямого державного управління і місцевого самоврядування. Певна ієрархія системи управління, в якій місцеве самоврядування є ланкою порівняно з державною владою. Обмежена автономія місцевого самоврядування, наявність на місцях спеціальних державних уповноважених, які контролюють органи місцевого самоврядування
Змішана	Німеччина, Австрія	У деяких ланках місцевого самоврядування виборний орган може бути і ланкою муніципального управління, і представником державної адміністрації

Джерело: [8; 9, с. 101]

В Італії початком проведення реформування публічної влади стало формування трирівневої системи організації влади в країні: регіон – провінція – комуна. Для ефективного здійснення своїх повноважень регіони мають бути забезпечені достатніми ресурсами, котрі включають як власні ресурси (насамперед, податки та інші надходження, розмір та кількість яких визначає регіональна рада), так і кошти в рамках рівномірного розподілу фондів, які забезпечуються державою для підтримки економічного розвитку та зменшення соціальних та економічних дисбалансів. До компетенції регіонів віднесені питання освіти, охорони здоров'я, транспортні мережі, цивільна авіація, територіальне планування та розвиток, адміністративні послуги для промисловості та бізнесу, територіальне планування та

соціально-економічний розвиток. На рівні провінцій здійснюється підтримка та розвиток громадського транспорту, авторизація та контроль приватного транспорту, дороги в межах провінцій та супутня інфраструктура, опіка інфраструктурою середньої освіти, економічний розвиток, у т. ч. центри занятості, центри надання соціальних послуг, промоція культури, туризму та спорту. Окремим завданням провінції є взаємодія та партнерство між комунами. Завданнями комун є запровадження та акумулювання місцевих податків, регулювання діяльності місцевої поліції, закладів охорони здоров'я, початкової та середньої освіти, громадського транспорту, надання соціальних послуг на місцевому рівні, дозволу на торгівлю, збір та утилізація сміття, місцева транспортна інфраструктура та освітлення вулиць, соціальне житло.

Місцеві органи влади Італії наділені правом самостійно встановлювати місцеві податки та збори, які є потужним джерелом фінансування локальних потреб. Італія належить до складу розвинених країн світу, для яких характерна множинність місцевих податків, що включають: групу прямих реальних податків (на нерухоме і рухоме майно, з власників транспортних засобів, на професію, екологічний тощо), групу прямих податків на доходи (прибутковий та на прибуток підприємств), податків на спадщину і дарування, непрямі податки на продаж (на роздрібний продаж, на продаж спиртних напоїв, на споживання електроенергії та газу, акцизи на бензин, тютюн, спиртні напої), збори і мита. Як свідчить практика, італійська модель державного устрою виявилася досить дієвою та сприяла підвищенню ефективності використання бюджетних фондів, якості надання публічних послуг, зростанню економічної активності на регіональному рівні.

Потреба в децентралізації у Польщі виникла у зв'язку з масштабними процесами лібералізації та реалізації ринкових реформ, а її метою було максимальне забезпечення самостійного функціонування кожного регіону, створення більш ефективних і прозорих політичних інститутів, і посилення інститутів громадянського суспільства. Для громадян Польщі та її політичного класу, ця реформа стала однією з найважливіших серед усіх інших. Поляки виправдано вважають, що неможливо побудувати демократичне і правове суспільство там, де не буде для цього місця. А таким місцем може бути тільки територіальна громада й, ніяк, не парламент або президентський палац.

Примітно, що в Польщі реформа місцевого самоврядування була розділена на декілька етапів. Важливим є те, що кожний наступний етап починався тільки після того, як реалізація попереднього досягала певних заздалегідь сформульованих цілей, виражених через певні кількісні показники. З цим пов'язана і різна тривалість етапів. Цей факт не варто розуміти так, що на самому початку реформ було відсутнє їх цілісне бачення. Всі етапи та критерії їх реалізації були розроблені й прийняті суспільством ще на самому початку. Надалі ж, вони лише уточнювалися.

Вважаємо, що істотним моментом польських реформ було й те, що вони отримали конституційне закріплення. Так, стаття 15 чинної Конституції Республіки Польща, безпосередньо закріплює принцип того, що «територіальний устрій держави забезпечує децентралізацію публічної влади». Стаття 16 Конституції Польщі визнає населення кожної територіальної одиниці її самоврядним співтовариством (територіальним колективом) і закріплює його право брати участь у здійсненні публічної влади, а також те, що серед них є публічні функції, які співтовариство виконує від свого імені та під свою відповідальність [10].

Результатом проведення децентралізації стало чітке розмежування функцій та повноважень між державною та місцевою владою. Зовнішня політика, національна безпека та оборона, стали основними цілями польського уряду. Місцева влада відповідала за: економічний розвиток регіонів, розпорядження бюджетними коштами та майном територіальної громади, ведення самостійного фінансового господарства, а також наближення системи надання послуг до населення. Отже, на сьогоднішній день основні повноваження та фінансові ресурси у Польщі перебувають на рівні територіальних громад.

Програма уряду Польщі з децентралізації сприяла зростанню державних інвестицій, розвитку малого бізнесу та громадянського суспільства на рівні адміністративно-територіальних одиниць, що, у свою чергу, позитивно вплинуло на соціально-економічний розвиток життя для членів територіальних громад.

Проведення реформи у Польщі мало значний позитивний вплив не тільки на розвиток місцевих спільнот, але й країни в цілому. Так, на думку експертів, на сьогоднішній день Польща є найбільш інвестиційно привабливою країною серед інших країн Східної Європи, а її основними інвесторами є Європейський Союз, компанії з США, Німеччини та Франції.

Цікавим є також досвід проведення децентралізаційних реформ у країнах Прибалтики.

З 1998 по 2009 рік в Латвії проходила децентралізаційна реформа, яка включала три основні напрями: юридичний, адміністративно-територіальний та фіскальний. Кожен напрям реформування проводився відокремлено, а механізми його реалізації не узгоджувалися з іншими.

Початок юридичної реформи в Латвії поклав прийнятий в 1994 р. закон «Про місцеве самоврядування», який визначав сутність, основні права та обов'язки, а також фінансову базу місцевого самоврядування. У Латвії спостерігався досить значний дисбаланс у розвитку між її регіонами, незважаючи на невелику територію. Основною метою проведення адміністративно-територіальної реформи стало створення адміністративних територій із місцевим та регіональним самоврядуванням, які можуть економічно розвиватися і забезпечити надання якісних послуг населенню. На відмінну від країн-сусідів, в Латвії виникла проблема в адміністративному поділі, так як дрібні громади виявили небажання до об'єднування. У результаті чого за шість років реформи було утворено лише 20 об'єднаних громад. Причиною стало те, що з боку держави, не було затверджено чітких правил щодо критеріїв та формату об'єднання. Внаслідок цього нові громади хоч і виникали, але були неспроможні виконувати необхідні функції. Основними джерелами дохідної частини бюджету у Латвії є податкові надходження, трансферти з державного бюджету, місцеві мита, взаєморозрахунки місцевих спільнот, плата від послуг. Основну питому вагу у структурі надходжень займає податок із доходів фізичних осіб, який розподіляється між державним та місцевим бюджетами. Значну частину займає також податок на нерухомість, який розраховується виходячи з кадастрової вартості.

Проведення реформи децентралізації покращило соціально-економічний рівень громад Латвії та розширило коло можливостей місцевого самоврядування, внаслідок чого відбулися помітні зміни в економічному розвитку.

Реформи у Франції також розпочиналися з об'єднань. Кількість самоврядних одиниць (комун) сягає на сьогодні 36 тис., за економічним потенціалом посідає четверте місце в світі. У 2002 році в країні було ухвалено закон, відповідно до

якого створюються так звані агломерації, тобто об'єднання населених пунктів, об'єднання комун. Таким територіальним об'єднанням влада сприяє у вирішені проблем, які цікавлять жителів сусідніх громад, дозволяє економити державний ресурс і створює умови для того, щоб територія сама заробляла кошти, тобто, створює умови для саморозвитку.

Загалом державна політика Франції була спрямована на розподіл місцевого самоврядування за двома основними напрямками: деконцентрація – більш широке делегування державою своїх адміністративних функцій на місцях, а також деконцентралізація – передача державою частини своїх владних повноважень місцевим органам самоврядування.

Проаналізувавши досвід розвинених країн, можна дійти висновку, що децентралізаційні процеси в різних країнах мають як переваги, так і недоліки.

До переваг децентралізації можна віднести: створення передумов для успішного розвитку громадянського суспільства; отримання мешканцями територіальних громад практичного досвіду участі у демократичних змінах; більш ефективний розподіл бюджетних ресурсів з метою вирішення нагальних потреб територіальної громади; створення сприятливих умов для розвитку місцевого господарства; сприяння розвитку економіки регіону і стратегічному плануванню; забезпечення прозорості й гласності прийняття рішень на місцях, підвищення якості надання послуг та їх максимальне наближення до споживачів; підвищення відповідальності місцевих органів за результати своєї діяльності.

Однак поряд із позитивними аспектами децентралізації існують і певні недоліки, до яких відносять: ускладнення спроможності впливати на макроекономічну ситуацію на державному рівні; зниження скоординованості виконання делегованих повноважень; гальмування реалізації державних програм на тлі надання більшого значення місцевим політичним пріоритетам; намагання центральними органами влади уникнути відповідальності за надання державних послуг населенню, самоусунення центральних урядів від вирішення нагальних питань; неузгодженість делегованих повноважень і обов'язків із ресурсами для їх виконання.

Висновки і перспективи подальших розробок. Аналіз специфіки впровадження децентралізаційних реформ різних країн свідчить про те, що досвід кожної з них є унікальним та відображає специфіку розвитку окремої країни і зміни в соціально-економічному розвитку кожної з них.

На основі аналізу зарубіжного досвіду можна виокремити основні шляхи впровадження реформ децентралізації влади в Україні:

– розмежування повноважень, прав та обов'язків різних рівнів влади відповідно до сутності правової, демократичної держави та громадянського суспільства, що дозволить досягти балансу інтересів у системі публічних відносин;

– розробка та реалізація ефективної регіональної політики, спрямованої на забезпечення рівномірного місцевого і регіонального розвитку;

– забезпечення втілення принципу субсидіарності як способу подолання конфлікту інтересів між місцевими органами виконавчої влади та органами місцевого самоврядування;

– упровадження адміністративно-територіальної реформи із забезпеченням збереження цілісності держави та її унітарного устрою;

– забезпечення розширення прав територіальних громад щодо вирішення проблем їх життєзабезпечення;

– проведення бюджетної реформи з урахуванням загальнонаціональних та місцевих інтересів;

– внесення до Податкового кодексу норми, яка передбачає сплату податків не за місцем реєстрації юридичної особи, а за місцем розташування виробничих потужностей.

Результатом децентралізації має стати побудова розвиненої, сильної демократичної держави із самодостатнім місцевим самоврядуванням, здатним ефективно вирішувати місцеві проблеми та якнайкраще забезпечити населення широким спектром публічних послуг.

На сьогодні, в Україні, відсутня єдина система за якою населення може відстежити видатки та надходження до місцевого бюджету та їх розподіл. У перспективі постає питання в розширенні нормативної бази, розробці програмного забезпечення та прийнятті його на державному рівні.

Література

1. *Конституція України* : Конституція, Закон № 254к/96-ВР від 28.06.1996 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text (дата звернення: 04.03.2022).
2. *Про Стратегію сталого розвитку «Україна – 2020»* : Указ Президента України № 5/2015 від 12.01.2015 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5/2015#Text (дата звернення: 07.03.2022).
3. *Місцеве самоврядування в умовах децентралізації влади в Україні* : монографія / Кол. авт.; за заг. ред. Р. М. Плюща. Київ : Рідна мова, 2016. 744 с.
4. *Енциклопедичний словник з державного управління* / за ред. Ю. В. Ковбасюка, В. П. Трощинського, Ю. П. Сурміна. Київ : Національна академія державного управління при Президентові України, 2010. 820 с.
5. *Юридична енциклопедія* : в 6 т. / Редкол. Ю. С. Шемшученко (відп. ред.). Київ : «Українська енциклопедія» ім. М. П. Бажана, 1999. Т. 2. 744 с.
6. *Енциклопедія державного управління* : у 8 т. / наук.-ред. кол. : Ю. В. Ковбасюк (голова). Т. 8 : Публічне врядування / наук.-ред. кол. : В. С. Загорський (голова), С. О. Телешун (співголова). Київ : Нац. акад. держ. упр. при Президентові України, 2011. 712 с.
7. *Великий тлумачний словник сучасної української мови* / уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. Київ; Ірпінь : Перун, 2001. 1440 с.
8. Корицька В. Характеристика та сутність основних моделей місцевого самоврядування: на прикладах розвинених країн світу. *Сучасна українська політика. Політики і політологи про неї.* Київ, 2008. Вип. 13. С. 224–237. URL: http://lib.chdu.edu.ua/pdf/ukrpolituk/3/28.pdf (дата звернення: 11.03.2022).
9. Маклаков В. В. Реформы местного самоуправления во Французской Пятой Республике. *Реформы местного самоуправления в странах западной Европы.* Москва : Прогресс, 1993. 284 с.
10. Пігуль Н. Г., Люта О. В. Зарубіжний досвід проведення децентралізаційних реформ. *Глобальні та національні проблеми економіки.* 2016. Вип. 9. С. 684–688. URL: http://global-national.in.ua/archive/9-2016/140.pdf (дата звернення: 14.03.2022).

References

1. *Constitution of Ukraine:* Law of Ukraine, No. 254к/96-ВР, 28.06.1996 [Konstytutsiia Ukrainy: Konstytutsiia, Zakon, No. 254к/96-ВР, 28.06.1996]. Retrieved from: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text [in Ukrainian]
2. *About the Sustainable Development Strategy «Ukraine – 2020»* : Law of Ukraine, No. 5/2015, 12.01.2015 [Pro Stratehiiu staloho rozvytku «Ukraina – 2020»: Ukaz Prezydenta Ukrainy, No. 5/2015, 12.01.2015]. Retrieved from: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5/2015#Text [in Ukrainian]

3. Pliushch, R. M. (ed.) et al. (2016). *Local self-government in the conditions of decentralization authorities in Ukraine:* monograph [Mistseve samovriaduvannia v umovakh detsentralizatsii vlady v Ukraini: monohrafiia; za red. R. M. Pliushcha], Ridna mova, Kyiv, 744 s. [in Ukrainian]
4. Kovbasyuk, Yu. V., Troshchynskyi, V. P., Surmin, Yu. P. (eds.) (2010). *Encyclopedic dictionary of public administration* [Entsyklopedychnyi slovnyk z derzhavnoho upravlinnia; za red. Yu. V. Kovbasyuka, V. P. Troshchynskoho, Yu. P. Surmina], Natsionalna akademiia derzhavnoho upravlinnia pry Prezydentovi Ukrainy, Kyiv, 820 s. [in Ukrainian]
5. *Legal encyclopedia:* in 6 vols. (1999). Ed. by Yu. S. Shemshuchenko [Yurydychna entsyklopediia: v 6 t.; za red. Yu. S. Shemshuchenka], Ukrainska entsyklopediia im. M. P. Bazhana, T. 2, 744 s. [in Ukrainian]
6. *Encyclopedia of state administration:* in 8 vols. (2011). Ed. by Yu. V. Kovbasyuk. Vol. 8: Public administration. Ed. by V. S. Zagorskyi, S. O. Teleshun [Entsyklopediia derzhavnoho upravlinnia: u 8 t.; za red. Yu. V. Kovbasyuka; T. 8: Publichne vriaduvannia; za red. V. S. Zahorskoho, S. O. Teleshun], Natsionalna akademiia derzhavnoho upravlinnia pry Prezydentovi Ukrainy, Kyiv, 712 s. c. 167 [in Ukrainian]
7. *A large explanatory dictionary of the modern Ukrainian language* (2001). Ed. by V. T. Busel [Velykyi tlumachnyi slovnyk suchasnoi ukrainskoi movy, za red. V. T. Busel], Perun, Kyiv, Irpin, 1440 s. [in Ukrainian]
8. Korytska, V. (2008). Characteristics and essence of the main models of local self-government: on the examples of developed countries of the world [Kharakterystyka ta sutnist osnovnykh modelei mistsevoho samovriaduvannia: na prykladakh rozvynenykh krain svitu], *Suchasna ukrainska polityka. Polityky i politolohy pro nei.* Kyiv, Vyp. 13, s. 224–237. Retrieved from: http://lib.chdu.edu.ua/pdf/ukrpolituk/3/28.pdf [in Ukrainian]
9. Maklakov, V. V. (1993). Reforms of local self-government in the French Fifth Republic [Reformy mestnoho samoupravleniya vo Frantsuzskoy Pyatoy Respublike], *Reformy mestnoho samoupravleniya v stranakh zapadnoy Evropy*, Progress, Moskva, 284 s. [in Ukrainian]
10. Pihul, N. H., & Lyuta, O. V. (2016). Foreign experience of decentralization reforms [Zarubizhnyi dosvid provedennia detsentralizatsiinykh reform], *Hlobalni ta natsionalni problemy ekonomiky*, Vyp. 9, s. 684–688. URL: http://global-national.in.ua/archive/9-2016/140.pdf [in Ukrainian]

Стаття надійшла до редакції 15.03.2022. Прийнята до публікації 28.03.2022.

АНАЛІЗ, АУДИТ, ОБЛІК ТА ОПОДАТКУВАННЯ

УДК 657.1:004.65

Ольга Миколаївна СТАРЕНЬКА
кандидат економічних наук, доцент кафедри бухгалтерського обліку і аудиту,
Одеський національний економічний університет, Україна,
e-mail: starenkajaolga@gmail.com, ORCID ID: https://orcid.org/0000-0003-4098-9872

СТАН ВИКОРИСТАННЯ СУЧАСНИХ ІНФОРМАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ ДЛЯ БУХГАЛТЕРСЬКОГО ОБЛІКУ НА ПІДПРИЄМСТВАХ

Старенька, О. М. Стан використання сучасних інформаційних технологій для бухгалтерського обліку на підприємствах. *Вісник соціально-економічних досліджень* : зб. наук. праць. Одеса : Одеський національний економічний університет. 2022. № 1-2 (80-81). С. 61–75.

Анотація. *У статті розглянуто стан використання сучасних інформаційних технологій, їх переваги та недоліки, задля висвітлення можливостей їх впровадження у сферу бухгалтерського обліку. Метою статті є обґрунтування необхідності впровадження сучасних інформаційних технологій для здійснення бухгалтерського обліку на вітчизняних підприємствах в умовах інформатизації та автоматизації всіх сфер діяльності сучасних суб'єктів господарювання. Зазначено, що для ефективної діяльності перед кожним підприємством постає завдання щодо оптимального вибору програмного забезпечення для автоматизації бухгалтерського обліку, яке буде задовольняти вимогам та враховувати особливості його функціонування. Акцентовано увагу на тому, що існує проблема правильності вибору програмного забезпечення, яке дозволить паралельно вести декілька видів обліку в єдиній інформаційній системі. Відзначено, що на сьогоднішній день це дозволяє робити ERP-система, за допомогою якої здійснюється управління всіма ресурсами підприємства. Для автоматизації основних процесів обліку запропоновано використовувати концепцію процесного управління організацією (BPM), а для її підтримки застосовувати технологічне програмне забезпечення BPMS як окрему систему, що буде інтегрована з іншими модулями через стандартні протоколи. Досліджено тенденції розвитку програмного забезпечення в контексті розвитку хмарних технологій та технології блокчейн. Визначено, що хмарні технології уособлюють концепцію надання IT-ресурсів у вигляді послуг. Виявлено, що останніми роками саме модель SaaS є основним трендом у розробці бухгалтерського програмного забезпечення. Обґрунтовано, що впровадження технології блокчейн наразі відбувається у різних сферах, однією з найперспективніших із яких вважають бухгалтерський облік. Наголошено, що вітчизняний бухгалтерський облік ґрунтується на застарілих методах та прийомах, а технологія блокчейн, завдяки своїм ключовим властивостям, може суттєво трансформувати його можливості та підвищити ефективність. Проаналізовано переваги та недоліки використання сучасних інформаційних технологій в бухгалтерському обліку. Встановлено, що не зважаючи на наявність певних недоліків існує велика кількість переваг стосовно їх використання. Запропоновано сучасним підприємствам долучатися до їх використання, що дозволить вести безперервну господарську діяльність, зменшить кількість бухгалтерських помилок, що підвищить достовірність бухгалтерської інформації; забезпечить можливість проведення контролю, складання й подання звітності в режимі реального часу; знизить ризики втрат інформації; зменшить витрати на ведення обліку.*

Ключові слова: *бухгалтерський облік; інформаційні технології; інформаційне забезпечення; підприємство; хмарні технології; технологія блокчейн.*

© Старенька О.М., 2022

Olha STARENKA
PhD in Economics, Associate Professor of Accounting and Auditing Department, Odessa National Economic University, Ukraine, e-mail: starenkajaolga@gmail.com, ORCID ID: https://orcid.org/0000-0003-4098-9872

MODERN INFORMATION TECHNOLOGIES USING FOR ACCOUNTING AT ENTERPRISES

Starenka, O. (2022). Modern information technologies using for accounting at enterprises [Stan vykorystannia suchasnykh informatsiinykh tekhnolohii dlia obliku na pidpryiemstvakh], *Socio-economic research bulletin, Vìsnik socìal'no-ekonomìčnih doslìdžen'* (ISSN 2313-4569), Odessa National Economic University, Odessa, No. 1-2 (80-81), pp. 61–75.

Abstract. *The article considers the state of modern information technologies using, their advantages and disadvantages, in order to highlight possibilities of their implementation in accounting sphere. The purpose of the article is to substantiate the need for modern information technologies implementation in accounting at domestic enterprises in the conditions of informatization and automation of all spheres of modern business entities' activity. It is noted that for effective activity, every enterprise faces the task of optimal selection of accounting automation software, which will satisfy the requirements and take into account the peculiarities of its functioning. Attention is focused on the fact that there is a problem of the correctness choice of software, which will allow parallel management of several types of accounting in a single information system. It is noted that today this makes it possible to create the ERP system, which is used to manage all the company's resources. It is proposed to use the concept of organizational process management (BPM) to automate the main accounting operations, and to support it, use the BPMS technological software as a separate system that will be integrated with other modules through standard protocols. The trends in software development in the context of cloud technologies and blockchain technology development are investigated. It is determined that cloud technologies embody the concept of providing IT resources in the form of services. It was revealed that the SaaS model is the main trend in the accounting software development in recent years. It is substantiated that the blockchain technology implementation is currently taking place in various spheres, and accounting is considered one of the most promising of them. It was emphasized that domestic accounting is based on outdated methods and techniques, and blockchain technology, due to its key properties, can significantly transform its capabilities and increase efficiency. Advantages and disadvantages of modern information technologies using in accounting are analyzed. It is established that despite the presence of certain disadvantages, there are large number of advantages regarding their use. It is suggested that modern enterprises join their use, which will allow continuous economic activity, reduce the number of accounting errors, which will increase the reliability of accounting information; will provide the ability to control, compile and submit reports in real time; will reduce the risks of information loss and accounting expenses.*

Keywords: *accounting; information technologies; information support; enterprise; cloud technologies; blockchain technology.*

JEL classification: *M420*

DOI: *https://doi.org/10.33987/vsed.1-2(80-81).2022.61-75*

Постановка проблеми у загальному вигляді. За останнє десятиліття цінність прийняття точних та оперативних рішень на підприємствах вийшла на перше місце. Будь-яке економічне та конкурентне рішення приймається на основі інформації, а

інформаційні технології – це сучасний та ефективний інструмент її отримання. На сьогоднішній день інформаційні технології управління підприємством нерозривно пов'язані з системою управління, оскільки є єдиним ефективним інструментом інформаційного забезпечення прийняття рішень. За допомогою автоматизованих систем є можливість в оперативному режимі обліковувати та контролювати діяльність всіх структурних підрозділів, виконання поставлених завдань і досягнення ключових показників. Програми покликані полегшити процес прийняття правильних управлінських рішень, забезпечуючи управлінський персонал актуальною, адресною, повною, корисною та порівнянною інформацією.

Але, незважаючи на потужні розробки у сфері програмного забезпечення автоматизованої системи бухгалтерського обліку, світові тенденції вимагають впровадження більш ефективних технологій.

Аналіз досліджень і публікацій останніх років. Окремі питання, що пов'язані з автоматизацією обліку розглядали такі зарубіжні та вітчизняні науковці, як М. Т. Білуха, Ф. Ф. Бутинець, В. П. Завгородній, С. В. Івахненков, Б. Е. Одінцов, А. Н. Романов, Я. В. Соколов, М. Г. Чумаченко, В. О. Шевчук та ін. Кожен з них висвітлював ці питання у межах своїх досліджень, але поряд з автоматизацією обліку [1; 2; 3]; бухгалтерського обліку та аудиту [4; 5]; обліку, аналізу та аудиту [6]; аудиту [7]. Всі вони здійснили вагомий внесок у вивчення та використання інформаційних систем обліку. Але, окремі питання щодо використання та ефективного впровадження інформаційних систем на вітчизняних підприємствах залишаються недостатньо дослідженими. Особливої уваги потребує дослідження питання впровадження сучасних інформаційних технологій, зокрема, хмарних технологій та технології блокчейн. Проблемам їх використання присвячено роботи таких науковців, як М. О. Любимов, В. А. Кулик [8], С. Я. Король, А. О. Клочко [9], Н. В. Голячук [10], Ю. М. Попівняк [11], В. Фролов [12] та ін. Але в них недостатньо висвітлено питання щодо сучасного стану та використання їх в бухгалтерському обліку на підприємствах.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Не зважаючи на те, що відбувається постійне удосконалення та з'являються нові рішення щодо програмного забезпечення для здійснення бухгалтерського обліку світові тенденції вимагають використання в економічній діяльності підприємств сучасних інформаційних технологій, зокрема, хмарних технологій та технології блокчейн.

Тому дослідження стану використання цих сучасних інформаційних технологій, їх переваг і недоліків є обґрунтованим та закономірним питанням з метою висвітлення можливостей їх впровадження у сферу бухгалтерського обліку. Отже, досить актуальною є проблема ефективного інформаційного забезпечення діяльності підприємств в умовах використання сучасних інформаційних технологій.

Постановка завдання. Метою статті є обґрунтування необхідності впровадження сучасних інформаційних технологій для здійснення бухгалтерського обліку на вітчизняних підприємствах в умовах інформатизації та автоматизації всіх сфер діяльності сучасних суб'єктів господарювання.

Виклад основного матеріалу дослідження. Останнім часом зростає вплив обліку та контролю на всі сторони виробничої та фінансової діяльності підприємств. Оскільки бізнес-процеси, що на них відбуваються, залежать від інформаційних технологій (далі – ІТ), то і програмні компоненти інформаційних систем мають важливе значення у здійсненні обліку. Їх розвиток передбачає

застосування комп'ютерної техніки як інструменту при здійсненні на всіх етапах проведення.

Так, С. В. Івахненков, всі комп'ютерні контрольні технології запропонував поділити на два основні типи: програмне забезпечення та контрольні дані. Програмне забезпечення призначене для перевірки конкретних показників та записів. Контрольні дані використовуються для введення їх в комп'ютерні інформаційні системи підприємств з метою перевірки функціонування комп'ютерних програм [7].

На підприємствах використовуються різні автоматизовані інформаційні системи (далі – АІС). Вони відрізняються залежно від галузі виробництва за вимогами до поставки завдань автоматизації; складом головних підсистем і програмних платформ та функцій, що реалізуються цими підсистемами так і тим, що кожне підприємство використовує певні методи та моделі управління та по різному інформує керівництво про поточну діяльність підприємства [13].

Головна функція АІС полягає в тому, що автоматизація діяльності всіх структурних підрозділів підприємств має бути орієнтована на одержання керівництвом своєчасної, якісної, несуперечливої інформації для прийняття оперативних управлінських рішень та здійснення ефективного управління операційною діяльністю підприємства.

Тому основні пріоритети мають бути пов'язані з використанням новітніх інформаційних технологій в тих господарських процесах, які реалізують процедури підготовки та прийняття оперативних рішень керівниками підприємств.

На сьогоднішній день існує багато різних пропозицій щодо АІС і за наявності коштів їх можна придбати. Складніше забезпечити взаємодію інформаційних підсистем різних підрозділів підприємства. На більшості підприємств такі підсистеми створювалися в різні періоди часу, базувалися на різних програмних платформах та не забезпечували єдність техніко-економічних показників, що використовуються. У результаті, керівниками структурних підрозділів надається керівництву підприємства неузгоджена інформація про поточний стан справ через те, що розрахунок результативних показників базується на різній первинній інформації. А іноді така інформація викривлюється з метою надати керівництву більш результативні показники діяльності свого підрозділу.

Проте, керівництву підприємства необхідно, щоб управлінський персонал різних структурних підрозділів використовував єдину систему техніко-економічних показників, а результати діяльності всіх підрозділів призводили до покращення діяльності всього підприємства.

Керівники мають володіти різними засобами одержання та аналітичної обробки інформації для вибору та формування управлінських альтернатив стосовно всіх напрямків діяльності підприємства. Тільки ефективне використання потенціалу підприємства та розвинених інформаційних аналітичних технологій може мобілізувати потенціал підприємства на успішне вирішення проблем як всередині підприємства, так і зовні.

Таким чином, аналітичні функції інформаційних систем мають велике значення для ефективної роботи підприємств.

На вітчизняних підприємствах для того, щоб конкурувати на світових ринках, необхідно створити аналогічно до зарубіжних підприємств інформаційно-аналітичні центри (далі – ІАЦ), які будуть використовувати можливості глобальних

мереж і джерела інформації, що характеризують ринок промислової продукції за різними компонентами.

Керівники підприємств, які вважають, що в них і так все добре та не відчувають значущість такої роботи, можуть дуже швидко відстати від конкурентів.

Значна частина інформації, що використовується керівниками при прийнятті управлінських рішень, міститься в регістрах оперативного та бухгалтерського обліку. Але досить часто для прийняття вірного управлінського рішення цих даних виявляється недостатньо, оскільки необхідно враховувати велику кількість аспектів, що стосуються діяльності підприємства, які не знаходять свого відображення ні в оперативному, ні в бухгалтерському обліку. Також, незважаючи на те, що оперативний, бухгалтерський та управлінський облік використовують одні й ті ж дані, цілі, правила їх ведення, способи відображення господарських операцій, категорії користувачів інформації дуже відрізняються. Але це не означає, що підсистеми різних видів обліку мають існувати незалежно одна від одної.

Більшість українських підприємств стикається з необхідністю одночасного ведення бухгалтерського, оперативного та податкового обліку. Ведення декількох видів обліку досить трудомісткий процес, тому без використання інформаційних технологій на підприємствах не обійтися. Існує проблема правильності вибору програмного забезпечення, яке дозволить паралельно вести декілька видів обліку в єдиній інформаційній системі. На сьогоднішній день це дозволяє робити ERP-система (Enterprise Resource Planning), управління ресурсами підприємства. До програми вводяться первинні дані, заповнюються регістри оперативного обліку, які є основою для формування даних бухгалтерського, управлінського та податкового обліку.

Використання ERP-системи дозволяє: здійснювати одноразове введення первинних даних; використовувати одну інформаційну базу, що сприяє мінімізації розбіжностей між системами бухгалтерського та управлінського обліку і не вимагає розробки додаткової структури для введення управлінських даних; виключити необхідність імпорту даних з одного програмного продукту в інший.

ERP-система дозволяє керівництву підприємств побудувати ефективну інформаційну систему, що дозволяє формувати релевантні дані для досягнення вищих результатів. Вона дозволяє здійснювати: управління фінансами, закупками, складами, запасами, персоналом, виробництвом, продажами, відносинами з контрагентами; планувати виробничі процеси, витрати, продажі; моніторинг ефективності діяльності підприємства; аналіз різних показників діяльності підприємства та кожного його підрозділу окремо. Керівникам різних структурних підрозділів, менеджерам та співробітникам, що безпосередньо займаються постачальницькою, виробничою, збутовою та іншою операційною діяльністю, надаються інструменти, що дозволяють підвищити ефективність щоденної роботи за кожним напрямком, зокрема, здійснювати контроль усіх видів витрат в розрізі різних напрямків діяльності.

За допомогою ERP-системи є можливість в оперативному режимі контролювати діяльність всіх структурних підрозділів, виконання поставлених завдань і досягнення ключових показників. Програми даного класу покликані полегшити процес прийняття правильних управлінських рішень, забезпечуючи управлінський персонал актуальною, адресною, повною, корисною та порівняною інформацією.

Таким чином, ця система надає управлінському персоналу підприємства великі можливості для оперативного управління. Але для ефективного

функціонування ERP-системи, яка передбачає активне та грамотне використання інструментів, що закладені в програму, необхідно мати персонал, який пройшов спеціальний курс навчання по роботі з нею. Тільки у цьому випадку ведення обліку за допомогою автоматизованої інформаційної системи буде мати позитивний результат. Керівники різних рівнів управління зможуть визначати найбільш перспективні напрямки розвитку промислового підприємства та раціонально розподіляти наявні ресурси.

Для цього необхідно використати концепцію процесного управління організацією BPM (англ. Business Process Management, управління бізнес-процесами), яка розглядає бізнес-процеси як особливі ресурси підприємства, що безперервно адаптуються до постійних змін, і покладається на такі принципи, як зрозумілість і видимість бізнес-процесів в організації за рахунок їх моделювання з використанням формальних нотацій, використання програмного забезпечення моделювання, симуляції, моніторингу та аналізу бізнес-процесів, можливість динамічного перестроювання моделей бізнес-процесів силами учасників і засобами програмних систем. BPM відповідає на питання де, коли, навіщо, як і яка робота виконується та хто відповідає за її виконання. Для підтримки концепції BPM необхідно використовувати технологічне програмне забезпечення BPMS / BPMT (англ. Business Process Management System/Tool, система (інструмент) управління бізнес-процесами) [14].

Робити це в ERP-системі довго та дорого. У зв'язку з цим, пропонуємо використовувати окремі модулі BPMS (Business Process Management Suite), як окрему систему, що буде інтегрована з іншими модулями через стандартні протоколи. Всередині ERP-системи залишається маршрутизатор потоків робіт, в якому досить просто можна автоматизувати невеликі процеси. Вважаємо, що для автоматизації основних процесів доцільно використовувати саме цю систему.

Основна її ідея полягає в тому, що процес моделюється в графічному середовищі та є набором графічних елементів у певній нотації, задається набір атрибутів процесу, після чого процес запускається на виконання (користувачі починають отримувати завдання). Будь-які зміни процесу після цього змінюють його поведінку у виконуваному середовищі. Така робота зазвичай виконується бізнес-технологами.

Основна революційність цих систем в тому, що вони автоматично переводять графічні схеми в програмний код відповідно до використовуваної нотації (найбільш поширеною сьогодні вважається нотація BPMN). Бізнес-технолог створює схему процесу в графічному дизайні, визначає, які атрибути доступні виконавцям процесу і запускає процес. У результаті графічна схема перетворюється на додаток, в якому елементи діаграми, відповідні діям користувачів, з'являються у користувачів у вигляді завдань на спеціальному порталі.

Використання модуля BPMS забезпечить: підвищення ефективності управління як підприємством в цілому, так і окремими його підрозділами; побудову ефективної взаємодії співробітників і забезпечення контролю їх дій; спрощення процесу управління бізнес-процесами підприємства в цілому; зменшення операційних витрат; можливість контролю результатів діяльності; постійне удосконалення бізнес-процесів.

Таким чином, BPM-система направлена на удосконалення роботи підприємства, на прибуткову діяльність промислового підприємства шляхом оперативного контролю та оптимізації бізнес-процесів.

Системи обліку та контролю, які сьогодні існують, не мають майбутнього без впровадження та використання нових технологій на практиці. Враховуючи зазначене, кардинальних змін потребує і облік як інформаційна система.

Наразі у вітчизняній економічній науці створена достатньо цілісна науково обґрунтована концепція організації бухгалтерського обліку в комп'ютерному середовищі, яка заснована на узагальненні накопиченого досвіду побудови програмних систем з позицій сучасних інформаційних технологій та підходів до організації облікової роботи на підприємствах. Проведений аналіз публікацій показав, що перспективи застосування у сфері бухгалтерського обліку мають такі інформаційні технології, як: хмарні технології та технологія блокчейн.

Хмарні технології – це спроектоване та надане у комерційне користування віртуальне програмне середовище (сервери, комп'ютери, сервіси), розгорнуте у хмарі на базі обчислювальних потужностей, що розміщені у дата-центрах провайдера хмарних сервісів. Це технології зберігання та роботи з даними онлайн в хмарі, а не на жорсткому диску комп'ютера або ноутбука. Доступ до програм через хмару забезпечує вільний потік інформації, незалежно від того, де знаходиться користувач і який пристрій він використовує. Хмара також дає внутрішнім і зовнішнім користувачам можливість доступу до даних про діяльність підприємства, полегшуючи спільну роботу й обмін інформацією.

Хмарні технології націлені на вирішення наступних завдань: забезпечення можливості роботи з файлами на кількох пристроях: можливість їх редагування без перенесення з одного пристрою на інший, без необхідності піклуватися про сумісність програмного забезпечення; забезпечення можливості групової роботи з файлами; вирішення проблеми обмеженого об'єму жорсткого диску комп'ютера або флешкарти та технічних обмежень пристроїв для здійснення відповідних обчислень; питання використання ліцензованого програмного забезпечення [8, с. 42]. Отже, хмарні технології уособлюють концепцію надання IT-ресурсів у вигляді послуг.

Хмарні технології поділяють на декілька основних категорій за типами послуг, що надаються:

− IaaS (Infrastructure as a Service) – модель надання користувачу комп'ютерної інфраструктури як послуги;

− PaaS (Platform as a Service) – модель надання користувачу інтегрованої платформи для розробки, тестування, розгортання й підтримки веб-додатків як послуги;

− SaaS (Software as a Service) – модель надання користувачу програмного забезпечення, за якої постачальник надає замовникам доступ до програмного забезпечення через вебінтерфейс, клієнт чи мобільний додаток [8, с. 41]. Останніми роками саме модель SaaS є головним трендом у розробці бухгалтерського програмного забезпечення, яка реалізується або шляхом адаптації традиційних прикладних програмних продуктів до хмарних рішень, або через створення нових сервісів, які передбачають надання послуг лише на основі хмарних технологій.

Використання хмарних технологій в бухгалтерському обліку має низку переваг та недоліків, які представлені в табл. 1. Більш детально розкриємо головні з них. Важливими перевагами є економія (дозволяє значно знизити накладні витрати на початку відкриття підприємства; вартість вже включає оновлення, інформаційно-технічну підтримку, консультації фахівців з будь-яких питань пов'язаних з роботою програми); безпека (інформація зберігається на віддалених серверах, розташованих за кордоном, які мають додатковий фізичний захист, а

також захист від вірусних та хакерських атак; регулярно створюються резервні копії баз; доступ до всіх даних, що зберігаються на сервері є тільки у визначених осіб); зручність (можливість повернути інформацію за попередній період, щодня відбувається резервне копіювання бухгалтерської бази; здійснюються регулярні оновлення в автоматичному режимі); мобільність (можливість працювати в програмі з офісу, будинку, з будь-якого місця де є Інтернет); визначеність (наявність чітко специфікованого переліку сервісів у вигляді сервісного каталогу); масштабованість рішень (можливість збільшувати та зменшувати кількість користувачів, додавати нові рішення) [10].

Разом із тим є і недоліки, що стримують розвиток хмарних технологій. Серед яких: необхідність постійного підключення до Інтернету (серйозний збій у роботі інтернет-провайдера може позбавити можливості підключення, що не дозволить користуватися хмарними сервісами); залежність від умов провайдера (спочатку пропонують користуватися сервісом безкоштовно, а потім встановлюють плату); безпека даних залежить від якості роботи провайдера хмарних сервісів (неналежне виконання обов'язків провайдером може призвести до втрати конфіденційності); неможливість використання попередніх версій програмного забезпечення (можливість використовувати тільки ту версію, яку надасть провайдер); небезпека хакерських атак на сервер (все залежить від політики безпеки провайдера хмарних сервісів) [12].

Основною перешкодою поширення «хмарних» технологій в Україні є відсутність довіри до виробників хмарних сервісів.

В сучасних умовах система бухгалтерського обліку потребує швидких змін, каталізатором яких стають інформаційні технології, зокрема, технологія блокчейну. Дж. Кондос, В. Г. Соррел, С. Л. Донеган трактують її як тип розподіленої електронної бази даних (головна книга), яка може зберігати будь-яку інформацію (наприклад, записи, події, транзакції) і встановлювати правила щодо оновлення цієї інформації [15].

Д. С. Пілевич вказує на те, що по суті технологія блокчейн становить собою розподілений реєстр даних, який фіксує інформацію про всі здійснені користувачами транзакції. Об'єднана в блоки та ланцюги інформація не може бути підробленою чи фальсифікованою. Технологією блокчейн користувачам надається право переглядати інформацію і відстежувати її рух [16, с. 270].

Узагальнивши підходи різних авторів, можна відмітити, що технологія блокчейн ґрунтується на технології розподіленого реєстру; вид технології розподіленої бази даних, де останні зберігаються на багатьох комп'ютерних пристроях (копії зберігаються у всіх користувачів, записи теж вносяться одночасно у всіх користувачів, кожен користувач є гарантом достовірності інформації) подібно бухгалтерській книзі, де зберігається інформація про всі проведені операції. Її обсяг зростає по мірі того, як додаються учасниками у послідовно-хронологічному порядку нові блоки із записами останніх транзакцій. Оскільки ця база децентралізована, то вона не належить жодному суб'єкту господарювання чи учаснику, не регулюється і не контролюється третьою стороною, характеризується анонімністю та застосуванням узгодженого механізму консенсусу. Для підтвердження запису використовуються механізми доказу виконання роботи, всі зміни мають бути схвалені більшістю учасників, а коли їх вже записано в системі, проведену транзакцію практично неможливо видалити чи змінити [11, с. 138]. Тому технологію блокчейн вважають ідеальною для бухгалтерського обліку, бо вона відстежує

операції, повідомляє про зміни в системі, не допускає навмисних перекручень та маніпуляцій з даними, що залишаються правдивими незалежно від ступеня довіри до контрагента.

На сьогоднішній день в Україні не існує нормативно-правової бази, яка регулює порядок застосування технології блокчейн. Серед вчених тривають дискусії щодо того чи потрібно законодавчо регулювати цю сферу діяльності. В економічній літературі поширюється думка, що вітчизняний бухгалтерський облік, ґрунтується на застарілих методах та принципах, які не відповідають сучасним вимогам і суперечать новій цифровій економіці, де основне місце займають інформаційні технології. Тому технологія блокчейн розглядається як поштовх до змін у методології його ведення. Як результат, процеси контролю та аудиту стануть більш автоматизованими, аналітичними та безперебійними.

Наслідком інтеграції блокчейну в бухгалтерський облік стане розкриття аномальних їх процесів у режимі реального часу. Замість ведення окремих записів на підставі документів про операції підприємства можуть фіксувати свої транзакції безпосередньо у спільний реєстр, таким чином створюючи систему бухгалтерських записів, які криптографічно закодовані, їх фальсифікація та знищення для приховування діяльності практично нереальні. Технологію блокчейн можна інтегрувати з існуючою системою бухгалтерського обліку. Важко знайти суб'єкт господарювання, який би повністю трансформував усі процеси у блокчейн [11, с. 140].

Баланс та звітність можна буде формувати повністю автоматизовано у режимі реального часу, не очікуючи закінчення звітного періоду. Якщо до можливої трансформації у системі рахунків призвичаїтися нескладно, то принцип потрійного запису, на якому ґрунтується блокчейн і який заміняє звичний подвійний запис, сприймається не так легко. Взагалі «потрійний запис» часто вживається у контексті технології блокчейн та набуває все більшої актуальності з практичної точки зору. Цей термін означає, що, використовуючи технологію блокчейн для ведення бухгалтерського обліку, до традиційного подвійного запису на рахунках додається третій – підтвердження транзакції через розподілену книгу (криптографічна перевірка і «запечатування»); «звичайний облік за подвійним записом, де бухгалтерські записи сторін операції доповнюються криптографічним «опечатуванням» третьою стороною (блокчейном)». Таким чином зростає довіра до даних з боку третіх осіб, незалежних державних аудиторів, банків, фіскальних і судових органів, автоматично відбувається перевірка фінансової інформації, боротьба з внутрішніми фінансовими крадіжками [11, с. 140–141].

При його використанні аудитор може знизити обсяги дублювання записів, скористатися перевагами програмного забезпечення для безперервного аудиту та скорочення часу між здійсненням транзакції та її підтвердженням, миттєво перевірити записи про господарську операцію, від моменту, коли вона була вперше здійснена та внесена в систему, до часу, коли ці дані відобразилися в головній книзі та звітності. Крім цього, аудитор легко відстежує й ідентифікує протиправні дії і шахрайство, фільтрує дані й виконує розрахунки автоматично через потрібні інтервали. Необхідно зазначити, що в результаті запровадження такої технології бухгалтерам та аудиторам буде потрібно постійно розвивати та вдосконалювати навички користування сучасними інформаційними технологіями, бо їх робота набуде іншого характеру [11, с. 141].

Переваги та недоліки технології блокчейн представлено у табл. 1. Попри беззаперечні переваги й позитивні сторони технології блокчейн, до прийняття

кінцевого рішення про її застосування в бухгалтерському обліку варто підійти з розумною долею скептицизму, зваживши також усі «проти». Так, численні представники бізнес-спільноти переконані, що через складність цієї технології та її зародковий стан мине ще немало часу, доки можна буде усвідомити справжню «силу» блокчейну. Варто також пам'ятати, що для її впровадження доведеться змінити мислення працівників, основні засади організаційної культури на підприємстві, бізнес-процеси, бізнес-моделі, а це потребує часу і додаткових витрат. І, нарешті, відкритість та доступність інформації (фінансова прозорість), передбачена технологією блокчейн, може негативно вплинути на діяльність підприємства внаслідок розповсюдження конфіденційних даних [11, с. 142].

Впровадження принципів функціонування технології блокчейн у практику ведення бухгалтерського обліку багато вчених сьогодні вважає перспективним напрямом її застосування. Як показало дослідження, розвиток технології блокчейн у різних її проявах дійсно відбувається стрімкими темпами, а сам термін сьогодні вживається при кожній нагоді. За допомогою блокчейну можна трансформувати навіть застарілі методи ведення бухгалтерського обліку, які використовуються на вітчизняних підприємствах. Беззаперечними її перевагами також є зменшення витрат на ведення бухгалтерського обліку та проведення аудиту, одержання достовірних і завжди актуальних даних про господарську діяльність, підвищення швидкості доступу до бухгалтерської інформації, автоматизація багатьох функцій бухгалтера й аудитора, які раніше доводилося виконувати з набагато більшими витратами часу. Використання блокчейну також дозволяє підприємству розширити доступ до фінансування та покращити довірчі відносини з комерційними й фінансовими партнерами. Проте, як і стосовно будь-якої іншої нової технології, є сумніви щодо надійності, швидкості, безпеки та масштабованості блокчейну. Тому перед прийняттям управлінського рішення про запровадження цієї технології, необхідно провести комплексний аналіз та оцінку багатьох чинників впливу, що стане напрямом для подальших досліджень [11, с. 142–143].

Таблиця 1

Переваги та недоліки використання в обліку сучасних інформаційних технологій

Сучасні інформаційні технології	Переваги	Недоліки
1	2	3
Хмарні технології	Активне сприяння переходу з «паперового» на електронний варіант роботи та зберігання даних з використанням сховищ даних; забезпечення безперервності господарської діяльності на основі регулярного автоматичного резервного копіювання, зберігання архівних копій баз даних у хмарі, їх швидкого відновлення після аварії; мобільність використання баз даних, які розміщені на хмарі, у будь-якій точці світу, де є Інтернет;	Необхідність постійного підключення до Інтернету; висока вартість хмарного програмного забезпечення [9]. Відсутність чітких угод щодо рівнів обслуговування ускладнює процес оцінки клієнтами міри безпеки та розробку власних заходів з забезпечення виконання своїх стандартів та стандартів контролюючих організацій; зростання кількості підключень до сервісів [10].

Продовження табл. 1

Хмарні технології	автоматичне оновлення програмних продуктів провайдерами без участі персоналу підприємства та зменшення потреби в обслуговуванні апаратного забезпечення і комунікаційних мереж; масштабованість інфраструктури відповідно до зростання бізнесу; суттєве зниження капітальних витрат користувачів інформаційних технологій, які перебирають на себе провайдери [9]. Економія; безпека; зручність; регулярні оновлення; мобільність; визначеність; масштабованість рішень [10].	Тотальна залежність користувачів сервісів від якості інтернет-зв'язку й неможливість доступу до системи в разі його відсутності; різні аспекти безпеки інформації, що включають можливість ураження або крадіжки даних; нестабільність економічної ситуації в державі несе загрозу прив'язки сервісу до конкретного постачальника через можливість його банкрутства або поглинання; недостатня урегульованість використання «хмарних» сервісів для вирішення облікових задач на законодавчому рівні [8]. Залежність від умов провайдера; безпека даних залежить від якості роботи провайдера хмарних сервісів; неможливість використання попередніх версій програмного забезпечення; небезпека хакерських атак на сервер [12].
Блокчейн	Уникнення свідомих маніпуляцій та помилок у розрахунках; зменшення витрат на ведення обліку, збільшення обігового капіталу підприємства; спрощення міжнародних операцій і трансакцій; поява нового класу активів – цифрової власності; достовірні й актуальні бухгалтерські записи, і, відповідно, прозорий та менш тривалий аудит; еволюція ролі і функцій бухгалтера й аудитора на підприємстві, зростання їх професіоналізму; здійснення операцій швидко, онлайн; можливість керування операціями з будь-якого пристрою; забезпечення прозорості інформації, зниження кількості бухгалтерських помилок; автоматизація процесу опрацювання й зберігання документації; зниження ризиків, захист інформації від фальсифікацій, втрати і знищення; забезпечення тіснішої координації і взаємовідносин з дебіторами та кредиторами, створення нових бізнесможливостей і моделей; складання й подання звітності в режимі реального часу;	Відсутність нормативної бази та стандартів регулювання операцій, що відображаються з використанням блокчейн-технологій; потреба переведення усіх господарських операцій у віртуальне середовище, що не завжди можливо; нерозуміння сутності технології, несприйняття змін працівниками, низька кваліфікація вітчизняних фахівців; потреба зміни бізнес-процесів на підприємстві; необхідність вкладення коштів у придбання техніки та її переобладнання, впровадження й розвиток технології, навчання персоналу тощо; потреба інтеграції діючих систем бухгалтерського обліку з технологією блокчейн; безповоротність операцій, при яких, у разі помилкового введення даних, внесення змін – практично неможливе; зростання обсягів інформації, перевантаження нею пристроїв зберігання; проблеми технологічного характеру; рівень приватності та конфіденційності даних про діяльність підприємства;

Продовження табл. 1

Блокчейн	підвищення швидкості доступу до інформації, рівня її цілісності, доказовості, економія часових витрат; інтеграція різних рівнів бухгалтерського обліку для створення єдиної бази даних, синхронізація бухгалтерських записів [11]. Забезпечення прозорості та абсолютної впевненості щодо права власності й історії активів та існування зобов'язань; забезпечення цілісності облікових даних в результаті інтеграції даної технології з типовими обліковими процедурами; підвищення ефективності через автоматичне виконання завдання контролю операцій при реалізації даної технології, відмову від систематичного дублювання трудомістких операцій; зменшення помилок внаслідок мінімізації участі людини у реалізації облікових завдань; зменшення шахрайства через те, що технологія блокчейн унеможливлює маніпулювання обліковими даними [9]. Зменшення кількості бухгалтерських помилок, що одночасно підвищує достовірність бухгалтерської інформації; прозорість ведення бухгалтерського обліку; ухилення від сплати податків стане просто не можливим; зниження витрат на організацію відділу бухгалтерії; підвищення рівня захисту та збереження інформації; метод подвійного запису доповниться третім, який призначений для підтвердження операції у блокчейні [17].	неможливість точного вимірювання вигод на стадії запровадження блокчейну, брак практик його вдалого застосування на інших підприємствах, незрілість; велика кількість дезінформації про технологію блокчейн; потенційні проблеми кібербезпеки; споживання великих обсягів електроенергії, шкода для екології; відсутність законодавчо затвердженої відповідальності за ведення розподіленої бази даних [11]. Висока енергозалежність, висока вартість створення і впровадження, зниження швидкості транзакцій зі зростанням навантаження на систему; загрози на рівні мережі, користувача, загрози цілісності системи й інші загальні для мережевих технологій загрози; відсутність конфіденційності даних, різке зростання вартості її застосування зі збільшенням кількості транзакцій, наявність альтернативних рішень, які позбавлені названих недоліків [9]. Високий рівень ризику, що пов'язаний з оцифруванням документів; боротьба з шахрайством, що дасть змогу забезпечити прозорість ведення обліку та реальність; висока вартість програмного забезпечення та значні витрати на забезпечення працівників відповідною технікою; неможливість визначення ефективності від використання технології блокчейну; безповоротність внесення операцій, коли при помилковому введені даних, виправити їх практично неможливо [17].

Джерело: розроблено автором на основі [8–12; 17]

Розглянувши підходи різних науковців щодо переваг та недоліків використання в бухгалтерському обліку сучасних інформаційних технологій, зокрема, хмарних технологій та технології блокчейн, можна дійти висновку про те, що не зважаючи на наявність певних недоліків, головними з яких є: відсутність нормативної бази та стандартів регулювання операцій, що відображаються з їх використанням; необхідність постійного підключення до Інтернету; залежність користувачів сервісів від якості інтернет-зв'язку та неможливість доступу до системи у випадку його відсутності; рівень приватності та конфіденційності даних про діяльність підприємства; нестача кваліфікованих працівників; існує велика

кількість переваг стосовно їх використання. Тому сучасним підприємствам необхідно долучатися до їх використання, що дозволить здійснювати безперервну господарську діяльність, зменшить кількість бухгалтерських помилок, а отже, підвищить достовірність бухгалтерської інформації; забезпечить можливість проведення контролю, аудиту, складання й подання звітності в режимі реального часу; знизить ризики втрат інформації; зменшить витрати на ведення бухгалтерського обліку.

Висновки і перспективи подальших розробок. Отже, використання в економічній діяльності підприємств сучасних інформаційних технологій є одним із пріоритетних напрямів їх розвитку. Впровадження в бухгалтерський облік хмарних технологій, блокчейну відповідає вимогам сьогодення, які продиктовані розвитком інформаційних технологій. Застосування новітніх технологій вимагає реорганізації бухгалтерського обліку на підприємстві, призводить до автоматизації окремих сфер професійної діяльності бухгалтерів і ставить завдання щодо здобуття ними нових навичок і вмінь.

Таким чином, значні технологічні та інформатизаційні зрушення, що спричинені цифровізацією економіки, а також зростання інформаційного потенціалу економічного простору стимулюють модернізацію бухгалтерської науки, сприяють розвитку організації та методології облікового процесу, актуалізують проблему позиціювання облікової системи і підвищення престижу професії бухгалтера. В умовах розвитку цифрової економіки виникає низка передумов для формування нової парадигми бухгалтерського обліку, що підкреслює необхідність подальших наукових досліджень.

Література

1. Білуха М. Застосування АРМ бухгалтера в обліку і контролі на підприємстві. *Бухгалтерський облік і аудит.* 2003. № 12. С. 3–8.
2. Бутинець Ф. Ф. *Інформаційні системи бухгалтерського обліку* : підруч. 2-е вид., перероб і доп. Житомир: ПП «Рута», 2002. 544 с.
3. Чумаченко М. Г., Пушкар М. С. Розвиток системи обліку на принципах інформатики і кібернетики. *Вісник Тернопільської академії народного господарства.* 2004. Вип 4. С. 107–114.
4. *Информационные ресурсы и технологии в экономике* : учеб. пособ. / под ред. Б. Е. Одинцова, А. Н. Романова. Москва : Инфра-М, 2013. 462 с. URL: https://znanium.com/catalog/product/342888 (дата обращения: 23.05.2022).
5. *Автоматизация аудита* : монография / А. Н. Романов, Б. Е. Одинцов. Москва : ИНФРА-М, 2017. 335 с. (Наука и практика). URL: http://znanium.com/catalog/product/757141 (дата обращения: 23.05.2022).
6. Завгородній В. П. *Автоматизація бухгалтерського обліку, контролю, аналізу та аудиту.* Київ : А.С.К., 1998. 768 с.
7. Івахненков С. В. *Інформаційні технології аудиту та внутрішньогосподарського контролю в контексті світової інтеграції* : монографія. Житомир : ПП «Рута», 2010. 432 с.
8. Любимов М. О., Кулик В. А. Можливості, загрози та перспективи використання «хмарних» технологій у бухгалтерському обліку. *Науковий вісник Полтавського університету економіки і торгівлі.* 2019. № 2 (93). С. 40–46. URL: http://www.journal.puet.edu.ua/index.php/nven/article/viewFile/1560/1388 (дата звернення: 24.05.2022).
9. Король С. Я., Клочко А. О. Цифрові технології в обліку й аудиті. *Держава та регіони.* 2020. № 1 (112). С. 170–176. URL: http://www.econom.stateandregions.zp.ua/journal/2020/1_2020/31.pdf (дата звернення: 24.05.2022).

10. Голячук Н. В., Голячук С. Є. Переваги та недоліки застосування хмарних технологій в обліку. *Економічні науки.* Серія : Облік і фінанси. 2015. Вип. 12 (1). С. 80–86. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ecnof_2015_12(1)__13 (дата звернення: 25.05.2022).
11. Попівняк Ю. М. Технологія блокчейн у бухгалтерському обліку й аудиті: сучасний стан, можливості та перспективи застосування. *Економіка, управління та адміністрування.* 2019. № 3 (89). С. 137–144.
12. Фролов В. Впровадження «хмарних» технологій в практику бухгалтерського обліку. *Бухгалтерський облік і аудит.* 2013. № 12. С. 45–49. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/boau_2013_12_7 (дата звернення: 25.05.2022).
13. Старенька О. М. Напрями вдосконалення автоматизації оперативного контролю на підприємстві. *International Scientific Conference Economy Digitalization* : *Processes, Strategies, Technologys* : *Conference Proceedings*, January 24th, 2020. Kielce, Poland, 2020. Pp. 115–118.
14. *BPM (управленческая концепция).* URL: https://ru.wikipedia.org/wiki/BPM_(управленческая_концепция) (дата обращения: 26.05.2022).
15. Condos J., Sorrell W. H., & Donegan S. L. *Blockchain technology* : *Opportunities and risks* (Vermont Office of Attorney General, 15 Jan 2016). URL: https://legislature.vermont.gov/assets/Legislative-Reports/blockchain-technology-report-final.pdf (access date: 27.05.2022).
16. Пілевич Д. С. Теоретико-прикладні засади використання blockchain-технології в бухгалтерському обліку. *Проблеми економіки.* 2020. № 1. С. 267–274. DOI: https://doi.org/10.32983/2222-0712-2020-1-267-274 (дата звернення: 27.05.2022).
17. Бабінська С. Ведення бухгалтерського обліку в умовах впровадження сучасних інформаційних технологій. *Економіка та суспільство.* 2021. № 26. URL: https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/323/309 (дата звернення: 30.05.2022).

References

1. Bilukha, M. (2003). Application of the accountant's APM in accounting and control at the enterprise [Zastosuvannia ARM bukhaltera v obliku i kontroli na pidpryiemstvi]. *Bukhalterskyi oblik i audit*, No. 12, s. 3–8 [in Ukrainian]
2. Butynets, F. F. (2002). *Accounting information systems.* 2nd ed. [Informatsiini systemy bukhalterskoho obliku; 2-e vyd.], PP «Ruta», Zhytomyr, 544 s. [in Ukrainian]
3. Chumachenko, M. G., & Pushkar, M. S. (2004). Accounting system development based on the principles of informatics and cybernetics [Rozvytok systemy obliku na pryntsypakh informatyky i kibernetyky], *Visnyk Ternopilskoi akademii narodnoho hospodarstva*, Vyp. 4, s. 107−114 [in Ukrainian]
4. Odintsov, B. E., & Romanov, A. N. (eds) (2013). *Information resources and technologies in the economy* [Informatsionye resursy i tekhnologii v ekonomike], Infra-M, Moskva, 462 s. Retrieved from: https://znanium.com/catalog/product/342888 [in Russian]
5. Romanov, A. N., & Odintsov, B. E. (2017). *Audit automation:* monograph [Avtomatizatsiya audita: monografiya], Infra-M, Moskva, 335 s. Retrieved from: http://znanium.com/catalog/product/757141 [in Russian]
6. Zavgorodnii, V. P. (1998). *Automation of accounting, control, analysis and audit* [Avtomatyzatsiia bukhgalterskoho obliku, kontroliu, analizu ta audytu], ASK, Kyiv, 768 s. [in Ukrainian]
7. Ivakhnenkov, S. V. (2010). *Information technologies of audit and internal control in the context of global integration:* monograph [Informatsiini tekhnolohii audytu ta vnutrishnohospodarskoho kontroliu v konteksti svitovoi intehratsii: monohrafiia], PP «Ruta», Zhytomyr, 432 s. [in Ukrainian]
8. Liubimov, M. O., & Kulyk, V. A. (2019). Opportunities, threats and prospects of using «cloud» technologies in accounting [Mozhlyvosti, zahrozy ta perspektyvy vykorystannia «khmarnykh» tekhnolohii u bukhgalterskomu obliku], *Naukovyi visnyk Poltavskoho*

universytetu ekonomiky i torhivli, No. 2 (93), s. 40–46. Retrieved from: www.journal.puet.edu.ua/index.php/nven/article/viewFile/1560/1388 [in Ukrainian]
9. Korol, S. Ya., & Klochko, A. O. (2020). Digital technologies in accounting and auditing [Tsyfrovi tekhnolohii v obliku i audyti], *Derzhava ta rehiony*, No. 1 (112), s. 170–176. Retrieved from: www.econom.stateandregions.zp.ua/journal/2020/1_2020/31.pdf [in Ukrainian]
10. Goliachyk, N. V., & Goliachyk, S. Ye. (2015). Advantages and disadvantages of using cloud technologies in accounting [Perevahy ta nedoliky zastosuvannia khmarnykh tekhnolohii v obliku], *Ekonomichni nauky*, Seriia: oblik i finansy, Vyp. 12 (1), s. 80–86. Retrieved from: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ecnof_2015_12(1)__13 [in Ukrainian]
11. Popivniak, Yu. M. (2019). Blockchain technology in accounting and auditing: current state, possibilities and prospects of application [Tekhnolohiia blokchein u bukhgalterskomu obliku i audyti: suchasnyi stan, mozhlyvosti ta perspektyvy zastosuvannia], *Ekonomika, upravlinnia ta administruvannia*, No. 3 (89), s. 137–144 [in Ukrainian]
12. Frolov, V. (2013). Implementation of «cloud» technologies in accounting practice [Vprovadzhennia «khmarnykh» tekhnolohii v praktyku bukhgalterskoho obliku], *Bukhgalterskyi oblik i audyt*, No. 12, s. 45–49. Retrieved from: http://nbuv.gov.ua/UJRN/boau_2013_12_7 [in Ukrainian]
13. Starenka, O. M. (2020). Directions for improving the automation of operational control at the enterprise [Napriamy vdoskonalennia avtomatyzatsii operatyvnoho kontroliu na pidpryiemstvi], *International Scientific Conference Economy Digitalization* : *Processes, Strategies, Technologys* : *Conference Proceedings*, Kielce, Poland, pp. 115–118.
14. *BPM (management concept)* [BPM (upravlencheskaia kontseptsiia)]. Retrieved from: https://ru.wikipedia.org/wiki/BPM_(управленческая_концепция) [in Russian]
15. Condos, J., Sorrell W. H., & Donegan S. L. *Blockchain technology: Opportunities and risks* (Vermont Office of Attorney General, 15 Jan 2016). Retrieved from: https://legislature.vermont.gov/assets/Legislative-Reports/blockchain-technology-report-final.pdf.
16. Pilevych, D. S. (2020). Theoretical and applied principles of blockchain technology using in accounting [Teoretyko-prykladni zasady vykorystannia blokchain-tekhnolohii v bukhgalterskomu obliku], *Problemy ekonomiky*, No. 1, s. 267–274. DOI: https://doi.org/10.32983/2222-0712-2020-1-267-274 [in Ukrainian]
17. Babinska, S. (2021). Accounting in the context of the introduction of modern information technologies [Vedennia bukhgalterskoho obliku v umovakh vprovadzhennia suchasnykh informatsiinykh tekhnolohii], *Ekonomika ta suspilstvo*, No. 26. Retrieved from: https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/323/309 [in Ukrainian]

Стаття надійшла до редакції 03.06.2022. Прийнята до публікації 16.06.2022.

ФІНАНСИ, БАНКІВСЬКА СПРАВА
ТА СТРАХУВАННЯ

УДК: 336.713

Вікторія Володимирівна КОВАЛЕНКО
доктор економічних наук, професор кафедри банківської справи,
Одеський національний економічний університет, Україна,
e-mail: kovalenko-6868@ukr.net, ORCID ID: https://orcid.org/0000-0003-2783-186X

ДОСТАТНІСТЬ КАПІТАЛУ БАНКІВ: СУЧАСНІ ВИМІРИ ТА ПОДАЛЬШІ РОЗВІДКИ

Коваленко, В. В. Достатність капіталу банків : сучасні виміри та подальші розвідки : *Вісник соціально-економічних досліджень* : зб. наук. праць. Одеса : Одеський національний економічний університет. 2022. № 1-2 (80-81). С. 77–94.

Анотація. *У статті визначено, що на сучасному етапі функціонування банків України важливою проблемою є вдосконалення механізмів забезпечення достатності їх капіталу як ключового чинника у розробці стратегії фінансово стійкого розвитку банківської системи України. Кризові явища в останні десятиріччя спричинили резонанс на світових та національних фінансових ринках щодо запровадження дієвих інструментів регулювання достатності капіталу банків. Це зумовлює необхідність пошуку адекватних сучасним умовам підходів до формування капітальної бази, спрямованих на його достатність, адекватність та структурованість. Мета роботи – формування аналітичного забезпечення для побудови стратегії капіталізації банків на основі визначення їх капітальної стійкості на фінансовому ринку. Структурно-логічна схема аналізу капітальної стійкості банків реалізується у таких етапах: еволюційне дослідження міжнародних та національних стандартів щодо регулювання достатності банківського капіталу; побудова системи показників, що характеризують рівень капітальної стійкості банків; групування банків за рівнем їх капітальної стійкості на основі проведення кластеризації; якісна характеристика утворених груп; визначення стратегічних напрямів подальшої капіталізації банків. Запропоновану структурно-логічну схему апробовано на прикладі діючих банків України станом на 01.10.2021 р. Її використання дозволило визначити перспективні напрями подальших досліджень у сфері управління капіталізацією банків, а саме: застосування НБУ політики щодо розвитку та діяльності банків з урахуванням регіональних особливостей розвитку економіки та соціальної сфери; запровадження механізму докапіталізації найбільших банків; стимулювання державою створення умов для максимального сприяння капіталізації банків на регіональному рівні; розробка стратегії виходу з ринку неплатоспроможних і нежиттєздатних банків шляхом їх реорганізації чи ліквідації.*

Ключові слова: *банк; управління; капітал; достатність капіталу банків; економічні нормативи; кластерний аналіз; коефіцієнтний метод; стратегія.*

Victoria KOVALENKO
D. Sc. (Economics), Professor of Banking Department,
Odessa National Economic University, Ukraine, e-mail: kovalenko-6868@ukr.net,
ORCID ID: https://orcid.org/0000-0003-2783-186X

CAPITAL ADEQUACY OF BANKS: MODERN MEASUREMENTS AND FURTHER RESEARCH

© Коваленко В.В., 2022

Kovalenko, V. (2022). Capital adequacy of banks: modern measurements and further research [Dostatnist kapitalu bankiv: suchasni vymiry ta podalshi rozvidky], *Socio-economic research bulletin, Vìsnik socìal'no-ekonomìčnih doslìdžen'* (ISSN 2313-4569), Odessa National Economic University, Odessa, No. 1-2 (80-81), pp. 77–94.

Abstract. *The article determines that at the current stage of Ukrainian banks functioning, an important problem is an improvement of the mechanisms for ensuring the adequacy of their capital as a key factor in developing a strategy for financially sustainable development of the banking system of Ukraine. Crisis phenomena in recent decades have caused a resonance in the global and national financial markets for the introduction of effective instruments for regulating the capital adequacy of banks. This makes it necessary to find approaches to the formation of the capital base that are adequate to modern conditions, aimed at its sufficiency, adequacy and structure. The purpose of this work is a formation of analytical support for building a capitalization strategy of banks based on the determination of their capital stability in the financial market. The structural-logical scheme of the analysis of banks capital stability is implemented in the following stages: an evolutionary study of international and national standards regarding the regulation of sufficiency of bank capital; building a system of indicators that characterize the level of capital stability of banks; grouping of banks according to the level of their capital stability on the basis of clustering; qualitative characteristics of the formed groups; determination of strategic directions for further capitalization of banks. The proposed structural and logical scheme was tested on the example of existing banks of Ukraine as of October 1, 2021. Its use made it possible to determine promising directions for further research in the field of bank capitalization management, namely: the application of the NBU's policy on the development and activity of banks, taking into account the regional features of economy and social sphere development; introduction of the recapitalization mechanism of the largest banks; stimulation by the state of creating conditions for the maximum promotion of banks capitalization at the regional level; strategy development for exiting from the market of insolvent and unsustainable banks through their reorganization or liquidation.*

Keywords: *bank; management; capital; capital adequacy of banks; economic standards; cluster analysis; coefficient method; strategy.*

JEL classification: *J210*

DOI: *https://doi.org/10.33987/vsed.1-2(80-81).2022.77-94*

Постановка проблеми у загальному вигляді. Кризові явища в останні десятиріччя, спричинили резонанс на світових та національних фінансових ринках щодо запровадження дієвих інструментів регулювання достатності капіталу банків. Це питання розглядається на всіх рівнях регулюючих органів і організацій кожної країни.

Достатність капіталу банків на сьогодні є головним індикатором підвищення довіри до банківських систем з боку суспільства. Саме тому питанню оцінювання достатності капіталу банків для покриття ризиків, на які вони наражаються у процесі своєї діяльності, приділяється значна увага як у міжнародній, так і національній банківській практиці.

Гнучка та виважена імплементація рекомендацій Базельського комітету з банківського нагляду щодо оцінювання адекватності капіталу банків набуває особливого значення в умовах поглиблення фінансової кризи, яка викликана карантинними обмеженнями в умовах пандемії COVID-19. Зазначене супроводжується суттєвим погіршенням фінансового стану позичальників та якості

кредитних портфелів багатьох банків, здороженням вартості позикового капіталу, ускладненням процедури залучення коштів підприємствами реального сектору економіки [1, с. 5].

Основним елементом забезпечення стабільності розвитку банків є формування достатнього обсягу капіталу, який би забезпечував покриття ризиків у діяльності і виконання ними їхніх основних функцій – трансформаційної, стабілізаційної та емісійної. Саме через виконання трансформаційної функції банки мають можливість формувати достатній рівень власного капіталу.

Бурхливий розвиток міжнародних операцій призвів до ускладнення банківської діяльності та необхідності збільшення банками власного капіталу з метою підтримки своєї надійності й економічного зростання в державі. Під час світової фінансової кризи проблема достатності капіталу стала актуальною для банків усього світу.

Наразі регулятори різних країн почали підвищувати вимоги до банківського капіталу. На міжнародному рівні Базельським комітетом з банківського нагляду розроблено додаткові стандарти щодо капіталу (Базель ІІІ, Базель IV), які враховують наслідки кризи. Для банківської системи України щодо достатності капіталу відчувається значний дефіцит, і проблема його достатності наразі особливо актуальна в умовах циклічного розвитку економіки.

Аналіз досліджень і публікацій останніх років. Питанням достатності банківського сектору економіки держави присвячено багато праць вітчизняних та зарубіжних дослідників. Проблемі регулювання банківського капіталу за допомогою міжнародних стандартів присвячено наукові праці зарубіжних дослідників таких, як: А. Россіньоло [2], Д. Крейг у співавторстві [3], А. Такор [4], Р. ДеЯнг у співавторстві [5], Е. Карлетті у співавторстві [6] та ін. У представлених наукових працях розглянуто проблемні питання, пов’язані із запровадженням міжнародних стандартів регулювання банківського капіталу, трансформаційні напрями врахування операційного, кредитного, ринкового та інших ризиків при визначенні достатності банківського капіталу.

Криклій О. [7] досліджувала питання необхідності урахування стану операційного середовища на достатність капіталу банків та систематизувала фактори, що чинять вплив на її рівень, з поділом на ендогенні та екзогенні. Також авторкою систематизовано мікро- та макропруденційний інструментарій регулювання достатності капіталу з поділом на превентивний та реактивний, а також наведено основі критерії їх відбору регулятором. У цьому контексті заслуговує на увагу дослідження, проведене П. Тіваіосом та Л. Нунес-Летамендією [8], які довели, що розробка систем платоспроможності за Базель ІІ й ІІІ, спрямована на посилення стабільності кожного сектора окремо та може бути джерелом ендогенних дестабілізуючих ефектів у фінансовій системі.

Також науковцями приділяється увага дослідженню взаємозв’язку достатності капіталу та фінансової стійкості банків. Так, І. Діденко та ін. [9] досліджували індикатори капіталізації банківського сектору як показники фінансової стійкості системи. Варцаба В. [10] в контексті забезпечення фінансової стійкості банків розглядає доцільність запровадження нових регуляторних вимог НБУ, а саме: впровадження коефіцієнта чистого стабільного фінансування (NSFR), активація буферів капіталу, упровадження оцінки достатності внутрішнього капіталу та внутрішньої ліквідності, вимог щодо покриття капіталом операційного та ринкового ризиків та нової структури капіталу банків. Мулик Т. та ін. [11]

обґрунтовують місце достатності капіталу банків у забезпеченні стійкості банків через призму заходів, які необхідно здійснити для підвищення рейтингу банківських установ, їх надійності та довіри з боку клієнтів.

У своєму дослідженні Д. Вовчак та І. Дмитренко [12] у рамках розвитку методологічних засад оцінки економічного капіталу під неочікувані ризики конкретизували перелік факторів, які варто брати до уваги при визначенні дефолту за певним борговим інструментом; прикладні особливості урахування ефекту концентрації відповідних різновидів боргових інструментів для забезпечення ефективної алокації капіталу. Також автори запропонували технологію врахування ризику концентрації та оцінки його впливу на планування прибутку банку, у тому числі шляхом застосування інструменту RAROC. Останнє дозволяє розрахувати таку норму прибутку на капітал, яка відображатиме ризик-апетит банку і в подальшому визначати пріоритети у розвитку певних бізнес-ліній для забезпечення взаємовідповідності показників прибутковості, обсягу і спектра ризиків та розміру капіталу на покриття ймовірних втрат за ним.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Проте, як показує аналіз публікацій, недостатньо уваги приділено аналізу достатності капіталу банків щодо можливості запровадження регуляторних вимог, що є важливим, оскільки спроможність банків виконувати нормативні значення впливає на рівень їх фінансової стійкості та спроможності нівелювати ризики, пов'язані з їх діяльністю.

Постановка завдання. Метою дослідження є формування аналітичного забезпечення для побудови стратегії капіталізації банків на основі визначення їх капітальної стійкості на фінансовому ринку.

Виклад основного матеріалу дослідження. Банківський капітал відіграє домінуючу роль у забезпеченні стійкого та стабільного розвитку банківського сектору економіки. Залежно від його рівня достатності визначається спроможність банків покривати ризики від проведення банківських операцій та їх капітальну стійкість.

Достатність капіталу банків можна оцінювати через їх спроможність виконувати такі основні властиві для них функції, які визначені відповідно до Закону України «Про банки і банківську діяльність», як захисна, оперативна та регулятивна [13]. Дульска В. розширила спектр функцій капіталу банків, котрі підвищують його значущість у забезпеченні стабільного функціонування банків. Авторкою виокремлено такі функції: поточні (страхова функція для коштів вкладників і кредиторів, інвестиційна, інноваційна, гарантійна, контрольна, нормативна, функція дохідності, оціночна, координуюча) та стратегічні (індикативна, мобілізаційна, комунікаційна, стимулююча) [14, с. 126–128].

Еволюцію підходів до визначення достатнього рівня капіталу банків доцільно проводити виходячи із трансформації як міжнародних, так і національних регуляторних вимог.

Розвиток та еволюцію Базельських угод відносно вимог щодо капіталу може бути проілюстровано зосередженням уваги на дослідженні ризиків та їх впливу на банківський капітал. Зазначене має прояв через регулювання складних фінансових установ, циклічний характер ризиків та забезпечення достатнього рівня капіталу [15, с. 39].

Для регулювання капіталу банків у світовій практиці було розроблено низку стандартів, які на сьогодні мають назви Basel I, Basel II, Basel III, Basel 3.5 та Basel IV. Їх загальна характеристика наведена в табл. 1.

Загалом варто відмітити, що на початковому етапі реалізація нововведень Basel IV передбачалася до 2022 р. щодо ризиків та розрахунку RWA, мінімальний рівень – 72,5% повинен бути поступово досягнутим до 2027 р. Однак, нова криза настала швидше ніж очікувалося, коли епідемія Covid-19 змусила країни світу до ізоляції. У цих умовах банки світу зробили заяву про те, що у них не буде потенціалу для підтримки реальної економіки. Регулюючі та наглядові органи у всьому світі почали знижувати вимоги до капіталу та звільняти капітал, побоюючись, що у банків не буде достатньо ресурсів для їх кредитування. У ЄС, окрім дій Європейського центрального банку щодо послаблення вимог до капіталу, Франція, Німеччина та Нідерланди відмовилися від антициклічного буфера. Крім того, BCBS ухвалив заходи, які повинні «визволити операційні можливості для банків та наглядових органів, оскільки вони реагують на економічні результати Covid-19» (BCBS, 2020). Зокрема, запровадження Basel IV було відкладено на один рік, до початку 2023 р. [16, с. 42].

Таблиця 1

Еволюція міжнародних стандартів щодо достатності капіталу банків

Назва стандарту	Характеристика цілей документу
Basel I, «Міжнародна конвергенція вимірювання капіталу і стандартів капіталу» (BCBS, 1988)	Банки повинні мати достатній капітал для покриття своїх ризиків; вирівняти конкурентні умови між міжнародними банками; сприяти порівнянню позицій капіталу банків
Basel II, «Міжнародна конвергенція виміру капіталу і стандартів капіталу – переглянута концепція» (BCBS, 2004)	Основний акцент було зроблено на саморегулювання та ринкову дисципліну. Досвідченим банкам дозволено розробити внутрішні моделі оцінки ризиків для розрахунку необхідного обсягу капіталу для їх покриття, тим самим розв'язати проблему Basel I, застосовуючи арбітраж регулятивного капіталу. Однак можливість розробки власних моделей ризику призвела до того, що банки занизили оцінку ризиків у своїх кредитних портфелях і, відповідно, це дозволило їм значно зменшити необхідні суми капіталу
Basel III, «Базель III: глобальна нормативно-правова база для більш стійких банків та банківських систем» (BCBS, 2010)	Звуження статей, які враховуються при розрахунку капіталу (зменшення використання гібридних боргових інструментів, що виконуються у складі капіталу) та збільшення необхідних нормативів достатності капіталу
Basel 3.5, «Базель III: Завершення посткризових реформ» » (Finalizing Basel III IN BRIEF 2017)	Вирішує проблеми стимулювання, пов'язані з мінімізацією банками розрахункових вагових коефіцієнтів ризику з використанням власних внутрішніх моделей, з метою мінімізації вимог до нормативного капіталу. Для пом'якшення цих стимулів, було визначено так звані мінімальні рівні: відсоток від стандартних вагових коефіцієнтів ризику, встановлених органами нагляду, нижче яких капітал не може бути. Ухвалено рішення вводити мінімальні рівні поетапно протягом п'яти років. Початкові значення будуть введені з січня 2022 р. і встановлені на рівні 50% від стандартизованих вагових коефіцієнтів ризику, а потім будуть збільшуватися на 5% щороку в період з 2022 по 2026 рік, поки не будуть встановлені на рівні 70%, а потім остаточно збільшиться до 72,5% в 2027 р.

Продовження табл. 1

Basel IV, «Базель IV: вихідний поверх», (Pricewaterhouse Coopers, 2018)	По-перше, використання IRB для розрахунку кредитного ризику було виключено у зв'язку з певними типовими ризиками. До капіталу дозволений лише SA. У свою чергу, ваговий коефіцієнт ризиків для банків та інших фінансових інститутів, а також окремих корпорацій не варто оцінювати з використанням розширеного IRB, в той час як базові зміни IRB дозволено. По-друге, через високий рівень непередбачуваності операційного ризику єдиний метод кількісної оцінки такого ризику – це використання SA. У цьому аспекті внутрішні моделі були визнані занадто ненадійними. По-третє. доповнює структуру адекватності капіталу, яка залежить від ризику. Для глобальних системно-важливих банків (G-SIB) новою вимогою є незалежність від ризику. Він встановлює спеціальний додатковий коефіцієнт левериджу для G-SIB, «щоб підтримувати відносні стимули, що забезпечуються як (зваженими з урахуванням ризику, так і незалежними від ризику) обмеженнями капіталу». По-четверте. Впровадження мінімального рівня вимог до капіталу, що розраховується за внутрішніми моделями. Це фіксований рівень для всіх RWA, розрахований з використанням SA, нижче якого кількість RWA на основі IRB не може бути знижена. Обраний поріг становить 72,5% RWA, розрахованих за допомогою SA. Наприклад, якщо банк використовує IRB для підрахунку своїх RWA, то підсумкова сума не може бути нижче 72,5% RWA цього банку, розрахованих з використанням SA

Джерело: складено за матеріалами [17–21]

Національний банк України вживає заходів щодо підвищення рівня капіталізації банківських систем у спосіб прийняття відповідних законодавчих актів, які визначають оптимальний розмір основних банківських показників щодо розміру регулятивного капіталу, співвідношення основних його складників. Саме регулятивному капіталу належить провідна роль при нейтралізації основних банківських ризиків, він також дає змогу банківським установам ефективно провадити свою діяльність. Можна стверджувати, що вимоги до достатності капіталів банків змінюються зі зміною циклів розвитку економіки, що продемонстровано в табл. 2.

Таблиця 2

Еволюція підходів до визначення оцінки достатності капіталу

Положення «Про економічні нормативи регулювання діяльності комерційних банків», затверджене постановою Правління НБУ № 114 від 21.12.1993 р. та № 167 від 30.06.1995 р.	Інструкція № 10 «Про порядок регулювання та аналіз діяльності комерційних банків», затверджена постановою НБУ № 343 від 30.12.1996 р.	Інструкція про порядок регулювання діяльності банків в Україні, затверджена постановою Правління НБУ № 368 від 28.08.2001 р.
–	(Н1) – мінімальний розмір капіталу банку – 3 млн. ЕКЮ	(Н1) – мінімальний розмір регулятивного капіталу – 200 млн. грн.

Продовження табл. 2

Мінімальний розмір статутного фонду – 3 млн. ЕКЮ	(Н2) – мінімальний розмір статутного капіталу – 1 млн. ЕКЮ	–
Платоспроможність банку: **1. Співвідношення власних коштів і активів з урахуванням коефіцієнтів за ступенем ризику (Пса)** ВК ПСа = -------- х 100%, де А ВК – власні кошти банку (основний + додатковий капітали); А – активи банку з урахуванням коефіцієнтів їх потенційної ліквідності. ПСа ≥ 8%	(Н3) – платоспроможність: К Н3 = --------- х 100%, де Ар К – капітал банку (основний + додатковий капітали – загальні відрахування); Ар – активи банку з урахуванням коефіцієнтів їх ризиків Н3 ≥ 8%	(Н2) – Норматив достатності (адекватності) регулятивного капіталу. РК Н2 = ---------- х 100%, де Ар РК – регулятивний капітал банку; Ар – сумарної балансової вартості активів і позабалансових зобов'язань, зважених за ступенем кредитного ризику після їх зменшення на суму, яка визначена Інструкцією № 368 (Н2 ≥ 10 %)
Визначення платоспроможності банку доповнюється ще одним показником: **2. Співвідношення власних і залучених коштів банку (ПСп)** ВК Псп = ----------, де ЗК ВК – власні кошти банку (основний + додатковий капітали); ЗК – залучені кошти. ПСп ≥ 1/20	(Н4) – достатність капіталу банку: К Н4 = --------- х 100%, де За К – капітал банку (основний + додатковий капітали); За – загальні активи Н4 ≥ 4%	(Н3) – співвідношення основного капіталу до суми активів та позабалансових зобов'язань, зважених на відповідні коефіцієнти кредитного ризику (Н3 ≥ 7 %)

Джерело: складено за матеріалами [17–21]

Розглянемо наскільки банки України спроможні виконувати новітні нормативи щодо достатності капіталу. Так, протягом останнього періоду спостерігається зростання регулятивного капіталу, що чітко простежується на рис. 1.

Як свідчать дані, представлені на рис. 1, регулятивний капітал банків України має тенденцію до збільшення. Це, у першу чергу, пов'язано із регулятивними вимогами до капіталу та прибутковістю діяльності банків, що спричиняє розширення каналів поповнення капіталу.

Норматив Н2 також має тенденцію до збільшення та знаходиться на рівні більшому ніж нормативне значення (10%). Зазначене можна відмітити і за нормативом Н3, який вступив в дію з 01.01.2019 р. (рис. 2).

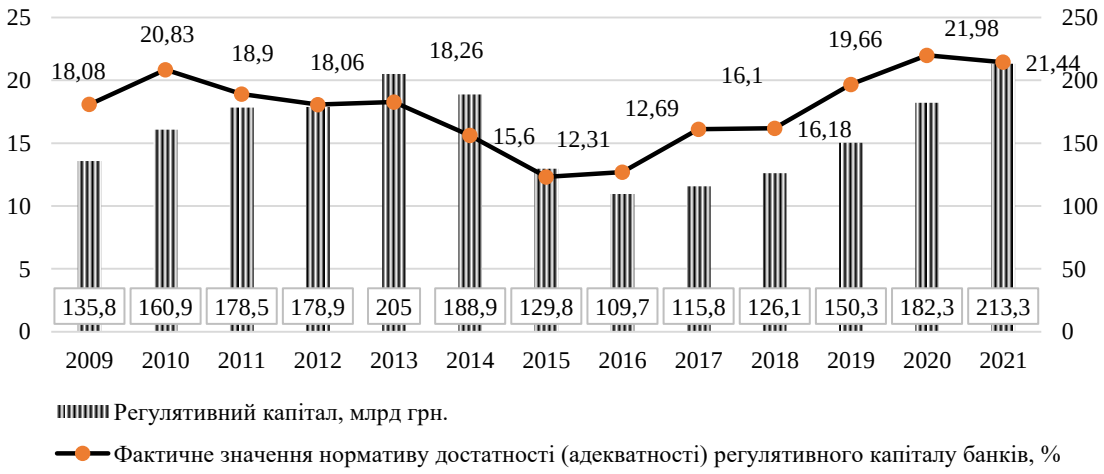

Рис. 1. Динаміка регулятивного капіталу та нормативу достатності (адекватності) регулятивного капіталу банків України за період 2009–2021 рр.
Джерело: складено за матеріалами [23]

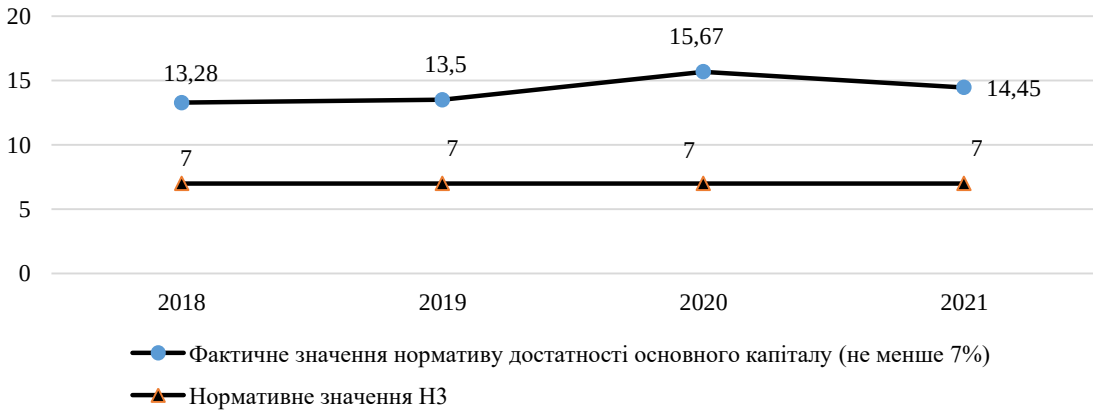

Рис. 2. Динаміка нормативу достатності основного капіталу за період 2018–2021 рр., %
Джерело: складено за матеріалами [23]

До нормативів, що характеризують капітал банків, віднесено формування буферу капіталу. Банк формує буфери капіталу, а саме: буфер запасу (консервації) капіталу, контрциклічний буфер. Банк формує буфери капіталу понад нормативне значення нормативу достатності основного капіталу (Н3). Його розмір складає 2,5 відсотка. Буфер запасу (консервації) капіталу розраховується від загального обсягу ризику.

Рішення про дату початку формування банками буфера запасу (консервації) капіталу та графік поетапного досягнення встановленого розміру ухвалюється Правлінням Національного банку України. Таке рішення завчасно розміщується на сторінці офіційного Інтернет-представництва Національного банку [24].

Національний банк України на постійній основі відслідковує та запроваджує міжнародні рекомендації щодо визначення та оцінювання достатності капіталу. Так, у 2020 р. ним розроблено план впровадження нових регулятивних вимог щодо

капіталу банків. Зазначені зміни у плані ґрунтуються на міжнародних стандартах регулювання діяльності банків, визначених Базельським комітетом та директивами ЄС. Ці вимоги у першу чергу зосереджені на забезпеченні достатнього рівня капіталу та ліквідності (рис. 3).

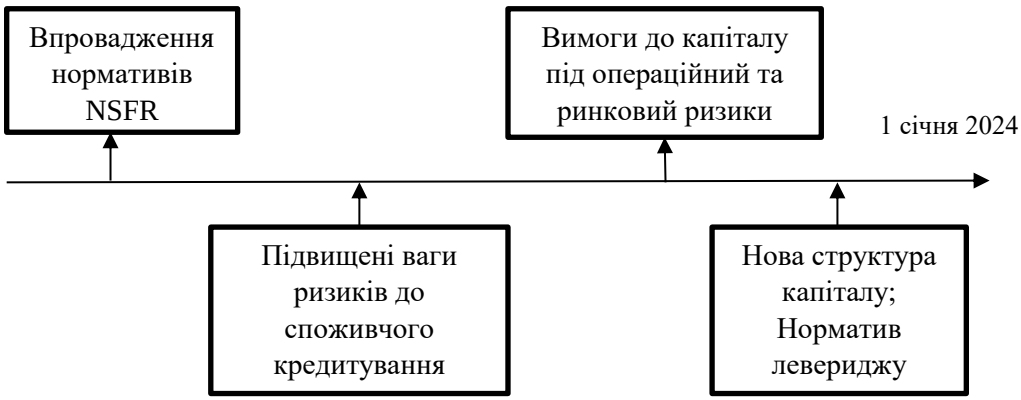

Рис. 3. План впровадження регулятивних вимог до 2024 р.
Джерело: [25]

Розглянемо більш детально представлені регулюючі вимоги.

Перший етап. З 1 січня 2021 року – запровадження коефіцієнта чистого стабільного фінансування (NSFR). На сьогодні в Україні вже запроваджено коефіцієнт покриття ліквідністю (LCR), що замінив національні нормативи ліквідності Н4 та Н5. Новий норматив NSFR стимулюватиме банки покладатися на стабільніші та довші за строками джерела фондування.

Другий етап. У IV кварталі 2020 – І кварталі 2021 року – визначення строків активації буфера консервації капіталу та буфера системної важливості. Запровадження вимог щодо формування цих буферів капіталу було тимчасово зупинене в березні 2020 року через розгортання коронакризи. Це дало змогу банкам спрямувати створений запас капіталу на поглинання збитків та підтримку кредитування економіки.

Третій етап. Запровадження у другій половині 2021 р. та передбачає: підвищення ваг ризику для незабезпечених споживчих кредитів до 150%; початок імплементації вимог щодо запровадження процесів ICAAP/ILAAP (оцінка достатності внутрішнього капіталу та внутрішньої ліквідності) стане підсумковим кроком у введенні нових стандартів організації системи управління ризиками в банках. З 1 січня 2022 р. – запровадження мінімальних вимог щодо покриття капіталом операційного та ринкового ризиків.

Четвертий етап. Із 2024 року – приведення структури капіталу банків у відповідність до міжнародних стандартів. Будуть запроваджені: трирівнева структура капіталу (основний капітал 1 рівня, додатковий капітал 1 рівня та капітал 2 рівня); нові вимоги до складових капіталу та порядку вирахувань із капіталу; додаткові «пруденційні фільтри», спрямовані на очищення капіталу від складових, які по суті не здатні поглинати збитки та не забезпечують фінансову стійкість банку; запровадження коефіцієнту левериджу, який встановлює вимоги до достатності капіталу залежно від загального обсягу активів (без застосування коефіцієнтів зважування на ризик).

НБУ затвердив методологію стрес-тестування банків у 2021 році, яке розпочалося в травні. Вплив на банки регуляторних змін, запланованих на найближчі три роки, у стрес-тестуванні оцінювався окремо. Це дасть змогу своєчасно оцінити потенційні наслідки новацій для банків та уникнути подвійного врахування цього ефекту [26]. За результатами стрес-тестування було спрогнозовано два сценарії щодо достатності капіталу банків під час кризи (рис. 4).

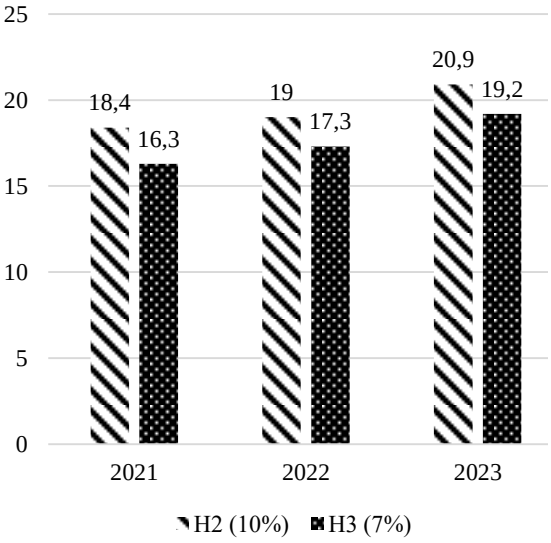

Рис. 4.1. Прогноз достатності капіталу банків за базовим сценарієм, %

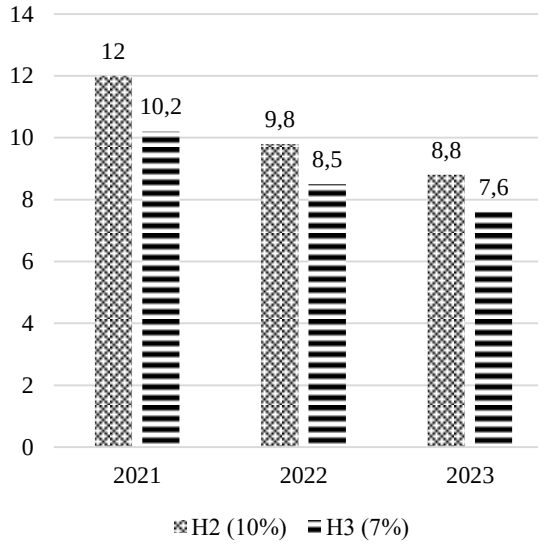

Рис. 4.2. Прогноз достатності капіталу банків за несприятливим сценарієм, %

Рис. 4. Прогноз достатності капіталу банків за базовим та несприятливим сценаріями, %
Джерело: [26]

Представлені сценарії дають змогу оцінити, наскільки дотримання банками нормативів достатності капіталу може захистити інтереси клієнтів.

За результатами стрес-тесту 20 банків встановлено, що 10 банків потребують докапіталізації на суму 5,3 млрд. грн. за базовим сценарієм, та 20 банків – на суму 41,7 млрд. грн. за кризовим сценарієм [27].

Стрес-тестування проходили 30 банків, а саме: «Приватбанк», «Ощадбанк», «Укрексімбанк», «Укргазбанк», «Альфа-банк», «Райффайзен банк Аваль», «Сбербанк», «Укрсиббанк», «ОТП банк», «Креді Агріколь банк», «Прокредит банк», «Кредобанк», «Ідея банк», «Правекс Банк», «Банк Форвард», «ПУМБ», «Банк Південний», «Таскомбанк», «Універсал Банк», «Банк Кредит Дніпро», «Банк Восток», «Мегабанк», «А-банк», «МТБ Банк», «Індустріалбанк», «Банк інвестицій та заощаджень», «Банк Альянс», «Банк Львів», «Банк Глобус», «Акордбанк».

Проведене стрес-тестування найбільших банків продемонструвало, що ризики капіталу банків суттєво знизилися порівняно з попередньою оцінкою у 2019 році. Кредитний ризик не є основним джерелом потреби в капіталі, вищу вагу має процентний ризик. Банки, для яких виявлено суттєві ризики, вже працюють над їх мінімізацією в межах програм реструктуризації. Рекордна прибутковість банківського сектору та значний запас капіталу дають змогу їм виконати низку

вимог до капіталу, що впроваджуватимуться з початку 2022 року. Йдеться про вимоги до покриття капіталом 50% розрахункового розміру операційного ризику, підвищення ваг ризику до 150% для незабезпечених споживчих кредитів та до 50% для ОВДП в іноземній валюті. Також наразі сприятливий період для початку активації буферів консервації капіталу та системної важливості. Банки повинні до 01 січня 2023 року сформувати половину розміру буфера консервації капіталу та буфер системної важливості. До 01 січня 2024 року обидва буфери мають бути сформовані у повному розмірі [28].

З метою визначення рівня капітальної стійкості банків України, нами було проведено кластерний аналіз. Для вирішення завдань кластерного аналізу капітальної стійкості банків необхідно визначити послідовність дослідження, яка наведена на рис. 5.

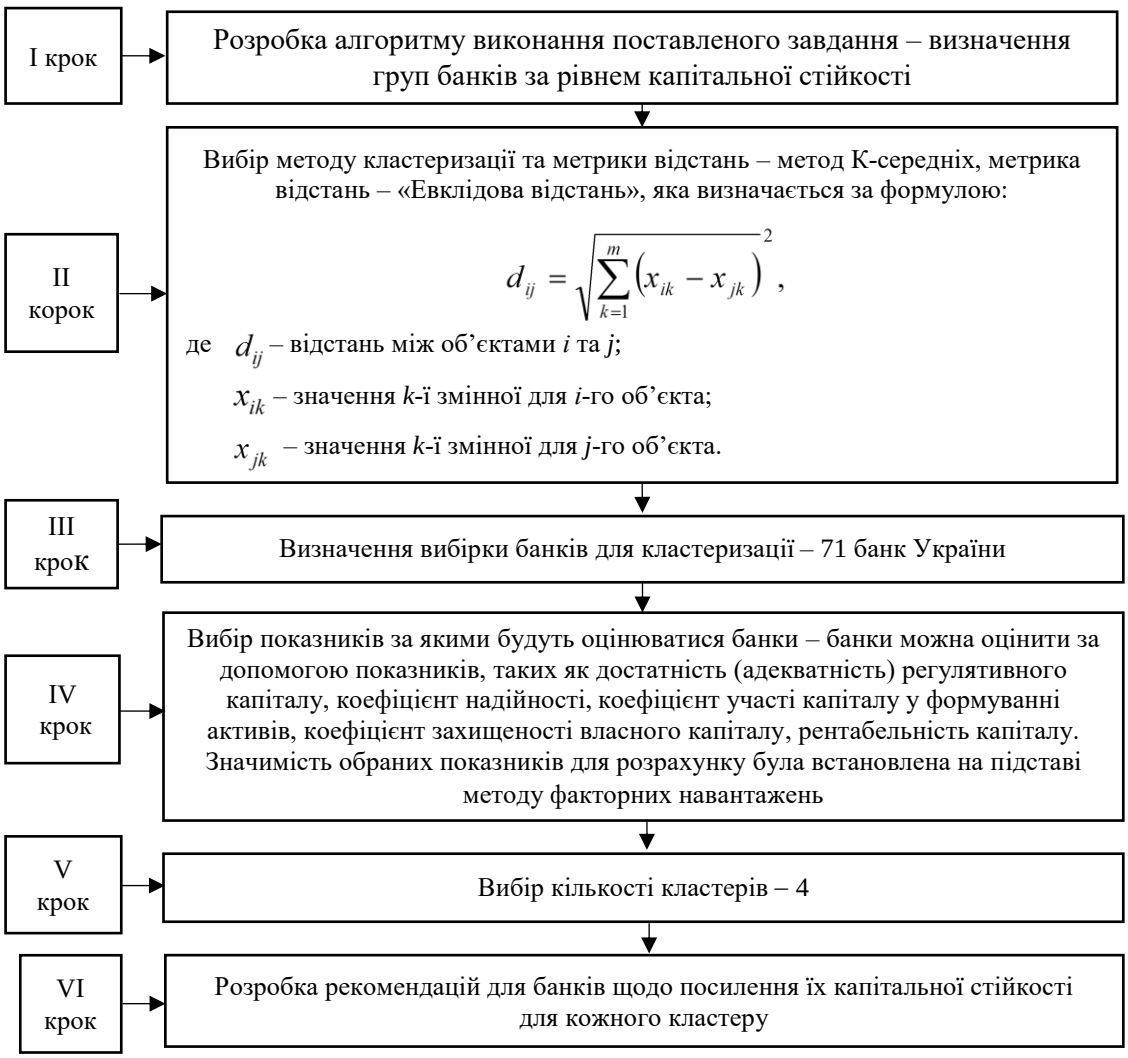

Рис. 5. Алгоритм проведення кластеризації банків України за рівнем інноваційної активності
Джерело: сформовано автором

Для оцінки капітальної стійкості банків та проведення раціональної кластеризації банків використаємо наступні показники: достатність (адекватність) регулятивного капіталу; коефіцієнт надійності; коефіцієнт участі капіталу у формуванні активів; коефіцієнт захищеності власного капіталу; рентабельність капіталу.

Отримані результати кластерного аналізу капітальної стійкості банків України на ринку вимагають подальшої інтерпретації, дослідження та вивчення властивостей і характеристик банків для можливості точного опису сформованих кластерів. Аналіз значущості капітальної стійкості банків на ринку банківських послуг, дозволив згрупувати банки в 4 кластери.

Результатом аналізу запропонованих кластерів буде визначення позиції кожного банку стосовно банків конкурентів та розподіл банків на такі групи, як: банки з високим рівнем капітальної стійкості; банки з достатнім рівнем капітальної стійкості, банки з середнім рівнем капітальної стійкості та банки з низьким рівнем капітальної стійкості.

Особливості кластерів щодо визначених показників рівня капітальної стійкості банків України представлено в табл. 3.

Таблиця 3

Особливості кластерів щодо визначених показників рівня капітальної стійкості банків України станом на 01.10.2021 р., %

Кластер	Достатність (адекватність) регулятивного капіталу	Коефіцієнт надійності	Коефіцієнт участі капіталу у формуванні активів	Коефіцієнт захищеності власного капіталу	Рентабельність капіталу
I (25 банків)	Банки: АТ КБ «ПриватБанк», АТ «Укрексімбанк», АБ «УКРГАЗБАНК», АТ «Райффайзен Банк Аваль», АТ «АЛЬФА-БАНК», АТ «УКРСИББАНК», АТ «ОТП БАНК», АТ «СБЕРБАНК», АТ «КРЕДІ АГРІКОЛЬ БАНК», АТ «СІТІБАНК», АТ «КРЕДОБАНК», АТ «ПРОКРЕДИТ БАНК», АТ «Ідея Банк», АТ «ПУМБ», АТ «УНІВЕРСАЛ БАНК», АБ «Південний», АТ «ТАСКОМБАНК», АТ «БАНК КРЕДИТ ДНІПРО», ПАТ «БАНК ВОСТОК», АТ «А-БАНК», АТ «БАНК АЛЬЯНС», АТ «КІБ», АТ «КБ «ГЛОБУС», АТ «КРИСТАЛБАНК», АТ «АЙБОКС БАНК», АТ «РВС БАНК»				
	10,25	16,54	10,25	18,48	23,72
	22,11-5,01	68,84-7,47	22,11-5,01	33,94-3,16	51,71-10,16
II (11 банк)	Банки: АТ «Ощадбанк», АТ «БАНК ФОРВАРД», ПуАТ «КБ «АКОРДБАНК», ПАТ «МТБ БАНК», АТ «МЕГАБАНК», АТ «АКБ «КОНКОРД», АТ АКБ «Львів», АТ «БАНК СІЧ», АТ «АБ «РАДАБАНК», АТ «СКАЙ БАНК», АТ «КОМІНВЕСТБАНК»				
	9,73	15,52	9,73	58,87	8,85
	21,61-2,91	30,0-6,36	21,61-2,91	95,12-41,46	19,04-0,31

Продовження табл. 3

III (30 банків)	Банки: ПАТ «Промінвестбанк», АТ «ІНГ Банк Україна», АТ «ПРАВЕКС БАНК», АТ «ПІРЕУС БАНК МКБ», АТ «Дойче Банк ДБУ», АТ «СЕБ КОРПОРАТИВНИЙ БАНК», АТ «КРЕДИТВЕСТ БАНК», АТ «КРЕДИТ ЄВРОПА БАНК», АТ «БТА БАНК», АТ «МІБ», АКБ «ІНДУСТРІАЛБАНК», АТ «БАНК ІНВЕСТИЦІЙ ТА ЗАОЩАДЖЕНЬ», АБ «КЛІРИНГОВИЙ ДІМ», АТ «ПЕРШИЙ ІНВЕСТИЦІЙНИЙ БАНК», АТ «Полтава-банк», АТ «БАНК АВАНГАРД», АТ «МОТОР-БАНК», АТ «УКРБУДІНВЕСТБАНК», АТ «АП БАНК», АТ «БАНК «ГРАНТ», АТ «МетаБанк», АТ «БАНК «УКРАЇНСЬКИЙ КАПІТАЛ», АТ «БАНК 3/4», АТ «ЮНЕКС БАНК», АТ «АСВІО БАНК», АТ «АЛЬТБАНК», АТ «ЄПБ», Полікомбанк, АТ «ОКСІ БАНК»				
	21,52	55,79	21,52	18,92	2,23
	47,06-7,58	303,63-8,54	47,06-7,58	47,58-0,85	10,31--14,11
IV (4 банки)	Банки: АТ «БАНК ТРАСТ-КАПІТАЛ», ПрАТ «БАНК ФАМІЛЬНИЙ», АТ «БАНК «ПОРТАЛ», АТ «АЛЬПАРІ БАНК»				
	67,09	436,435	67,09	10,61	0,12
	81,41-59,61	712,59-190	81,41-59,61	15,15-6,46	5,41-(-4,14)
Рекомендоване значення	< = 10%	< =5%	>= 10%	> 25 %	Зростання

Джерело: сформовано автором

Як свідчать дані табл. 3, до першого кластеру входять 25 банків. Об'єднуючим показником для даного кластеру виступають усі представлені показники, які обрані для кластеризації. Високий рівень капітальної стійкості відзначається тим, що усі коефіцієнти знаходяться в межах рекомендованих та нормативних, а також високим рівнем рентабельності капіталу.

До другого кластеру входять 11 банків. Об'єднуючим показником для даного кластеру виступає коефіцієнт надійності та дані банки входять до групи з достатнім рівнем капітальної стійкості.

До третього кластеру входять 30 банків. Об'єднуючим показником для цього кластеру виступає достатність (адекватність) регулятивного капіталу та коефіцієнт надійності. Банки характеризуються середнім рівнем капітальної стійкості.

До четвертої групи входять банки з низьким рівнем капітальної стійкості. Зазначене, характеризується незбалансованістю усіх коефіцієнтів, що взяті для розрахунку.

На сучасному етапі є коло проблем щодо діяльності банків та функціонування банківської системи України, що впливають на зниження рейтингу банківських установ, їх надійності та довіри клієнтів.

Можна погодитися з думкою О. Л. Рудої, яка визначає наступні проблеми: висока концентрація капіталу у групі найбільших банків; досить мала частка комерційних банків формують 99% портфеля кредитів і депозитів, що є досить негативним фактором, адже така ситуація може призвести до розширення практики домовленостей і змов великих банків між собою у проведенні своєї діяльності, наприклад, у встановленні цін на банківські послуги; нераціональна територіальна структура, територіальна нерівномірність банківської системи та локальний характер банківських ринків; низький рівень капіталізації комерційних банків; існування розриву між обліковою ставкою НБУ і ставками по кредитах

комерційних банків, що може стати серйозним бар'єром на шляху подальшого росту економіки країни, а також великий розрив між ставками за депозитами і комерційними кредитами, пов'язаний з перенесенням банками своїх витрат на клієнтів; низькі обсяги кредитування реального сектора економіки; проблема надійності та забезпеченості виданих кредитів; проблема незабезпечених, ненадійних кредитів; проблема гарантування вкладів населення та відновлення довіри до банків [29].

Висновки і перспективи подальших розробок. Таким чином, проведене дослідження підтверджує, що достатність капіталу вітчизняних банків позитивно впливає на їх прибутковість та є запорукою надійності, що забезпечуватиме належний рівень конкурентоспроможності на ринку та підтримуватиме довіру клієнтів.

Встановлено, що вимоги до капіталу банків України постійно змінювались, враховуючи умови Базельського комітету та реалії економічного становища України. Вважаємо, що здебільшого банки нарощували статутний, регулятивний капітал відповідно до законодавчих вимог та дотримувались нормативів капіталу. Проте, за останні роки в умовах різких коливань валютних курсів, економічної та політичної нестабільності, банкрутства значної кількості банків, наслідків світової пандемії COVID-19, ситуація щодо дотримання вищевказаних показників погіршилася.

Оцінювання рівня достатності капіталу банку має здійснюватися з урахуванням взаємодії між екзогенними та ендогенними чинниками різного ступеня впливу та взаємозалежності, що формує основу для застосування зовнішнього інструментарію достатності капіталу на мікро- та/або макрорівні банківської системи.

Застосування регуляторного інструментарію має на меті запобігання системного ризику та попередження його негативного впливу на фінансову та економічну систему країни та базуватися на відповідному механізмі їх відбору за сформованою системою критеріїв, а саме: ефективність «витрати-вигоди», пропорційність, час, транспарентність, попередження арбітражу, мінімізація негативних ефектів, узгодженість інтересів, мінімальна достатність.

Перспективними напрямками подальших досліджень у сфері управління капіталізацією банків є застосування НБУ політики щодо розвитку та діяльності банків з урахуванням регіональних особливостей розвитку економіки та соціальної сфери; запровадження механізму до капіталізації найбільших банків; стимулювання державою створення умов максимального сприяння капіталізації банків на регіональному рівні; розробка стратегії виходу з ринку неплатоспроможних і нежиттєздатних банків шляхом їх реорганізації чи ліквідації. Особливо це питання актуалізується з часу повномасштабного військового вторгнення РФ на терени України.

Література

1. Науменкова С. В., Міщенко В. І., Міщенко С. В. Макроекономічні аспекти оцінювання достатності капіталу банків в Україні. *Фінансово-кредитна діяльність* : *проблеми теорії та практики*. 2017. Вип. 2. С. 4–16.
2. Rossignolo, A. F. Basel 3.5 vs. Basel III : a radical overhaul of the capital requirements pillar. The case of commodity exposures. *Banking, Accounting and Finance.* 2020. No. 11 (1). Pp. 1–34.
3. Craig, D., Au J., Lowe D. & Deacon, C. (2019). *Basel IV and proportionality initiatives. Canadian capital and liquidity framework.* URL: https://assets.kpmg/content/dam/kpmg/ca/pdf/2019/12/basel-iv-and-proportionality-initiatives-en.pdf (access date: 05.01.2022).

4. Thakor, A. V. Post-Crisis Regulatory Reform in Banking : Address Insolvency Risk, not Illiquidity! *Journal of Financial Stability*. 2018. No. 37. Pp. 107–111.
5. DeYoung, R., Distingue, Ii., Taraz, A. The Joint Regulation of Bank Liquidity and Bank Capital. *Journal of Financial Intermediation.* 2018. No. 34. Pp. 32–46.
6. Carletti, E., Goldstein, I. & Leonello, A. (2020). *The Interdependence of Bank Capital and Liquidity.* URL: https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=3523208 (access date: 12.01.2022).
7. Криклій О. А., Лор А. К. Достатність капіталу банку : фактори впливу та зовнішній механізм забезпечення. *Ефективна економіка*. 2020. № 12. DOI: 10.32702/2307-2105-2020.12.73 (дата звернення: 05.01.2022).
8. Thivaios, P., Nuñez-Letamendia, L. (2021). The unintended consequences of macroprudential regulation in insurance and banking : Endogenous fi nancial system instability induced by regulatory capital standards. *Capco Institute Journal of Financial Transformation*. Vol. 54. Pp. 200–213.
9. Діденко І. В., Єфименко А. Ю. Аналітична оцінка індикаторів капіталізації банківської системи та макроекономічної стабільності в Україні. *Вісник СумДУ.* Серія «Економіка». 2021. № 2. С. 118–125. DOI: 10.21272/1817-9215.2021.2-14.
10. Варцаба В. І. Оцінка фінансової стійкості банківської системи України та шляхи її зняття в умовах пандемії коронавірусу. *Науковий вісник Ужгородського університету.* 2021. Вип. 1 (57). С. 107–113. DOI: https://doi.org/10.24144/2409-6857.2021.1(57).107-113.
11. Мулик Т. О., Мулик Я. І. Оцінка достатності капіталу вітчизняних банків як запорука їх надійності. *Ефективна економіка*. 2021. № 7. DOI: 10.32702/2307-2105-2021.7.73.
12. Вовчак О. Д., Дмитренко І. Б. Урахування ризику концентрації у рамках концепції внутрішньої процедури оцінки достатності капіталу банку : методологічні та прикладні аспекти. *Вісник Університету банківської справи*. 2020. № 2 (38). С. 11–20.
13. *Про банки і банківську діяльність* : Закон України № 2121-III від 07.12.2000 р. URL: http://zakon1.rada.gov.ua/laws/main/2121-14 (дата звернення: 14.01.2022).
14. Дульська В. І. Власний банківський капітал, його функції та складові. *Вісник Житомирського державного технологічного університету.* Серія : Економічні науки. 2010. № 3 (53). Ч. 3. С. 127–130.
15. Marianne, O. Implementing Basel III through the Capital Requirements Directive (CRD) IV: Leverage Ratios and Capital Adequacy Requirements. *Journal of Business Law and Ethics*. 2015. No. 3. Pp. 36–61.
16. Kovalenko, V., Sheludko S., Radova N., Murshudli F., & Gonchar K. International standards for bank capital regulation. *Financial and credit activity* : *problems of theory and practice*. 2021. No. 1 (36). Pp. 35–45. DOI: https://doi.org/10.18371/fcaptp.v1i36.227609.
17. *International Convergence of Capital Measurement and Capital Standards* (1988). Basel Committee on Banking Supervision, 30. URL: https://www.bis.org/publ/bcbs04a.pdf (access date: 14.01.2022).
18. *International Convergence of Capital Measurement and Capital Standards – A Revised Framework* (2004). Basel Committee on Banking Supervision, 251. URL: https://www.bis.org/publ/bcbs107.pdf (access date: 17.01.2022).
19. *A Global Regulatory Framework for More Resilient Banks and Banking Systems* (2010). Basel Committee on Banking Supervision, 77. URL: https://www.bis.org/publ/ bcbs189_dec2010.pdf (access date: 17.01.2022).
20. *Basel III* : *Finalising post-crisis reforms* (2017). Bank for International Settlements, 162. URL: https://www.bis.org/bcbs/publ/d424.pdf (access date: 18.01.2022).
21. *Basel IV*': *The Output Floor* (2018). London : Pricewaterhouse Coopers, 4. URL: https://www.pwc.co.uk/financial-services/assets/pdf/hot-topic-basel-iv-the-output-floor.pdf (access date: 18.01.2022).
22. Коваленко В. В., Гайдукович Д. С. Достатність капіталу банківської системи в умовах циклічного розвитку економіки. *Стратегічні пріоритети*. 2014. Вип. 1 (30). С. 48–58.

23. *Статистика* (2021) / Національний банк України : сайт. URL: https://bank.gov.ua/ua/statistic/supervision-statist/data-supervision#2 (дата звернення: 18.01.2022).
24. *Про затвердження Інструкції про порядок регулювання діяльності банків в Україні* : Постанова Правління Національного банку України № 368 від 28.08.2001 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0841-01#Text (дата звернення: 19.01.2022).
25. *Оновлено план упровадження регуляцій для банків у 2021–2024 роках* / Національний банк України : сайт. URL: https://bank.gov.ua/ua/news/all/onovleno-plan-uprovadjennya-regulyatsiy-dlya-bankiv-u-2021-2024-rokah (дата звернення: 19.01.2022).
26. *Національний банк затвердив підхід до стрес-тестування банків у 2021 році* / Національний банк України : сайт. URL: https://bank.gov.ua/ua/news/all/natsionalniy-bank-zatverdiv-pidhid-do-stres-testuvannya-bankiv-u-2021-rotsi (дата звернення: 20.01.2022).
27. *Результати стрес-тестування банків у 2021 році* / Національний банк України : сайт. URL: https://bank.gov.ua/ua/news/all/rezultati-stres-testuvannya-bankiv-u-2021-rotsi (дата звернення: 20.01.2022).
28. *Фінансова система стійка, банки готові до формування буферів капіталу до початку 2024 року – Звіт про фінансову стабільність.* 2021 / Національний банк України : сайт. URL: https://bank.gov.ua/ua/news/all/finansova-sistema-stiyka-banki-gotovi-do-formuvannya-buferiv-kapitalu-do-pochatku-2024-roku--zvit-pro-finansovu-stabilnist (дата звернення: 21.01.2022).
29. Руда О. Л. Сучасний стан банківської системи України та її конкурентоспроможність. *Ефективна економіка*. 2019. № 4. URL: http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=7013. DOI: 10.32702/2307-2105-2019.4.61 (дата звернення: 21.01.2022).

References

1. Naumenkova, S. V., Mishchenko, V. I. & Mishchenko, S. V. (2017). Macroeconomic aspects of capital adequacy assessment of Ukrainian banks [Makroekonomichni aspekty otsiniuvannia dostatnosti kapitalu bankiv Ukrainy], *Finansovo-kredytna diialnist: problemy teorii ta praktyky*, Vyp. 2, s. 4–16 [in Ukrainian]
2. Rossignolo, A. F. (2020). 'Basel 3.5 vs. Basel III: a radical overhaul of the capital requirements pillar. The case of commodity exposures. *Banking, Accounting and Finance*, No. 11 (1), pp. 1–34.
3. Craig, D., Au J, Lowe D. & Deacon, C. (2019). *Basel IV and proportionality initiatives. Canadian capital and liquidity framework.* Retrieved from: https://assets.kpmg/content/dam/kpmg/ca/pdf/2019/12/basel-iv-and-proportionality-initiatives-en.pdf.
4. Thakor, A. V. (2018). Post-Crisis Regulatory Reform in Banking: Address Insolvency Risk, not Illiquidity! *Journal of Financial Stability*, No. 37, pp. 107–111.
5. DeYoung, R., Distingue, Ii., & Taraz, A. (2018). The Joint Regulation of Bank Liquidity and Bank Capital. *Journal of Financial Intermediation*, No. 34, pp. 32–46.
6. Carletti, E., Goldstein, I. & Leonello, A. (2020). *The Interdependence of Bank Capital and Liquidity.* Retrieved from: https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=3523208.
7. Krykliy, O. A., & Lor, A. K. (2020). Capital adequacy of bank: factors of influence and external tools for ensuring [Dostatnist kapitalu banku: faktory vplyvu ta zovnishniy mekhanizm zabezpechennia], *Efektyvna ekonomika*, No. 12. Retrieved from: http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=8398. DOI: 10.32702/2307-2105-2020.12.73 [in Ukrainian]
8. Thivaios, P., & Nuñez-Letamendia, L. (2021). The unintended consequences of macroprudential regulation in insurance and banking: Endogenous financial system instability induced by regulatory capital standards. *Capco Institute Journal of Financial Transformation*, Vol. 54, pp. 200–213.
9. Didenko, I. V., & Yefimenko, A. Yu. (2021). Analytical assessment of capitalization indicators of the banking system and macroeconomic stability in Ukraine [Analitychna otsinka indykatoriv kapitalizatsii bankivskoi systemy ta makroekonomichnoi stabilnosti v

Ukraini], *Visnyk SumDU*, Seriia «Ekonomika», No. 2, s. 118–125. DOI: 10.21272/1817-9215.2021.2-14 [in Ukrainian]

10. Vartsaba, V. I. (2021). Assessment the financial stability of the banking system of Ukraine and the ways to strengthen it in the context of coronavirus pandemic [Otsinka finansovoi stiikosti bankivskoi systemy Ukrainy ta shliakhy yii zmitsnennia v umovakh pandemii koronavirusu], *Naukovyy visnyk Uzhhorodskoho Universytetu*, Vyp. 1 (57), s. 107–113. DOI: https://doi.org/10.24144/2409-6857.2021.1(57).107-113 [in Ukrainian]
11. Mulyk, T. O., & Mulyk, Ya. I. (2021). Assessment of capital adequacy of domestic banks as a guarantee of their reliability [Otsinka dostatnosti kapitalu vitchyznianykh bankiv yak zaporuka yikh nadiinosti], *Efektyvna ekonomika*, No. 7. DOI: 10.32702/2307-2105-2021.7.73 [in Ukrainian]
12. Vovchak, O. D., & Dmytrenko, I. B. (2020). Consideration of concentration risk within the concept of the bank's internal capital adequacy assessment procedure: methodological and applied aspects [Urakhuvannia ryzyku kontsentratsii u ramkakh kontseptsii vnutrishnioi protsedury otsinky dostatnosti kapitalu banku: metodolohichni i prykladni aspekty], *Visnyk Universytetu bankivskoi spravy*, No. 2 (38), s. 11–20 [in Ukrainian]
13. *On banks and banking activity:* Law of Ukraine, No. 2121-III, 07.12.2000 [Pro banky i bankivsku diialnist: Zakon Ukrainy, No. 2121-III, 07.12.2000]. Retrieved from: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2121-14#Text [in Ukrainian]
14. Dulska, V. I. (2010). Bank equity, its functions and components [Vlasnyi bankivskyi kapital: yoho funktsii ta skladovi], *Visnyk Zhytomyrskoho derzhavnoho tekhnolohichnoho universytetu*, Seriia: Ekonomichni nauky, No. 3 (53), Ch. 3, s. 127–139 [in Ukrainian]
15. Marianne, O. (2015). Implementing Basel III through the Capital Requirements Directive (CRD) IV: Leverage Ratios and Capital Adequacy Requirements. *Journal of Business Law and Ethics*, No. 3, pp. 36–61.
16. Kovalenko, V., Sheludko, S., Radova, N., Murshudli, F., & Gonchar, K. (2021). International standards for bank capital regulation. *Financial and credit activity: problems of theory and practice*, No. 1 (36), pp. 35–45. DOI: https://doi.org/10.18371/fcaptp.v1i36.227609.
17. *International Convergence of Capital Measurement and Capital Standards* (1988). Basel Committee on Banking Supervision, 30. Retrieved from: https://www.bis.org/publ/bcbs04a.pdf.
18. *International Convergence of Capital Measurement and Capital Standards – A Revised Framework* (2004). Basel Committee on Banking Supervision, 251. Retrieved from: https://www.bis.org/publ/bcbs107.pdf.
19. *A Global Regulatory Framework for More Resilient Banks and Banking Systems* (2010). Basel Committee on Banking Supervision, 77. Retrieved from: https://www.bis.org/publ/bcbs189_dec2010.pdf.
20. *Basel III: Finalizing post-crisis reforms* (2017). Bank for International Settlements, 162. Retrieved from: https://www.bis.org/bcbs/publ/d424.pdf.
21. *Basel IV': The Output Floor* (2018). London: PricewaterhouseCoopers, 4. Retrieved from: https://www.pwc.co.uk/financial-services/assets/pdf/hot-topic-basel-iv-the-output-floor.pdf.
22. Kovalenko, V. V., Haydukovych, D. S. (2014). Capital adequacy of the banking system in the conditions of cyclical economic development [Dostatnist kapitalu bankivskoyi systemy v umovakh tsyklichnoho rozvytku ekonomiky], *Stratehichni priorytety*, Vyp. 1 (30), s. 48–58 [in Ukrainian]
23. *Statistics* (2021) [Statystyka], Natsionalnyi bank Ukrainy: sait. Retrieved from: https://bank.gov.ua/ua/statistic/supervision-statist/data-supervision#2 [in Ukrainian]
24. *On the approval of the Instruction on the procedure for regulating of banks activity in Ukraine:* Law of Ukraine, No. 368, 28.08.2001 [Pro zatverdzhennia Instruktsii pro poriadok rehuliuvannia diialnosti bankiv v Ukraini: Postanova Pravlinnia Natsionalnoho banku Ukrainy, No. 368, 28.08.2001], Natsionalnyi bank Ukrainy: sait. Retrieved from: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0841-01#Text [in Ukrainian]

25. *The plan of regulations implementation for banks in 2021-2024 has been updated* (2021) [Onovleno plan uprovadzhennia rehuliatsii dlia bankiv u 2021–2024 rokakh], Natsionalnyi bank Ukrainy: sait. Retrieved from: https://bank.gov.ua/ua/news/all/onovleno-plan-uprovadjennya-regulyatsiy-dlya-bankiv-u-2021-2024-rokah [in Ukrainian]
26. *The National Bank has approved an approach to stress testing of banks in 2021* [Natsionalnyi bank zatverdyv pidkhid do stres-testuvannia bankiv u 2021 rotsi], Natsionalnyi bank Ukrainy: sait. Retrieved from: https://bank.gov.ua/ua/news/all/natsionalniy-bank-zatverdiv-pidhid-do-stres-testuvannya-bankiv-u-2021-rotsi [in Ukrainian]
27. *Results of stress testing of banks in 2021* [Rezultaty stres-testuvannia bankiv u 2021 rotsi]. Natsionalnyi bank Ukrainy: sait. Retrieved from: https://bank.gov.ua/ua/news/all/rezultati-stres-testuvannya-bankiv-u-2021-rotsi [in Ukrainian]
28. *The financial system is stable, banks are ready to form capital buffers the beginning of 2024 – Financial Stability Report* [Finansova systema stiika, banky hotovi do formuvannia buferiv kapitalu do pochatku 2024 roku – Zvit pro finansovu stabilnist], Natsionalnyi bank Ukrainy: sait. Retrieved from: https://bank.gov.ua/ua/news/all/finansova-sistema-stiyka-banki-gotovi-do-formuvannya-buferiv-kapitalu-do-pochatku-2024-roku--zvit-pro-finansovu-stabilnist [in Ukrainian]
29. Ruda, O. L. (2019). The current state of the banking system of Ukraine and its competitiveness [Suchasnyi stan bankivskoi systemy Ukrainy ta yii konkurentospromozhnist], *Efektyvna ekonomika*, No. 4. Retrieved from: http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=7013. DOI: 10.32702/2307-2105-2019.4.61 [in Ukrainian]

Стаття надійшла до редакції 30.01.2022. Прийнята до публікації 15.02.2022.

УДК 336.131:004.382.7

Елеонора Іванівна КУРГАНСЬКА
кандидат економічних наук, доцент кафедри фінансів,
Одеський національний економічний університет, Україна,
e-mail: elekurg@ukr.net, ORCID ID: https://orcid.org/0000-0002-0838-8084

ПРОБЛЕМИ КАЗНАЧЕЙСЬКОГО УПРАВЛІННЯ ФІНАНСОВИМИ РЕСУРСАМИ В УМОВАХ ПОЛІТИЧНОЇ КРИЗИ ПРИ ПЕРЕХОДІ НА СИСТЕМУ ДИСТАНЦІЙНОГО ОБСЛУГОВУВАННЯ

Курганська, Е. І. Проблеми казначейського управління фінансовими ресурсами в умовах політичної кризи при переході на систему дистанційного обслуговування. *Вісник соціально-економічних досліджень* : зб. наук. праць. Одеса : Одеський національний економічний університет. 2022. № 1-2 (80-81). С. 95–109.

Анотація. *У статті розглянуто динаміку залишків коштів на єдиному казначейському рахунку. Предметом дослідження є проблеми казначейського управління фінансовими ресурсами в умовах політичної кризи при переході на систему дистанційного обслуговування. Мета дослідження полягає в обґрунтуванні й розробці пропозицій в площині вдосконалення підходів до аналізу ефективності казначейського управління фінансовими ресурсами в умовах політичної кризи. Проведене порівняння статистичних даних свідчить про існування певних проблемних питань. Проаналізовано динаміку показників попереджених правопорушень контролюючими органами Державної казначейської служби в Одеській області станом на 2017–2019 рр. Підтверджено особливий характер та необхідність здійснення казначейського контролю, складність його структури та управління фінансовими потоками в системі казначейства. Уточнено фактори впливу на стан єдиного казначейського рахунку в структурних підрозділах ГУ ДКСУ та ДКСУ. Обґрунтовано застосування інноваційних підходів до функціонування органів казначейської служби, що забезпечило ефективне впровадження системи дистанційного обслуговування (СДО) клієнтів та дозволило досягти комплексу переваг порівняно з класичною схемою. У процесі впровадження електронної системи казначейства вдосконалено принципи застосування передових інформаційних технологій. Запропоновано впровадження та проведення заходів з вдосконалення управління видатками в межах його компетенцій.*

Ключові слова: *фінансові ресурси; єдиний казначейський рахунок; система казначейства; Державна казначейська служба; казначейський контроль; бюджетні кошти; доходи; видатки; система електронного обігу документів «Клієнт-Казначейство-Клієнт»; система дистанційного обслуговування (СДО); єдина інформаційна система.*

Eleonora KURHANSKA
PhD in Economics, Associate Professor of Finance Department,
Odessa National Economic University, Ukraine,
e-mail: elekurg@ukr.net, ORCID ID: https://orcid.org/0000-0002-0838-8084

PROBLEMS OF TREASURY MANAGEMENT OF FINANCIAL RESOURCES IN THE CONDITIONS OF A POLITICAL CRISIS DURING THE TRANSITION TO A REMOTE SERVICE SYSTEM

© Курганська Е.І., 2022

Kurhanska, E. (2022). Problems of treasury management of financial resources in the conditions of a political crisis during the transition to a remote service system [Problemy kaznacheiskoho upravlinnia finansovymy resursamy v umovakh politychnoi kryzy pry perekhodi na systemu dystantsiinoho obsluhovuvannia], *Socio-economic research bulletin; Vìsnik socìal'no-ekonomìčnih doslìdžen'* (ISSN 2313-4569), Odessa National Economic University, Odessa, No. 1-2 (80-81), pp. 95–109.

Abstract. *The article considers the dynamics of remaining funds on a Single Treasury Account. The subject of the study is the problems of financial resources treasury management in the conditions of a political crisis during the transition to a remote service system. The purpose of the study consists in substantiating and developing proposals in the area of improving approaches to the effectiveness analysis of financial resources treasury management in the conditions of a political crisis. The comparison of statistical data shows the existence of certain problematic issues. The dynamics of indicators of past performance warnings offenses by the supervisory authorities of the State Treasury Service in Odesa region as of 2017–2019 are analyzed. The special nature and necessity of treasury control, the complexity of its structure and management of financial flows in the treasury system have been confirmed. Factors influencing on the state of a single treasury account in structural divisions of the Main Department of the State Treasury Service of Ukraine and the State Treasury Service of Ukraine are specified. The application of innovative approaches to the functioning of the treasury service authorities is substantiated, which ensured the effective implementation of the remote customer service system (RSS) and made it possible to achieve a set of advantages compared to the classic scheme. The principles of using advanced information technologies are improved in the process of implementing the electronic treasury system. It is proposed to implement and carry out measures to improve expenditure management within its competences.*

Keywords: *financial resources; Single Treasury Account; treasury system; State Treasury Service; treasury control; budget funds, revenues; expenses; system of electronic circulation of documents «Client-Treasury-Client»; remote service system (RSS); unified information system.*

JEL classification: *G180; G280; H610*

DOI: *https://doi.org/10.33987/vsed.1-2(80-81).2022.95-109*

Постановка проблеми у загальному вигляді. В різні періоди економічного розвитку, а сьогодні в умовах політичної та постфактум економічної кризи, казначейська система як інституція забезпечила акумуляцію та концентрацію бюджетних коштів на єдиному казначейському рахунку для контролю за їх цільовим використанням.

Проте, надмірна концентрація фінансових ресурсів та їх висока обіговість потребують тотального контролю за управлінням бюджетними коштами та відкривають можливості для удосконалення механізму управління фінансовими ресурсами в системі казначейства й використання тимчасово вільних коштів з метою подальшого покриття касових розривів. Із впровадженням експериментів системі казначейства відкрилася можливість пошуку більш досконалих методів управління фінансовими ресурсами. Першим кроком на шляху застосування інноваційних підходів до системи функціонування ДКСУ стало впровадження системи дистанційного обслуговування (СДО) клієнтів, яке дозволило досягти комплексу переваг порівняно з класичною схемою:

– оптимізація організаційної складової процесу казначейського обслуговування (значне скорочення матеріальних, трудових та часових витрат на підготовку необхідної документації);

– отримання в режимі online інформації щодо стану розрахункових рахунків;

– нівелювання впливу людського фактору в площині технічного забезпечення.

У процесі впровадження електронної системи казначейства вдосконалено принципи застосування передових інформаційних технологій:

– достовірності інформації та застосування електронного цифрового підпису;

– єдиних технічних стандартів та сумісності;

– простоти та впорядкованості;

– конфіденційності та інформаційної безпеки;

– максимальної інтеграції з інформаційними ресурсами органів державної влади;

– доступності та прозорості інформації [1].

Водночас, практика свідчить про те, що в сучасних умовах ДКСУ постає одним із найактивніших учасників у процесі управління державними і регіональними фінансовими ресурсами в юридичному контексті. Разом з тим, саме від ефективності таких механізмів залежатимуть потенційні можливості економічного розвитку країни. Незважаючи на значні переваги функціонування системи казначейства, які пов'язані з більш дієвим фінансовим контролем, прозорістю виконання бюджетів, поліпшенням фінансової дисципліни, аналіз сучасного стану функціонування системи казначейства, у тому числі, її механізму показав, що ціла низка методологічних та методичних питань залишаються недостатньо вирішеними та вимагають адекватного системного розв'язання. Зокрема, залишається невирішеною низка проблем щодо обмеженості фінансових ресурсів і відсутності ефективних механізмів управління ними у процесі касового виконання державного бюджету, які призводять до необхідності здійснення нераціональних запозичень для покриття касових розривів, що виникають у процесі виконання бюджету, а також втрат від невикористання тимчасово вільних державних фінансових ресурсів. Недосконаліть впровадженого інноваційного програмного забезпечення та кадрові питання також залишаються відкритими. Існують певні проблеми у функціонуванні механізму управління фінансовими ресурсами в системі казначейства, які пов'язані з оперативністю, прозорістю та контролем за цільовим використанням бюджетних коштів. Функціонування системи казначейства, безпосередньо викликало зміни у відповідних організаційних структурах, а також правових взаємовідносинах між учасниками бюджетного процесу, які задіяні на кожній його стадії.

Аналіз досліджень і публікацій останніх років. Аналіз наукових напрацювань у сфері управління фінансовими ресурсами показав, що дослідженнями теоретичних й практичних питань побудови та функціонування системи казначейства займалися такі вчені, як С. О. Булгакова, М. І. Огданський, Н. І. Сушко, В. І. Стоян та ін. Ефективність функціонування єдиного казначейського рахунку розглядається в працях українських вчених: Ю. В. Пасічника, П. Г. Петрашко, В. І. Стояна, О. О. Чечуліної, С. І. Юрія, а також зарубіжних учених: М. Альера, Е. Амантурова, О. Демидова, Т. Жибера,

К. Сехінашвілі та ін. Система казначейства функціонує уже 27 років, а наукові дискусії щодо дефініцій «казначейство», «казначейська система» й досі не вщухають. Так, проф. С. О. Булгакова визначає «казначейство» як урядову установу, яка керує державними коштами, державним майном, а проф. С. І. Юрій та В. І. Стоян вважають «казначейство» спеціальним фінансовим органом, що має єдину централізовану систему, створену за територіальним принципом, діяльність якого спрямовується і координується КМУ через Міністра фінансів [2].

Дослідник А. Й. Іванський дає визначення «казначейства» як самостійної організаційної одиниці, яка має можливість формувати власну кадрову, господарчу та інформаційно-технічну політику, розвиваючи казначейську систему [2].

Доволі часто у дослідженнях поряд з поняттями «казначейство», «система казначейства» зустрічається поняття «казначейська система». Дослідник О. Марченко дотримується точки зору, що казначейство є найбільшим учасником системи електронних платежів Національного банку України, стабільність функціонування якого значною мірою визначає стабільність роботи системи електронних платежів в цілому [2].

Деякі дослідники розглядають дефініцію «казначейство» крізь призму управління грошовими ресурсами, не приділяючи уваги розвитку фінансових відносин. Так, В. І. Ракитський вбачає, що реалізацію функцій управління казначейства існуючим контингентом робітників можливо виконати за рахунок впровадження сучасних концепцій менеджменту, які базуються на використанні методів економіко-математичного моделювання, механізмів, інформаційних технологій, що підвищують кількісні та якісні показники діяльності [2]. Багатофункціональність та складна багаторівнева діяльність системи казначейства зумовила дослідження її окремих аспектів.

Вчений Р. Т. Макуцький розглядає практичні аспекти функціонування системи казначейства, власне процес казначейського обслуговування Державного бюджету та поділяє його на дві окремі системи – грошових та інформаційних потоків. За допомогою системного підходу дослідник вивчає процес казначейського обслуговування Державного бюджету як цілісну функціональну структуру, утворену шляхом хронологічного поєднання грошових та документальних потоків, котра характеризується узгодженим функціонуванням її окремих складових. Тобто приділяє увагу практичним аспектам функціонування системи казначейства, її функціям і завданням, які регламентовані законодавством. Також він розглядає фінансовий менеджмент як інструмент моніторингу казначейського обслуговування державного бюджету; у практичному вимірі він є прийомом управління руху бюджетних коштів та процесом фінансування з метою забезпечення реалізації функцій фінансового управління, планування, виконання бюджетного контролю в процесі казначейського обслуговування бюджету [2]. Низка авторів розглядають елементи казначейства, його функції і повноваження. Дослідниця О. О. Чечуліна обґрунтувала провідне значення такого елемента системи казначейства як єдиний казначейський рахунок (ЄКР) під час управління доходами та видатками бюджету. А зміст поняття «казначейська система виконання бюджету» вона визначила як систему управління бюджетними коштами, що знаходяться на рахунках органів казначейства, основною метою створення якої є дотримання збалансованості

державних витрат [2]. Вчений Ю. В. Пасічник розглядає менеджмент фінансових ресурсів в системі казначейства [2].

Науковець Н. І. Сушко розглядає повноваження казначейських органів у контексті реалізації положень бюджетного кодексу, модель казначейського обслуговування державного бюджету, стан та особливості фінансового контролю в процесі виконання державного бюджету за видатками [2; 3; 4]. Більшість вчених досліджували економічний розвиток казначейської системи, казначейства та його складових. Проте, недостатньо досліджено саме систему казначейства, її елементів, механізму функціонування на сучасному етапі. Система казначейства, окрім казначейської системи з її принципами і правилами, включає суб'єкти і об'єкти, організаційну структуру, територіальний устрій, інформаційно-технічне, організаційне та законодавче забезпечення. Механізм функціонування системи казначейства забезпечує реалізацію функцій та базується на відповідних принципах.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Недостатньо дослідженими залишаються питання дієвості та результативності впроваджених інноваційних програм, моніторингу в площині видаткової частини бюджету. Потребує вдосконалення оцінювання ефективності управління залишками коштів на єдиному казначейському рахунку. До вирішення кадрових питань та проблем, сьогодні існує безліч підходів та варіантів їх рішень навіть в умовах воєнного стану.

Процес повної автоматизації сфери казначейського обслуговування бюджетів забезпечує оптимізацію комплексного бюджетного обліку, фінконтролю, ефективне управління державними й місцевими фінансовими ресурсами.

Дуже гостро постає проблема щодо недоопрацьованості запровадженої програми «Є-Казна», яка сьогодні, в умовах економічної кризи та воєнного часу продемонструвала високі результати, та ще в минулому році мала безпосереднє й пряме відношення до процесу списання бюджетних коштів без відповідних асигнувань.

Постановка завдання. Метою статті є аналіз управління фінансовими ресурсами в умовах політичної кризи при переході на систему дистанційного обслуговування.

Виклад основного матеріалу дослідження. Система казначейства передбачає здійснення функцій контролю за цільовим спрямуванням коштів державного та місцевих бюджетів в розрізі доходів та видатків, управління наявними бюджетними коштами. Механізм реалізації функції управління бюджетними коштами став можливим через консолідацію фінансових ресурсів на єдиному казначейському рахунку, який, у свою чергу, надав можливість володіти фінансовими важелями макроекономічного впливу. ЄКР об'єднує систему рахунків, що діють в єдиному режимі та через які казначейська система здійснює операції за доходами та видатками бюджетів усіх рівнів. У сучасних умовах ЄКР – інструмент розподілу доходів між державними рівнями влади, адже без належного розподілу функцій між цими рівнями щодо надання суспільних благ не може бути ефективного розподілу фінансових ресурсів. Вивчення наукових досліджень зарубіжних та українських вчених дозволило дійти висновку про те, що функціонування ЄКР розглядають лише в суто технічній площині без виділення економічної сутності. Водночас, зі зростанням надходжень збільшується й видаткова частина бюджету, що призводить до ускладнення роботи казначейства та

вимагає застосування нових методів та підходів до управління грошовими коштами та, відповідно, вдосконалення механізму системи казначейства. На основі абсолютних показників [3] доведемо за допомогою графічного обстеження однорідність зміни залишку на ЄКР за 17 останніх років (рис. 1).

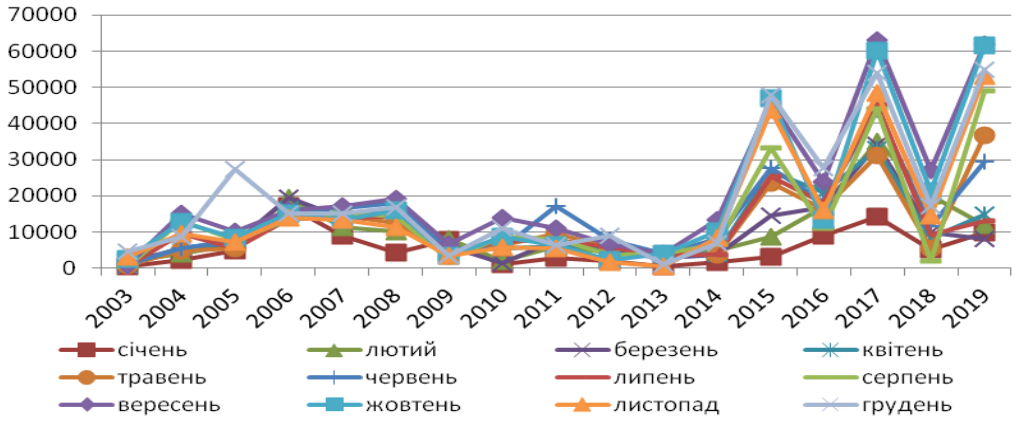

Рис. 1. Динаміка вхідного сальдо ЄКР ДКСУ 2003–2019 рр. (середньомісячні показники)
Джерело: [3]

Як продемонстровано на рис. 1, загальна тенденція щодо зміни залишків у кожному місяці та середньорічних залишків мало відрізняється, починаючи з 2014 р. по 2019 р., спостерігаються різкі коливання та нестабільність залишків, що пов'язано безпосередньо із заходами щодо економії коштів згідно з Постановою КМУ «Про економію державних коштів» № 943 від 22.10.2008 р., яка втратила чинність з прийняттям Постанови КМУ «Про економію державних коштів та недопущення втрат бюджету» № 65 від 01.03.2014 р., політичною кризою та інфляційними процесами тощо. Також тенденція до збільшення залишків бюджетних коштів на реєстраційних та спеціальних реєстраційних рахунках розпорядників та одержувачів бюджетних коштів пояснюється тим, що головні розпорядники бюджетних коштів та розпорядники коштів нижчого рівня, які мають власну мережу, несвоєчасно надають розподіли відкритих асигнувань. У вищезазначених випадках органи ДКСУ не мають нормативно встановлених підстав для застосування до цих розпорядників заходів впливу. Вирішенням цього питання може бути нормативне введення термінів подання розподілів відкритих асигнувань та посилення контролю за витрачанням бюджетних коштів.

З метою оптимізації процесу обслуговування розпорядників та одержувачів бюджетних коштів з січня 2016 р. запроваджено їх централізоване обслуговування за видатками державного бюджету шляхом введення в промислову експлуатацію програмного забезпечення АС «Є-Казна ДБ» [1; 3; 6]. Для дослідження замінимо річні залишки їх середнім та максимальним значенням. Як бачимо на рис. 2, середні значення залишків коштів на ЄКР станом на 2003–2006 рр. та 2009–2013 рр. становлять менше граничного обсягу. Разом з тим, поліноміальні лінії тренду другого та третього ступенів показують загальну позитивну динаміку. Коефіцієнт апроксимації має низькі значення. Без режиму єдиного казначейського рахунку

процес управління вхідними та вихідними фінансовими потоками в Україні стає неможливим, принаймні в період економічної кризи. Динаміка середніх та максимальних значень показників ЄКР та динаміка $T_{пр}$ показників сальдо ЄКР в ДКСУ, продемонстрована на рис. 2 та 3, показує загальну позитивну тенденцію.

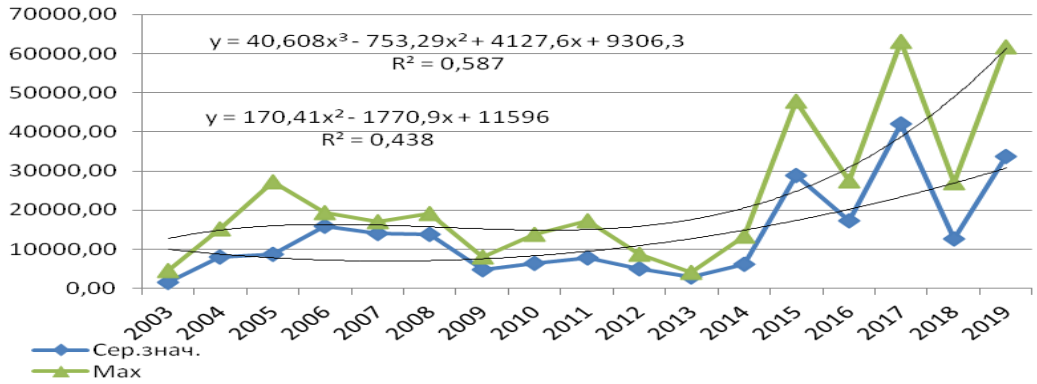

Рис. 2. Динаміка середніх та максимальних значень показників ЄКР з поліноміальними лініями тренду другого та третього ступеней за 2004–2019 рр.
Джерело: [3]

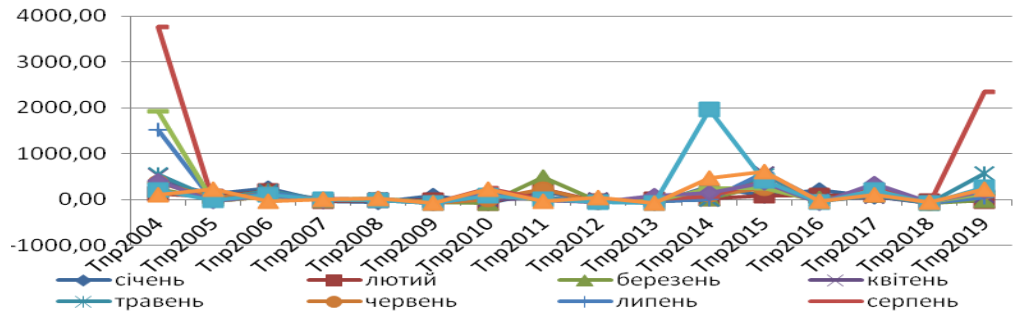

Рис. 3. Динаміка $T_{пр}$ показників сальдо ЄКР в ДКСУ у 2004–2019 рр.
Джерело: [3]

Специфікою роботи ДКС у здійсненні попереднього та поточного контролю є його належність до учасників СЕП НБУ, що потребує перевірки всіх документів, наразі в електронному вигляді. Значна оборотність фінансових потоків, що перерозподіляється через систему казначейства, вимагає здійснення постійного контролю за їх ефективним використанням. Ефективний контроль та підвищення рівня оперативного управління бюджетними коштами спрямований на зменшення необґрунтованої кількості відмов у реєстрації фінансових зобов'язань та прийнятті платіжних доручень. Відповідно до повноважень, наданих Бюджетних кодексом України (ст. 117), органи ДКСУ у випадку виявлення порушень бюджетного законодавства з боку розпорядників та одержувачів бюджетних коштів застосовують наступні заходи впливу:

– попередження про неналежне виконання бюджетного законодавства з вимогою щодо усунення порушення;

– зупинення операцій з бюджетними коштами на рахунках, відкритих в органах ДКСУ. Основними показниками для аналізу стану виконання повноважень органів ДКСУ в частині попереднього контролю є дані щодо складених попереджень в площині неналежного виконання бюджетного законодавства при взятті та реєстрації зобов'язань, фінансових зобов'язань. У 2017 році органами ДКСУ в Одеській області попереджено 989 фактів порушень бюджетного законодавства, допущених розпорядниками та одержувачами коштів державного та місцевих бюджетів на загальну суму 422,36 млн. грн. У 2018 році органами ДКСУ в Одеській області попереджено 1185 фактів порушень бюджетного законодавства, допущених розпорядниками та одержувачами коштів державного та місцевих бюджетів на загальну суму 968,29 млн. грн. [3]. Зокрема, органами ДКСУ в Одеській області протягом 2016–2018 років здійснювалася робота по забезпеченню попереднього контролю в процесі казначейського обслуговування місцевих бюджетів, про що свідчать дані наведені в табл. 1.

Таблиця 1

Причини попереджень відмов при реєстрації зобов'язань з виконання державного бюджету по області за період 2017–2019 рр. млн. грн.

Причини попереджень	2017		2018		2019		2019 до 2017 +; -	
	К-сть, шт.	Сума, тис. грн.	К-сть, шт.	Сума, тис. грн.	К-сть, шт.	Сума, тис. грн.	К-сть, шт.	Сума, тис. грн.
Порушення термінів реєстрації бюджетних зобов'язань	113	121,6	115	366,9	171	209,5	58	87,9
Недотримання вимог до оформлення документів	8	11,1	30	49,8	33	69	25	57,9
Відсутність документів, що підтверджують фактичне взяття бюджетних зобов'язань	3	0,1	6	8	4	0,1	1	–
Відсутність у розпорядників бюджетних коштів асигнувань	2	0,1	8	0,2	24	11,6	22	11,5
Відсутність документів із закупівлі товарів, робіт, послуг	7	0,08	0	0	0	0	-7	-0,08-
Інші	4	15,27	11	0,5	2	0,1	-2	-
Всього	140	148,7	170	425,8	240	299,8	100	151,1

Джерело: [3]

Як видно із табл. 1 та рис. 4, динаміка показників попереджених правопорушень в розрізі порушення термінів реєстрації бюджетних зобов'язань контролюючими органами Державної казначейської служби України за останні три роки збільшилася як в кількісному, так і в сумарному значенні. Абсолютний приріст

і темпи росту також мають тенденцію до росту. Це констатація зниження бюджетної дисципліни.

Рис. 4. Динаміка причин попереджень відмов у реєстрації зобов'язань з виконання державного бюджету по Одеській області за період 2017–2019 рр. млн. грн.
Джерело: [3]

На сучасному етапі розпорядникам бюджетних коштів виноситься попередження про бюджетне правопорушення. У випадку невиконання попередження протягом одного місяця спеціалістами складається протокол про бюджетні правопорушення, які далі передаються до органів прокуратури, фінансових інспекцій, служби безпеки України, управління по боротьбі з економічними злочинами. Реалізація казначейського контролю у повному обсязі можлива лише за умови дотримання загальних принципів фінансового контролю, а саме: законності, об'єктивності, поєднання державних, регіональних і приватних інтересів, розподілу контрольних повноважень, повноти охоплення об'єктів контролем, достовірності фактичної інформації, збалансованості контрольних дій, превентивності контрольних дій, самодостатності системи контролю, ефективності та відповідальності. Наведені дані підтверджують особливу роль Державної казначейської служби в управління фінансовими потоками, оскільки саме діяльність цього органу дозволяє не тільки мінімізувати втрати бюджетів, але й взагалі попереджувати настання таких випадків. ДКСУ у своїй діяльності взаємодіє з органами законодавчої і виконавчої влади, НБУ та банками України, іншими учасниками бюджетного процесу та фінансовими інституціями. Воно виступає з'єднувальним ланцюгом у бюджетному процесі між органами виконавчої влади та установами банківської системи. Проте, процес розпочинається з контролю за плановими показниками, що надходять від Міністерства фінансів та розпорядників бюджетних коштів (розпис доходів та видатків державного бюджету, кошториси та плани асигнувань) та закінчується складанням звітності після проведення процедур попереднього контролю перед здійсненням платежу. Впровадження АС «Є-Казна ДБ» має наступні переваги порівняно з децентралізованою системою: повне поєднання планових та касових показників, зростання швидкості обробки інформації, єдиний баланс по видатках державного бюджету та можливість прийняття оперативних управлінських рішень, можливість інтеграції із зовнішніми

системами. Внаслідок централізованого обслуговування розпорядників та одержувачів бюджетних коштів держбюджету перехід до екстериторіальної системи обслуговування буде важливим. На рис. 5 продемонстровано позитивну динаміку по середніх значеннях показників ЄКР ДКСУ за допомогою поліноміальної лінії тренду третього ступеню у січні 2003–2020 рр.

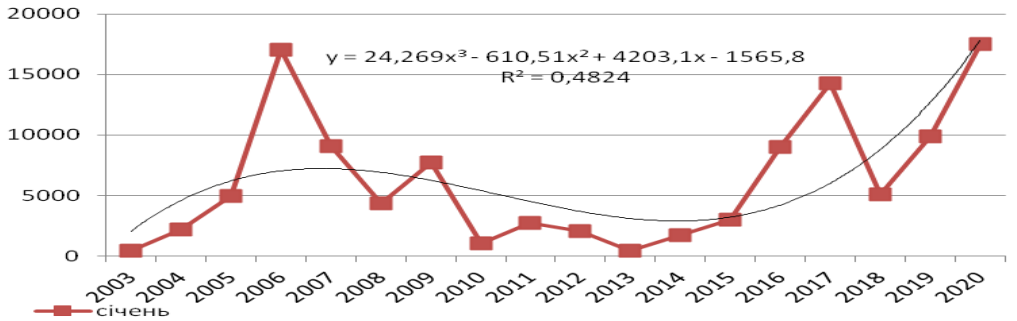

Рис. 5. Динаміка середніх значень показників ЄКР з поліноміальною лінією тренду третього ступеню у січні 2003–2020 рр., млрд. грн.
Джерело: [3]

Розвиток казначейської системи, її зростаючі вимоги та фінансові можливості постійно породжують як кількісні зміни інформаційного середовища (постійне підвищення обсягу оброблюваної інформації, кількісне збільшення виконуваних функцій), так і якісні (розширення функціоналу вирішуваних завдань, оновлення інформаційних технологій, зміни параметрів функцій та ін.). У світовій практиці можна виділити два підходи до створення і розвитку інформаційних систем управління суспільними фінансами: побудова інформаційних систем за принципом максимально можливої уніфікації та інтеграції функціональних сфер управління (централізований підхід) і використання локальних систем (децентралізований підхід). Розглянемо на прикладі динаміки $Т_{пр}$ показників ЄКР ДКСУ за останні 6 років (рис. 6–11).

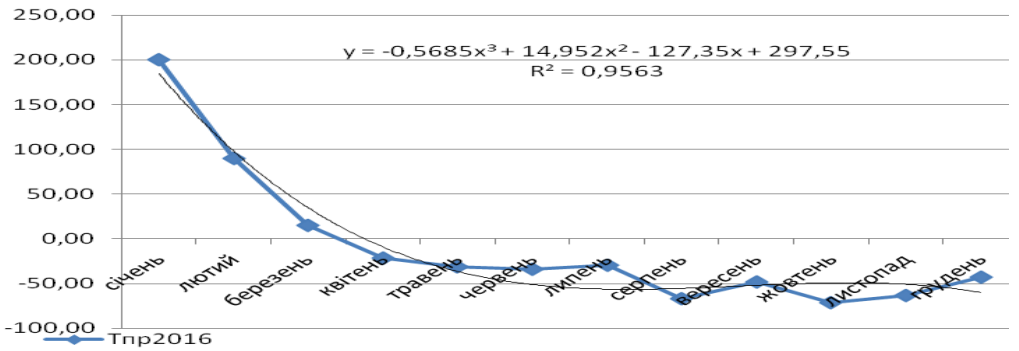

Рис. 6. Динаміка $Т_{пр}$ середніх значень показників ЄКР ДКСУ з поліноміальною лінією тренду третього ступеню за 2016 р., млрд. грн.
Джерело: [3; 4]

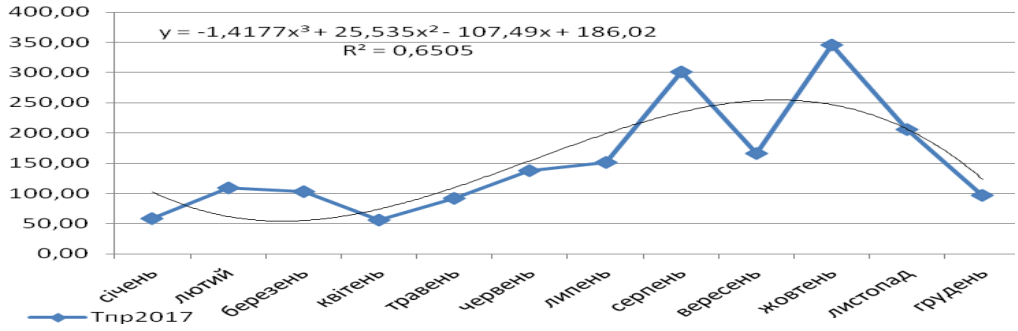

Рис. 7. Динаміка $T_{пр}$ середніх значень показників ЄКР ДКСУ з поліноміальною лінією тренду третього ступеню за 2017 р., млрд. грн.
Джерело: [3; 4]

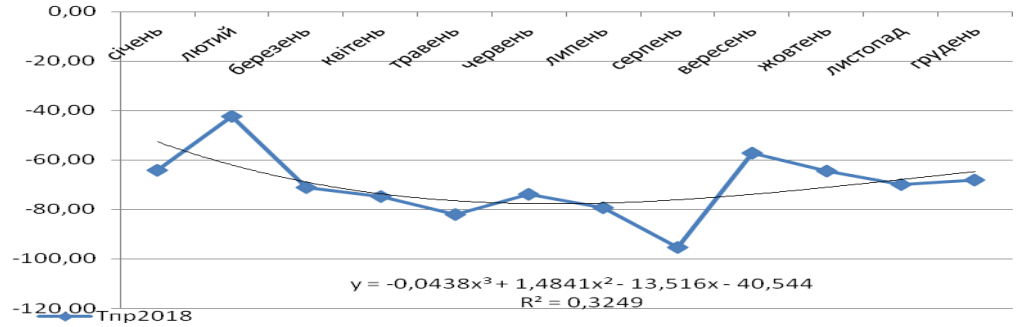

Рис. 8. Динаміка $T_{пр}$ середніх значень показників ЄКР ДКСУ з поліноміальною лінією тренду третього ступеню за 2018 р., млрд. грн.
Джерело: [3; 4]

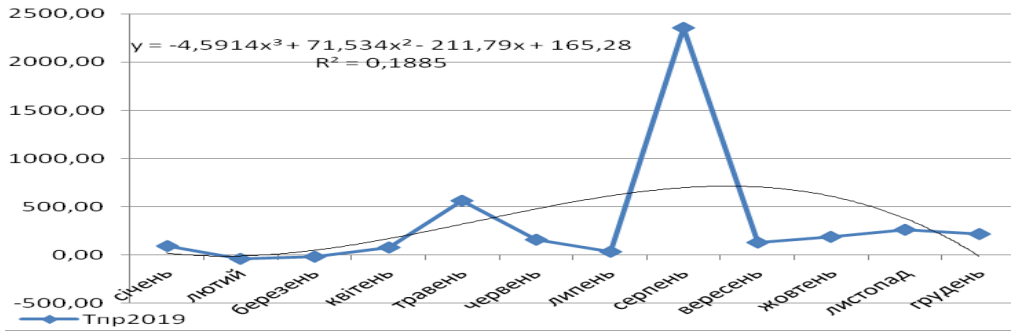

Рис. 9. Динаміка $T_{пр}$ середніх значень показників ЄКР ДКСУ з поліноміальною лінією тренду третього ступеню за 2019 р., млрд. грн.
Джерело: [3; 4]

Позитивна динаміка підтверджується лише у 2018 р. та 2021 р. Проте, коефіцієнт апроксимації високий лише в 2016 р. Сучасні тенденції розвитку вимагають постійного вдосконалення. Система казначейського обслуговування бюджетів, механізм ефективного управління бюджетними коштами, а також

система казначейства – мають низку проблем, які змушують органи ДКСУ до пошуку засобів для удосконалення та оптимізації.

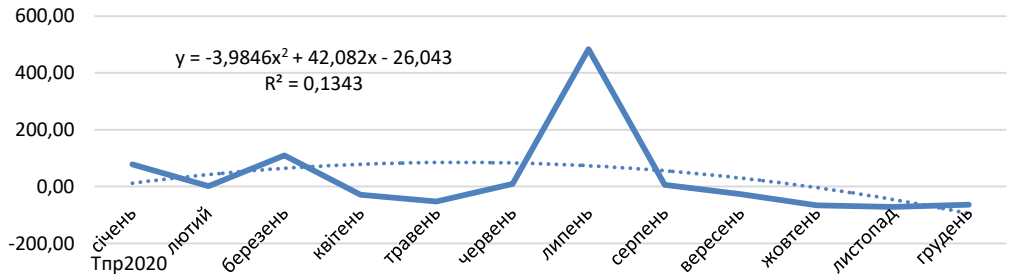

Рис. 10. Динаміка $Т_{пр}$ середніх значень показників ЄКР ДКСУ з поліноміальною лінією тренду третього ступеню за 2020 р., млрд. грн.
Джерело: [3; 4]

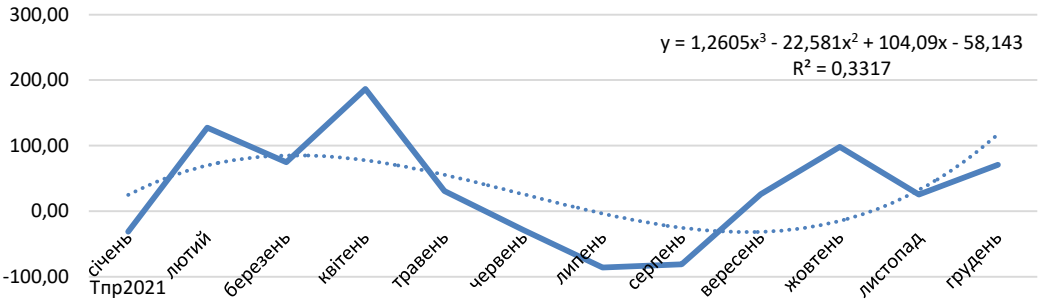

Рис. 11. Динаміка $Т_{пр}$ середніх значень показників ЄКР ДКСУ з поліноміальною лінією тренду третього ступеню за 2021 р., млрд. грн.
Джерело: [3; 4]

Ядром побудови єдиного інформаційного простору бюджетної сфери є повна автоматизація процесу казначейського обслуговування бюджетів, що забезпечує оптимізацію комплексного бюджетного обліку, фінансового контролю та ефективне управління державними та місцевими фінансовими ресурсам. Дуже гостро стоять питання в площині забезпечення кадрового резерву. Більш, ніж протягом 25 років навантаження на кожного окремого спеціаліста системи казначейства та її організаційної одиниці збільшується, при цьому мотиваційні методи та важелі залишаються незмінними, що призводить до негативного ефекту відпливу кадрів. Таке явище прийнято називати «казначейство – кузня кадрів». Можливо так і є, проте, застосовуючи ті важелі впливу, які сьогодні наявні у законодавчої гілки влади, можна не лише підвищити якість кадрів, а також забезпечити гідні умови для їх ефективного вирішення.

Разом з тим, варто звернути увагу на часовий проміжок для проведення перевірки та здійснення платежів у частині забезпечення фінансування видатків, яке має часове обмеження у три дні. Значно ускладнює процес не лише недостатній проміжок часу, а також відсутність критеріїв та розрахунків по середньоденному навантаженню на одну кадрову одиницю, особливо гостро це питання постає в

періоди пікових навантажень. Також гострою є проблема недоопрацьованості впровадженої програми «Є-Казна», що має безпосереднє та пряме відношення до можливого списання без відповідних асигнувань бюджетних коштів та потребує застосування запобіжних заходів. Внаслідок таких проблем технічного характеру спеціалісти вимушені вирішувати питання шляхом написання пояснювальних записок керівникові ДКСУ, що дозволяє вирівнювати в програмі списані суми асигнувань. Поряд з тим, присутні некоректні тлумачення в призначенні платежу при їх проведенні щодо спецпризначення, особливо розподіл в частині основних засобів, які складають та мають один з критеріїв відбору більше 6 тис. грн.

Ще одним неприємним моментом в організації можливості проведення видаткової частини платежів є відсутність інтернет-мережі, яка є обов'язковою умовою для перевірки річних планів, угод та інших документів у контексті захищених та незахищених статей, які публікуються та проведені через систему «Prozorro». Це унеможливлює забезпечення перевірки даних через цю програму. Крім того, варто виділити ще низку проблемних питань, що потребують негайного вирішення:

– вдосконалення нормативно-правового забезпечення виконання місцевих бюджетів, зокрема, щодо приведення цієї системи у відповідність до вимог виконання ДБУ;

– оптимізації перерозподілу бюджетних коштів між розпорядниками та одержувачами бюджетних коштів місцевих бюджетів, адже за наявності невикористаних коштів в руках однієї установи, саме ці бюжетні кошти повертаються до бюджету, що провокує в іншої значну кредиторську заборгованість; вищевказане свідчить про неефективне використання бюджетних коштів головними розпорядниками, що суперечить одній з основних функцій казначейської служби – забезпеченню контролю за ефективним обслуговуванням бюджетних коштів згідно з Бюджетним кодексом;

– забезпечення вирішення питань територіальної віддаленості сільських та селищних населених пунктів;

– вирішення проблеми конфліктності ситуацій, які виникають за період реєстрації зобов'язань, та прийнятті до виконання платіжних доручень від одержувачів та розпорядників коштів бюджетів;

– вирішення питання відсутності єдиної системи та методів відображення операцій в бухгалтерському обліку, і, як наслідок, складання недостовірної звітної інформації, яка формувалася в процесі обслуговування. Значною мірою це питання було вирішено в 2016 р. із впровадженням системи дистанційного обслуговування (СДО) програмно-технологічного комплексу (ПТК) «Клієнт Казначейства – Казначейство».

Все вищевказане тільки підтверджує особливий характер та необхідність здійснення казначейського контролю, складність його структури та управління фінансовими потоками в системі казначейства.

Висновки і перспективи подальших розробок. У статті досліджено сучасний стан управління фінансовими ресурсами з впровадженням СДО в системі казначейства в умовах політичної кризи, здійснено аналіз особливостей контролю в системі казначейства України, визначено ефективність функціонування єдиного

казначейського рахунку в системі електронних платежів. Зміст отриманих результатів становить наступне:

1. З метою оптимізації процесу обслуговування розпорядників та одержувачів бюджетних коштів з січня 2016 р. запроваджено централізоване обслуговування розпорядників та одержувачів бюджетних коштів державного бюджету за видатками шляхом введення в промислову експлуатацію програмного забезпечення АС «Є-Казна ДБ».

2. Значна оборотність фінансових потоків, що перерозподіляється через СДО в системі казначейства, вимагає здійснення постійного контролю за їх ефективним використанням. Ефективний контроль та підвищення рівня оперативного управління бюджетними коштами спрямований на зменшення необґрунтованої кількості відмов у реєстрації фінансових зобов'язань та прийнятті платіжних доручень.

3. Розвиток казначейської системи, її зростаючі вимоги та фінансові можливості постійно породжують як кількісні зміни інформаційного середовища (постійне підвищення обсягу оброблюваної інформації, кількісне збільшення виконуваних функцій), так і якісні (розширення функціоналу вирішуваних завдань, оновлення інформаційних технологій, зміни параметрів функцій та ін.).

Перспективи подальших розробок передбачають наступне: вже сьогодні слід провести певну низку заходів щодо вдосконалення процесу управління видатками в межах його компетенції на рівні територіальних органів ДКСУ:

– розробити власні технологічні регламенти по кожному структурному підрозділу та надати їх з обґрунтуваннями до ДКСУ;

– утворити робочу групу з опрацювання нормативних документів, що приходять до ГУ ДКСУ в Одеській області, яка б готувала свої пропозиції по їх впровадженню;

– розробити та подати до ДКСУ пропозиції щодо оприлюднення інформації про виконання ДБ або з наданням віддаленого доступу до звітності органів ДКСУ правоохоронним та контролюючим органам з метою уникнення значних обсягів дублюючої інформації;

– посилити контроль за витрачанням бюджетних коштів – провести роботу з розпорядниками бюджетних коштів щодо прискорення процесу надання розподілів відкритих асигнувань та надавати цим розпорядникам, що мають свою власну мережу, дані щодо фактично зареєстрованих неоплачених фінансових зобов'язань;

– подальше вдосконалення процесу запровадження електронного казначейства;

– застосування та впровадження принципів використання інноваційних інформаційних технологій;

– подальше впровадження інноваційних складових казначейського обслуговування;

– впровадження спрощеної системи казначейства та спрощення процедури перерахування коштів на казначейські рахунки.

Література

1. Pravdiuk N., Usykova O. et al. Mechanism of economic processes self-organization at the enterprise. *Financial and credit activity* : *problems of theory and practice*. 2019. Vol. 1. No. 28. Pp. 302–312.

2. Курганська Е. І., Кублікова Т. Б. *Система казначейства*: *управління фінансовими ресурсами* : монографія. Одеса : ОНЕУ, 2015. 324 с.
3. *Державна казначейська служба України* : сайт. URL: http://www.treasury.gov.ua (дата звернення: 20.01.2022).
4. *Вхідне сальдо єдиного казначейського рахунку по Одеській області станом на 01.11.2019 р.* / Головне управління Державної казначейської служби України в Одеській області : сайт. URL: https://ode.treasury.gov.ua/ua/news/vhidne-saldo-yedinogo-kaznachejskogo-rahunku-po-odeskij-oblasti-stanom-na-01112019 (дата звернення: 22.02.2022).
5. Lushpiienko Y., Sandiuk H. et al. Special procedures for electronic public procurement. *Journal of Legal, Ethical and Regulatory Issues.* 2019. Vol. 22. Special Issue 2S. Pp. 1–6.
6. Kurhanska E. The system of the Treasury in Ukraine : actuality and prospects of development. *Research Papers in Economics and Finance*. Poznan, Poland. 2018. No. 2 (3). Pp. 15–22.

References

1. Pravdiuk, N., Usykova, O. et al. (2019). Mechanism of economic processes self-organization at the enterprise. *Financial and credit activity: problems of theory and practice*, Vol. 1, No. 28, pp. 302–312.
2. Kurganska, E. I. & Kublikova, T. B. (2015). *Treasury system: management of financial resources:* monograph [Systema kaznachejstva: upravlinnia finansovymy resursamy: monohrafiia], ONEU, Odessa, 324 s. [in Ukrainian]
3. *State Treasury Service of Ukraine:* website [Derzhavna kaznacheiska sluzhba Ukrainy: sait]. Retrieved from: http://www.treasury.gov.ua [in Ukrainian]
4. *The incoming balance of the single treasury account for the Odesa region as of November 1, 2019* [Vkhidne saldo yedynoho kaznacheiskoho rakhunku po Odeskii oblasti stanom na 01.11.2019 r.], Holovne upravlinnia Derzhavnoi kaznacheiskoi sluzhby Ukrainy v Odeskii oblasti: sait. Retrieved from: https://ode.treasury.gov.ua/ua/news/vhidne-saldo-yedinogo-kaznachejskogo-rahunku-po-odeskij-oblasti-stanom-na-01112019 [in Ukrainian]
5. Lushpiienko, Y., Sandiuk, H. et al. (2019). Special procedures for electronic public procurement. *Journal of Legal, Ethical and Regulatory Issues*, Vol. 22, Special Issue 2S, pp.1–6.
6. Kurhanska, E. (2018). The system of the Treasury in Ukraine: actuality and prospects of development. *Research Papers in Economics and Finance*, Poznan, Poland, No. 2 (3), pp. 15–22.

Стаття надійшла до редакції 03.03.2022. Прийнята до публікації 16.03.2022.

УДК 336.7:330.1

Марина Василівна ПОСМІТНА
аспірантка кафедри банківської справи,
Одеський національний економічний університет, Україна,
e-mail: posmitnam@gmail.com, ORCID ID: https://orcid.org/0000-0003-0154-5048

ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ МОНЕТАРНОЇ ПОЛІТИКИ ТА ЇЇ СТАБІЛІЗАЦІЙНА РОЛЬ В УМОВАХ КРИЗИ

Посмітна, М. В. Теоретичні аспекти монетарної політики та її стабілізаційна роль в умовах кризи. *Вісник соціально-економічних досліджень* : зб. наук. праць. Одеса : Одеський національний економічний університет. 2022. № 1-2 (80-81). С. 110–121.

Анотація. *У статті досліджено теоретичні аспекти грошово-кредитної політики та її роль у стабілізаційних процесах країни. Розглянуто переваги та недоліки основних монетаристських теорій, які сформувалися та використовувалися протягом XX століття. Предметом статті є монетарна політика центрального банку; метою є аналіз найбільш поширених теорій грошово-кредитної політики задля її ефективного впровадження. При дослідженні було використано такі загальнонаукові методи, як: узагальнення, класифікація, аналіз та синтез. Визначено роль різних методів при впровадженні грошово-кредитної політики центральними банками. Розглянуто світовий досвід запровадження певних типів монетарної політики для подолання кризи, а також окреслено наслідки їх використання. Продемонстровано різноманітні інструменти грошово-кредитної політики, а також можливість їхнього запровадження в Україні. Проаналізовано головні теорії грошово-кредитної політики, а також показана їх імплементація в законодавчу базу України. Наведено етапи модернізації банківської системи країни для можливості впровадження інфляційного таргетування. Проаналізовано досвід розвинених країн світу щодо провадження та ефективної реалізації інфляційного таргетування та використання ключової ставки центрального банку як її основного інструменту. Результатами дослідження є визначення актуальності вивчення теоретичних аспектів монетарної політики центрального банку, адже економічні процеси наразі дуже динамічні, та діючі теорії можуть лише частково відповідати на поставленні питання. Особливої уваги заслуговує теоретичне вивчення формування та впровадження грошово-кредитної політики у воєнний час. Додатково окреслено, що на формування та природню зміну сутності монетарної політики впливають наявність інших шляхів регулювання центральних банків. Важливими напрямами подальших наукових досліджень є вивчення монетарної та макропруденційної політик, а також їх загальна координація.*

Ключові слова: *монетарна політика; ключова ставка; таргетування інфляції; центральний банк; плаваючий обмінний курс; монетаризм; грошова маса.*

Maryna POSMITNA
Postgraduate Student of Banking Department,
Odessa National Economic University, Ukraine, e-mail: posmitnam@gmail.com,
ORCID ID: https://orcid.org/0000-0003-0154-5048

THEORETICAL ASPECTS OF MONETARY POLICY AND ITS STABILIZATION ROLE IN CRISIS CONDITIONS

© Посмітна М.В., 2022

Posmitna, M. (2022). Theoretical aspects of the monetary policy and its stabilization role in crisis conditions [Teoretychni aspekty monetarnoi polityky ta yii stabilizatsiina rol v umovakh kryzy], *Socio-economic research bulletin; Vìsnik socìal'no-ekonomìčnih doslìdžen'* (ISSN 2313-4569), Odessa National Economic University, Odessa, No. 1-2 (80-81), pp. 110–121.

Abstract. *The article investigates the theoretical aspects of a monetary policy and its role in the stabilization processes of the country. It was considered advantages and disadvantages of the main monetarist's theories, which were formed and implemented during the 20th century. The subject of this article is a monetary policy of the central bank; the aim is to analyze the most common theories of monetary policy for its effective implementation. Such general scientific methods as: generalization, classification, analysis and synthesis are used in this research. The role of different methods in the implementation of the monetary policy by central banks is determined. The world experience of introducing certain types of monetary policy for overcoming the crisis is considered, as well as the consequences of their use are outlined. Numerous theories of monetary policy are analyzed, as well as their implementation in the legislative framework of Ukraine is shown. The modernization stages of the state banking system for the further introduction of the inflation targeting are presented. The practical experience of developed countries of the world regarding the introduction and effective implementation of inflation targeting, and using of the key rate of the central bank as its main tool is analyzed. The research results determine the relevance of studying the theoretical aspects of the central bank's monetary policy, because economic processes are currently very dynamic, and current theories can only partially answer the questions posed. The theoretical study of the formation and implementation of monetary policy in wartime deserves special attention. It is additionally outlined that the formation and usual modification of the essence of monetary policy are influenced by the presence of other ways of the central bank's regulations. Thus, the study of monetary and macro prudential policies, as well as their general coordination, are important directions of further scientific research.*

Keywords: *monetary policy; key rate; inflation targeting; central bank; floating exchange rate; monetarism; money supply.*

JEL classification: *E120; E500; E520*

DOI: *https://doi.org/10.33987/vsed.1-2(80-81).2022.110-121*

Постановка проблеми у загальному вигляді. Після здобуття Україною незалежності, почався також процес створення національної банківської системи. Так, одними з перших етапів були створення Національного банку України, а також формування та впровадження національної грошово-кредитної системи. Саме створення останньої мало слугувати основою для економічної стабільності в країні. Проте, з часом, розуміння та практики впровадження монетарної політики змінювалися. Передусім, це було пов'язано з економічним розвитком держави, а також її міжнародною інтеграцією. Наразі Україна є активним учасником міжнародних фінансових ринків, і тому її залежність від світових економічних процесів, у тому числі й кризових, підвищується. Після кризи 2008 року у світовій та національній економіках мала місце низка інших кризових епізодів, і навіть сьогодні ще рано говорити про вихід із рецесії та відновлення економічного зростання. Саме тому, питання вивчення суті монетарної політики та її ролі у національних стабілізаційних процесах є вкрай важливими.

Аналіз досліджень і публікацій останніх років. Теоретичні аспекти та роль монетарної політики у період економічних криз розглядалася багатьма

вченими, як вітчизняними, так і міжнародними. Насамперед, варто звернути увагу на роботи таких вчених, як: Дж. Кейнс [1], М. Фрідмен та А. Шварц [2], П. Дорман [3], П. Самуельсон, В. Нордгаус, [4], Н. Хергер [5], А. Гальчинський [6], В. Козюк [7] та ін.

У своїй роботі Дж. Кейнс стверджував про необхідність державного втручання в стабілізацію економіки у період кризи, а також для їх подальшого запобігання та забезпечення зайнятості населення [1]. З розвитком економіки, виникненням нових типів криз, з'явилася монетаристська теорія, яка намагалася відповісти на ті питання, на які не було відповідей у представників кейнсіанства. Її найяскравішим представником є М. Фрідмен. У своїй роботі «Монетарна історія Сполучених Штатів, 1867–1960 рр.» М. Фрідмен та А. Шварц говорять про основну закономірність між зростанням грошової маси та рухом ділового циклу. Було відкрито зв'язок між темпами зростання грошової маси та точками екстремумів у діловому циклі [2].

Наприкінці XX – початку XXI ст. економічна думка не мала однозначного розуміння та не підтримувала повністю одну із цих ключових теорій. Так, у вказаний період ці теорії зазнавали як обґрунтованого підтвердження, так і додаткової критики. Насамперед, це було пов'язано із розвитком та глобалізацією економічних процесів, а також неможливістю повністю чи частково відповісти на проблемні питання за допомогою цих ключових теорій.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Основною метою для кожної держави є забезпечення економічної стабільності. Одним із ключових аспектів у цьому питанні є вивчення та правильна побудова монетарної політики центрального банку. Саме тому вивчення теоретичних аспектів грошово-кредитної політики, особливо у період кризи, є вкрай важливим та актуальним.

Постановка завдання. Метою статті є вивчення, узагальнення та поглиблення теоретичних засад впровадження монетарної політики, а також окреслення специфіки реалізації певних типів та методів грошово-кредитної політики в умовах економічної кризи.

Виклад основного матеріалу дослідження. Теоретичні основи грошово-кредитної політики почали формуватися ще на початку XX століття. Оскільки в основі цієї політики є теорія грошей, тому перші теоретичні висвітлення цього питання були здійснені кейнсіанцями у 30–50 рр. XX ст.

У своїй роботі «Загальна теорія зайнятості, відсотка та грошей» (1936 р.) Дж. Кейнс окреслив важливість втручання держави в економіку за допомогою фіскальних інструментів регулювання для запобігання економічних криз та забезпечення зайнятості. У практичному значенні ця політика мала реалізовуватися через насичення економіки грошима через переоблік зобов'язань економічних агентів. Головним виконавцем цього мав стати центральний банк країни. У випадку значного надходження грошей на ринок, так званого «перегріву», центральний банк повинен зменшувати грошову масу, тим самим керовано уповільнювати економічне зростання [1].

Як відповідь на неможливість пояснити засадами кейнсіанства стагфляцію 70–80-х рр XX ст., широкого розвитку набув новий напрям економічної думки – монетаризм. Американський економіст та Нобелівський лауреат Мілтон Фрідмен (1912–2006 рр.) відіграв основну роль у формуванні та утвердженні монетарної доктрини. Так, М. Фрідмен та А. Шварц у своїй роботі «Монетарна історія Сполучених Штатів, 1867–1960 рр.» окреслюють головну закономірність, згідно з

якою темпи зростання грошової маси, що перебуває в обігу, пов'язані з рухом ділового циклу, випереджуючи загальні темпи його розвитку. Тобто вони виявили зв'язок між темпами зростання грошової маси та точками екстремумів в діловому циклі. Саме тому вони бачать велику небезпеку у маніпулюванні грошовою масою. Так, був виявлений певний проміжок між зміною грошової маси та відповідним ефектом у сфері виробництва тривалістю 5–21 місяців в умовах циклічної кризи та 13–14 місяців під час циклічного підйому. Отже, центральні банки мають проводити рівномірне збільшення грошової маси (не більше 3–5% на рік). Саме цей приріст має стимулювати ділову активність в економіці. Зазвичай цей ефект триває 6–8 місяців, та після чого значення макроекономічних показників повертаються до вихідного рівня [2].

У широкому розумінні монетаризм – це всі економічні доктрини, що й надають грошам першочергового значення та пов'язані з розробкою грошово-кредитної політики, спрямованої на регулювання грошової маси в обігу. Так, М. Фрідмен серед усіх засобів впливу на економіку в демократичній країні надавав перевагу саме грошово-кредитній політиці, оскільки вона не передбачає жорстких дій уряду щодо втручання в розвиток економіки. Вчений вбачав успіх впливу центрального банку на масштаби й характер діяльності підприємницьких і комерційних структур, у першу чергу комерційних банків, виключно через грамотне впровадження грошово-кредитної політики. У зв'язку з цим, застосовуються різні методи: встановлення облікової ставки та норм обов'язкових резервів, проведення операцій на відкритому ринку тощо. Останньому методу – операціям з купівлі-продажу державних цінних паперів – монетаристи надають перевагу.

М. Фрідмен пропагує принцип градуалізму (поступовості) у проведенні грошово-кредитної політики, згідно з яким будь-які заходи мають здійснюватися повільно та поступово. Водночас, тимчасові зміни на ринку мають нівелюватися і не братися до уваги. Стабільність грошової маси розглядалась як найважливіша передумова стабільності економіки.

Варто зазначити, що багато положень та рекомендацій монетаристів стали основою урядових політик стабілізації економіки, зупинення росту інфляції та повернення її у економічно-прийнятний рівень у США та Великій Британії у 80-х роках (так звані, «рейганоміка» та «тетчеризм»). Так, використовуючи монетаристські рекомендації, урядам цих країн вдалося досягти окремих позитивних результатів, а саме: зупинити зростання, стабілізувати та знизити інфляцію, знизити бюджетний дефіцит, зміцнити національні валюти, підвищити ефективність виробництва, та, як наслідок, покращити національні економіки своїх країн.

Не зважаючи на зазначену базову різницю у цих двох теоріях, у багатьох аспектах вони подібні. Кейнсіанська та монетаристська школи зосереджують свою увагу на державній (урядовій) політиці, яка впливає на сукупний попит такою мірою, що проблеми виробництва та сукупної пропозиції залишаються поза рамками аналізу.

При аналізі цих двох напрямів, особливу увагу варто звернути на їх ключові відмінності. Так, першою відмінністю є так званий «ефект витіснення». Кейнсіанці вважають, що і зміни грошової маси, і фіскальна політика чинять вплив на виробництво і зайнятість робочої сили. Водночас, монетаристи вбачають контроль

за грошовою масою найважливішим інструментом економічної політики, а не фіскальну політику.

Наступна відмінність полягає у впливі будь-яких видів стабілізаційних заходів, включаючи контроль за грошовою масою, на реальне виробництво та зайнятість як у короткостроковому, так і довгостроковому періодах. Так, кейнсіанці вважають, що коливання сукупних витрат передусім чинить вплив на рівень виробництва та зайнятість. Монетаристи ж підтримують ідею, що грошова політика може чинити лише короткостроковий вплив на виробництво та зайнятість.

Наразі країни світу використовують модифіковані теоретичні вчення, які пройшли випробування часом, а також зумовлені появою нових фінансових інструментів та ринків.

Крім вищезазначених вчених, питаннями монетарної політики займалися такі відомі світові науковці: Е. Дж. Долан, П. Дорман, Д. Кобхам, А. Маршалл, П. Самуельсон, В. Нордгаус, Н. Хергер, та ін. Серед українських економістів, які приділяють детальну увагу монетарній політиці, варто згадати таких вчених, як: В. Базилевич, К. Базилевич, Л. Баластрик, А. Гальчинський, О. Лаврушина, В. Козюк, А. Мороз, С. Панчишина, М. Савлук, В. Усоскіна, В. Шевчук та ін.

Н. Хергер у своїй роботі «Розуміння центральних банків» («Understanding Central Banks») зазначає, що монетарна політика – це всі зусилля та дії центрального банку та уряду щодо впливу на макроекономічні результати (об'єм виробництва, зайнятість, інфляція та інше) шляхом маніпуляції такими монетарними величинами як відсоткові ставки, пропозиція грошей, умови кредитування та курси валют [5].

П. Дорман стверджує, що головною ціллю монетарної політики є зниження відсоткових ставок, коли економіка «знесилюється»; та їх підвищення, коли вона дуже швидко зростає. Її мета полягає у використанні повноважень центрального банку для мінімізації коливань ділового циклу. Центральний банк здійснює контроль за деякими відсотковими ставками для зменшення загроз рецесії та інфляції. Це дві небезпеки, які досить сильно відрізняються одна від одної і, зазвичай, вимагають протилежних дій: зниження ставок для стимулювання економіки; та підвищення ставок для охолодження економіки та мінімізації інфляції [3].

П. А. Самуельсон та В. Д. Нордгаус розглядають монетарну політику як частину макроекономічної політики, за допомогою якої уряд контролює грошовий обіг держави, кредит і банківську систему. Наголошується, що справжня природа монетарної політики полягає в способах, за допомогою яких центральний банк контролює пропозицію грошей і зв'язки між грошима, національним обсягом виробництва та інфляцією [4]. Проте, ці вчені були представниками кейнсіанської теоретичної школи, тому вони окреслювали необхідність уряду контролювати грошовий обіг держави, тим самим і монетарну політику. З часом, такі ідеї були розкритиковані монетаристами, які стверджували про необхідність незалежності центрального банку, особливо у період впровадження політик. Найгостріше питання незалежності центральних банків від урядів країн постали у 70-х роках. І як реакція на це, розвинені країни почали запроваджувати монетаристські принципи, у тому числі, забезпечувати та підтримувати незалежність своїх центральних банків.

Ключовим у впроваджені незалежності центральних банків є їх відокремленість від політичних процесів. Так, у більшості розвинених країн світу,

виборчий цикл уряду і повноваження Ради центрального банку відрізняються на декілька років. Адже монетарна політика не має бути електоральним інструментом у вигляді короткострокового економічного підйому, за яким слідуватиме довгостроковий інфляційний шлейф. Також важливим є недопущення фіскального домінування та монетаризації боргів.

Питаннями вивчення грошово-кредитної політики також займалися і вітчизняні вчені. Так, А. Гальчинський робить акцент на тому, що грошово-кредитна політика спрямована переважно на реалізацію головних завдань державної економічної політики. Таким чином, її кінцева ціль збігається з основоположними цілями макроекономічної політики держави. Монетарна політика являє собою комплекс взаємопов'язаних, скоординованих на досягнення, заздалегідь визначених суспільних цілей, заходів щодо регулювання грошового обігу, які здійснює держава через центральний банк [6].

А. Загородній у «Фінансовому словнику» визначає грошову-кредитну політику як «сукупність заходів держави у сфері грошового обігу та кредитних відносин, які проводяться з метою впливу на кількість грошей, що перебувають в обігу» [8]. Таким чином можна стверджувати, що метою цієї політики є вплив на кількість грошей в обігу. Проте, такі показники як економічне зростання та стабільність національної грошової одиниці не беруться до уваги.

Говорячи про типи монетарної політики, можна виділити експансійну та рестрикційну [9].

Коли країна стикається з високим рівнем безробіття через рецесію, керівництво центрального банку може вибрати експансійну політику, яка буде спрямована на економічне зростання та розширення економічної активності. У такому випадку, часто знижуються процентні ставки для сприяння витрачання грошей та заощаджень. Таким чином, збереження грошей стає неприваблівим для населення. Збільшення пропозиції грошей на ринку спрямоване на збільшення інвестицій та споживчих витрат. Також нижчі відсоткові ставки означають, що підприємства та фізичні особи можуть отримати кредити на більш вигідних умовах.

Після фінансової кризи 2008 року, багато провідних економік у всьому світі дотримуються цього підходу, утримуючи відсоткові ставки на рівні нуля або близькому до нуля.

Досліджуючи монетарну експансію, необхідно особливу увагу приділити так званому кількісному пом'якшенню (в англомовній літературі – Quantitative Easing, QE). Під кількісним пом'якшенням розуміють форму нетрадиційної монетарної політики, за якої центральний банк купує довгострокові цінні папери на відкритому ринку, щоб збільшити пропозицію грошей і заохотити кредитування та інвестиції. Купівля цих цінних паперів додає нові гроші в економіку, а також сприяє зниженню процентних ставок шляхом підвищення ставок цінних паперів з фіксованим доходом. Це також розширює баланс центрального банку [10]. Саме тому цей тип монетарної політики використовується, коли ключова відсоткова ставка знаходиться чи наближається до нуля. Адже при такому рівні ключової ставки центральні банки мають менше інструментів впливу на економічне зростання.

Як окремий метод, кількісне пом'якшення може бути поєднанням як монетарної, так і фіскальної політики. Наприклад, якщо уряд купує активи, які складаються із довгострокових державних облігацій, які випускаються з метою фінансування антициклічних витрат на дефіцит.

У світовій економічній практиці є декілька прикладів використання кількісного пом'якшення. Так, після фінансової кризи 2008 року Швейцарський національний банк (SNB) застосував стратегію кількісного пом'якшення. У результаті цього, центральний банк володів активами, які перевищували річний обсяг виробництва всієї країни. Як наслідок, економічне зростання в Швейцарії було позитивним, проте центральний банк все одно не зміг досягти своїх цільових показників інфляції [11].

У серпні 2016 року Банк Англії впроваджував програму кількісного пом'якшення, щоб допомогти усунути будь-які потенційні економічні наслідки від Brexit. У плані передбачався викуп державних облігацій на 60 мільярдів фунтів стерлінгів та 10 мільярдів фунтів стерлінгів корпоративного боргу. А також передбачалося утримання відсоткових ставок від зростання, стимулювання ділових інвестицій та зайнятості. Унаслідок таких дій, було повідомлено, що протягом двох років (2016–2018 рр.) валове нагромадження основного капіталу зростало в середньому щоквартально на 0,4% [12].

Водночас скорочувальна монетарна політика підвищує процентні ставки для сповільнення зростання грошової маси та зниження інфляції. Ці заходи часто розглядаються як необхідні для охолодження економіки та утримання цін під контролем. У свою чергу, це може сповільнити економічне зростання та навіть збільшити безробіття.

Яскравим прикладом використання цього методу було підвищення базової відсоткової ставки ФРС до рекордної межі у 20% на початку 1980-х років. Хоча висока ставка викликала рецесію, проте вдалося повернути інфляцію до бажаного діапазону 3–4% протягом декількох років [13].

У світовій економічній практиці центральні банки використовують різноманітні інструменти. Найбільш розповсюдженими є наступні:

1. Купівля та продаж короткострокових облігацій на відкритому ринку з використанням новостворених банківських резервів (операції на відкритому ринку). Ці операції націлені на короткострокові відсоткові ставки, такі як ставки федеральних фондів. Центральний банк наповнює банківську систему грішми під час купівлі активів або вилучаючи їх, продаючи активи. У такому випадку банки реагують у вигляді запозичень у простіший спосіб з нижчими ставками; або дорожче за вищими ставками – допоки не буде досягнуто цільової відсоткової ставки центрального банку. Операції на відкритому ринку також можуть бути спрямовані на конкретне збільшення пропозиції грошей, щоб змусити комерційні банки легше позичати кошти, купуючи певну кількість активів. Ця активність відома як «кількісне пом'якшення» [14].

2. Змінення відсоткової ставки або необхідної застави, яку центральний банк вимагає для екстрених прямих позик банкам у ролі кредитора останньої інстанції. Наприклад, у США ця ставка відома як ставка дисконту. Комерційні банки зможуть надавати більш або менш вільно кошти залежно від цієї ставки дисконту.

3. Маніпулювання резервними вимогами. Це ті кошти, які банки повинні утримувати як частку депозитів їх клієнтів, щоб гарантувати їхню здатність виконувати свої зобов'язання. Зменшення цього обов'язкового резерву вивільняє більше капіталу для банків, щоб пропонувати позики або купувати інші активи. Збільшення його згортає банківське кредитування і сповільнює зростання.

4. Останнім часом також набула популярності нетрадиційна монетарна політика. Під час періодів надзвичайної економічної нестабільності, таких як

фінансова криза 2008 року, ФРС США наповнювала свій баланс трильйонами доларів казначейськими облігаціями та іпотечними цінними паперами (в англомовній літературі – mortgage-backed securities, MBS), запроваджуючи нові програми кредитування та купівлі активів, які поєднували аспекти дисконтного кредитування, операції на відкритому ринку та QE. Монетарні органи інших провідних економік по всьому світу наслідували цей приклад.

5. Використання реакцій та очікувань від публічних заяв щодо можливої майбутньої політики. Заяви центрального банку та політичні оголошення рухають ринки, і інвестори, які правильно здогадуються про те, що будуть робити центральні банки, можуть отримати значну прибуток.

В українській практиці згідно із Законом України «Про Національний банк України» зазначаються основні економічні засоби та методи грошово-кредитної політики, а саме:

– визначення та регулювання норм обов'язкових резервів для банків;
– процентна політика;
– рефінансування банків;
– управління золотовалютними резервами;
– операції з цінними паперами (крім цінних паперів, що підтверджують корпоративні права), у тому числі з казначейськими зобов'язаннями, на відкритому ринку;
– регулювання імпорту та експорту капіталу;
– запровадження на строк до шести місяців вимоги щодо обов'язкового продажу частини надходжень в іноземній валюті;
– зміну строків розрахунків за операціями з експорту та імпорту товарів;
– емісію власних боргових зобов'язань та операції з ними.

Національний банк має право надавати кредити для рефінансування банку, якщо це не тягне за собою ризиків для банківської системи [15].

Починаючи з 2017 року Україна почала використовувати режим інфляційного таргетування, що, у свою чергу, означає визначення головної цілі монетарної політики як підтримання інфляції у середньостроковій перспективі на рівні 5% із допустимим діапазоном відхилення ± 1 в.п. [16]. Проте до його впровадження було здійснено три етапи, а саме:

1) на першому етапі було створено технічні передумови: започатковано реформування НБУ, побудовані макроекономічні моделі та квартальний прогнозний цикл;

2) на другому етапі – створено інституційні передумови: змінено процес прийняття рішень щодо монетарної політики НБУ, впроваджено публікацію Інфляційного звіту НБУ, розроблено Стратегію НБУ на 2016–2020 рр.;

3) третій етап передбачає впровадження ключових елементів інфляційного таргетування, а саме: проведення монетарної політики, спрямованої на цінову стабільність, прийняття рішень згідно з оголошеним графіком, розвиток системних комунікацій з монетарної політики, нові операційні засади управління ринковими процентними ставками, узгодження параметрів ІТ з МВФ/Урядом/Радою НБУ.

Усі цілі та завдання монетарної політики прописані в Стратегії монетарної політики на фінансовий рік. Так, середньострокова ціль щодо інфляції в Україні визначена на рівні 5% з можливим відхиленням ± 1 в.п. [16]. У більшості розвинених країн світу ціль встановлюється на рівні 1–3%. Для країн з ринками, що

розвиваються, середньострокова ціль є вищою і знаходиться зазвичай у проміжку 4–8%.

Варто зазначити, що є небезпечним встановлення цілі щодо інфляції на рівні 0%. Саме при нульовому рівні інфляції, економіка країни стає негнучкою і схильною до криз із-за ризику дефляції, можливого досягнення нульового рівня відсоткових ставок, незмінності рівня цін, що призведе до неможливості розуміння реального попиту та пропозиції на певні види товару, та ін.

Цінова стабільність передбачає помірне зростання цін, а не їх повну стабільність. У такому випадку ціни зростають такими темпами, що населення не помічає таке зростання, а також не замислюється про рівень інфляції під час ухвалення рішення стосовно кредитування, створення заощаджень, а також інвестування грошей в бізнес. Важливо, що при низькій або стабільній інфляції доходи та заощадження населення захищені від знецінення. Це є важливим орієнтиром для інвесторів стосовно виходу на український ринок або інвестування в економіку, або її окремі сектори. Як наслідок таких інвестицій, стає можливим довготривалий економічний розвиток, поява нових робочих місць, всесторонній розвиток держави.

На даному етапі розвитку, НБУ забезпечує цінову стабільність через використання інфляційного таргетування та плаваючого обмінного курсу гривні. Основним інструментом монетарної політики є облікова ставка.

Інфляційне таргетування довело свою ефективність у багатьох країнах: було знижено інфляцію до низького рівня та відбулася її подальша стабілізація, сприяючи таким чином стабільності національних валют. У свою чергу, низька та наскрізна інфляція є необхідною передумовою для макроекономічної стабільності та, відповідно, формування сприятливого середовища для забезпечення високих та стійких темпів економічного зростання, низьких реальних і номінальних процентних ставок, низького рівня безробіття, а також підвищення інвестиційної привабливості України.

Важливою умовою запровадження таргетування інфляції є використання плаваючого обмінного курсу, тобто формування обмінного курсу національної валюти під впливом попиту та пропозиції на іноземну валюту. Таким чином, це дозволяє економіці України пристосовуватися до змін у зовнішньому та внутрішньому середовищі та протистояти негативним впливам. У свою чергу, НБУ не встановлює цілей щодо підтримки обмінного курсу на певному рівні; не протидіє ринковим чинникам формування обмінного курсу, проте можливе проведення валютних інтервенцій для згладжування надмірної курсової волатильності, накопичення міжнародних резервів та виконання інших стратегічних завдань.

Висновки і перспективи подальших розробок. Отже, монетарна політика країни є одним із ключових важелів у стабілізаційних економічних процесах. Вивчаючи зарубіжний досвід, можна дійти висновку, що тільки правильно спланована та збалансована грошово-кредитна політика протягом певного періоду часу дозволяє не тільки справлятися з кризами, але й досягати економічного зростання.

Протягом ХХ століття теоретичні аспекти монетарної політики зазнали значного розвитку. Було окреслено дві ключові теорії, які стали основою політик центральних банків багатьох розвинених країн світу. Так, кейнсіанська теорія набула свого розвитку в 30-х рр. ХХ століття після того, як змогла аргументовано

окреслити причини виникнення тогочасної кризи (Великої депресії) та визначити шляхи виходу з неї. Проте, передумови та шляхи подолання кризи 70-х рр. ця теорія не змогла покрити своєю теоретичною парадигмою. Саме тому, як відповідь на обмеженість кейнсіанської теорії, з'явилася монетаристська теорія. Остання чітко описувала важливість поступового здійснення будь-яких заходів, а також стабільності грошової маси в економіці держави. Наприкінці XX–XXI ст., почали з'являтися більш вузькоспеціалізовані монетаристські теорії. Вони були результатом динамічних змін на фінансових світових ринках. Проте ключовим і незмінним залишається ціль у вигляді інфляційної стабільності у державі. Ця мета досягається різними методами, наприклад, через купівлю-продаж облігацій внутрішнього займу, управління золотовалютними резервами, збільшення/ зменшення ключової ставки центрального банку тощо.

Не зважаючи на наявні дослідження цього питання, в економічній літературі все ще залишається актуальним вивчення теоретичних аспектів монетарної політики центрального банку. Передовсім, це обумовлено динамічними змінами в економічних процесах, та необхідністю швидкого реагування на них. Також, теоретичне вивчення грошово-кредитної політики у воєнний час є достатньо новим явищем. На жаль, поки що не існує алгоритмів виходу із такої кризи, адже жодна світова розвинена країна чи та, що розвивається, не стикалася з війною з середини XX ст.

Додатково варто зазначити, що теоретичні аспекти монетарної політики також трансформуються через появу нових напрямків регулювання центральних банків. Так, макропруденційна політика теж має вагомий внесок на вибір та впровадження окремої монетарної політики в країні. Саме тому, вивчення як монетарної, так і макропруденційної політик, а також їх загальна координація, є важливими напрямами подальших наукових досліджень.

Література

1. Keynes J. M. *The General Theory of Employment, Interest and Money.* London : Macmillan and Co, Limited St. Martin's Street, 1936. 403 p.
2. Friedman M., & Schwartz A. J. *A Monetary History of the United States, 1867–1960.* New Jersey : Princeton University Press, 2008. 888 p.
3. Dorman P. *Macroeconomics. A fresh start.* Springer-Verlag Berlin and Heidelberg GmbH & Co., 2014. 106 p.
4. Samuelson P. A., & Nordhaus W. D. *Economics.* 19th ed. New York : McGraw-Hill, 2009. 744 p.
5. Herger N. *Understanding Central Banks.* Springer Fachmedien Wiesbaden GmbH, 2016. 200 p. DOI: 10.1007/978-3-030-05162-4.
6. Гальчинський А. Монетарна складова стратегії економічного розвитку. *Економіка України.* 2002. № 7. С. 4–8.
7. Козюк В. Таргетування інфляції в країнах з середніми та низькими доходами : традиційні дилеми та посткризові виклики. *Світ фінансів.* 2019. № 2 (59). С. 8–22.
8. Загородній А. Г., Вознюк Г. Л., Смовженко Т. С. *Фінансовий словник.* 3-тє вид., випр. та доп. Київ : Знання, 2000. 587 с.
9. *Monetary Policy* / Investopedia : website. URL: https://www.investopedia.com/terms/m/monetarypolicy.asp (access date: 23.05.2022).
10. *Quantitative Easing (QE)* / Investopedia : website. URL: https://www.investopedia.com/terms/q/quantitative-easing.asp (access date: 23.05.2022).
11. Jordan T. J., Peytrignet M. & Rossi E. Ten Years' Experience with the Swiss National Bank's Monetary Policy Strategy. *Swiss Society of Economics and Statistics.* 2010. Vol. 146 (1). Pp. 9–90. URL: https://sjes.springeropen.com/track/pdf/10.1007/BF03399293.pdf (access date: 25.05.2022).

12. *Bank Rate cut and other new measures: what do they mean?* / Bank of England : website. https://www.bankofengland.co.uk/news/2016/august/bank-rate-cut-and-other-new-measures-what-do-they-mean (access date: 26.05.2022).
13. Bhar R. & Malliaris A. G. Modeling U.S. Monetary Policy During the Global Financial Crisis and Lessons for Covid-19. *Journal of policy modeling.* 2021. Vol. 43 (1). Pp. 15–33. DOI: https://doi.org/10.1016/j.jpolmod.2020.07.001.
14. *The Federal Reserve's Balance Sheet Developments,* May 2022 / Board of Governors of the Federal Reserve System (USA). URL: https://www.federalreserve.gov/monetarypolicy/files/balance_sheet_developments_report_202205.pdf (access date: 30.05.2022).
15. *Про Національний банк України* : Закон України № 679-XIV від 20.05.1999 р. (зі змінами та доп., ред. № 1587-IX від 30.06.2021 р.). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/679-14/page#Text (дата звернення: 27.05.2022).
16. *Основні засади грошово-кредитної політики на 2022 рік та середньостроковy перспективу* : схвалено рішенням Ради Національного банку України від 13.09.2021. URL: https://bank.gov.ua/ua/files/HDjtVCSUOMRwifU (дата звернення: 27.05.2022).

References

1. Keynes, J. M. (1936). *The General Theory of Employment, Interest and Money,* Macmillan and Co, Limited St. Martin's Street, London, 403 p.
2. Friedman, M., Schwartz, A. J. (2008). *A Monetary History of the United States, 1867–1960,* Princeton University Press, New Jersey, 888 p.
3. Dorman, P. (2014). *Macroeconomics. A fresh start,* Springer-Verlag Berlin Heidelberg GmbH & Co., 106 p.
4. Samuelson, P. A., & Nordhaus, W. D. (2009). *Economics.* 19th ed. McGraw-Hill, New York, 744 p.
5. Herger, N. (2016). *Understanding Central Banks,* Springer Fachmedien Wiesbaden GmbH, 200 p. DOI: 10.1007/978-3-030-05162-4.
6. Galchynskyi, A. (2002). Monetary component of the economic development strategy [Monetarna skladova stratehii ekonomichnoho rozvytku], *Ekonomika Ukrainy,* No. 7, s. 4–8 [in Ukrainian]
7. Kozyuk, V. (2019). Inflation targeting in middle- and low-income countries: traditional dilemmas and post-crisis challenges [Tarhetuvannia infliatsii v krainakh z serednimy ta nyzkymy dokhodamy: tradytsiini dylemy ta postkryzovi vyklyky], *Svit finansiv,* No. 2 (59), s. 8–22 [in Ukrainian]
8. Zagorodnii, A. G., Voznyuk, G. L., & Smovzhenko, T. S. (2000). *Financial dictionary.* 3rd ed. [Finansovyi slovnyk; 3-e vyd.], Znannia, Kyiv, 587 s. [in Ukrainian]
9. *Monetary Policy.* Investopedia: website. Retrieved from: https://www.investopedia.com/terms/m/monetarypolicy.asp.
10. *Quantitative Easing (QE).* Investopedia: website. Retrieved from: https://www.investopedia.com/terms/q/quantitative-easing.asp.
11. Jordan, T. J., Peytrignet, M. & Rossi E. (2010). Ten Years' Experience with the Swiss National Bank's Monetary Policy Strategy. *Swiss Society of Economics and Statistics,* Vol. 146 (1). Pp. 9–90. Retrieved from: https://sjes.springeropen.com/track/pdf/10.1007/BF03399293.pdf.
12. *Bank Rate cut and other new measures: what do they mean?* / Bank of England: website. Retrieved from: https://www.bankofengland.co.uk/news/2016/august/bank-rate-cut-and-other-new-measures-what-do-they-mean.
13. Bhar, R. & Malliaris, A. G. (2021). Modeling U.S. Monetary Policy During the Global Financial Crisis and Lessons for Covid-19. *Journal of policy modeling,* Vol. 43 (1), pp. 15–33. DOI: https://doi.org/10.1016/j.jpolmod.2020.07.001.
14. *The Federal Reserve's Balance Sheet Developments,* May 2022. Board of Governors of the Federal Reserve System (USA). Retrieved from: https://www.federalreserve.gov/monetarypolicy/files/balance_sheet_developments_report_202205.pdf.

15. *On the National Bank of Ukraine:* Law of Ukraine, No. 679-XIV, 20.05.1999 with changes and additions, ed. No. 1587-IX, 30.06.2021 [Pro Natsionalnyi bank Ukrainy: Zakon Ukrainy, No. 679-XIV, 20.05.1999 r. zi zminamy ta dopov., red. No. 1587-IX, 30.06.2021]. Retrieved from: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/679-14/page#Text [in Ukrainian]
16. *The main principles of monetary policy for 2022 and the medium-term perspective:* decision of Council of the National Bank of Ukraine from 13.09.2021 [Osnovni zasadu groshovo-kredytmoi polityky na 2022 rik ta serednyostrokovu perspektyvu: rishennia Rady Natsionalnoho banku Ukrainy vid 13.09.2021]. Retrieved from: https://bank.gov.ua/ua/files/HDjtVCSUOMRwifU [in Ukrainian]

Стаття надійшла до редакції 31.05.2022. Прийнята до публікації 10.06.2022.

УДК 339.5(477:4-11)

Олеся Леонтіївна ТОЦЬКА
доктор економічних наук, доцент, професор кафедри фінансів,
Волинський національний університет імені Лесі Українки, Україна,
e-mail: Totska.Olesia@vnu.edu.ua, ORCID ID: https://orcid.org/0000-0003-4748-2134

ФІНАНСОВІ ПЕРСПЕКТИВИ ЗОВНІШНЬОЇ ТОРГІВЛІ ПОСЛУГАМИ УКРАЇНИ З КРАЇНАМИ СХІДНОЇ ЄВРОПИ

Тоцька, О. Л. Фінансові перспективи зовнішньої торгівлі послугами України з країнами Східної Європи. *Вісник соціально-економічних досліджень* : зб. наук. праць. Одеса : Одеський національний економічний університет. 2022. № 1-2 (80-81). С. 122–133.

Анотація. *У статті здійснено комплексний аналіз і прогнозування показників експорту й імпорту послуг між Україною та сусідніми державами: Польщею, Румунією, Словаччиною, Республікою Молдова. Метою статті є визначення фінансових перспектив зовнішньої торгівлі послугами України з країнами Східної Європи. Аналіз проведено на основі статистичних даних Державної служби статистики України за 2011–2021 рр. Для прогнозування показників на наступні три роки (2022–2024 рр.) використано метод екстраполяції трендів. Для кожного показника побудовано п'ять трендових моделей (експоненційну, лінійну, логарифмічну, поліноміальну, степеневу) й обрано одну з найбільшою величиною достовірності апроксимації R^2. Обчислення та побудова діаграм виконані за допомогою програми Microsoft Excel. Визначено межі, в яких перебував в аналізованому періоді загальний експорт послуг з України і загальний імпорт послуг в Україну; досліджено їхню динаміку. Встановлено, що в 2021 р. найбільші частки в експорті українських послуг належали таким видам як: транспортні послуги; послуги у сфері телекомунікації, комп'ютерні та інформаційні послуги; послуги з переробки матеріальних ресурсів; ділові послуги. Виявлено, що в 2021 р. найбільшу частку в загальному імпорті послуг займали транспортні послуги; послуги, пов'язані з подорожами; ділові послуги; державні та урядові послуги. Визначено, що в 2011–2021 рр. серед чотирьох сусідніх східноєвропейських країн Україна експортувала найбільше послуг до Польщі; найбільші частки в імпорті послуг належали також Польщі. Встановлено, що найбільш адекватно експорт й імпорт послуг між Україною та Польщею, Румунією, Словаччиною, Республікою Молдова описують експоненційна та поліноміальні моделі. Згідно з прогнозними моделями очікується зростання експортних операцій з послугами України з усіма аналізованими країнами, імпортних – з усіма, окрім Словаччини. Виявлено, що величини достовірності апроксимації R^2 тільки в двох випадках були >0,9 (експорт послуг у Польщу та Румунію), що пов'язано з нестабільною динамікою більшості показників. Вказано на можливості використання отриманих даних для формування зовнішньої політики України та визначення напрямів співпраці з сусідніми країнами. Для поглиблення дослідження рекомендовано провести аналіз і прогнозування експортно-імпортних товарних операцій України з Польщею, Румунією, Словаччиною, Республікою Молдова.*

Ключові слова: *експорт; імпорт; послуги; баланс торгівлі; аналіз; прогнозування; трендові моделі.*

Olesia TOTSKA
Doctor of Economics, Associate Professor, Professor of Finance Department,
Lesya Ukrainka Volyn National University, Ukraine,
e-mail: Totska.Olesia@vnu.edu.ua, ORCID ID: https://orcid.org/0000-0003-4748-2134

 © Тоцька О.Л., 2022

FINANCIAL PROSPECTS OF FOREIGN TRADE IN UKRAINIAN SERVICES WITH EASTERN EUROPEAN COUNTRIES

Totska, O. (2022). Financial prospects of foreign trade in Ukrainian services with Eastern European countries [Finansovi perspektyvy zovnishnoi torhivli posluhamy Ukrainy z krayinamy Skhidnoi Yevropy], *Socio-economic research bulletin; Vìsnik socìal'no-ekonomìčnih doslìdžen'* (ISSN 2313-4569), Odessa National Economic University, Odessa, No. 1-2 (80-81), pp. 122–133.

Abstract. *The article provides a comprehensive analysis and forecasting of exports and imports of services between Ukraine and neighboring countries: Poland, Romania, Slovakia, the Republic of Moldova. The purpose of the article is to determine the financial prospects of foreign trade in services of Ukraine with the countries of Eastern Europe. The analysis was conducted on the basis of statistical data of the State Statistics Service of Ukraine for 2011–2021. The method of trend extrapolation was used to forecast indicators for three years (2022–2024). Five trend models (exponential, linear, logarithmic, polynomial, and power) were constructed for each indicator and one with the largest values of the reliability of the approximation R^2 was chosen. The calculation and construction of charts was done using Microsoft Excel. The limits within which the total export of services from Ukraine and the total import of services to Ukraine were in the analyzed period were determined; their dynamics is investigated. It is established that in 2021 the largest shares in the export of Ukrainian services belonged to such types as transport services; services in the sphere of telecommunications, computer and information services; services for the processing of material resources; business services. It was found that in 2021 the largest share in the total import of services was occupied by transport services; services connected with travels; business services; state and government services. It is determined that in 2011–2021, among the four neighboring Eastern European countries, Ukraine exported the most services to Poland; the largest shares in imports of services also belonged to Poland. It is established that the most adequate export and import of services between Ukraine and Poland, Romania, Slovakia, the Republic of Moldova describe exponential and polynomial models. According to the forecast models, the growth of export operations with services of Ukraine with all analyzed countries is expected, import – with all, except Slovakia. It was found that the values of the reliability of the approximation R^2 in only two cases were >0.9 (exports of services to Poland and Romania), which is due to the unstable dynamics of most indicators. The possibilities of using the obtained data for the formation of Ukraine's foreign policy and determining areas of cooperation with neighboring countries are indicated. To deepen the study, it is recommended to analyze and forecast export-import trade transactions of Ukraine with Poland, Romania, Slovakia, and the Republic of Moldova.*

Keywords: *export; imports; services; balance of trade; analysis; prognostication; trendy models.*

JEL classification: *C530; F100; F170; F470*

DOI: *https://doi.org/10.33987/vsed.1-2(80-81).2022.122-133*

Постановка проблеми у загальному вигляді. Суб'єкти зовнішньоекономічної діяльності України окрім експорту й імпорту товарів, капіталів і робочої сили, можуть надавати послуги іноземним суб'єктам господарської діяльності і, навпаки, отримувати такі послуги. До них відносять виробничі, транспортно-експедиційні, страхові, консультаційні, маркетингові, експортні, посередницькі, брокерські, агентські, консигнаційні, управлінські, облікові, аудиторські, юридичні, туристські й інші види послуг, що прямо і виключно не заборонені законами України.

Зручне географічне розташування України сприяє зовнішній торгівлі товарами і послугами, налагодженню міцних зовнішньоекономічних відносин з іншими державами, зокрема, з сусідніми східноєвропейськими країнами Польщею, Румунією, Словаччиною та Республікою Молдова. Експорт й імпорт послуг до означених країн має свою динаміку, яку доцільно дослідити з точки зору визначення трендів і формування прогнозів на наступні роки.

Аналіз досліджень і публікацій останніх років. Низка науковців досліджувала зовнішньоекономічну діяльність України, у т. ч. торгівлю товарами та послугами. Зокрема, Н. Дехтяр й ін. розкрили наявні тенденції зовнішньої торгівлі України, що спричиняють поточну економічну політику та сприяють започаткуванню нової експортної стратегії [1]. Р. Федів й І. Федів дослідили основні тенденції формування та реалізації експортного потенціалу аграрних підприємств [2]. І. Гужва й ін. визначили й аргументували ключові критерії та напрями зовнішньоторговельної політики, які стають вирішальними в умовах інтеграції країни у світові ланцюги створення вартості [3]. Е. Кастакова та Д. Бебякова оцінили економічний вплив впровадження поглибленої та всеохопної зони вільної торгівлі на зовнішню торгівлю між Словаччиною та Україною [4]. В. Кушнірук та Т. Іваненко дослідили обсяги експортної й імпортної торгівлі товарами та послугами України, визначили фактори, що впливають на зовнішню торгівлю [5]. Л. Малярець й ін. провели кластеризацію регіонів України за рівнем розвитку їх експортного та імпортного потенціалу [6]. І. Маркіна та І. Потапюк проаналізували імпорт та експорт послуг, а також обсяги послуг, наданих українськими підприємствами [7]. С. Мороз й ін. розглянули основні тенденції та перспективи розвитку торговельних відносин між Україною та країнами Вишеградської групи; оцінили вплив окремих економічних показників на експорт товарів на душу населення регіонів України [8–9]. Л. Нагьова й ін. проаналізували основні тенденції експортної торгівлі України з країнами Вишеградської групи [10]. А. Сімахова оцінила вплив зовнішньоекономічних факторів на добробут населення України [11].

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Беручи до уваги вагомість експорту й імпорту послуг у структурі платіжного балансу України і недостатню кількість публікацій з детальним комплексним аналізом динаміки зовнішньої торгівлі послугами України з державами світу, зокрема й із сусідніми східноєвропейськими країнами Польщею, Румунією, Словаччиною та Республікою Молдова, вважаємо за доцільне не тільки проаналізувати показники експорту й імпорту послуг України із цими державами, але й визначити тренди та сформувати прогнози на наступні роки.

Постановка завдання. Метою статті є визначення фінансових перспектив зовнішньої торгівлі послугами України з країнами Східної Європи. Задля її реалізації поставлено та вирішено такі завдання:

– проаналізувати показники зовнішньої торгівлі послугами України з Польщею, Румунією, Словаччиною та Республікою Молдова за 2011–2021 роки;

– спрогнозувати їх динаміку на 2022–2024 рр.

Виклад основного матеріалу дослідження. Основою дослідження є статистичні дані Державної служби статистики України за 2011–2021 рр. Прогнозування показників зовнішньої торгівлі послугами України з сусідніми східноєвропейськими країнами проводилося на три роки (2022–2024) з допомогою методу екстраполяції трендів. Екстраполяція дозволяє поширювати минулі та

сучасні закономірності, зв'язки і співвідношення на майбутнє; тренд відображає тенденцію зміни явища в часі.

Для кожного показника експорту й імпорту послуг було побудовано п'ять трендових моделей:

експоненційну: $y = a_1 e^{a_0 x}$, (1)

лінійну: $y = a_1 x + a_0$, (2)

логарифмічну: $y = a_1 \ln(x) + a_0$, (3)

поліноміальну: $y = a_2 x^2 + a_1 x + a_0$, (4)

степеневу: $y = a_1 x^{a_0}$, (5)

де a_0, a_1, a_2 – константи, x – час.

На рисунках у статті для кожного показника відображено тільки одну з п'яти моделей з найбільшою величиною достовірності апроксимації R^2 (число від 0 до 1, що відображає близькість значень лінії тренда до фактичних даних; наскільки воно ближче до 1, настільки точніше модель описує фактичні дані). Обчислення та побудова діаграм відбувалася за допомогою програми Microsoft Excel.

Зазначимо, що статистичні дані Державної служби статистики України подано без урахування тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим, м. Севастополя та частини тимчасово окупованих територій у Донецькій і Луганській областях.

Аналіз загальних показників експорту й імпорту послуг по Україні, а також часткових між Україною та Польщею проведемо на основі даних табл. 1.

Таблиця 1

Зовнішня торгівля послугами України з Польщею (млн. дол. США)

Рік	Загальний експорт послуг	Експорт послуг до Польщі	%	Загальний імпорт послуг	Імпорт послуг з Польщі	%	Баланс
2011	14 180,3	132,4	0,9	6 214,2	142,5	2,3	-10,1
2012	14 096,2	140,3	1,0	6 650,1	175,4	2,6	-35,1
2013	14 233,2	217,9	1,5	7 523,0	167,5	2,2	50,4
2014	11 520,9	202,8	1,8	6 373,1	148,4	2,3	54,4
2015	9 736,7	181,9	1,9	5 523,0	98,7	1,8	83,2
2016	9 868,0	220,6	2,2	5 326,5	138,6	2,6	82,0
2017	10 714,4	296,3	2,8	5 476,1	150,2	2,7	146,1
2018	11 638,0	350,2	3,0	6 308,8	196,1	3,1	154,1
2019	15 628,9	420,9	2,7	6 942,2	242,5	3,5	178,4
2020	11 521,2	441,0	3,8	5 712,5	201,0	3,5	240,0
2021	13 156,5	462,7	3,5	7 593,4	273,2	3,6	189,5
Прогнозні дані							
2022		549,1			309,8		
2023		613,8			356,3		
2024		683,0			408,3		

Джерело: розроблено автором на основі [12; 13]

У 2011–2021 рр. загальний експорт послуг з України перебував у межах від 9 736,7 млн. дол. США (2015 р.) до 15 628,9 млн. дол. США (2019 р.). Загальний імпорт послуг в Україну був значно меншим: від 5 326,5 млн. дол. США (2016 р.) до 7 593,4 млн. дол. США (2021 р.), причому максимальний показник за 2021 р. не досягнув рівня експорту. Зростання обох показників чергувалися зі спадами.

В аналізованому періоді експорт послуг з України до Польщі перебував у межах від 132,4 млн. дол. США (2011 р.) до 462,7 млн. дол. США (2021 р.). Частка експорту до Польщі в загальній сумі експорту послуг у середньому становила 2,3%. Межі імпорту послуг з Польщі до України були вужчими, ніж експорту: від 98,7 млн. дол. США (2015 р.) до 273,2 млн. дол. США (2021 р.). Частка імпорту з Польщі була дещо більшою – у середньому 2,8%. Три показники з чотирьох (окрім частки експорту) мають тенденцію до зростання. Баланс торгівлі послугами між обома країнами був додатнім в усі роки, окрім 2011–2012. Особливо великим розрив між експортом й імпортом спостерігався в 2020 р. (240 млн. дол. США).

На рис. 1 відображено прогнозні моделі зовнішньої торгівлі послугами України з Польщею.

Рис. 1. Прогнозні моделі зовнішньої торгівлі послугами України з Польщею
Джерело: розроблено автором на основі табл. 1

Як видно з рис. 1 і прогнозних даних у табл. 1, обидві поліноміальні моделі передбачають збільшення експорту й імпорту в наступні три роки. Причому величина R^2 для показників експорту є дуже високою (>0,9).

Аналіз експорту й імпорту послуг між Україною та Румунією проведемо на основі даних табл. 2.

В аналізованому періоді експорт послуг з України до Румунії перебував у межах від 28,0 млн. дол. США (2011 р.) до 124,5 млн. дол. США (2021 р.). Частка експорту до Румунії в загальній сумі експорту послуг у середньому становила 0,6%. Імпорт послуг з Румунії до України були значно меншим, ніж експорт: від 9,0 млн. дол. США (2015 р.) до 39,8 млн. дол. США (2018 р.). Частка імпорту з Румунії була в два рази меншою: у середньому 0,3%. Усі показники, окрім експорту послуг, не мали чіткої динаміки. Баланс торгівлі послугами між обома країнами також був додатнім в усі роки, з 2018 р. його величина щорічно зростала.

Таблиця 2

Зовнішня торгівля послугами України з Румунією (млн дол. США)

Рік	Загальний експорт послуг	Експорт послуг до Румунії	%	Загальний імпорт послуг	Імпорт послуг з Румунії	%	Баланс
2011	14 180,3	28,0	0,2	6 214,2	13,0	0,2	15,0
2012	14 096,2	30,4	0,2	6 650,1	10,2	0,2	20,2
2013	14 233,2	53,2	0,4	7 523,0	11,6	0,2	41,6
2014	11 520,9	50,6	0,4	6 373,1	18,5	0,3	32,1
2015	9 736,7	43,3	0,4	5 523,0	9,0	0,2	34,3
2016	9 868,0	57,6	0,6	5 326,5	9,2	0,2	48,4
2017	10 714,4	71,5	0,7	5 476,1	26,6	0,5	44,9
2018	11 638,0	93,0	0,8	6 308,8	39,8	0,6	53,2
2019	15 628,9	117,2	0,7	6 942,2	38,9	0,6	78,3
2020	11 521,2	111,8	1,0	5 712,5	21,7	0,4	90,1
2021	13 156,5	124,5	0,9	7 593,4	25,0	0,3	99,5
Прогнозні дані							
2022		146,9			35,0		
2023		164,6			39,3		
2024		183,4			44,0		

Джерело: розроблено автором на основі [12; 13]

На рис. 2 відображено прогнозні моделі зовнішньої торгівлі послугами України з Румунією.

Як видно з рис. 2 і прогнозних даних у табл. 2, обидві моделі (поліноміальна й експоненційна) передбачають збільшення експорту й імпорту в наступні три роки. Величина R^2 для експорту послуг є точнішою (>0,9), ніж для імпорту.

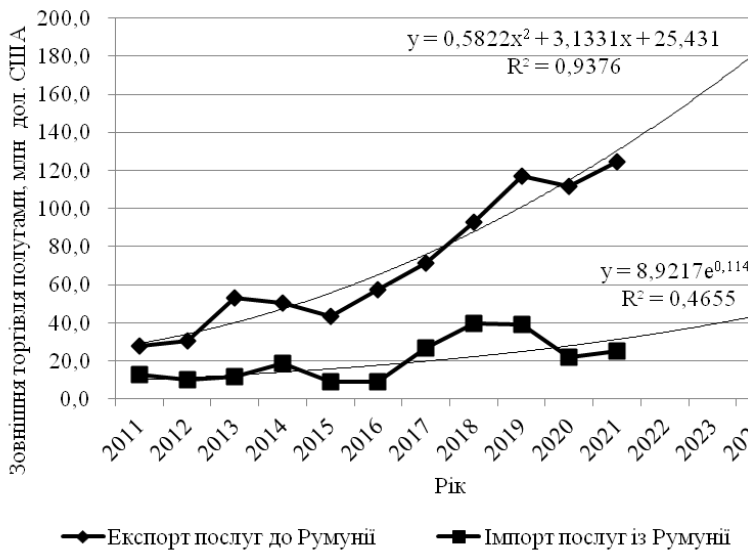

Рис. 2. Прогнозні моделі зовнішньої торгівлі послугами України з Румунією
Джерело: розроблено автором на основі табл. 2

Аналіз експорту й імпорту послуг між Україною та Словаччиною проведемо на основі даних табл. 3.

Таблиця 3

Зовнішня торгівля послугами України зі Словаччиною (млн. дол. США)

Рік	Загальний експорт послуг	Експорт послуг до Словаччини	%	Загальний імпорт послуг	Імпорт послуг зі Словаччини	%	Баланс
2011	14 180,3	49,4	0,3	6 214,2	33,6	0,5	15,8
2012	14 096,2	38,0	0,3	6 650,1	27,6	0,4	10,4
2013	14 233,2	50,0	0,4	7 523,0	30,8	0,4	19,2
2014	11 520,9	41,4	0,4	6 373,1	46,0	0,7	-4,6
2015	9 736,7	26,8	0,3	5 523,0	101,8	1,8	-75,0
2016	9 868,0	27,1	0,3	5 326,5	109,2	2,1	-82,1
2017	10 714,4	40,9	0,4	5 476,1	108,3	2,0	-67,4
2018	11 638,0	44,6	0,4	6 308,8	118,4	1,9	-73,8
2019	15 628,9	58,6	0,4	6 942,2	89,3	1,3	-30,7
2020	11 521,2	52,4	0,5	5 712,5	24,1	0,4	28,3
2021	13 156,5	46,2	0,4	7 593,4	36,9	0,5	9,3
Прогнозні дані							
2022		62,3			1,5		
2023		70,2			-36,8		
2024		79,3			-81,3		

Джерело: розроблено автором на основі [12; 13]

В аналізованому періоді експорт послуг з України до Словаччини перебував у межах від 26,8 млн. дол. США (2015 р.) до 58,6 млн. дол. США (2019 р.). Частка експорту до Словаччини в загальній сумі експорту послуг у середньому становила 0,3%. Межі імпорту послуг зі Словаччини до України були ширшими, ніж експорту: від 24,1 млн. дол. США (2020 р.) до 118,4 млн. дол. США (2018 р.). Частка імпорту зі Словаччини була значно більшою: у середньому 1,1%. Усі показники не мали чіткої динаміки. Баланс торгівлі послугами між обома країнами був нестабільним.

На рис. 3 відображено прогнозні моделі зовнішньої торгівлі послугами України зі Словаччиною.

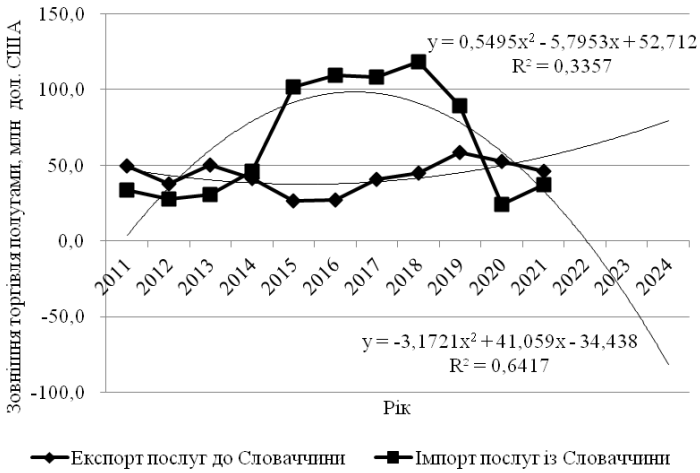

Рис. 3. Прогнозні моделі зовнішньої торгівлі послугами України зі Словаччиною
Джерело: розроблено автором на основі табл. 3

Як видно з рис. 3 і прогнозних даних у табл. 3, поліноміальні прогнозні моделі передбачають збільшення експорту та зменшення імпорту в наступні три роки. Величина R^2 для експорту є невисокою (>0,3), а для імпорту значно більшою (>0,6).

Аналіз експортно-імпортних операцій з послугами між Україною та Республікою Молдова проведемо на основі даних табл. 4.

Таблиця 4

Зовнішня торгівля послугами України з Республікою Молдова (млн. дол. США)

Рік	Загальний експорт послуг	Експорт послуг до Республіки Молдова	%	Загальний Імпорт послуг	Імпорт послуг з Республіки Молдова	%	Баланс
2011	14 180,3	64,3	0,5	6 214,2	33,8	0,5	30,5
2012	14 096,2	72,6	0,5	6 650,1	36,3	0,5	36,3
2013	14 233,2	72,7	0,5	7 523,0	41,5	0,6	31,2
2014	11 520,9	59,2	0,5	6 373,1	31,7	0,5	27,5
2015	9 736,7	40,0	0,4	5 523,0	32,2	0,6	7,8
2016	9 868,0	76,1	0,8	5 326,5	26,1	0,5	50,0
2017	10 714,4	40,6	0,4	5 476,1	31,9	0,6	8,7
2018	11 638,0	46,4	0,4	6 308,8	31,4	0,5	15,0
2019	15 628,9	51,3	0,3	6 942,2	30,2	0,4	21,1
2020	11 521,2	57,9	0,5	5 712,5	28,3	0,5	29,6
2021	13 156,5	70,1	0,5	7 593,4	36,7	0,5	33,4
Прогнозні дані							
2022		69,5			34,6		
2023		76,9			36,5		
2024		85,5			38,8		

Джерело: розроблено автором на основі [12; 13]

Як бачимо, в 2011–2021 рр. експорт послуг з України до Республіки Молдова перебував у межах від 40,0 млн. дол. США (2015 р.) до 76,1 млн. дол. США (2016 р.). Частка експорту до Республіки Молдова у загальній сумі експорту послуг у середньому становила 0,5%. Імпорт послуг з Республіки Молдова до України був менший за експорт – від 26,1 млн. дол. США (2016 р.) до 41,5 млн. дол. США (2013 р.). Частка імпорту з Республіки Молдова була такою ж, як і експорту – в середньому 0,5%. Усі показники не мали чіткої динаміки, щоправда в експорті послуг з 2018 р. намітилася тенденція до зростання. Баланс торгівлі послугами між обома країнами був додатнім у всі роки.

На рис. 4 відображено прогнозні моделі зовнішньої торгівлі послугами України з Республікою Молдова.

Як видно з рис. 4 та прогнозних даних у табл. 4, обидві поліноміальні моделі передбачають збільшення експорту й імпорту в 2023–2024 рр. Величини R^2 є дуже низькими (>0,2), що пояснюється неоднорідною динамікою фактичних показників.

Для повноти дослідження щодо зовнішньої торгівлі України доцільно розглянути також структуру послуг. У 2021 р. найбільшу частку (понад 10%) у загальному експорті займали такі види:

– транспортні послуги (40,4%);

– послуги у сфері телекомунікації, комп'ютерні та інформаційні послуги (29,3%);
– послуги з переробки матеріальних ресурсів (11,6%);
– ділові послуги (10,9%).

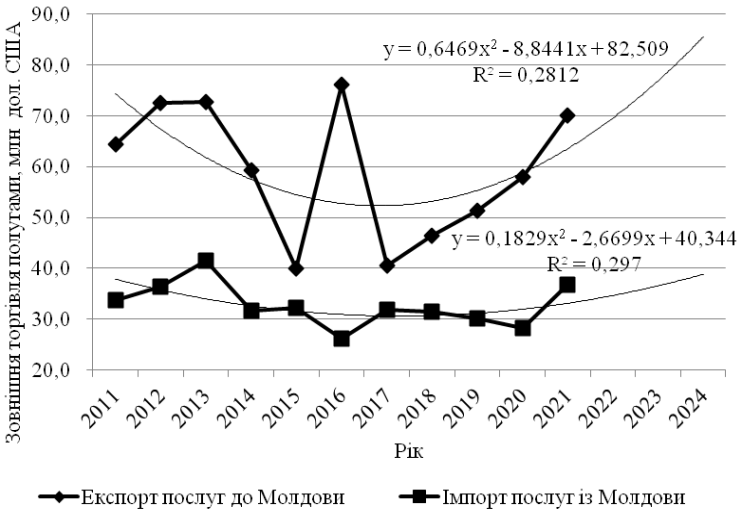

Рис. 4. Прогнозні моделі зовнішньої торгівлі послугами України з Республікою Молдова
Джерело: розроблено автором на основі табл. 4

У свою чергу, в 2021 р. найбільшу частку (понад 10%) у загальному імпорті займали такі послуги:
– транспортні послуги (22,8%);
– послуги, пов'язані з подорожами (20,8%);
– ділові послуги (14,7%);
– державні та урядові послуги (14,5%) [14].

Якщо торгівлю послугами з кожною країною прийняти рівною 100%, то найбільше (>10% у загальному обсягу торгівлі з окремою країною) експортувалося таких видів послуг: до Польщі – послуги з переробки матеріальних ресурсів (42,5%), транспортні послуги (29,6%), ділові послуги (10,5%); Румунії – послуги з переробки матеріальних ресурсів (71,8%), транспортні послуги (14,8%); Словаччини – транспортні послуги (59,8%), ділові послуги (15,4%); Республіки Молдови – транспортні послуги (40,5%), послуги, пов'язані з подорожами (27,6%), послуги з будівництва (11,8%).

Водночас, найбільші величини імпорту (>10% у загальному обсягу торгівлі з окремою країною) спостерігалися для таких видів послуг: з Польщі – транспортні послуги (53,8%), ділові послуги (16,0%); Румунії – транспортні послуги (14,8%), ділові послуги (49,4%); Словаччини – транспортні послуги (64,9%), послуги у сфері телекомунікації, комп'ютерні та інформаційні послуги (14,2%), ділові послуги (10,6%); Республіки Молдови – транспортні послуги (37,5%), послуги з будівництва (24,9%), ділові послуги (26,1%) [15].

Висновки і перспективи подальших розробок. У 2011–2021 рр. загальний експорт послуг з України перебував у межах від 9 736,7 млн. дол. США до 15 628,9 млн. дол. США. Загальний імпорт послуг в Україну був значно меншим: від 5 326,5 млн. дол. США до 7 593,4 млн. дол. США. Зростання обох показників

чергувалися зі спадами. Найбільші частки в експорті українських послуг в 2021 р. належали таким видам: транспортні послуги; послуги у сфері телекомунікації, комп'ютерні та інформаційні послуги; послуги з переробки матеріальних ресурсів; ділові послуги. У свою чергу, в 2021 р. найбільшу частку в загальному імпорті в Україну займали транспортні послуги; послуги, пов'язані з подорожами; ділові послуги; державні та урядові послуги.

Розглядаючи зовнішню торгівлю послугами України з сусідніми країнами Східної Європи, бачимо, що в 2011–2021 рр. Україна експортувала найбільше послуг до Польщі. Найбільші частки в імпорті послуг належали також Польщі.

Найбільш адекватно експорт й імпорт послуг України з Польщею, Румунією, Словаччиною та Республікою Молдова описують поліноміальні (сім) й експоненційна (одна) моделі. Згідно з прогнозними моделями, очікується зростання експортних операцій з послугами України з усіма аналізованими країнами, імпортних – з усіма, окрім Словаччини. Однак величини достовірності апроксимації R^2 тільки в двох випадках були >0,9 (експорт послуг у Польщу та Румунію), що пов'язано з нестабільною динамікою більшості показників. Отримані прогнозні дані можна використати для формування зовнішньої політики України та визначення напрямів співпраці з сусідніми країнами.

Для поглиблення дослідження доцільним є аналіз і прогнозування експортно-імпортних товарних операцій України з сусідніми східноєвропейськими країнами: Польщею, Румунією, Словаччиною та Республікою Молдова.

Література

1. Dekhtyar N., Mazorenko O., Serpukhov M. Estimation of Ukraine's Foreign Trade Structure in Order to Determine the Areas of Export Potential. *Innovative Marketing*. 2018. Vol. 14. No. 3. Pp. 30–43. DOI: http://dx.doi.org/10.21511/im.14(3).2018.04.
2. Fediv R., Fediv I. Directions of Development and Implementation of the Ukrainian Export Potential. *Scientific Papers.* Series «Management, Economic Engineering in Agriculture and Rural Development». 2020. Vol. 20. No. 4. Pp. 195–202.
3. Guzhva I., Nebotov P., Ivanov Y. Foreign Trade Policy for Integration into Global Value Chains. *Baltic Journal of Economic Studies*. 2019. Vol. 5. No. 2. Pp. 24–29. DOI: https://doi.org/10.30525/2256-0742/2019-5-2-24-29.
4. Kastakova E., Bebiakova D. *Estimated Economic Impact of the Implementation of the DCFTA on the Foreign Trade of Slovakia and the Ukraine*. 16th International Scientific Conference Proceedings on Globalization and its Socio-Economic Consequences, 5th – 6th October 2016. Rajecke Teplice, Slovak Republic. Zilina : GEORG, 2016. Pp. 831–838.
5. Kushniruk V., Ivanenko T. Analysis of Trends and Prospects for Development of Export and Import of Goods and Services by Enterprises of Ukraine at the Regional Level. *Baltic Journal of Economic Studies*. 2017. Vol. 3. No. 5. Pp. 252–259. DOI: https://doi.org/10.30525/2256-0742/2017-3-5-252-259.
6. Malyarets L. M., Otenko V. I., Otenko I. P., Fatyanov D. Monitoring the Development of the Export and Import Potential of the Regions. *Montenegrin Journal of Economics*. 2022. Vol. 18. No. 2. Pp. 39–50. DOI: 10.14254/1800-5845/2022.18-2.4.
7. Markina I., Potapiuk I. Theoretical and Practical Aspects of Services Development in Ukraine. *Economic Annals-XXI*. 2014. Vol. 5–6. Pp. 41–44.
8. Moroz S., Nagyova L., Bilan Y., Horska E., Polakova Z. The Current State and Prospects of Trade Relations between Ukraine and the European Union : the Visegrad Vector. *Economic Annals-XXI*. 2017a. Vol. 163. No. 1–2. Pp. 14–21.

9. Moroz S., Pirmatov K., Horska E., Nagyova L., Polakova Z. The Effect of Selected Economic Indicators on Export of Goods of Regions of Ukraine. *Montenegrin Journal of Economics*. 2017b. Vol. 13. No. 2. Pp. 141–150. DOI: https://doi.org/10.14254/1800-5845/2017.13-2.9.
10. Nagyova L., Horakova M., Moroz S., Horska E., Polakova Z. The Analysis of Export Trade between Ukraine and Visegrad Countries. *Ekonomie a Management*. 2018. Vol. 21. No. 2. Pp. 115–132. DOI: https://doi.org/10.15240/tul/001/2018-2-008.
11. Simahova A. O. Analysis of the Foreign Economic Factors Impact on the Welfare of Ukrainians in the Conditions of the World Integration Processes. *Marketing and Management of Innovations*. 2016. Vol. 3. Pp. 263–271.
12. *Динаміка зовнішньої торгівлі послугами за країнами світу (2000–2020)* / Державна служба статистики України : сайт. URL: http://www.ukrstat.gov.ua (дата звернення: 16.05.2022).
13. *Географічна структура зовнішньої торгівлі послугами у 2021 році* / Державна служба статистики України : сайт. URL: http://www.ukrstat.gov.ua (дата звернення: 17.05.2022).
14. *Структура зовнішньої торгівлі послугами за видами у 2021 році* / Державна служба статистики України : сайт. URL: http://www.ukrstat.gov.ua (дата звернення: 19.05.2022).
15. *Зовнішня торгівля послугами з країнами світу (за видами послуг) у 2021 році* / Державна служба статистики України : сайт. URL: http://www.ukrstat.gov.ua (дата звернення: 20.05.2022).

References

1. Dekhtyar, N., Mazorenko, O., & Serpukhov, M. (2018). Estimation of Ukraine's Foreign Trade Structure in Order to Determine the Areas of Export Potential. *Innovative Marketing*, Vol. 14, No. 3, pp. 30–43. DOI: http://dx.doi.org/10.21511/im.14(3).2018.04.
2. Fediv, R., & Fediv, I. (2020). Directions of Development and Implementation of the Ukrainian Export Potential. *Scientific Papers.* Series «Management, Economic Engineering in Agriculture and Rural Development», Vol. 20, No. 4, pp. 195–202.
3. Guzhva, I., Nebotov, P., & Ivanov, Y. (2019). Foreign Trade Policy for Integration into Global Value Chains. *Baltic Journal of Economic Studies*, Vol. 5, No. 2, pp. 24–29. DOI: https://doi.org/10.30525/2256-0742/2019-5-2-24-29.
4. Kastakova, E., & Bebiakova, D. (2016). *Estimated Economic Impact of the Implementation of the DCFTA on the Foreign Trade of Slovakia and the Ukraine*. 16th International Scientific Conference Proceedings on Globalization and its Socio-Economic Consequences, 5th – 6th October 2016, Rajecke Teplice, Slovak Republic, GEORG, Zilina, pp. 831–838.
5. Kushniruk, V., & Ivanenko, T. (2017). Analysis of Trends and Prospects for Development of Export and Import of Goods and Services by Enterprises of Ukraine at the Regional Level. *Baltic Journal of Economic Studies*, Vol. 3, No. 5, pp. 252–259. DOI: https://doi.org/ 10.30525/2256-0742/2017-3-5-252-259.
6. Malyarets, L. M., Otenko, V. I., Otenko, I. P., & Fatyanov, D. (2022). Monitoring the Development of the Export and Import Potential of the Regions. *Montenegrin Journal of Economics*, Vol. 18, No. 2, pp. 39–50. DOI: 10.14254/1800-5845/2022.18-2.4.
7. Markina, I., & Potapiuk, I. (2014). Theoretical and Practical Aspects of Services Development in Ukraine. *Economic Annals-XXI*, Vol. 5–6, pp. 41–44.
8. Moroz, S., Nagyova, L., Bilan, Y., Horska, E., & Polakova, Z. (2017a). The Current State and Prospects of Trade Relations between Ukraine and the European Union: the Visegrad Vector. *Economic Annals-XXI*, Vol. 163, No. 1–2, pp. 14–21.
9. Moroz, S., Pirmatov, K., Horska, E., Nagyova, L., & Polakova, Z. (2017b). The Effect of Selected Economic Indicators on Export of Goods of Regions of Ukraine. *Montenegrin Journal of Economics*, Vol. 13, No. 2, pp. 141–150. DOI: https://doi.org/10.14254/ 1800-5845/2017.13-2.9.
10. Nagyova, L., Horakova, M., Moroz, S., Horska, E., & Polakova, Z. (2018). The Analysis of Export Trade between Ukraine and Visegrad Countries. *Ekonomie a Management*, Vol. 21, No. 2, pp. 115–132. DOI: https://doi.org/10.15240/tul/001/2018-2-008.

11. Simahova, A. O. (2016). Analysis of the Foreign Economic Factors Impact on the Welfare of Ukrainians in the Conditions of the World Integration Processes. *Marketing and Management of Innovations*, Vol. 3, pp. 263–271.
12. *Dynamics of foreign trade in services by countries of the world (2000–2020)* [Dynamika zovnishnoi torhivli posluhamy za krainamy svitu (2000–2020)], Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy: sait. Retrieved from: http://www.ukrstat.gov.ua [in Ukrainian]
13. *Geographical structure of foreign trade in services in 2021* [Heohrafichna struktura zovnishnoi torhivli posluhamy u 2021 rotsi], Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy: sait. Retrieved from: http://www.ukrstat.gov.ua [in Ukrainian]
14. *Structure of foreign trade by types services in 2021* [Struktura zovnishnoi torhivli posluhamy za vydamy u 2021 rotsi], Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy: sait. Retrieved from: http://www.ukrstat.gov.ua [in Ukrainian]
15. *Foreign trade of services with countries of the world (by the type of service) in 2021* [Zovnishnia torhivlia posluhamy z krainamy svitu (za vydamy posluh) u 2021 rotsi], Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy: sait. Retrieved from: http://www.ukrstat.gov.ua [in Ukrainian]

Стаття надійшла до редакції 28.05.2022. Прийнята до публікації 14.06.2022.

МЕНЕДЖМЕНТ ТА
БІЗНЕС-АДМІНІСТРУВАННЯ

УДК 35.077.1:004.7(477)

Оксана Володимирівна ОРЛИК
кандидат економічних наук, доцент кафедри економічної кібернетики та інформаційних технологій, Одеський національний економічний університет, Україна, e-mail: orox@ukr.net, ORCID ID: https://orcid.org/0000-0002-1235-7838

АНАЛІЗ СУЧАСНОГО СТАНУ РОЗВИТКУ ЕЛЕКТРОННОГО УРЯДУВАННЯ В УКРАЇНІ

Орлик, О. В. Аналіз сучасного стану розвитку електронного урядування в Україні. *Вісник соціально-економічних досліджень* : зб. наук. праць. Одеса : Одеський національний економічний університет. 2022. № 1-2 (80-81). С. 135–144.

Анотація. *У статті, на основі узагальнення статистичних даних глобального рейтингу ООН, що є одним із ключових індикаторів розвитку інформаційного суспільства в країнах світу, досліджено сучасні тенденції впровадження та розвитку електронного урядування в Україні протягом 2016–2020 рр. Об'єктом дослідження є електронне урядування, яке забезпечує відкритість та прозорість діяльності органів державного управління та органів місцевого самоврядування. Метою статті є проведення аналізу сучасних тенденцій розвитку електронного урядування в Україні та її місця у глобальному рейтингу ООН. У процесі дослідження використовувалися такі методи: аналітико-монографічний – при вивченні літературних джерел за темою дослідження; аналізу та синтезу – для узагальнення статистичних даних щодо тенденцій розвитку електронного урядування; системного аналізу, абстрагування, логічних узагальнень – при визначенні характерних особливостей процесу, що досліджується; абстрактно-логічний – для формування висновків. Узагальнено та проаналізовано дані щодо процесу використання інформаційно-комунікаційних технологій з метою надання державних послуг населенню України. Досліджено останні тенденції розвитку електронного урядування в країні на основі уніфікованого зведеного індексу розвитку електронного урядування (EGDI) та його основних компонентів – індексу онлайн-послуг (OSI), індексу телекомунікаційної інфраструктури (TII) та індексу людського потенціалу (HCI). На основі проведеного дослідження зроблено висновок щодо поліпшення рівня розвитку електронного урядування та залучення громадськості до процесів надання електронних державних послуг в Україні протягом останніх років. Проаналізований рівень залученості громадян країни за допомогою інформаційно-комунікаційних технологій до процесу прийняття рішень, прозорості та відкритості діяльності держави свідчить про те, що Україна належить до країн з високим рівнем індексу електронної участі (EPI) і випереджає країни, з якими межує. Визначено першочергові проблеми, подолання яких знизить темпи відставання України від світових темпів розвитку електронних послуг.*

Ключові слова: *електронне урядування; інформаційно-комунікаційні технології; державне управління; електронні адміністративні послуги; індекс розвитку електронного урядування; індекс електронної участі.*

Oksana ORLYK
PhD in Economics, Associate Professor, Department of Economic Cybernetics and Information Technology, Odessa National Economics University, Ukraine, e-mail: orox@ukr.net, ORCID ID: https://orcid.org/0000-0002-1235-7838

© Орлик О.В., 2022

ANALYSIS OF THE CURRENT STATE OF E-GOVERNMENT DEVELOPMENT IN UKRAINE

Orlyk, O. (2022). Analysis of the current state of e-government development in Ukraine [Analiz suchasnoho stanu rozvytku elektronnoho uriaduvannia v Ukraini], *Socio-economic research bulletin; Vìsnik socìal'no-ekonomìčnih doslìdžen'* (ISSN 2313-4569), Odessa National Economic University, Odessa, No. 1-2 (80-81), pp. 135–144.

Abstract. *The article investigates the current trends of e-government implementation and development in Ukraine during 2016–2020 on the basis of summarizing statistics of the UN global ranking, which is one of the key indicators of information society in the world. The object of the study is e-government, which ensures openness and transparency activity of public administration and local self-government authorities. The aim of the article is to analyze current trends in e-government in Ukraine and its position in the UN global ranking. The following methods were used in the research process: analytical-monographic – in the study of literature sources on the research topic; analysis and synthesis – to summarize statistical data on trends in e-government; system analysis, abstraction, logical generalizations – in determining the characteristics of the studied process; abstract-logical – to draw conclusions. Data on the process of using information and communication technologies to provide public services to the population of Ukraine are summarized and analyzed. The latest trends in e-government in the country are studied on the basis of the Unified Consolidated E-Government Development Index (EGDI) and its main components – Online Services Index (OSI), Telecommunications Infrastructure Index (TII) and Human Capital Index (HCI). Based on the study, a conclusion was drawn on improving the level of e-government development and public involvement in the process of e-government services providing in Ukraine in recent years. The analyzed level of involvement of the country's citizens with the help of information and communication technologies in the decision-making process, transparency and openness of the state activity shows that Ukraine belongs to the countries with a high level of electronic participation index (EPI) and ahead of neighboring countries. However, a comparative analysis of the development of e-government showed that Ukraine lags significantly behind neighboring countries in EGDI. The priority problems were identified, overcoming which will reduce Ukraine's lag behind the global pace of development of electronic services.*

Keywords: *e-government; information and communication technologies; public administration; electronic administrative services; e-government development index; e-participation index.*

JEL classification: *H700; L860*

DOI: *https://doi.org/10.33987/vsed.1-2(80-81).2022.135-144*

Постановка проблеми у загальному вигляді. В умовах розвитку інформаційного суспільства інтеграція України до ЄС стикається з багатьма перешкодами, серед яких: підвищення рівня інфляції та безробіття, політична нестабільність, зниження довіри громадян до влади, що є проблемою для багатьох країн, та ін. Все це свідчить про недостатню ефективність діяльності органів державного управління та місцевого самоврядування. У цих умовах виникає необхідність якісного оновлення їх діяльності шляхом запровадження нових форм і методів управління на основі інформаційно-комунікаційних технологій. Саме впровадження електронного урядування покликане вирішити цю проблему, що підтверджує важливість представленого дослідження.

Аналіз досліджень і публікацій останніх років. Вивченню різних аспектів впровадження та розвитку електронного урядування в Україні присвячено праці

багатьох науковців, серед яких: І. О. Царенко, Н. С. Красножон [1], В. А. Жовток, Н. В. Філіпова [2], С. Х. Барегамян, Ю. В. Карпі [3], В. П. Кохан, Т. П. Єгорова-Луценко [4], А. І. Семенченко, В. М. Дрешпак [5], Т. В. Нижній [6] та ін. Аналіз наукових публікацій свідчить про те, що питання впровадження електронного урядування в Україні потребують подальших досліджень з урахуванням нових тенденцій розвитку та характерних особливостей цього процесу. Це зумовило вибір напряму дослідження в науковому і практичному аспектах.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Актуальність питань розвитку електронного урядування обумовлена зростаючими масштабами його впровадження, як у всьому світі, так і в Україні. Впровадження електронного урядування дає можливість забезпечити відкритість та прозорість діяльності органів державного управління та місцевого самоврядування, економію часу та матеріальних ресурсів, підвищення рівня і якості надання населенню адміністративних послуг в електронній формі.

Останніми роками в Україні намітилися позитивні тенденції щодо впровадження електронного урядування. Проте дані свідчать про відставання України від світових темпів розвитку електронних послуг. Тому, незважаючи на наукові доробки з даної тематики, проблема впровадження електронного урядування, зокрема й електронних адміністративних послуг в Україні, як і раніше, є актуальною. У зв'язку з цим, вважаємо за доцільне провести аналіз сучасного стану впровадження та розвитку електронного урядування в українському суспільстві.

Постановка завдання. Метою статті є: проведення аналізу сучасних тенденцій та дослідження динаміки основних показників, що характеризують рівень розвитку електронного урядування та залучення громадськості до надання електронних державних послуг в Україні; окреслення проблем, подолання яких знизить темпи відставання України від світових темпів розвитку електронних послуг.

Виклад основного матеріалу дослідження. Швидкий розвиток комп'ютерних інформаційних технологій у західних країнах призвів до виникнення нової форми взаємодії між владою та споживачами адміністративних послуг – електронного урядування. Електронне урядування має широкий спектр цифрових взаємодій між урядами і їх громадянами, підприємствами, світовими лідерами і міжнародними організаціями. У зв'язку з постійно зростаючою кількістю користувачів інтернету і безперервним зростанням його використання у всьому світі, ця технологічна форма управління стала практично незамінною в останні роки. В усьому світі уряди відкривають свої представництва в інтернеті, запроваджують цифрові послуги з метою прискорення цифрової трансформації суспільства.

Сьогодні присутність державних онлайн-сервісів стає все більш поширеним явищем у світі. На думку ООН, державні послуги повинні бути доступні для всіх, і електронне урядування має використовувати існуючі і нові технології, щоб гарантувати це [7].

Рейтинг електронного урядування в країнах-членах ООН є одним із ключових індикаторів розвитку інформаційного суспільства в країнах світу.

Останні тенденції розвитку електронного урядування відображені в індексі розвитку електронного урядування (E-Government Development Index, EGDI) – уніфікованому зведеному індексі з трьома компонентами: індексом онлайн-послуг (OSI), індексом телекомунікаційної інфраструктури (TII) та індексом людського потенціалу (HCI). При цьому кожен із цих індексів можна отримати та проаналізувати незалежно. Загальний EGDI отримують, приймаючи середнє

арифметичне трьох індексів компонента [8]. EGDI вимірює готовність і здатність уряду використовувати інформаційно-комунікаційні технології з метою надання послуг населенню. Індекс оновлюється раз на два роки.

Дані глобального рейтингу ООН щодо розвитку електронного урядування в країнах-членах ООН за 2016–2020 рр. показали подальше поліпшення глобальних тенденцій в області розвитку електронного урядування та перехід багатьох країн, у т.ч. України, від нижчого до вищого EGDI.

За даними на 2020 р. 57 країн мають дуже високі показники EGDI від 0,75 до 1,00 порівняно з 40 країнами у 2018 р. та 29 країнами у 2016 р. Загалом у 2020 р. 69 країн мають високі показники EGDI від 0,50 до 0,75, а 59 країн входять в середню групу EGDI з показниками від 0,25 до 0,50. При цьому, у 2018 р. в ці групи входило відповідно 71 та 66 країн, у 2016 р. – 65 та 67 країн. Тільки 8 країн мають низькі показники EGDI (від 0,00 до 0,25), що свідчить про скорочення в 2 рази кількості країн даної категорії порівняно з 2018 р. (16 країн) та в 4 рази порівняно з 2016 р. (32 країни). Середньосвітовий показник EGDI продовжує зростати, досягнувши 0,60 у 2020 р. порівняно з 0,55 у 2018 р. та 0,49 у 2016 р. [8–10].

Варто відзначити, що з 2014 р. всі 193 держави-члени ООН забезпечують онлайн-присутність у будь-якій формі.

Результати дослідження ООН свідчать про те, що найбільшу частку (36%) складають держави-члени з високими показниками EGDI, за якими слідують держави з середніми показниками EGDI (31%). Частка країн з дуже високими показниками EGDI зросла з 21% у 2018 р. до 29% у 2020 р., в той час як частка країн з низькими показниками EGDI скоротилася з 8% до 4% за той же період [8].

У 2020 р. перше місце за показником EGDI, рівним 0,9758, зайняла Данія, при максимальному значенні 1 [8]. При цьому вона має найвищий показник EGDI у всьому світі вже у другому поспіль дослідженні ООН (показник EGDI у 2018 р. – 0,9150) [9]. До трійки лідерів цього рейтингу увійшли також Південна Корея (показник EGDI – 0,9560) та Естонія (показник EGDI – 0,9473). До п’ятірки країн з високим рейтингом EGDI, крім означених країн, також входять Фінляндія (показник EGDI – 0,9452) та Австралія (показник EGDI – 0,9432).

Серед глобальних регіонів перше місце займала Європа з рейтингом EGDI – 0,82, а найгірший рейтинг EGDI отримала Африка – 0,39, при середньосвітовому показнику EGDI – 0,60 [8; 11].

Наведені дані свідчать про те, що існує ризик нового цифрового розриву, оскільки країни з низькими доходами і недостатньо розвиненою інфраструктурою відстають у розвитку інформаційно-комунікаційних технологій, у результаті чого населення піддається ще більшому ризику втрати будь-яких переваг від нових цифрових технологій. Незважаючи на певні інвестиції і досягнення в цій області, багато країн, як і раніше, не мають можливостей ефективного використання цифрових технологій для надання електронних послуг громадянам, які не можуть скористатися інформаційно-комунікаційними технологіями через поганий зв’язок, високу вартість доступу та відсутність необхідних навичок. Ці чинники негативно впливають на подальший розвиток електронного урядування в регіонах з низьким рейтингом EGDI, оскільки світові темпи технічного прогресу посилюються [7].

Найкращий результат серед країн пострадянського простору в EGDI-2020 [8] після Естонії, яка входить до трійки лідерів, продемонструвала Литва, яка стала 20-ю країною рейтингу, та Казахстан, який розташувався на 29 місці рейтингу.

Російська Федерація посіла 36 місце, Білорусія – 40-е, Вірменія – 68-е, Україна – 69-е, Республіка Молдова – 79-е, Узбекистан – 87-е.

У останні роки Україна просунулася в глобальному рейтингу ООН і наразі класифікується як країна з високим індексом онлайн-сервісів.

За результатами досліджень ООН [8] Україна входить до групи із 69 країн з високим рівнем розвитку електронного урядування, що відображається значенням показника EGDI в межах 0,5–0,75. Проте, такі країни, як Польща, Російська Федерація, Угорщина, Словаччина і Білорусь входять до групи 57 країн з дуже високим EGDI (0,75–1,00).

За даними глобальних рейтингів ООН 2016–2020 рр. [8–10], у 2020 р. Україна посіла 69 місце (показник EGDI – 0,7119) зі 193 країн – учасниць рейтингу, що на 13 позицій вище, ніж у 2018 р. (82 місце, показник EGDI – 0,6165), проте на 7 позицій нижче, ніж у 2016 р. (62 місце, показник EGDI – 0,6076).

Рейтинг та показники розвитку електронного урядування в Україні та сусідніх країнах у 2016–2020 рр. наведено в табл. 1.

Таблиця 1

Розвиток електронного урядування в Україні та сусідніх країнах у 2016–2020 рр.

Країни	Показники					
	Рейтинг EGDI	EGDI	Рівень EGDI	OSI	TII	HCI
1	2	3	4	5	6	7
2020 рік						
Польща	24	0,8531	Дуже високий	0,8588	0,8005	0,9001
Російська Федерація	36	0,8244	Дуже високий	0,8176	0,7723	0,8833
Білорусь	40	0,8084	Дуже високий	0,7059	0,8281	0,8912
Словаччина	48	0,7817	Дуже високий	0,7176	0,7988	0,8286
Угорщина	52	0,7745	Дуже високий	0,7471	0,7255	0,8509
Україна	**69**	**0,7119**	**Високий**	**0,6824**	**0,5942**	**0,8591**
Республіка Молдова	79	0,6881	Високий	0,7529	0,5683	0,7432
2018 рік						
Російська Федерація	32	0,7969	Дуже високий	0,9167	0,6219	0,8522
Польща	33	0,7926	Дуже високий	0,9306	0,5805	0,8668
Білорусь	38	0,7641	Дуже високий	0,7361	0,6881	0,8681
Угорщина	45	0,7265	Високий	0,7361	0,6071	0,8364
Словаччина	49	0,7155	Високий	0,7361	0,5964	0,8141
Республіка Молдова	69	0,659	Високий	0,7708	0,4787	0,7274
Україна	**82**	**0,6165**	**Високий**	**0,5694**	**0,4364**	**0,8436**
2016 рік						
Російська Федерація	35	0,7215	Високий	0,7319	0,6091	0,8234
Польща	36	0,7211	Високий	0,7029	0,5857	0,8747
Угорщина	46	0,6745	Високий	0,6304	0,5615	0,8317
Білорусь	49	0,6625	Високий	0,4855	0,6304	0,8716
Україна	**62**	**0,6076**	**Високий**	**0,5870**	**0,3968**	**0,8390**

Продовження табл. 1

1	2	3	4	5	6	7
Республіка Молдова	65	0,5994	Високий	0,5942	0,4850	0,7191
Словаччина	67	0,5915	Високий	0,4420	0,5504	0,7822
Зміна позиції 2020/2018, +/-						
Польща	+9	0,0275	без змін	0,0991	-0,1504	-0,0311
Російська Федерація	-4	0,0275	без змін	-0,0991	0,1504	0,0311
Білорусь	-2	0,0443	без змін	-0,0302	0,14	0,0231
Словаччина	+1	0,0662	+	-0,0185	0,2024	0,0145
Угорщина	-7	0,048	+	0,011	0,1184	0,0145
Україна	**+13**	**0,0954**	**без змін**	**0,113**	**0,1578**	**0,0155**
Республіка Молдова	-10	0,0291	без змін	-0,0179	0,0896	0,0158
Зміна позиції 2018/2016, +/-						
Російська Федерація	+3	0,0754	+	0,1848	0,0128	0,0288
Польща	+3	0,0715	+	0,2277	-0,0052	-0,0079
Білорусь	+11	0,1016	+	0,2506	0,0577	-0,0035
Угорщина	+1	0,052	без змін	0,1057	0,0456	0,0047
Словаччина	+18	0,124	без змін	0,2941	0,046	0,0319
Республіка Молдова	-4	0,0596	без змін	0,1766	-0,0063	0,0083
Україна	**-20**	**0,0089**	**без змін**	**-0,0176**	**0,0396**	**0,0046**

Примітка. Для стовпця «Рівень EGDI»: країни з (+) піднялися у рівні EGDI між 2016 р. і 2020 р.; країни з EGDI «без змін» залишилися на тому ж рівні під час цього періоду.

Джерело: розроблено автором на основі [8–10]

Як свідчать дані табл. 1, за показником EGDI Україна значно відстає від країн, з якими межує, випереджаючи тільки Республіку Молдова. При цьому, у 2016 р. вона випереджала не тільки Республіку Молдова, але й Словаччину, а в 2018 р. Україна посіла взагалі останнє місце серед сусідніх країн.

Дані також свідчать про те, що Україна значно відстає від сусідніх країн і за показниками компонентів EGDI.

Так, згідно з рівнем індексу онлайн послуг за 2020 р. (показник OSI – 0,6824), Україна посідає одне місце з такими країнами, як Коста-Ріка, Індонезія та Бутан, а серед сусідніх країн – останнє, як і в 2018 р. (показник OSI – 0,5694). Хоча у 2016 р. Україна випереджала Білорусь і Словаччину з показником OSI – 0,5870.

За індексом телекомунікаційної інфраструктури (показник TII – 0,5942), Україна посідає місце між Мальдівами (показник TII – 0,5981) та Мексикою (показник TII – 0,591). А серед країн, з якими межує – передостаннє, випередивши лише Республіку Молдову (показник TII – 0,5683). При цьому, за результатами попередніх досліджень, Україна взагалі займала останнє місце серед сусідніх країн у 2018 р. (показник TII – 0,4364) та 2016 р. (показник TII – 0,3968).

Варто відзначити, що Україна має досить високий рівень індексу людського потенціалу (показник HCI – 0,8591) і займає позицію між Францією (показник HCI – 0,8612) та Гренадою (показник HCI – 0,8576). Серед сусідніх країн, вона випереджає за цим показником Угорщину (показник HCI – 0,8509), Словаччину

(показник HCI – 0,8286) та Республіку Молдова (показник HCI – 0,7432), як і в 2018 р. (показник HCI – 0,8436).

У групі з 13 країн з дуже високо розвиненим людським капіталом – Вірменія, Азербайджан, Багамські Острови, Коста-Ріка, Грузія, Угорщина, Ісламська Республіка Іран, Киргизстан, Маврикій, Філіппіни, Сейшельські Острови, Шрі-Ланка і Україна – прогрес в деякій мірі застопорився, ймовірно, за рахунок їх відносно менш розвиненої телекомунікаційної інфраструктури [8].

ООН також проводить дослідження щодо залучення громадськості до надання електронних державних послуг в країні. Йдеться про індекс електронної участі (E-Participation Index, EPI). EPI визначається на підставі: електронного інформування або доступності інформації онлайн; електронних слухань або публічних слухань онлайн; електронного прийняття рішень або прямого залучення громадян до процесів прийняття рішень [9]. Оцінюється доступність інструментів електронної участі на державних порталах по кожному з вищевказаних критеріїв.

Наразі Україна належить до країн з високим рівнем індексу електронної участі, що свідчить про розвиток процесів залученості громадян до процесу прийняття рішень, формування прозорості та відкритості діяльності держави.

У 2020 р. за індексом електронної участі Україна посіла 46 місце (показник EPI – 0,8095) зі 193 країн світу – учасниць рейтингу, що на 29 позицій вище, ніж двома роками раніше – у 2018 р. (75 місце, показник EPI – 0,6854), однак на 14 позицій нижче, ніж у 2016 р. (32 місце, показник EPI – 0,7458) [8–10]. При цьому Україна розділила це місце з Румунією та Узбекистаном (показник EPI – 0,8095).

Показники рейтингу та індексів електронної участі (EPI) України та сусідніх країн у 2016–2020 рр. наведено в табл. 2.

Таблиця 2

Індекс електронної участі (EPI) України та сусідніх країн у 2016–2020 рр.

Країни	Рейтинг EPI	EPI	Рівень EPI
1	2	3	4
2020 р.			
Польща	9	0,9643	Дуже високий
Російська Федерація	27	0,869	Дуже високий
Україна	**46**	**0,8095**	**Дуже високий**
Республіка Молдова	55	0,7619	Дуже високий
Білорусь	57	0,75	Дуже високий
Словаччина	70	0,7024	Високий
Угорщина	75	0,6786	Високий
2018 р.			
Російська Федерація	23	0,9213	Дуже високий
Польща	31	0,8933	Дуже високий
Білорусь	33	0,882	Дуже високий
Республіка Молдова	37	0,8596	Дуже високий
Словаччина	50	0,809	Дуже високий
Угорщина	69	0,7079	Високий
Україна	**75**	**0,6854**	**Високий**
2016 р.			
Польща	14	0,8814	Дуже високий
Україна	**32**	**0,7458**	**Високий**
Російська Федерація	32	0,7458	Високий

Продовження табл. 2

1	2	3	4
Республіка Молдова	50	0,6610	Високий
Білорусь	76	0,5593	Високий
Словаччина	82	0,5424	Високий
Угорщина	91	0,4915	Середній
Зміна позиції 2020/2018, +/-			
Польща	+22	0,071	без змін
Російська Федерація	-4	-0,0523	без змін
Україна	**+29**	**0,1241**	**+**
Республіка Молдова	-18	-0,0977	без змін
Білорусь	-24	-0,132	без змін
Словаччина	-20	-0,1066	-
Угорщина	-6	-0,0293	без змін
Зміна позиції 2018/2016, +/-			
Російська Федерація	+9	0,1755	+
Польща	-17	0,0119	-
Білорусь	+43	0,3227	+
Республіка Молдова	+13	0,1986	+
Словаччина	+32	0,2666	+
Угорщина	+22	0,2164	+
Україна	**-43**	**-0,0604**	**без змін**

Примітка. Для стовпця «Рівень EPI»: країни з (+) піднялися на один рівень EPI між 2016 р. і 2020 р.; країни з (-) знизилися на один рівень EPI під час цього періоду; країни з показником «без змін» залишилися на тому ж рівні EPI.

Джерело: розроблено автором на основі [8–10]

Дані табл. 2 свідчать про те, що за показником EPI Україна у 2020 р. також випереджала країни, з якими межує, серед яких: Республіка Молдова, Білорусь, Словаччина та Угорщина. Тільки Польща (9 місце, показник EPI – 0,9643) та Російська Федерація (27 місце, показник EPI – 0,869) випереджають за цим показником Україну. Це свідчить про позитивні тенденції в країні, оскільки у 2018 р. Україна займала останнє місце серед сусідніх країн (75 місце, показник EPI – 0,6854).

Для подолання відставання України від світових темпів розвитку електронних послуг, необхідною стає розробка та проведення єдиної скоординованої державної політики у цій сфері, спрямованої на розв'язання низки першочергових проблем, таких як:

– оптимізація порядків надання електронних адміністративних послуг;

– встановлення єдиних вимог до запровадження електронних послуг;

– формування єдиної інформаційно-телекомунікаційної інфраструктури, що забезпечує надання електронних послуг на основі встановлених вимог;

– урегульованість питання електронної ідентифікації та автентифікації суб'єктів звернення під час надання електронних послуг;

– визначеність формату електронного документу, згідно з яким суб'єкт звернення може подавати документи для отримання адміністративної послуги;

– формування довіри до електронної взаємодії суб'єктів надання адміністративних послуг та суб'єктів звернення;

– наявність міжвідомчої електронної взаємодії під час надання

адміністративних послуг;

– підвищення рівня готовності державних службовців, службовців органів місцевого самоврядування, фізичних та юридичних осіб до запровадження електронних послуг.

Висновки і перспективи подальших розробок. Проведений аналіз показав поліпшення розвитку електронного урядування в Україні, про що свідчить підвищення індексу розвитку електронного урядування (EGDI) та індексу електронної участі громадян (EPI).

Для успішного втілення у нашій державі електронного урядування та забезпечення повної реалізації всіх його переваг, необхідно наблизити систему державного управління до європейських стандартів. Для цього Україні необхідний певний час, оскільки остаточний перехід до електронного урядування потребує проходження багатьох проміжних етапів: від декларування на найвищому державному рівні цього напрямку в якості пріоритетного до удосконалення системи підготовки, перепідготовки та підвищення рівня кваліфікації службовців, які будуть безпосередньо здійснювати відповідні функціональні обов'язки. Важливо, щоб перехід від традиційного управління до електронного урядування відбувався поступово та супроводжувався відповідними змінами у розвитку українського суспільства.

Важливим напрямом розвитку електронного урядування в Україні має стати поширення використання засобів е-ідентифікації при отриманні громадянами електронних послуг. Наразі рівень використання таких засобів є недостатньо високим, що уповільнює розвиток електронних послуг. У зв'язку з цим, подальших досліджень потребують питання, пов'язані з розвитком та використанням засобів е-ідентифікації при отриманні громадянами електронних послуг.

Література

1. Царенко І. О., Красножон Н. С. Електронне урядування як інструмент посилення конкурентоспроможності країни. *Ефективна економіка* : електронне наукове фахове видання. 2020. № 8. URL: http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=8123. DOI: 10.32702/2307-2105-2020.8.74 (дата звернення: 11.02.2022).
2. Жовток В. А., Філіпова Н. В. Актуальні проблеми та перспективи розвитку електронного урядування в Україні. *Міжнародний мультидисциплінарний науковий журнал «ΛΌГОΣ. Мистецтво наукової думки».* 2020. № 9. С. 21–24. DOI: https://doi.org/10.36074/2617-7064.09.004.
3. Барегамян С. Х., Карпі Ю. В. Електронне урядування на загальнодержавному, регіональному та місцевому рівнях : сучасний стан та перспективи впровадження в Україні. *Державне управління* : *удосконалення та розвиток* : електронне наукове фахове видання. 2019. № 11. URL: http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=1522. DOI: 10.32702/2307-2156-2019.11.30 (дата звернення: 14.02.2022).
4. Кохан В. П., Єгорова-Луценко Т. П. Стан розвитку електронних адміністративних послуг : огляд впровадження на державному рівні. *Право та інноваційне суспільство*. 2018. № 2 (11). С. 37–48. DOI: https://doi.org/10.31359/2309-9275-2018-11-2-37.
5. *Електронне урядування та електронна демократія* : навч. посіб.: у 15 ч. / за заг. ред. А. І. Семенченка, В. М. Дрешпака. Київ, 2017. URL: https://bit.ly/36GOvtz (дата звернення: 14.02.2022).
6. Нижній Т. В. Теоретичні засади електронного урядування. *Інвестиції* : *практика та досвід.* 2017. № 20. С. 112–116.
7. *World e-government leaders based on E-Government Development Index (EGDI) in 2020* / Statista : website. URL: https://bit.ly/3Hi50sn (access date: 16.02.2022).

8. *E-Government Survey 2020. Digital Government in the Decade of Action for Sustainable Development. With addendum on COVID-19 Response.* United Nations. New York, 2020. URL: https://bit.ly/3HuPOIs (access date: 16.02.2022).
9. *E-Government Survey 2018. Gearing E-Government To Support Transformation Towards Sustainable And Resilient Societies.* United Nations. New York, 2018. URL: https://bit.ly/3pm7OhV (access date: 17.02.2022).
10. *E-government survey 2016. E-government in support of sustainable development.* United Nations. New York, 2016. URL: https://bit.ly/35iIBy7 (access date: 18.02.2022).
11. *E-Government Development Index (EGDI) of global regions in 2020.* URL: https://bit.ly/3vHJsU1 (access date: 21.02.2022).

References

1. Tsarenko, I. O., Krasnozhon, N. S. (2020). *E-government as a tool for strengthening the country's competitiveness* [Elektronne uriaduvannia yak instrument posylennia konkurentospromozhnosti krainy], Efektyvna ekonomika, No. 8. Retrieved from: http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=8123. DOI: 10.32702/2307-2105-2020.8.74 [in Ukrainian]
2. Zhovtok, V. A., Filipova, N. V. (2020). Actual problems and prospects for e-governance development in Ukraine [Aktualni problemy ta perspektyvy rozvytku elektronnoho uriaduvannia v Ukraini], *ΛΌΗΟΣ. Mystetstvo naukovoi dumky*, No. 9, s. 21–24. DOI: https://doi.org/10.36074/2617-7064.09.004 [in Ukrainian]
3. Barehamian, S. Kh., Karpi, Yu. V. (2019). Electronic governance at the state, regional and local levels: the current state and the prospects of implementation in Ukraine [Elektronne uriaduvannia na zahalnoderzhavnomu, rehionalnomu ta mistsevomu rivniakh: suchasnyi stan ta perspektyvy vprovadzhennia v Ukraini], *Derzhavne upravlinnia: udoskonalennia ta rozvytok*, No. 11. Retrieved from: http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=1522. DOI: 10.32702/2307-2156-2019.11.30 [in Ukrainian]
4. Kokhan, V. P., Yehorova-Lutsenko, T. P. (2018). The state of development of online administrative services: a review of implementation at the state level [Stan rozvytku elektronnykh administratyvnykh posluh: ohliad vprovadzhennia na derzhavnomu rivni], *Pravo ta innovatsiine suspilstvo*, No. 2 (11), s. 37–48. DOI: https://doi.org/10.31359/2309-9275-2018-11-2-37 [in Ukrainian]
5. Semenchenko, A. I., Dreshpaka, V. M. (eds.) (2017). *E-governance and e-democracy* [Elektronne uriaduvannia ta elektronna demokratiia: navch. posibnyk: u 15 ch.; za red. A. I. Semenchenka, V. M. Dreshpaka], Kyiv. Retrieved from: https://bit.ly/36GOvtz [in Ukrainian]
6. Nyzhnii, T. V. (2017). Theoretical principles of e-government [Teoretychni zasady elektronnoho uriaduvannia], *Investytsii: praktyka ta dosvid*, No. 20, s. 112–116 [in Ukrainian]
7. *World e-government leaders based on E-Government Development Index (EGDI) in 2020.* Statista: website. Retrieved from: https://bit.ly/3Hi50sn.
8. *E-Government Survey 2020. Digital Government in the Decade of Action for Sustainable Development. With addendum on COVID-19 Response*, United Nations, New York. Retrieved from: https://bit.ly/3HuPOIs.
9. *E-Government Survey 2018. Gearing E-Government To Support Transformation Towards Sustainable And Resilient Societies*, United Nations, New York. Retrieved from: https://bit.ly/3pm7OhV.
10. *E-government survey 2016. E-government in support of sustainable development*, United Nations, New York. Retrieved from: https://bit.ly/35iIBy7.
11. *E-Government Development Index (EGDI) of global regions in 2020.* Retrieved from: https://bit.ly/3vHJsU1.

Стаття надійшла до редакції 22.02.2022. Прийнята до публікації 10.03.2022.

УДК 351:001.895

Олександр Юрійович ЧЕРНИШОВ
кандидат економічних наук, доцент кафедри галузевого менеджменту, Маріупольський державний університет, Україна, e-mail: s.chernishov@i.ua, ORCID ID: https://orcid.org/0000-0003-0422-2252

Юлія Володимирівна ПАВЛОВСЬКА
аспірантка кафедри галузевого менеджменту, Маріупольський державний університет, Україна, e-mail: yuliya.dnepr124@gmail.com, ORCID ID: https://orcid.org/0000-0002-5348-477X

ВПЛИВ ІНДЕКСУ ІННОВАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ НА СТАН ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ ТА БІЗНЕС-СЕРЕДОВИЩА УКРАЇНИ

Чернишов, О. Ю., Павловська, Ю. В. Вплив індексу інноваційного розвитку на стан економічного розвитку та бізнес-середовища України. *Вісник соціально-економічних досліджень* : зб. наук. праць. Одеса : Одеський національний економічний університет. 2022. № 1-2 (80-81). С. 145–162.

Анотація. *У статті розглянуто проблеми інноваційного розвитку як різновиду економічного розвитку, а також особливості бізнес-середовища країни через призму конкурентоспроможності, що охопило всі сторони вивчення основних шляхів вирішення проблем розвитку України. Задля аналізу інноваційного розвитку України використано аналітичні данні Global Innovation Index, Bloomberg Innovation Index, Global Competitiveness Index, Global Talent Competitiveness Index. Показано механізм створення індексу інновацій, його трансформацію, сучасний стан і проблеми, що постають перед ним. Продемонстровано, що поряд з розвитком інновацій відбувається розвиток інтелектуальної власності через розширення можливостей процесів патентування винаходів та промислових зразків. Особливу увагу приділено питанням як вже вирішених проблем економічного розвитку, так і новим, а також способам їх реалізації. Відзначено, що інноваційний розвиток держави зберігає кращі напрацювання від ідей В. Гейця, В. Семиноженка, Б. Кваснюка, О. Амоші. Наочно продемонстровано динамічне зростання в державі інноваційного сектору економіки, що за останні два десятиліття поставило Україну на одну сходинку з провідними країнами Європейського Союзу. Відзначено, що Україна посідає лідируючі позиції у світі з виробництва багатьох видів важкої промисловості та сільськогосподарської продукції, та, водночас, поки що зосереджена на необхідності збільшення інноваційного продукту, щоб зробити економіку менш залежною від експорту в майбутньому. Обґрунтовано ідею стосовно того, що сучасний розвиток інноваційного сектору економіки все більше вимагає пошуку нових шляхів підйому сфери інтелектуальної власності, яка повинна вмонтуватися у нові процеси діджиталізації та стратегію розвитку країни.*

Ключові слова: *рівень інноваційного розвитку; конкурентоспроможність підприємства та держави; індекс інновацій; інтелектуальний потенціал; інтелектуальна власність; патенти та винаходи; пандемія COVID-19.*

Oleksandr CHERNYSHOV
PhD in Economics, Associate Professor of Branch Management Department, Mariupol State University, Ukraine, e-mail: s.chernishov@i.ua, ORCID ID: https://orcid.org/0000-0003-0422-2252

© Чернишов О.Ю., Павловська Ю.В., 2022

Yuliia PAVLOVSKA
Postgraduate Student of Branch Management Department,
Mariupol State University, Ukraine, e-mail: yuliya.dnepr124@gmail.com,
ORCID ID: https://orcid.org/0000-0002-5348-477X

THE IMPACT OF INNOVATION DEVELOPMENT INDEX ON THE STATE OF ECONOMIC DEVELOPMENT AND BUSINESS ENVIRONMENT OF UKRAINE

Chernyshov, O., Pavlovska, Yu. (2022). The impact of innovation development index on the state of economic development and business environment of Ukraine [Vplyv indeksu innovatsiinoho rozvytku na stan ekonomichnoho rozvytku ta biznes-seredovyshcha Ukrainy], *Socio-economic research bulletin, Vìsnik socìal'no-ekonomìčnih doslìdžen'* (ISSN 2313-4569), Odessa National Economic University, Odessa, No. 1-2 (80-81), pp. 145–162.

Abstract. *The article considers the problems of innovative development as a kind of economic development, as well as the peculiarities of the country's business environment through the prism of competitiveness, which covered all aspects of studying the main ways of solving problems of the Ukraine's development. Analytical data of the Global Innovation Index, Bloomberg Innovation Index, Global Competitiveness Index, and Global Talent Competitiveness Index are used to analyze the innovative development of Ukraine. The mechanism of innovation index creation, its transformation, current state and problems facing it are shown. It is demonstrated that along with the development of innovations, intellectual property is being developed through the expansion of the possibilities of patenting inventions and industrial designs. Particular attention is paid to the issues of both the already solved problems of economic development and new, as well as the ways of their implementation. It is noted that the state innovative development preserves the best practices from ideas of V. Geitz, V. Seminozhenko, B. Kvasnyuk, O. Amosha. The dynamic growth of the country's innovative sector of the economy has been clearly demonstrated, which over the past two decades has put Ukraine on a par with the leading countries of the European Union. It is noted that Ukraine is a world leader in many types of heavy industry and agricultural products, but at the same time focused on the need to increase the innovative products in order to make the economy less dependent on exports in the future. The idea is justified that the modern development of the economy's innovative sector increasingly requires finding for new ways to raise the sphere of intellectual property, which should be integrated into new processes of digitalization and the country's development strategy.*

Keywords: *level of innovative development; competitiveness of the enterprise and the state; innovation index; intellectual potential; Intellectual Property; patents and inventions; COVID-19 pandemic.*

JEL classification: *A100; F200*

DOI: *https://doi.org/10.33987/vsed.1-2(80-81).2022.145-162*

Постановка проблеми у загальному вигляді. У сучасних умовах глобалізації економіки, коли змінюються характер та умови праці, особливо в умовах пандемії, одним із ключових чинників економічного та соціального розвитку країни є інновації. В умовах COVID-19 інформаційно-інноваційна відповідність підприємств, регіонів та країни у цілому є умовою виживання та економічного росту в цей період. Найуспішнішими стають саме ті економіки, в яких сформовані найбільш сприятливі умови для створення та впровадження інновацій.

Формуючи систему стимулювання інноваційної діяльності, країни використовують різні специфічні підходи, методи та інструменти, що в результаті стають основою національної інноваційної моделі. Підвищення рівня інноваційності є не лише засобом активного розвитку, але й надійною підтримкою економічної незалежності країни, її конкурентоздатності у сучасному динамічному середовищі.

Аналіз досліджень і публікацій останніх років. Інновації незмінно знаходяться в центрі уваги вітчизняних вчених та практиків як в аспекті економічних проблем, так і в аспекті розробок механізмів стимулювання інновацій та їх впровадження. Значний внесок у розвиток інноваційних теорій зробили вітчизняні вчені. Зокрема, С. Башкатова встановила вплив грошово-кредитної політики та монетарних інструментів на стимулювання інноваційного розвитку регіонів [1, с. 320–324]. Інноваційному розвитку держави в конкурентній економіці присвячено праці В. Гейця, В. Семиноженка, Б. Кваснюка [2, с. 120], О. Амоші [3, с. 218]. Проблеми розвитку держави в кризові часи висвітлювали зарубіжні автори, насамперед, П. Друкер [4, с. 214–267], Й. Шумпетер [5, с. 198–204], які підтверджували закономірність активізації інноваційних ініціатив економічних агентів в умовах загострення кризових явищ.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Сучасними науковцями проаналізовано низку важливих аспектів економічного розвитку та бізнес-середовища України. Однак, враховуючи складність та багатогранність питання, не всі його складові висвітлені детально та глибоко. Це пов'язано, насамперед, з тим, що існує розгалужена мережа вищих навчальних закладів; велика частка осіб з вищою освітою і науковим ступенем; загальна сприйнятливість населення до інновацій, точних наук і технологій; наявність значної кількості підприємств, орієнтованих на випуск високотехнологічної продукції, які зберегли унікальні висококваліфіковані кадри тощо. Тому виникає необхідність вивчення взаємодії індексу інноваційного розвитку та деяких його аспектів, як, наприклад, інтелектуальна власність в умовах діджиталізації, що потребує дослідження цього питання саме з боку інноваційного менеджменту.

Постановка завдання. Метою статті є дослідження рівня інноваційного розвитку України для підвищення її конкурентоспроможності, а також вивчення основних шляхів вирішення проблем розвитку та бізнес-середовища. Для досягнення поставленої мети було використано аналітичні дані Global Innovation Index, Bloomberg Innovation Index, Global Competitiveness Index, Global Talent Competitiveness Index, проаналізовано індекси інноваційного розвитку України, порівняно їх з іншими країнами світу та визначено вплив розвитку інновацій на економічні та бізнес-показники в Україні.

Виклад основного матеріалу дослідження. Інтелектуальний потенціал України на даний час залишається досить потужним. Щорічно здійснюється понад 60 тис. науково-технічних розробок. До ДП «Український інститут інтелектуальної власності» з 2016 по 2021 роки надійшло близько 22537 заявок на винаходи, 45962 заявки на отримання патентів на корисні моделі, 14366 заявок на промислові зразки, 229122 заявки на торгівельні марки. Україна наразі має унікальну можливість стати одним із лідерів у сфері експоненційних технологій про що свідчать дані міжнародних звітів.

Тільки за 2021 надійшло майже 3,4 тис. заявок на винаходи [6], що на 0,22 тис. заявок більше ніж у 2020 році, де кількість заявок дорівнювала майже

3,18 тис., але на 0,45 тис. менше ніж у 2019 році, та на 0,57 тис. менше ніж у 2018 році, де вони складали 3,85 тис. та 3,97 тис. заявок відповідно [7]. Порівняно з попереднім роком кількість заявок на корисні моделі зменшилася майже на 0,85 тис. та становила – 4,42 тис. [6], у 2020 році їх кількість дорівнювала 5,28 тис., що, у свою чергу, становить лише дві третини від рівня 2019 року, з показником 8,46 тис. Винятком за останні чотири роки був лише 2018 рік, де вони були на підйомі – близько 9,12 тис. заявок [7].

Збільшилася кількість заявок на торгівельні марки: за 2021 рік – 39,32 тис. [6], на 3,78 тис. більше ніж у 2020 році, де кількість заявок дорівнювала майже 35,53 тис., саме у період пандемії у 2019 році цей показник досяг максимальної відмітки – 42,19 тис. заявок. Перед цим це було лише 38,65 тис. заявок у 2018 році [7].

Таблиця 1

Кількість надходження заявок на об'єкти промислової власності

Об'єкти промислової власності	2016	2017	2018	2019	2020	2021
Винаходи	4092	4046	3969	3852	3183	3395
Корисні моделі	9 560	9118	9120	8459	5281	4424
Промислові зразки	2 302	2 480	3 042	2 678	2 026	1838
Торговельні марки	35 605	37 817	38 652	42 194	35 539	39315

Джерело: розроблено авторами на основі [7]

Це свідчить про те, що Україна поступово повертається до показників, що були до пандемії, та нарощує потенціал інноваційного розвитку.

Також країна має провідні позиції у рейтингах Всесвітньої організації інтелектуальної власності (ВОІВ): згідно з даними видання World Intellectual Property Organization, IP Facts and Figures 2021 за кількістю поданих заявок на корисні моделі країна посіла 5-те місце у 2020 році (всього 5281 заявок) [8], що на 60% менше ніж у 2019 році (8458) [9]. Лідером рейтингу став Китай – понад 2,92 млн. заявок, за ним слідують Німеччина (12 318), Японія (6 018) та інші країни. Україна також увійшла до 20-ки кращих країн у 2020 році за кількістю подач заявок на промислові зразки – 5,619 заявок [8], у 2019 році вона входила до четвірки кращих [9]. Серед країн-лідерів два роки поспіль опиняються Іран (14 984 – у 2020 [8], 17 622 – у 2019 [9]) та Індія (12 793 – у 2020 [8], 13723 – у 2019 [9]). У 2020 році було подано 3183 заявки на винаходи [8], але так і не досягнуто рівня 2019 року, де Україна посіла 6 місце (3852), випередивши Марокко (2730) [9].

За деякими науковими напрямами та кадровим потенціалом Україна є однією з найсильніших. За даними Єдиного державного реєстру юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань, значно зросла кількість ІТ-спеціалістів, які реєструються як ФОПи. Так, з квітня 2020 року по квітень 2021 року кількість зареєстрованих ІТ-спеціалістів стала більше на 22111 осіб та нараховує 212547 ФОПів. Починаючи з 2016 року, коли показник зареєстрованих ІТ-спеціалістів дорівнював 89475 осіб, темпи приросту демонстрували зростання на 20–22% щороку, але у 2021 році спостерігалося зниження темпів приросту до 16% [10]. Це демонструє повільну динаміку росту, незважаючи на складну панде-

мічну ситуацію у світі, а також свідчить про збільшення надходжень до Держбюджету з інноваційної сфери і бажання вітчизняних спеціалістів залишатися в Україні.

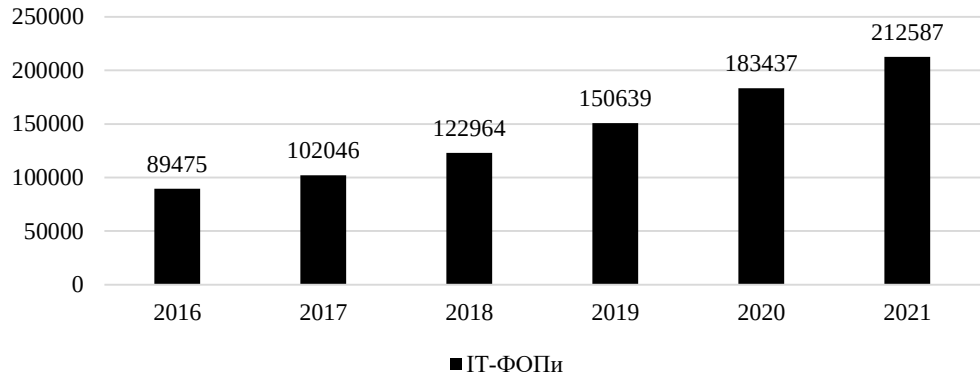

Рис. 1. Кількість зареєстрованих ІТ-ФОПів в Україні за 2016-2021 роки
Джерело: розроблено авторами

Статистичні дані винахідницької активності свідчать про високий інтелектуальний потенціал вітчизняних новаторів. За інформацією Державного підприємства «Український інститут інтелектуальної власності» за останні 24 роки 45 винахідників України було нагороджено медалями ВОІВ у різних номінаціях, а сім українських підприємств були удостоєні присудженням ВОІВ пам'ятного знаку особливого зразка [11].

Конкурс «Винахід року», який проводиться щорічно, показав, що в нашій державі є багато корисних винаходів. За 15 років існування в ньому прийняли участь 3150 винаходів, зокрема в галузі електроніки та комунікацій, агропромисловості, медицини та енергетики, які можуть бути основою найсучасніших технологій і приносити державі значні прибутки [12].

Наукові й науково-технічні роботи упродовж 2020 р. в Україні виконували 940 наукових організацій, 49,0% з яких відносилися до державного сектору економіки, 37,6% – підприємницького, 13,4% – вищої освіти. Тоді як у 2019 році наукові та науково-технічні роботи виконували 942 наукових організацій, 46,0% з яких належали до державного сектору економіки, 38,9% – підприємницького, 15,1% – вищої освіти. У 2018 р. – 950 організацій, де 48,1% відносився до державного сектору економіки, 37,0% – підприємницького, 14,9% – вищої освіти. У 2017 р. – 963 організації, 45,8% з яких відносилися до державного сектору економіки, 39,0% – підприємницького, 15,2% – вищої освіти.

З кожним роком зменшується кількість задіяних у виконанні досліджень і розробок працівників, що мають науковий ступінь. Так виконанням наукових та науково-технічних робіт у 2017 році займалося 94,3 тис., у 2018 році – 88,1 тис., у 2019 – 79,3 тис., у 2020 – 78,9 тис. фахівців. Наведемо аналіз чисельності осіб найвищого рівня кваліфікації, серед задіяних у виконанні досліджень і розробок в Україні: у 2017 році докторів наук – 6,9 тис. та кандидатів наук – 19,2 тис., у 2018 році – докторів наук – 7,0 тис. та кандидатів наук – 18,8 тис., у 2019 році – докторів наук – 6,5 тис. та кандидатів наук 16,9 тис., у 2020 році – докторів наук – 7,0 тис. та кандидатів наук – 17,9 тис. осіб. Найбільша кількість науковців зайнята дослідженнями в галузі медичних, технічних, фізико-математичних та

сільськогосподарських наук.

За даними державної служби статистики, частка кількості промислових підприємств, що впроваджували інновації (продукцію та/або технологічні процеси), у загальній кількості промислових підприємств у 2020 р. – 14,9%, 2019 р. – 13,8%, 2018 – 15,6%; 2017 – 14,3%, 2016 – 16,6%. На виконання наукових (фундаментальних, прикладних) досліджень та науково-технічних розробок у 2010–2020 рр., залучено 132741 млн. грн. [13].

Але досі існують певні труднощі на шляху до повного інноваційного насичення вітчизняної економіки. Про це свідчить і наукоємність промислового виробництва, частка якого на світовому ринку високотехнологічної продукції складає менше 0,1%. Частка США на ринку високотехнологічної продукції становить близько 36%, Японії – 30%, Німеччини – 17%, Китаю – 6%. Тобто Україна має великий потенціал для потужного науково-технічного зростання. Ще в 1990 р. в країні було зосереджено 6,5% світового науково-технічного потенціалу при населенні, яке становило 0,1% світового. З кожної тисячі зайнятих – 11 осіб працювало в науково-технічній сфері [14].

У період 2007–2021 рр. українці зареєстрували близько 125000 патентів. Серед них: 11000 патентів і заявок на патенти, поданих за кордон; 5600 патентів українці оформили в зарубіжних юрисдикціях (в 19 країнах). Українці також виступили авторами і співавторами понад 4600 винаходів в інших країнах відповідно до звіту Винахідницької активності українських громадян «Інновації України», що значно перевищує на той період аналогічні показники Китаю [15].

Конкурентоспроможність України є нестабільною, що видно з деяких світових рейтингів. Так, за даними Всесвітнього економічного форуму, у останньому Звіті про глобальну конкурентоспроможність «The Global Competitiveness Report Special Edition 2020» український рейтинг Global Competitiveness Index (GCI) був призупинений, це спеціальне видання було присвячене прогнозуванню економіки майбутнього, де поєднуються цілі «продуктивність», «люди» та «планета», а також розробці пріоритетів відновлення та відродження [16].

У звіті про глобальну конкурентоспроможність «The Global Competitiveness Report 2019» згідно Global Competitiveness Index, Україна посіла 85 місце серед 141 країни [17], що на дві сходинки нижче ніж у 2018 р. (83 місце серед 140 країн) [18]. Основне падіння зафіксовано у секторі охорони здоров'я, в якому рейтинг України знизився на 9 позицій та досяг 101-го місця, та найбільше падіння спостерігаємо у сфері фінансових систем, де рейтинг України знизився на 19 позицій та посів 136-е місце.

Показники інноваційних можливостей впали на дві позиції до 58-го місця, на одну позицію знизився показник впровадження ІКТ – до 78-го місця, макроекономічна стабільність спустилась на дві позиції вниз – до 133-го місця. Значно покращилися позиції країни за критеріями «ринок товарів» – піднявся на 16-ть позицій до 57-го місця, «ринок праці» – на три позиції до 69-го місця, та «інституціональний розвиток» – на шість позицій до 104-го місця. За показником розвитку бізнесу Україна піднялась на одну позицію та посіла 85-те місце, за показником розвитку освіти піднялась на дві позиції зайнявши 44-те місце. Стабільними залишаються обсяг внутрішнього ринку – 47-ме місце та рівень інфраструктури – 57-ме місце [17; 18].

Згідно зі звітом, відсоток середньорічного зростання ВВП у період 2009–2019 рр. зріс з -2,1% до 0,1%, водночас приріст прямих іноземних інвестицій

у період 2014–2019 рр. зменшився з 2,7% ВВП до 2,3% ВВП. Відсоток використання біоенергетичних джерел до обсягу споживання в Україні становить 4,1% порівняно з країнами-лідерами: у США – 8,7%, в Нідерландах – 5,9%, в Гонконзі – 0,9%, у Сінгапурі – 0,7%, і в Швейцарії – 25,3%.

Якщо прослідкувати за позиціями України у рейтингу GCI з 2012 року, то можемо побачити, що вона займала найвищу позицію – 73-ю зі 144 країн, а у 2013 році спустилася на 84-ту позицію зі 148 країн. У 2014 р. знов зайняла одразу 76-ту позицію зі 144 країн, але знову провалилася до 79-ої позиції з 140 країн у 2015 р., а у 2016 р. – піднялась на 85-ту позицію з 138 країн, у 2017 р. знову посіла 81 місце зі 137 країн. У 2018 р. втратила дві позиції та зайняла 83-тю позицію зі 140 країн, у 2019 р. знову провалилася до 85-ої позиції з 141 країни (табл. 2).

Тенденції до зниження основних аспектів продуктивності були замасковані довготривалою акомодаційною монетарною політикою, але залишалися вузькими місцями для зміцнення економічного розвитку країни.

З метою визначення відносних позицій інноваційного розвитку фахівцями Комісії ЄС за показниками науково-технічного та інноваційного розвитку розраховується загальний інноваційний індекс для кожної країни Європейського Союзу.

Таблиця 2

Рейтинг України за Глобальним індексом конкурентоспроможності у період 2012–2019 рр.

Глобальний індекс конкурентоспроможності (ГІК) (Global Competitiveness Index) України		
Роки	Позиція у рейтингу	Кількість країн
2012	73	144
2013	84	148
2014	76	144
2015	79	140
2016	85	138
2017	81	137
2018	83	140
2019	85	141

Джерело: [19]

На відміну від GCI, головною метою створення системи індикаторів Європейського інноваційного табло є формування ефективної стратегії ЄС з розвитку науки та інновацій за результатами аналізу показників окремих країн.

Така стратегія розробляє нові форми і методи взаємодії між окремими вченими, промисловими та сервісними компаніями, науково-дослідними організаціями, та спрямована на розвиток міжнародної співпраці в рамках ЄС. Отримані дані мають стати основою для розробки заходів, орієнтованих на підвищення рівня розвитку країн, які мають невисокі значення показників [20].

З 2007 року в рамках спеціального проекту BRUIT створюють показники Європейського інноваційного табло для України. До складу показників відносять як показники, що визначають стан інноваційної діяльності (ресурси інноваційної та наукової діяльності), та й такі, що висвітлюють результати наукових, науково-технічних робіт та інноваційної діяльності, а також стан у сфері захисту прав на інтелектуальну власність) [21].

У 2021 році Україна за рівнем інновацій відносно ЄС у тому ж році знаходиться на передостанньому місці з індексом 30. Менший індекс у 2021 році має лише Індія – 23. Відставання України від інших країн Європи становить: від першої групи «Лідер інновацій» – майже у п'ять разів (перше місце у рейтингу посідає Швейцарія – 144), від другої групи «Сильні новатори» – у чотири рази (Нідерланди – 123), від третьої групи «Помірні новатори» – більше ніж у три рази (Італія – 96) (рис. 2).

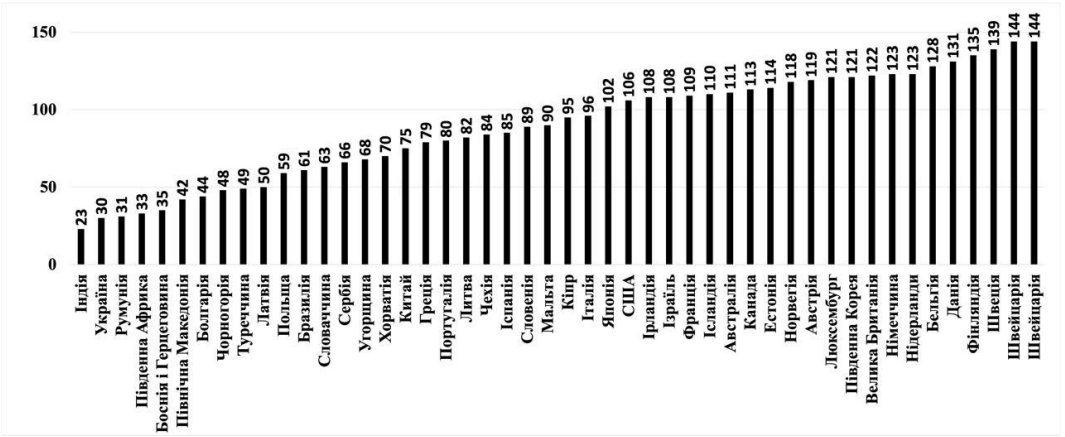

Рис. 2. Innovation Index European Innovation Scoreboard відносно показників ефективності ЄС у тому ж році
Джерело: [22]

Згідно з цим графіком, що показує зміну індексу інновацій України між 2014 та 2021 рр. відносно показників ефективності ЄС у тому ж році, бачимо що Україна три роки поспіль не змінює свого інноваційного індексу відносно ЄС. Найвищий індекс був у 2014 р. та 2016 р. (рис. 3).

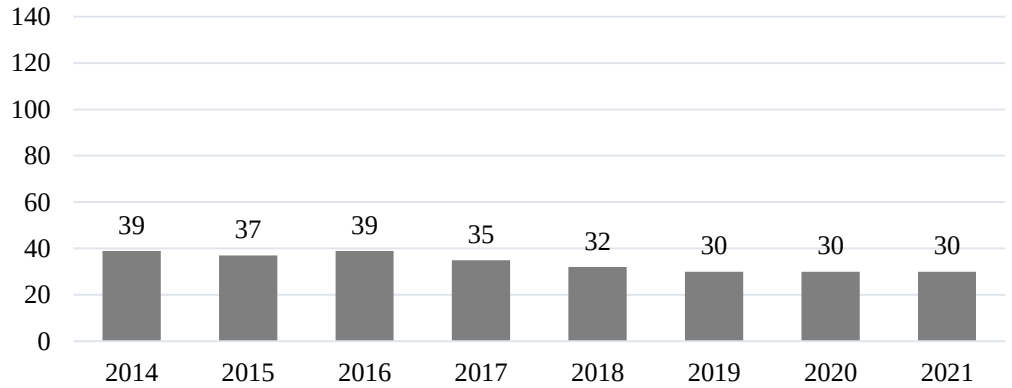

Рис. 3. Innovation Index European Innovation Scoreboard відносно показників ефективності ЄС у тому ж році 2014–2021 рр.
Джерело: [22]

У рейтингу агентства Bloomberg 2021 р. за низкою критеріїв, таких як кількість наукових фахівців на мільйон жителів, додана вартість виробництва по відношенню до ВВП, витрати на НДДКР по відношенню до ВВП, відсоток

компаній, які займаються інноваційною діяльністю чи впроваджують інновації у загальній кількості підприємств, відсоток випускників ЗВО у загальній кількості випускників освітніх установ і патентна активність – Україна посіла 58 місце. Результати щорічного опитування свідчать, що цього року Україна продовжила торішнє падіння рейтингу і втратила дві позиції. У 2020 р. Україна посідала 56 місце, а в 2019 р. – знаходилася на 53 місці. У 2018 р. країна посідала 46-у сходинку рейтингу.

Така зміна зумовлена послабленням позиції України за 6-ма складовими: щільність розробок та досліджень (витрати на НДДКР по відношенню до ВВП), виникнення нових технологій, продуктивність, (кількість інноваційних компаній в загальній кількості підприємств), додана вартість при виробництві (відношення ВВП до доданої вартості виробництва), продуктивність вищої освіти (відсоток випускників ЗВО від кількості усіх випускників освітніх установ), активність реєстрації патентів (табл. 2).

Таблиця 2

Місце України за складовими Інноваційного індексу Bloomberg впродовж 2018–2021 рр.

Роки	Загальний індекс	Інтенсивність досліджень і розробок (витрати на НДДКР по відношенню до ВВП)	Продуктивність	Проникнення високих технологій (частка інноваційних компаній в загальній кількості підприємств)	Концентрація дослідників (число науковців на 1 млн жителів)	Виробництво з доданою вартістю (додана вартість виробництва по відношенню до ВВП)	Ефективність вищої освіти (частка випускників ЗВО в загальній кількості випускників освітніх установ)	Патентна активність
2018	46	47	50	32	46	48	21	27
2019	53	54	60	37	46	58	28	35
2020	56	57	57	35	49	57	48	36
2021	58	59	58	35	49	58	48	35

Джерело: [23]

Лідерство рейтингу найбільш інноваційних країн світу за версією Bloomberg у 2021 р. очолила Південна Корея, у 2020 р. лідером була Німеччина, у 2019 р. та 2018 р. першу сходинку посідала Південна Корея.

Сінгапур, Швейцарія, Німеччина та Швеція також увійшли до «інноваційної» п'ятірки.

Разом з тим, варто зазначити, що починаючи з 2020 р. у рейтингу з'явилося 4 нові країни. І хоча поряд із Грузією, Індією, Кенією, Монголією, В'єтнамом і Філіппінами Україна змогла продемонструвати результати інноваційної діяльності вище очікуваних для даного рівня розвитку країн, однак разом із Тунісом вона стала одним із найбільш неочікуваних розчарувань [24; 25].

У 2021 році Україна зайняла 49 позицію у загальному рейтингу Глобальний інноваційний індекс (Global Innovation Index) та увійшла до ТОП-3 країн економічної групи lower-middle income. Найбільш інноваційною країною визнано

Швейцарію, Швеція опинилася на другому місці, далі йде США, Велика Британія та Республіка Корея. Китай розташувався на 12 місці [26].

Відповідно до звіту бачимо, що у 2021 році результати інновацій в Україні перевищують витрати на них. Так, за показником «вклад в інновації» країна опинилася на 76-му місці, що нижче, ніж минулого року, але вище, ніж у 2019 році. За показником інноваційна продукція Україна посідає 37 місце. Ця позиція така ж, як і минулого року, але нижче ніж у 2019 році [27].

У 2021 році у рейтингу «Глобальний інноваційний індекс» (Global Innovation Index) Україна зайняла 49 сходинку [26], у 2020 році Україна знаходилася на 45 сходинці [28]. У 2019 році Україна знаходилася на 47 місці [29], увійшовши до ТОП-3 країн економічної групи lower-middle income. У 2018 р. піднялася в рейтингу на 7 позицій і посіла 43 місце [30] по відношенню до 2017 р. (50 місце), випередивши Таїланд та опинившись позаду Хорватії та Греції [31].

Знання, людський капітал, дослідження та результати наукових досліджень є основою української інноваційної конкурентоспроможності. Ефективна реалізація результатів наукових досліджень і є головною конкурентною перевагою.

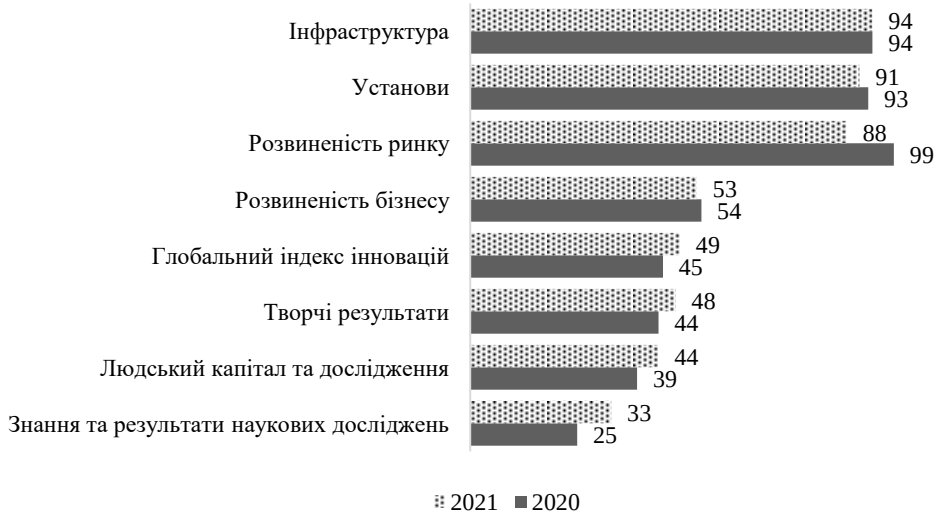

Рис. 4. Підіндекси Глобального інноваційного індексу (Global Innovation Index) 2020-2021 рр.
Джерело: [26; 28]

Україна має найкращі результати в галузі знань і технологій, та найнижчі показники – в інфраструктурі. Порівняно з 2020 роком за підіндексом «людський капітал і дослідження» Україна втратила 5 позицій, перемістившись з 39-го на 44-тє місце. Це відбулося за рахунок зменшення кількості глобальних корпоративних інвесторів – 41 місце (38 місце – 2020 р.), скорочення витрат на дослідження і розробки у відсотках до ВВП – 69 місце (69 місце – 2020 р.) [26; 28].

Людський капітал у розвинених країнах став головним продуктивним чинником в індустрії знань – створенні новітніх технологій розвитку інноваційних виробництв, підвищенні їх ефективності, випереджаючому розвитку науки, культури, охорони здоров'я, безпеки, соціальної сфери. У високорозвинених країнах, таких як Сінгапур, США, Швейцарія, частка людського капіталу в

національному багатстві складає до 80% [32].

Парадоксальність економічного розвитку України полягає в тому, що лише 15% зростання ВВП досягається за рахунок людського капіталу, а 85% за рахунок фізичного (відтвореного) і природного капіталів [33].

Водночас за підіндексом «знання й результати наукових досліджень» Україна також втратила 8 позицій, але зосталась на досить високому 33-му місці в загальному рейтингу. Серед сильних сторін даного підіндексу варто виділити наступні показники: створення знань – 27 місце (23 місце – 2020 р.), співвідношення патентів за походженням до ВВП за паритетом купівельної спроможності – 22 місце (20 місце – 2020 р.).

Україна вже кілька років поспіль є лідером та посідає 1-е місце за співвідношенням корисних моделей за походженням до ВВП за паритетом купівельної спроможності, на 17-му місці (19 місце – 2020 р.) за витратами на комп'ютерне програмне забезпечення у відсотках ВВП, за експорт ІКТ послуг у відсотках від загального обсягу торгівлі Україна посідає 9-е місце (9 місце – 2020 р.).

За підіндексом «Інституції» Україна посідає 91 місце (93 місце – 2020 р.), у тому числі, за показником політичне середовище – 101 місце (105-е місце – 2020 р.), регуляторне – 78 місце (76-е місце – 2020 р.), за станом бізнес-середовища – 104 місце (104-е місце – 2020 р.).

За рівнем розвитку інфраструктури Україна залишається на низькому рівні та посідає 94 місце два роки поспіль. При цьому низьким залишається значення показника «екологічна сталість» – 106 місце (99 місце – 2020 р.), оскільки за показником «ВВП на одиницю спожитої енергії» Україна на 120 місці (117 місце – 2020 р.).

Найбільш проблемними є значення таких показників: політична стабільність – 123 місце, спільне підприємництво/угоди стратегічного альянсу – 116, інституції – 91-е. Падіння цих показників свідчить про майбутнє зниження кількості прямих іноземних інвестицій, що, у свою чергу, має вплив на зростання ВВП [26; 28].

Один із основних індексів в оцінці інноваційного розвитку України є Глобальний індекс конкурентоспроможності талантів, що оцінює вміння працювати як з новими технологіями, так і з людьми, гнучкість і співробітництво, вплив нових технологій та адаптацію до змін.

Згідно з Глобальним індексом конкурентоспроможності талантів 2021, Україна посіла 61 місце у світі та 35-те в Європі. Лише Україна серед країн з рівнем доходу нижче середнього потрапила до верхньої частини цьогорічного рейтингу та посіла перші місця за трьома із шести показників: За Глобальним індексом конкурентоспроможності талантів (61 місце), збереження (59 місце), глобальні знання та навички (39 місце). У 2020 році Україна посіла 66 місце, а у 2019 році – займала 63 позицію.

Отже, слабкою стороною конкурентоспроможності талантів є професійно-технічні навички (69 місце), залученість держави (85 місце), привабливість та відкритість держави (80 місце) [34; 35].

За результатами проаналізованих рейтингів бачимо, що сильними сторонами інноваційного розвитку України є ті, що пов'язані з людськими ресурсами та рівнем освіти, а слабкими ті, що пов'язані із залученістю держави: обсяг інвестицій держави в інновації; нормативно-правова база; політична стабільність.

Для української економіки саме інновації та інноваційна діяльність є тим двигуном, який забезпечує економічну незалежність України, формує економіки

інноваційного типу, а також сприятиме подоланню розриву з економічно розвиненими державами та інтенсивному використанню й відтворенню науково-технічного потенціалу держави в напрямку підвищення її конкурентоспроможності на світовому ринку праці.

Аналіз інноваційного процесу встановив, що наразі в Україні інноваційна система стикається зі значними викликами:

1. Слабкий захист прав інтелектуальної власності через низький рівень дотримання законодавства.
2. Надто довгий процес розгляду заяв на патенти та винаходи.
3. У сфері започаткування та ведення інноваційної діяльності ускладнена нормативно-правова та регуляторна система.
4. Нестабільність та непередбачуваність регуляторної політики.
5. Низький рівень залученості з боку держави у сфері інноваційної політики.
6. Низький рівень підприємницької культури та розуміння ролі інновацій.
7. Відсутність освітніх програм, які відображають актуальні потреби бізнесу у мінливому середовищі.
8. Слабка кооперація між університетами та бізнесом.
9. Низька якість підприємницької освіти, у підприємців недостатньо компетенцій для створення та масштабування бізнесу.
10. Недостатність практичної підготовки випускників закладами освіти.
11. Відсутність механізмів підтримки створення та розвитку стартапів (ускладнений доступ до знань та технологій).
12. Дослідження мають переважно теоретичний, а не прикладний характер.
13. Відсутність децентралізованих інкубаторів та акселераторів в регіонах України, обмежена кількість партнерств, низький рівень інтернаціоналізації.
14. Низький рівень конкуренції на ринку інновацій та слабкий попит на інноваційну продукцію, орієнтованість українських інноваційних продуктів на локальний ринок.
15. Низька інтеграція до західних ланцюгів доданої вартості, які, зазвичай, є стимулом до створення нових технологій.
16. Не швидка окупність нововведень та монетизація інновацій, які дають можливість та стимул для створення нових технологій.
17. Немає достатнього доступу до фінансів і ринків, щоб достатньо модернізувати підприємства у різних галузях.
18. Низька макроекономічна стабільність [36].

Вважаємо, що для вирішення зазначених проблем інноваційного процесу на всіх рівнях (держава-галузь-регіон-підприємство) необхідно сформувати діючий ефективний механізм щодо здійснення та активізації інноваційної діяльності для створення відповідних умов для успішного впровадження інновацій та їх інвестиційного забезпечення.

Як зазначив в одній зі своїх статей Клаус Шваб, засновник і президент Всесвітнього економічного форуму в Давосі: «Зовсім скоро основою економічного зростання стануть не капітал або природні ресурси, а інновації і людська уява» [37].

З огляду на зазначене, для України існує кілька напрямків розвитку, а саме:

1. Удосконалення законодавчо-нормативної бази.
2. Першочерговий розгляд заявок на винаходи.
3. Розширення державних інвестиції в НДДКР, пряме бюджетне фінансування та співфінансування.

4. Надання митних та валютних преференції.

5. Надання кредитів (позик) і грантів міжнародних фінансових організацій, залучених державою або під державні гарантії.

6. Часткова компенсація вартості виробництва продукції.

7. Контроль впровадження інновацій.

8. Стимулювання венчурного капіталу та досліджень і розробок у приватному секторі.

9. Сприяння поширенню існуючих технологій, які підтримують створення нових фірм і працевлаштування на «ринках майбутнього».

10. Застосування технологій більш чистого виробництва та охорони навколишнього природного середовища, особливо у сфері енергетики (ТЕС на біопаливі).

11. Співпраця ЗВО та бізнесу.

12. Формування механізмів підтримки створення та розвитку стартапів.

13. Створення інноваційних просторів, інноваційних бізнес-інкубаторів, інноваційних центрів, центрів трансферу технологій, інноваційних кластерів в регіонах та регіональних центрах.

14. Сприяння організації конкурсів на винаходи із фінансовою підтримкою країни.

15. Підтримка вітчизняних виробників інновацій із дотриманням усіх зобов'язань, узятих на себе державою в рамках СОТ.

16. Створення «ринків завтрашнього дня», особливо у сферах, які потребують державно-приватної співпраці.

17. Запровадити фінансові стимули для компаній на залучення стійких та інклюзивних інвестицій.

18. Вдосконалення механізмів надання державних послуг, включаючи більшу цифровізацію державних послуг для забезпечення більшої прозорості та зниження гальмування системи інститутів.

19. Підвищення доступності використання ІКТ різними верствами населення (пенсіонерами та дітьми) та регіонами, які відставали до кризи.

20. Ліквідація цифрового розриву всередині та між країнами як для компаній, так і для домогосподарств.

21. На етапі трансформації пріоритетом має бути модернізація інфраструктури для розширення доступу до електроенергії та ІКТ, та, водночас, прискорення енергетичного переходу.

Важливо також забезпечити інноваційну модель розвитку економіки України підвищенням конкурентоздатності продукції на внутрішньому і зовнішньому ринках, що можливо реалізувати шляхом зосередження ресурсів на науково-технічному оновленні виробничої сфери.

Висновки і перспективи подальших розробок. За підсумками проведеного дослідження можна стверджувати, що Україна має значний промисловий та науково-технічний потенціал, в якому зацікавлені інвестори. Інвестиції із-за кордону на оновлення та реконструкцію можуть підвищити рівень конкурентоспроможності вітчизняної економіки на світовому ринку.

Невідповідність навичок та збільшення розбіжностей між заохоченнями та винагородами для працівників стали ще більш вираженими через пандемію і прискорене впровадження нових технологій. Щоб вирішити ці проблеми, вважаємо, що Україна повинна фінансувати оновлення навчальних програм для роботи на «ринках завтрашнього дня», створити нові технології менеджменту

талантів, адаптуючи їх до нових потреб економіки [38].

Проблеми фінансування та підтримки державними органами процесу розвитку інноваційної діяльності в Україні можна вирішити шляхом формування стратегічних пріоритетних напрямів інноваційної діяльності на період до 2030 року та їх реалізації, що закріплені в ЗУ «Про пріоритетні напрямки інноваційної діяльності в Україні» № 3715-VI від 05.12.2012 р. [39], розпорядженні КМУ № 526-2019-р від 10.07.2019 р. «Стратегія розвитку сфери інноваційної діяльності на період до 2030» [40] та у Програмі стимулювання економіки для подолання наслідків епідемії COVID-19 від 27 травня 2020 р. [36].

Україна наразі має унікальну можливість стати одним із лідерів у сфері експоненційних технологій, про що свідчать дані міжнародних звітів. Щоправда, для цього потрібні нові мотиви, які б безпосередньо стимулювали інтереси інноваційного сектору економіки через подальше розширення свободи їх господарської діяльності, розвитку сфери інтелектуальної власності. Таким чином, в умовах трансформації ринку, а з нею і діджиталізації як форми інноваційної модернізації, можна розв'язати поставлені завдання, а бізнес-середовище зробити головним локомотивом цього процесу.

Література

1. Башкатова С. Фінансові важелі стимулювання інноваційного розвитку регіонів. *Наукові праці Кіровоградського національного технічного університету* : зб. наук. праць. Економічні науки. 2017. Вип. 11. С. 320–324.
2. Семиноженко В., Геєць В., Кваснюк Б. Стратегічні виклики XXI століття суспільству та економіці України. *Економіка знань – модернізаційний проект України*. Київ : Фенікс, 2007. 539 с.
3. Амоша О. *Активація інноваційної діяльності* : *організаційно-правове та соціально-економічне забезпечення*. Київ : ІЕП НАН України, 2007. 328 с.
4. Друкер П. Ф. *Рынок* : *как выйти в лидеры. Практика и принципы*. Москва : Book chamber international, 1992. 351 с. С. 214–267.
5. Шумпетер Й. *Теорія економічного розвитку* : *Дослідження прибутків, капіталу, кредиту, відсотка та економічного циклу* / Пер. з англ. В. Старка. Київ : ВД «Києво-Могилянська академія», 2011. 242 с.
6. *Показники надходження та розгляду заявок і реєстрації охоронних документів за 2021 рік* / ДП «Український інститут інтелектуальної власності» (Укрпатент) : сайт. URL: https://ukrpatent.org/uk/articles/2021-year-expert (дата звернення: 06.12.2021).
7. *Річний звіт 2020* / ДП «Український інститут інтелектуальної власності» (Укрпатент) : сайт. URL: https://ukrpatent.org/atachs/zvit-ukr-2020-1.pdf (дата звернення: 06.12.2021).
8. *WIPO IP Facts and Figures 2021. Statistics Database* / World Intellectual Property Organization (WIPO) : website. URL: https://www.wipo.int/edocs/pubdocs/en/wipo_pub_943_2021.pdf (access date: 07.12.2021).
9. *WIPO IP Facts and Figures 2020. Statistics Database* / World Intellectual Property Organization (WIPO) : website. URL: https://www.wipo.int/edocs/pubdocs/en/wipo_pub_943_2020.pdf (access date: 09.12.2021).
10. *Скільки IT-спеціалістів в Україні: +29 тисяч за рік згідно з Мін'юстом.* URL: https://dou.ua/lenta/articles/how-many-devs-in-ukraine-2020 (дата звернення: 04.02.2022).
11. *Державне підприємство «Український інститут інтелектуальної власності» (Укрпатент)* : сайт. URL: https://ukrpatent.org/uk (дата звернення: 04.02.2022).
12. *Всеукраїнський конкурс винаходів*. URL: http://vinahid-roky.iii.ua (дата звернення: 04.02.2022).
13. *Наука, технології та інновації* / Державна служба статистики України : сайт. URL: www.ukrstat.gov.ua (дата звернення: 20.12.2021).

14. *Наукова та науково-технічна діяльність* / Державна служба статистики України : сайт. URL: www.ukrstat.gov.ua (дата звернення: 24.12.2021).
15. *Презентували звіт «Інновації України». Перший в Україні інноваційний парк* / UNIT.City : сайт. URL: https://unit.city/v-unit-city-prezentuvali-zvit-innovacii-ukraini (дата звернення: 20.01.2022).
16. *The Global Competitiveness Report. Special Edition 2020* / World economic forum : website. URL: https://www3.weforum.org/docs/WEF_TheGlobalCompetitivenessReport2020.pdf (access date: 01.02.2022).
17. *The Global Competitiveness Report 2019* / World economic forum : website. URL: http://www3.weforum.org/docs/WEF_TheGlobalCompetitivenessReport2019.pdf (access date: 20.12.2021).
18. *The Global Competitiveness Report 2017–2018* / World economic forum : website. URL: http://www3.weforum.org/docs/GCR2017-2018/05FullReport/TheGlobalCompetitiveness Report2017–2018.pdf (access date: 01.02.2022).
19. *World Economic Forum* : website. URL: https://www.weforum.org (access date: 21.12.2021).
20. Єгоров І. Ю. Інноваційне табло ЄС та визначення місця у ньому України. *Вісник НАН України.* 2016. № 5. С. 87–91.
21. *European Innovation Scoreboard 2020* / An official website of the European Union. URL: https://interactivetool.eu/EIS/EIS_2.html#a (access date: 29.12.2021).
22. *European Innovation Scoreboard 2021* / An official website of the European Union. URL: https://ec.europa.eu/docsroom/documents/46013 (access date: 29.12.2021).
23. *These Are the World's Most Innovative Countries* / Bloomberg : website. URL: https://www.bloomberg.com/news/articles/2019-01-22/germany-nearly-catches-korea-as-innovation-champ-u-s-rebounds (access date: 11.01.2022).
24. *Bloomberg Innovation Index: Latest Global Rankings* / Bloomberg : website. URL: https://www.bloomberg.com/news/articles/2020-01-18/germany-breaks-korea-s-six-year-streak-as-most-innovative-nation (access date: 14.01.2022).
25. *South Korea Leads World in Innovation as U.S. Exits Top Ten* / Bloomberg : website. URL: https://www.bloomberg.com/news/articles/2021-02-03/south-korea-leads-world-in-innovation-u-s-drops-out-of-top-10 (access date: 14.01.2022).
26. *The Global Innovation Index 2021. Ukraine* / World Intellectual Property Organization (WIPO) : website. URL: https://www.wipo.int/edocs/pubdocs/en/wipo_pub_gii_2021/ua.pdf (access date: 17.01.2022).
27. *Інформаційні матеріали щодо стану інноваційної діяльності* / Міністерство економіки України : сайт. URL: https://www.me.gov.ua/Documents/Print?lang=uk-UA&id=69b9a9bf-5fbc-4035-8c0f-ac26b853c0eb (дата звернення: 18.01.2022).
28. *Global Innovation Index 2020. Ukraine* / World Intellectual Property Organization (WIPO) : website. URL: https://www.wipo.int/edocs/pubdocs/en/wipo_pub_gii_2020/ua.pdf (access date: 20.01.2022).
29. *Global Innovation Index 2019. Ukraine* / World Intellectual Property Organization (WIPO) : website. URL: https://www.wipo.int/edocs/pubdocs/en/wipo_pub_gii_2019.pdf (access date: 20.01.2022).
30. *Global Innovation Index 2018. Ukraine* : website. URL: https://www.globalinnovationindex.org/gii-2018-report (access date: 21.01.2022).
31. *Global Innovation Index 2017. Ukraine* : website. URL: https://www.globalinnovationindex.org/gii-2017-report (access date: 01.02.2022).
32. *Модели восстановления экономики, рост и потенциал в сферах занятости с особым акцентом на странах, применяющих комплексный подход к реализации Глобального пакта о рабочих местах (GB.309/ESP/1/2)* / International Labour Organization (ILO) : website. URL: https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---ed_norm/---relconf/documents/meetingdocument/wcms_146080.pdf (дата обращения: 01.02.2022).

33. Писаренко Т. В., Кваша Т. К. та ін. *Стан інноваційної діяльності та діяльності у сфері трансферу технологій в Україні у 2018 році* : аналітична довідка. Київ : УкрІНТЕІ, 2019. 80 с.
34. *The Global Talent Competitiveness Index 2021* : *Talent Competitiveness in Times of COVID*. Ed. by B. Lanvin, F. Monteiro / INSEAD : website. URL: https://www.insead.edu/sites/default/files/assets/dept/fr/gtci/GTCI-2021-Report.pdf (access date: 02.02.2022).
35. *The Global Talent Competitiveness Index 2020* : *Global Talent in the Age of Artificial Intelligence*. Ed. by B. Lanvin, F. Monteiro / INSEAD : website. URL: https://www.insead.edu/sites/default/files/assets/dept/fr/gtci/GTCI-2020-report.pdf (access date: 02.02.2022).
36. *Програма стимулювання економіки для подолання наслідків COVID-19 : Економічне відновлення* : інформаційно-аналітичні матеріали. 2020 / Єдиний веб-портал органів виконавчої влади України. URL: https://www.kmu.gov.ua/news/programa-stimulyuvannya-ekonomiki-dlya-podolannya-naslidkiv-covid-19-ekonomichne-vidnovlennya (дата звернення: 04.02.2022).
37. Корнилюк Р., Харламов П., Шишацкий Е. Спасти будущее : первый рейтинг инновационных компаний Украины. *Forbes-Украина.* № 5. 2016. https://ukrrudprom.com/digest/Spasti_budushchee_perviy_reyting_innovatsionnih_kompaniy_Ukraini.html (дата обращения: 04.02.2022).
38. *World Intellectual Property Indicators 2021* / World Intellectual Property Organization (WIPO) : website. URL: https://www.wipo.int/edocs/pubdocs/en/wipo_pub_941_2021.pdf (access date: 03.02.2022).
39. *Про пріоритетні напрями інноваційної діяльності в Україні* : Закон України № 3715-VI від 05.12.2012 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3715-17#Text (дата звернення: 07.02.2022).
40. *Про схвалення Стратегії розвитку сфери інноваційної діяльності на період до 2030 року* : Розпорядження Кабінету Міністрів України № 526-2019-р від 10.07.2019 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/526-2019-p#n12 (дата звернення: 24.12.2021).

References

1. Bashkatova, S. (2017). Financial levers for stimulating innovative development of regions [Finansovi vazheli stymuliuvannia innovatsiinoho rozvytku rehioniv], *Naukovi pratsi Kirovohradskoho natsionalnoho tekhnichnoho universytetu*, Ekonomichni nauky, Vyp. 11, s. 320–324 [in Ukrainian]
2. Semynozhenko, V., Heiets, V., Kvasnyuk, B. (2007). Strategic challenges of the XXI century to the society and economy of Ukraine [Stratehichni vyklyky XXI stolittia suspilstvu ta ekonomitsi Ukrainy], *Ekonomika znan – modernizatsiinyi proekt Ukrainy*, Feniks, Kyiv, 539 s. [in Ukrainian]
3. Amosha, O. (2007). *Activation of innovation activity: organizational, legal and socio-economic provision* [Aktyvatsiia innovatsiinoi diialnosti: orhanizatsiino-pravove ta sotsialno-ekonomichne zabezpechennia], IEP NAN Ukrainy, Kyiv, 328 s. [in Ukrainian]
4. Drucker, P. (1992). *Market: how to become a leader. Practice and principles* [Rynok: kak vyyti v lidery. Praktyka i printsipy], Book chamber international, Moscow, 351 p., pp. 214–267 [in Russian]
5. Schumpeter, J. (2011). Theory of economic development: Research of profits, capital, credit, interest and economic cycle. Trans. from Eng. V. Stark [Teoriia ekonomichnoho rozvytku: Doslidzhennia prybutkiv, kapitalu, kredytu, vidsotka ta ekonomichnoho tsyklu; per. s anhl. V. Starka], VD «Kyivo-Mohylianska Akademiia», Kyiv, 242 s. [in Ukrainian]
6. *Indicators of receipt and consideration of applications and security documents registration for 2021* [Pokaznyky nadkhodzhennia ta rozhliadu zaiavok i reiestratsii okhoronnykh dokumentiv za 2021 rik], DP «Ukrainskyi instytut intelektualnoi vlasnosti» (Ukrpatent): sait. Retrieved from: https://ukrpatent.org/uk/articles/2021-year-expert [in Ukrainian]

7. *Annual Report 2020* [Richnyi zvit 2020], DP «Ukrainskyi instytut intelektualnoi vlasnosti» (Ukrpatent): sait. Retrieved from: https://ukrpatent.org/atachs/zvit-ukr-2020-1.pdf [in Ukrainian]
8. *WIPO IP Facts and Figures 2021. Statistics Database.* World Intellectual Property Organization (WIPO): website. Retrieved from: https://www.wipo.int/edocs/pubdocs/en/wipo_pub_943_2021.pdf.
9. *WIPO IP Facts and Figures 2020. Statistics Database.* World Intellectual Property Organization (WIPO): website. Retrieved from: https://www.wipo.int/edocs/pubdocs/en/wipo_pub_943_2020.pdf.
10. *How many IT-specialists in Ukraine: +29 thousand per year according to the Ministry of Justice* [Skilky IT-spetsialistiv v Ukraini: +29 tysiach za rik zhidno z Miniustom]. Retrieved from: https://dou.ua/lenta/articles/how-many-devs-in-ukraine-2020 [in Ukrainian]
11. *State Enterprise «Ukrainian Institute of Intellectual Property» (Ukrpatent):* website [Derzhavne pidpryiemstvo «Ukrainskyi instytut intelektualnoi vlasnosti» (Ukrpatent): sait]. Retrieved from: https://ukrpatent.org/uk [in Ukrainian]
12. *All-Ukrainian competition of inventions* [Vseukrainskyi konkurs vynakhodiv]. Retrieved from: http://vinahid-roky.iii.ua [in Ukrainian]
13. *Science, technology and innovation* [Nauka, tekhnolohii ta innovatsii], Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy: sait. Retrieved from: www.ukrstat.gov.ua [in Ukrainian]
14. *Scientific and scientific-technical activity* [Naukova ta naukovo-tekhnichna diialnist], Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy: sait. Retrieved from: www.ukrstat.gov.ua [in Ukrainian]
15. *The report «Innovations of Ukraine» was presented. The first innovation park in Ukraine* [Prezentuvaly zvit «Innovatsii Ukrainy». Pershyi v Ukraini innovatsiinyi park], UNIT.City: sait. Retrieved from: https://unit.city/v-unit-city-prezentuvali-zvit-innovaciï-ukraïni [in Ukrainian]
16. *The Global Competitiveness Report. Special Edition 2020.* World economic forum: website. Retrieved from: https://www3.weforum.org/docs/WEF_TheGlobalCompetitiveness Report2020.pdf.
17. *The Global Competitiveness Report 2019.* World economic forum: website. Retrieved from: http://www3.weforum.org/docs/WEF_TheGlobalCompetitivenessReport2019.pdf.
18. *The Global Competitiveness Report 2017–2018.* World economic forum: website. Retrieved from: http://www3.weforum.org/docs/GCR2017-2018/05FullReport/TheGlobal CompetitivenessReport2017–2018.pdf.
19. *World Economic Forum:* website. Retrieved from: https://www.weforum.org.
20. Egorov, I. Yu. (2016). EU Innovation Scoreboard and determining Ukraine's place in it [Innovatsiine tablo YeS ta vyznachennia mistsia u niomu Ukrainy], *Visnyk NAN Ukrainy,* No. 5, s. 87–91 [in Ukrainian]
21. *European Innovation Scoreboard 2020.* An official website of the European Union. Retrieved from: https://interactivetool.eu/EIS/EIS_2.html#a.
22. *European Innovation Scoreboard 2021.* An official website of the European Union. Retrieved from: https://ec.europa.eu/docsroom/documents/46013.
23. *These Are the World's Most Innovative Countries.* Bloomberg: website. Retrieved from: https://www.bloomberg.com/news/articles/2019-01-22/germany-nearly-catches-korea-as-innovation-champ-u-s- rebounds.
24. *Bloomberg Innovation Index: Latest Global Rankings.* Bloomberg: website. Retrieved from: https://www.bloomberg.com/news/articles/2020-01-18/germany-breaks-korea-s-six-year-streak-as-most-innovative-nation.
25. *South Korea Leads World in Innovation as U.S. Exits Top Ten*. Bloomberg: website. Retrieved from: https://www.bloomberg.com/news/articles/2021-02-03/south-korea-leads-world-in-innovation-u-s-drops-out-of-top-10.
26. *Global Innovation Index 2021. Ukraine.* World Intellectual Property Organization (WIPO): website. Retrieved from: https://www.wipo.int/edocs/pubdocs/en/wipo_pub_gii_2021/ua.pdf.
27. *Information materials on the state of innovation activity* [Informatsiini materialy shchodo stanu innovatsiinoi diialnosti], Ministerstvo ekonomiky Ukrainy: sait. Retrieved

from: https://www.me.gov.ua/Documents/Print?lang=uk-UA&id=69b9a9bf-5fbc-4035-8c0f-ac26b853c0eb [in Ukrainian]
28. *Global Innovation Index 2020. Ukraine.* World Intellectual Property Organization (WIPO): website. Retrieved from: https://www.wipo.int/edocs/pubdocs/en/wipo_pub_gii_2020/en.pdf.
29. *Global Innovation Index 2019. Ukraine.* World Intellectual Property Organization (WIPO): website. Retrieved from: https://www.wipo.int/edocs/pubdocs/en/wipo_pub_gii_2019.pdf.
30. *Global Innovation Index 2018. Ukraine:* website. Retrieved from: https://www.globalinnovationindex.org/ gii-2018-report.
31. *Global Innovation Index 2017. Ukraine:* website. Retrieved from: https://www.globalinnovationindex.org/gii-2017-report.
32. *Economic recovery models, growth and employment potential, with a special focus on countries with an integrated approach to the implementation of the Global Jobs Pact (GB.309/ESP/1/2).* International Labour Organization (ILO): website. Retrieved from: http://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/-ed_norm/relconf/documents/meetingdocument/ wcms_146080.pdf [in Russian]
33. Pisarenko, T. V., Kvasha, T. K. et al. (2019). *The state of innovation and activity in the field of technology transfer in Ukraine in 2018:* analytical reference [Stan innovatsiinoi diialnosti ta diialnosti u sferi transferu tekhnolohii v Ukraini u 2018 rotsi: analitychna dovidka], UkrINTEI, Kyiv, 80 s. [in Ukrainian]
34. *The Global Talent Competitiveness Index 2021: Talent Competitiveness in Times of COVID.* Ed. by B. Lanvin, F. Monteiro. INSEAD: website. Retrieved from: https://www.insead.edu/ sites/default/files/assets/dept/fr/gtci/GTCI-2021-Report.pdf.
35. *The Global Talent Competitiveness Index 2020: Global Talent in the Age of Artificial Intelligence.* Ed. by B. Lanvin, F. Monteiro. INSEAD: website. Retrieved from: https://www.insead.edu/sites/default/files/assets/dept/fr/gtci/GTCI-2020-report.pdf.
36. *COVID-19 Economic Recovery Program: Economic Recovery:* information and analysis materials (2020) [Prohrama stymuliuvannia ekonomiky dlia podolannia naslidkiv COVID-19: Ekonomichne vidnovlennia: informatsiino-analitychni materialy], Yedynyi veb-portal orhaniv vykonavchoi vlady Ukrainy: sait. Retrieved from: https://www.kmu.gov.ua/news/programa-stimulyuvannya-ekonomiki-dlya-podolannya-naslidkiv-covid-19-ekonomichne-vidnovlennya [in Ukrainian]
37. Kornilyuk, R., Kharlamov, P., Shishatskiy, E. (2016). *Save the future: the first rating of innovative companies in Ukraine* [Spasti budushchee: pervyy reyting innovatsionnykh kompaniy Ukrainy], *Forbes-Ukraina*, No. 5 [in Russian]
38. *World Intellectual Property Indicators 2021.* World Intellectual Property Organization (WIPO): website. Retrieved from: https://www.wipo.int/edocs/pubdocs/en/wipo_pub_941_2021.pdf.
39. *About priority directions of innovative activity in Ukraine:* Law of Ukraine, No. 3715-VI, 05.12.2012 [Pro priorytetni napriamy innovatsinoi diialnosti v Ukraini: Zakon Ukrainy, No. 3715-VI, 05.12.2012]. Retrieved from: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3715-17#Text [in Ukrainian]
40. *On approval of the development strategy of innovation activity sphere for the period up to 2030:* Law of Ukraine, No. 526-2019-p, 10.07.2019 [Pro skhvalennia Stratehii rozvytku sfery innovatsiinoi diialnosti na period do 2030 roku: Rozporiadzhennia Kabinetu Ministriv Ukrainy, No. 526-2019-p, 10.07.2019]. Retrieved from: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/ 526-2019-r#n12 [in Ukrainian]

Стаття надійшла до редакції 08.02.2022. Прийнята до публікації 21.02.2022.

АВТОРИ СТАТЕЙ

ЕКОНОМІЧНА ТЕОРІЯ ТА ІСТОРІЯ ЕКОНОМІЧНОЇ ДУМКИ

1. **Макуха С. М.** к.е.н., доцент кафедри загальної економічної теорії та економічної політики Одеського національного економічного університету, м. Одеса;
2. **Шатненко К. О.,** к.е.н., ст. викладач кафедри загальної економічної теорії та економічної політики Одеського національного економічного університету, м. Одеса;
   Шараг О. С. к.е.н., доцент кафедри загальної економічної теорії та економічної політики Одеського національного економічного університету, м. Одеса;

ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ НАЦІОНАЛЬНИМ ГОСПОДАРСТВОМ

1. **Громенкова С. В.** к.е.н., доцент кафедри міжнародної економіки Київського національного економічного університету ім. Вадима Гетьмана, м. Київ;
2. **Козак Л. С.,** к.е.н., професор, завідувачка кафедри економіки Національного транспортного університету, м. Київ;
   Чкалова Т. О. аспірантка кафедри економіки Національного транспортного університету, м. Київ;

АНАЛІЗ, АУДИТ, ОБЛІК ТА ОПОДАТКУВАННЯ

1. **Старенька О. М.** к.е.н., доцент кафедри бухгалтерського обліку і аудиту Одеського національного економічного університету, м. Одеса;

ФІНАНСИ, БАНКІВСЬКА СПРАВА ТА СТРАХУВАННЯ

1. **Коваленко В. В.** д.е.н., професор кафедри банківської справи Одеського національного економічного університету, м. Одеса;
2. **Курганська Е. І.** к.е.н., доцент кафедри фінансів Одеського національного економічного університету, м. Одеса;
3. **Посмітна М. В.** аспірантка кафедри банківської справи Одеського національного економічного університету, м. Одеса;
4. **Тоцька О. Л.** д.е.н., доцент, професор кафедри фінансів Волинського національного університету імені Лесі Українки, м. Луцьк;

МЕНЕДЖМЕНТ ТА БІЗНЕС-АДМІНІСТРУВАННЯ

1. **Орлик О. В.** к.е.н., доцент кафедри економічної кібернетики та інформаційних технологій Одеського національного економічного університету, м. Одеса;

2. **Чернишов О. Ю.,** к.е.н., доцент кафедри галузевого менеджменту Маріупольського державного університету, м. Маріуполь;
Павловська Ю. В. аспірантка кафедри галузевого менеджменту Маріупольського державного університету, м. Маріуполь.

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
MINISTRY OF EDUCATION AND SCIENCE OF UKRAINE
ОДЕСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ЕКОНОМІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ODESSA NATIONAL ECONOMIC UNIVERSITY

ВІСНИК СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

SOCIO-ECONOMIC RESEARCH BULLETIN

Збірник наукових праць

Collection of scientific works

№ 1-2 (80-81) 2022

No. 1-2 (80-81) 2022

За загальною редакцією:
д.е.н., проф. Ковальова А. І., д.е.н., проф. Сментини Н. В.,
д.е.н., проф. Стелінга Й. та ін.

Edited by:
Prof. Kovalyov A. I., Prof. Smentyna N. V.,
Prof. Stelling J. N. and others

Підп. до друку 05.07.2022. Формат 70x108/16. Папір офсетний. Гарнітура Times New Roman. Ум. друк. арк. 18,0. Тираж 50 прим. Зам. № 956.

Signed to print 05.07.2022. Format 70x108/16. Offset paper. Type: Times New Roman. Conventional printed sheets 18,0. Publication: 50 copies. Order No. 956.

Видавець ТОВ ВД «Гельветика»
73034, Україна, м. Херсон,
вул. Паровозна, буд. 46-А
Тел.: +38 (0552) 39-95-80
e-mail: mailbox@helvetica.com.ua
Свідоцтво: 266864

Publishing House «Helvetika»
46-A, Parovozna str.,
Kherson, Ukraine, 73034
Phone: +38 (0552) 39-95-80
e-mail: mailbox@helvetica.com.ua
Certificate: 266864

Свідоцтво про внесення видання видавничої продукції до Державного реєстру суб'єктів видавничої справи, виготівників та розповсюджувачів видавничої продукції від 20.08.2012 р., серія ДК № 4392.

Certificate of inclusion edition publishing products in State Register of publishing subjects, distributors and manufacturers of printed products from 20.08.2012. Series DK No. 4392.